

Dr. Agora Zsuzsanna

**A „kollektív narcizmus” nyelvi jegyei
német nyelvű
történelemtankönyvekben
(1939 - 2016)**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Témavezetők:

Dr. Vincze Orsolya

Prof. Erős Ferenc

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
PSZICHOLÓGIA DOKTORI ISKOLA
SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA PROGRAM**

Pécs 2022

Albrecht Dürer: Melankólia (1514)

TARTALOM

Bevezetés.....	5
1. A narcizmus diszkurzusa a pszichológiában.....	8
1.1 A fogalom születése	8
1.2 Személyiségvonás-koncepciók.....	9
1.3 A személyiségzavar koncepciója.....	11
1.4 A narcizmus mint társadalomelméleti probléma.....	14
1.4.1 A tömegek narcizmusa	14
1.4.2 A narcizmus tömegessége	15
1.5 Narcizmus a csoportban	19
1.6 A kollektív narcizmus kurrens koncepciói.....	23
2. A narcizmus szerepe a csoportidentitás folyamataiban.....	26
2.1 Identitásfolyamatok a csoportban.....	26
2.2 A narcizmus szerepe a csoport-disztinktivitás kialakításában	29
2.3 A válság hatása a csoportok identitásfolyamataira.....	33
2.4 A narcisztikus trauma jelensége	41
3. A csoportalapú narcizmus mint identitásállapot	48
3.1 Érzelemszabályozás	48
3.2 Csoportközi attribúciók	57
3.3 Térdő-észlelés	59
4. A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek empirikus kutatása.....	62
4.1 A narcizmus nyelvi jegyeinek kutatása a szakirodalom tükrében.....	63
4.2 A kutatás alapfogalmának tisztázata	66
4.3 A szociális reprezentációk és hiedelmek szerepe a csoportidentitás fenntartásában	67
4.4 A csoportalapú narcizmus kutatása a csoportról szóló narratívumokban	69
4.5 Narcizmus és tömegkommunikáció	70
4.6 Forrásanyagok és történelmi kontextus.....	74
4.6.1 A kontextus bemutatása	78
4.6.2 A német nemzeti identitás sérülései: az első trauma.....	79
4.6.3 A német nemzeti identitás sérülései: a második trauma.....	81
4.7 A csoportalapú narcizmus narratív és nyelvi elemzésének kategóriái	86
4.7.1 A narratív elemzések vizsgálati kategóriái.....	86
4.7.2 A nyelvi jegyek vizsgálati kategóriái	91
5. Első vizsgálat: Narratív elemzések.....	103
5.1 Hipotézisek.....	104

5.2 Módszer.....	106
5.2.1 Vizsgált narratív változók	108
5.2.2 Csoportközi érzelmek kódolásának szabályai példákkal	108
5.3 Minta	111
5.4 Eredmények	113
5.4.1 Regresszivitás.....	113
5.4.2 Csoportközi érzelmek.....	115
5.4.3 Csoportközi intenciók és felelősség	125
5.5 Megbeszélés	131
6. Második vizsgálat: Térítő-észlelés	137
6.1 Hipotézisek.....	138
6.2 Módszer.....	139
6.3 Minta	139
6.3.1 Vizsgált narratív változók	140
6.4 Eredmények.....	141
6.5 Megbeszélés	144
7. Harmadik vizsgálat: Nyelvi jegyek	146
7.1 Hipotézisek.....	148
7.2 Módszer.....	149
7.2.1 Vizsgált nyelvi változók.....	150
7.2.2 A nyelvi változók kódolásának szabályai példákkal.....	151
7.3 Minta	152
7.4 Eredmények.....	152
7.4.1 Vizsgálat: Glorifikáció (a saját csoport dicsőítése).....	152
7.4.2 Vizsgálat: Nagyító alakzatok	154
7.5 Megbeszélés	161
8. Negyedik vizsgálat: Faktoranalízis	165
8.1 Hipotézisek.....	165
8.2 Módszer.....	166
8.3 Minta	166
8.4 Eredmények.....	167
8.4.1 A politikai beszédek elemzési eredményei a Csoportnarcizmus változóval.....	167
8.4.2 A politikai beszédek elemzési eredményei a Tagadás változóval.....	168
8.4.3 A tankönyvi korpusz faktoranalízis-vizsgálati eredményei	171
8.4.4 Főkomponens: saját csoport Megalázottsága (teljes tankönyvi minta vizsgálata).....	173
8.5 Megbeszélés	174
9. Általános megbeszélés	176

10. Korlátok és kitekintés.....	183
Köszönetnyilvánítás	185
Felhasznált irodalom	186
Forrásanyagok jegyzéke	225
Melléletek.....	233

Bevezetés

A narcizmus kollektív formájáról szóló diszkurzus ma reneszánszát éli. Noha a fogalom az angol nyelvű szociálpszichológiai szakirodalomban csak a kétezres években jelent meg, keletkezése ennél lényegesen korábbra datálható. A kollektív narcizmusról szóló diszkurzus indulása ugyanis a Frankfurti iskolához köthető, mely a monopolkapitalista fogyasztói társadalomról szóló elemzésekben a marxista alapú kritikai elméletet a pszichoanalízis eredményeivel egészítette ki. A fasizmus (pontosabban fogalmazva: náciizmus) kialakulásának lehetőségeit vizsgálva a szociológia, filozófia és pszichoanalízis eszköztárát ötvözték, interdiszciplináris szemlélettel kutattak és egy újfajta társadalomkutatás mellett érveltek. A *„kollektív narcizmus” a fasizmus és az autoriter karakter magyarázatára, a demokrácia ellenfogalmaként született meg az 1950-es években.* Alapjában véve tehát egy hetven évvel ezelőtti politikai filozófiai fogalomról van szó, mely maga is a társadalomkritika szolgálatában állt. A kurrens szociálpszichológiai kutatás kevésbé foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a „kollektív narcizmus” fogalma honnan is ered, inkább a fogalomnak a jelenség megragadásában betöltött funkciója nyer jelentőséget. Jelen esetben azonban érdemes ennek a kérdésnek is figyelmet szentelni, hiszen *a fogalom maga is a diszkurzus részévé válik, még ha a kutató ezt nem is reflektálja.*

A kollektív narcizmus tehát eredetileg a fasizmus jelenségre reflektált. A kérdés ez esetben az, *hogy a szociálpszichológia reflektál-e a fogalom történelmi szemantikájára, azaz a kollektív narcizmusban továbbra is a demokrácia egyik fenyegető jelenségét látja vagy megpróbál differenciáltabb képet alkotni egy sokarcú jelenségről.* A kollektív narcizmus ugyanis a pszichoanalitikus szakirodalom szerint egyáltalán nem homogén jelenség, hanem egy dimenzionális változó. A megnevezésben a 'kollektív' jelző csak annyit jelent, hogy sok embert érintő jelenségről van szó, vagyis az 'individuális' ellenfogalmaként értelmezhető. A társadalmi szinten megnyilvánuló narcizmusnak azonban több formája is lehet: vannak csoport alapú narcizmusok (pl. nemzeti, vallási, sport, foglalkozások etc.) és vannak olyan „kollektív”, azaz sok emberre jellemző narcizmusok is, amelyek nem csoporthoz kapcsolódnak, hanem olyan tárgyakhoz (pl. az autók, divat), amelyek lehetőséget teremtenek arra, hogy az egyén kiemelje, erősítse saját szociális értékét. A fogyasztói társadalom számos olyan „tárgyat” kínál az egyén számára, amivel a narcisztikus gratifikáció elérhető. Jelen dolgozat azonban a történelmi csoportok narcizmusát emeli az elemzések fókuszába, így kollektív narcizmus helyett pontosabb a *csoportalapú narcizmus* fogalmát használni.

Jelen kutatás fókuszában tehát a csoportalapú narcizmus és annak nyelvi manifeszt jegyei állnak. Míg a szociálpszichológia a kollektív narcizmust egy hiedelemként határozza meg (de Zavala et al., 2009), *jelen kutatás nem csak hiedelemként tekint a jelenségre, hanem egy sajátos (narcisztikus) identitáskonstrukció nyelvi manifeszt jegyeit keresi*. Egy jelenség ugyanis nem feltétlenül azonos annak megnyilvánulásával, ahogy a szomorúság sem azonos a sírással, a félelem sem azonos a rémhírterjesztéssel, pusztán annak egyik megnyilvánulási formáját jelenti. Ezzel arra is szeretnék rávilágítani, hogy a „kollektív” narcizmus nyelvi jegyeinek kutatási kérdése nem válaszolható meg kizárólag a szociálpszichológia értelmezési keretében. Már csak azért sem, mert maga a fogalom is az analitikus szociálpszichológia terméke, ebben az elméleti keretben született meg. A narcizmust Vamik Volkan a történelmi (nemzeti, vallási és etnikai) nagycsoportok identitásfolyamataiban egy sajátos pszicho-dinamikai jelenséggként értelmezi, melynek változó minőségei ill. állapotai lehetnek. Ez az, amit a nyelv szintjén, a csoportról szóló narratívumokban meg tudunk ragadni.

Ez persze nem jelenti azt, hogy a szociálpszichológia empirikus kutatási eredményeit figyelmen kívül hagynánk. Sőt, alapvetően ez a koncepció áll a kutatás fókuszában. A koncepcionális keretek bővítése azonban jó lehetőséget ad arra, hogy a kollektív narcizmus hiedelmét más perspektívából is megvizsgáljuk. Amennyiben ugyanis a csoportalapú narcizmust egy sajátos pszicho-dinamikai jelenséggként értelmezzük, úgy lehetőség nyílik arra is, hogy a narcizmust a csoportidentitás folyamataiban tanulmányozzuk. A tudományos narratív pszichológia alapvetésében abból indult ki, hogy egy csoport identitásfolyamatainak a nyelvben is manifeszt jeleit találhatjuk. Bár a kollektív narcizmus a saját csoport különleges értékébe vetett hiedelmen alapul, ez a hiedelem nem önmagában áll, hanem a csoportról szóló diszkurzus része. A nagycsoportokról szóló diszkurzusok alakításában pedig alapvető szerepe volt és van a tömegmédiúmoknak, melyek a kollektív narcizmusnak nemcsak terjesztői, hanem – mint látni fogjuk – létrehozói is. Következésképp a tömegkommunikáció produktumai a csoportalapú narcizmus jelenségének adekvát forrását jelenhetik.

A dolgozat célja, hogy a tömegkommunikáció produktumain (ú. m. politikai beszédek és történelemtankönyvek) keresztül tárja fel azokat a nyelvi markereket, melyek a csoportidentitások konstrukciójában a narcizmus jelenlétét indikálják. A kollektív narcizmusok közül kizárólag a történelmi (nemzeti) nagycsoportok narcizmusát vizsgáltuk, ezen belül is döntően német kultúrkörre fókuszáltunk. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a *narcizmus, mint*

pszichodinamikai jelenség milyen nyelvhasználati jellegzetességek mentén ragadható meg és a nyelvi jegyek tekintetében vannak-e differenciák. Másként fogalmazva, a narcizmus vajon egy homogén jelenség vagy esetleg mélyebben is differenciálható, ahogy ez az individuális narcizmus koncepcióiban is ismeretes (bővebben Bandi, 2020). A Szerző amellet érvel, hogy a kollektív narcizmus hiedeleméről alkotott szociálpszichológiai koncepciót érdemes lenne tovább differenciálni, amire már most is van törekvés (ld. Cichocka, 2016). Reményeink szerint ehhez a folyamathoz jelen kutatás eredményei is hozzájárulhatnak. A nyelvi feltáró kutatásoknak ugyanis számos más „mellékes” eredménye is született, melyekről a dolgozatban a keretek szűkösége miatt nem eshet szó, viszont jó alapként szolgálhatnak a későbbi kutatások számára. A narcizmus jelenségét nemcsak érdekes, hanem szükséges is kutatni ahhoz, hogy a róla kialakult szélsőségesen negatív képet finomítsuk.

1. A narcizmus diszkurzusa a pszichológiában

A narcizmus jelenségének kutatása szinte egyidős a pszichológia születésével, és a kezdetek óta arra a különös állapotra vagy jelenségre reflektál, amikor az egyén saját lényének csodálatába merül, szélsőséges esetben elveszíti a külvilághoz és a benne élő embertársaihoz való kapcsolatát. Noha a téma szakirodalma eredetileg az individuum kapcsán foglalkozott a jelenséggel, a 20. század tömegmozgalmai és a két világháború közötti autoriter rendszerek vezéreinek hatása a narcizmus tömeges jelenségére irányították a figyelmet. A második világháború után indult el az a diszkurzus, mely a narcisztikus személyiség, csoport és ideológia kérdéseit vizsgálta. A múlt század második felében *a narcizmus társadalomkritikai metaforává* vált, a „gonosz”, a társadalmi „rossz” eredőjeként jelent meg a pszichológiai szakirodalomban. A kritika fókuszába *a tömegek narcisztikus kollúziója, a hatalom torzult jelenségei, a fogyasztói társadalom embertípusa, és a kívülről irányított ember* problémája került. A 20. század második felében aztán a társadalomkritikai hangsúly a narcisztikus „vezérről” a követők narcisztikus szükségleteire helyeződött át.

1.1 A fogalom születése

A fogalom eredete a 19. századra nyúlik vissza. A narcizmust a pszichiátriai szakirodalom alapvetően az autoerotika, a szexuális perverzió jelenségeként tárgyalta. Havelock Ellis (1898), brit szexológus-orvos volt az első kutató, aki azokat az eseteket, amikor a szexuális érzelmek helyét szinte teljesen az öncsodálat vette át, „Narcissus-szerű” eseteknek nevezte. Vele szinte egyidőben Paul Näcke (1899) az olyan magatartást, amikor az individuum úgy viszonyul a saját testéhez, mint egyébként más szexuális tárgyakhoz narcizmusnak nevezte és (Ellistől eltérően) patológiás jelenséggént írta le. Az „-izmus” nyelvi forma arra utal, hogy Näcke a jelenséget egyfajta absztrakt és patológiás struktúraként értelmezte (Levy, Ellison & Reynoso 2011). A pszichoanalitikus elméletalkotók azonban szakítottak a szexuális perverzió koncepciójával. Otto Rank (1911) tollából született a narcizmus első önálló elemzése, melynek megállapításai alapként szolgáltak más korai koncepciókhoz. Rank a narcizmust az irigységgel és az öncsodálattal azonosította, kiemelve defenzív jellegét.

A narcizmusról szóló tudományos diszkurzus elindítása azonban Sigmund Freud érdeme. Neki köszönhető, hogy a pszichoanalízisen belül centrális témává vált, sőt a szelf-pszichológiában

új iskola létrehozását is eredményezte (Fromm, 1964). *A narcizmus bevezetése* c. tanulmányában (1914) Freud eredetileg egy patológiás jelenségre keresett magyarázatot, arra, hogy a szkizofrénia esetében mi történik a visszavont libidóval. A külvilág tárgyairól visszavont libidó az egóhoz áramlik vissza.¹ Az ily módon létrejövő magatartást (szekunder) narcizmusnak nevezte el. A narcizmus-konceptióval tkp. arra tett kísérletet, hogy a pszichózisok értelmezését a libidó-elmélet alá vonja (Freud, 1914). Egységes narcizmus-konceptióról azonban nem beszélhetünk, hiszen azon túl, hogy Freud szerint a narcizmus a felszínen egy bizonyos magatartásban nyilvánul meg, az írásaiban a pszichoszexuális fejlődés univerzális szakaszaként (primer narcizmus), a tárgyválasztás egyik típusaként és a tárgykapcsolat egyik módjaként is írt róla (Pulver 1970). Centrális hajtóerőt tulajdonított a narcizmusnak az önértékelésben, és a pszichopatológiák egyes típusaiban is (szkizofrénia, perverzió, homoszexualitás, hipochondria), a felettes én kapcsán pedig a tömegpszichológia egyik aspektusaként is tárgyalta.

Ez a differenciálatlanság a későbbi kutatásokra is jellemző, és a terminológiai káosz ma is különös kihívás elé állítja a kutatókat. Pulver (1970) amellett érvelt, hogy a narcizmusról nem lehetett és nem lehet ma sem metaelméletet alkotni, csupán a részjelenségek ragadhatók meg. Ennek a feltételezésnek azonban a későbbiekben még olvashatjuk a cáfolatát is (Id. Wurmser, 1993). Annyit azonban összefoglalóan mégis elmondhatunk, hogy a freudi fogalom a narcizmust alapvetően dimenzionális jellegű pszichológiai állapotként ill. folyamatként feltételezte, és nem személyiségtypusként vagy -zavarként.

1.2 Személyiségvonás-konceptiók

A narcizmust, mint személyiségvonást elsőként Wälder (1925) konceptualizálta, és a következő jellemzőkkel írta le: leereszkedő, fölényeskedő, énközpontú, együttérzésre képtelen, szexuális viszonyaiban intimitáskerülő. Freud reagált erre az írásra, és maga is kísérletet tett a narcisztikus karakter jellemzőinek összeállítására (önálló, extravertált, intimitásra és szeretetre képtelen, agresszív). Ez a leírás nagyon hasonlít az akkori polgári férfiképre, mely tulajdonképpen megegyezett a katona ideáltipikus személyiségjegyeivel. Ez a típus a későbbi

¹ Freud ezen az álláspontján csak annyit változtatott, hogy 1922-ben a libido helyeként nem az egót, hanem az idét nevezte meg. (bővebben Fromm, 1980, II/199.)

évtizedek során is alapvetően maszkulin jegyekkel társult, a hisztéria pedig döntően a nők „betegségeként” konceptualizálódott. Vagyis ezekre a kategóriákra nemcsak kórképként, hanem egy korszak „negatív” társadalmi normájaként is tekinthetünk. Felismerhető benne a századforduló férfiideálja, mely a kortársak számára egyáltalán nem patológiás típusként jelent meg. A pszichoanalitikus munkákban megjelenő narcizmus-koncepciókra így akár társadalomkritikai metaforaként is tekinthetünk.

Wilhelm Reich (1933), aki Alfred Adler (1910) nyomán maga is hangsúlyozta a narcizmus maszkulin jellegét, a *fallikus narcisztikus karakter* fogalmával igyekezett ezt definitív módon megragadni. Reich ezen karaktertípusa kísértetiesen hasonlít az 1930-as évek barnainges verőlegényeinek leírásához (a Szerző megjegyzése). Főbb jellemzői: önbizalom, arrogancia, gőg, érzelmi hidegség és agresszivitás. A felszíni és belső jegyek egymással összhangban működnek. A narcizmus vagy nagyságfantáziákban manifesztálódik, ami látens kisebbségi érzésre utal, vagy kisebbségi érzésben, melynek háttérben rejtett nagyságfantáziák dolgoznak – állította Reich (1922). Ez a tipológia később átszűrődött az autoriter karakter Frankfurtiak által kidolgozott koncepciójába is. A narcizmus koncepciója tehát már a 20. század elején kapcsolatba került a fasizmus-magyarázatokkal, vagyis ideológiai színezetet kapott. Ennek ismerete fontos a narcizmus kollektív koncepcióinak ismeretéhez.

Később a narcisztikus karakter grandiozitását egyre inkább egy énvédő mechanizmus megnyilvánulásaként értelmezték, mint például Karen Horney (1939), Donald Winnicott (1965), és Annie Reich (1960) munkáiban. Horney (1939) is abból a premisszából indult ki, hogy a narcizmus egy személyiségvonás, melynek különböző típusait dolgozta ki (agresszív-expanzív, perfekcionista, arrogáns-bosszúvágyó). A patológiás grandiozitást (self-inflation) az egészséges önbizalom ellenpontjaként határozta meg és hangsúlyozta ennek defenzív jellegét. Winnicott (1965) szerint a narcisztikus személyiség kialakulásában döntő jelentősége van az empatikus, gondoskodó környezet hiányának. A „hamis szelf” kialakulása a megtartó környezet hiányára adott gyermeki reakcióból ered és az autonómia bizonytalanságát, nagyságfantáziák megjelenését idézi elő. Annie Reich (1960) is úgy gondolta, hogy a narcisztikus személyiségnél a gyermekkori ismételt traumatikus élmények következményeként az önértékelés szabályozása patológiássá válik (állandó megerősítést követel és oszcillál). Az ily módon sérült személyiség ezért grandiózus fantáziákba menekül, melyek az erő és stabilitás képzetével védik a szelfet (Reich, 1960).

1.3 A személyiségzavar koncepciója

A személyiségzavar „olyan élménybeli és viselkedésbeli sajátos és tartós mintázat, amely jelentősen eltér az adott kulturális elvárásoktól”. – a DSM 5 definíciója szerint. A személyiségzavarok „az egyén közelmúltbeli és hosszú távú működésére jellemző viselkedésmódok vagy jellemvonások formájában nyilvánulnak meg (általában serdülőkorban vagy a korai felnőttkorban kezdődnek).” (Andreasen és Black, 1997, 477). A személyiségzavarokat mentális zavarként értelmezzük, tehát normál személyiségvonások szélsőséges megnyilvánulásáról van szó, amely a (szűkebb vagy tágabb szociális) környezet számára állandó problémát és feszültséget jelent. A narcizmusról alkotott koncepciókban egyre nagyobb teret nyert a patológia-szemlélet és az individuál-pszichológiai diszkurzus elemei utat találtak a társadalomkritika, filozófia és szociológia diszkurzusaiba is. A narcizmus egyre inkább a társadalmi „rossz” eredőjeként jelent meg. Magyarozatként szolgálhatott a fasizmus terjedésére, melyben nemcsak a karakter maga tematizálódott, hanem annak a szülői környezetnek a kritikája is, mely alapot adott a „torzult” karakterek tömeges megjelenésének. (Horkheimer, 1936)

A 20. század második fele, de legfőképp az 1960-as vége a narcizmus-elméletek virágkorát jelentette. Kernberg 1970-ben írt először a *narcisztikus személyiségstruktúra* jelenségéről és a patológiás narcizmus klinikai ismérveinek explicit leírását ekkor ismerhette meg a pszichiátriai szakma. A tárgykapcsolati modell alapjairól indulva a szelfet a korai tárgykapcsolatokból eredeztetve, a patológiás narcizmust a korai tárgymegszállások és a szelf kapcsolatában jelentkező zavarokból vezette le. A hetvenes években kialakuló *Kohut-Kernberg vitában* Kernberg a klasszikus ösztönelméleti pozícióból érvelt. A felnőtt narcizmusban patológiás fejlődést látott, és úgy gondolta, hogy a terápia célja nem a szelf „gyógyítása” (vö. Kohut), hanem a teljesértékű genitális szexualitás elérése. Kernberg a „meleg” gyermeki narcizmustól megkülönböztette a „hideg” felnőtt narcizmust, és a patológiás narcizmus okát nem a korai frusztrációkban látta, mint Kohut, hanem abban, hogy az anya a gyereket narcisztikus tárgyként kizsákmányolja. A narcisztikus gyerek, ha felnőtt maga is kizsákmányolóvá válik, mert így tudja elkerülni azt a romboló érzést, hogy valaha semmibe vették. A felnőtt narcizmust a gyerek defenzív reakcióiból vezette le, melyek célja, hogy kompenzálja az érzelmileg érvénytelenítő szülői környezet hatásait. A patológiás grandiózus szelf egy olyan szelf-reprezentáció, melyben keverednek a szelf reális és fantáziált (idealizált) aspektusai (Kernberg, 1970). Míg Freud úgy

gondolta, hogy a kóros narcizmus nem gyógyítható, Kohut és Kernberg szisztematikus leírását adta a páciens-terapeuta viszonyának és differenciált terápiás módszereket javasoltak.

Kohut (1971) a narcizmust *egy dimenzióként értelmezte*, melynek egyik végpontja a gyermeki, primitív narcizmus, másik végpontja pedig az érett, adaptív, kulturálisan értékes felnőtt narcizmusa. Eriksonnal (1956) szemben a késő pubertás patológiás jelenségei helyett Kohut inkább a szelfkohézió változásairól beszél, amit nem csak a pubertás, hanem minden átmeneti periódus kísérőjének tekintett (Kohut, 1973). A szelf kialakulásának (narcisztikus fejlődés szakasza) periódusában szerzett tapasztalatok jelentik a későbbi narcizmus prototípusát, és ennek döntő jelentősége van az életünk minden átmeneti periódusában. A narcizmusra mint *a szelf egyik megnyilvánulási formájára* tekintett, de soha nem dolgozott ki egységes szelf-fogalmat. Kohut (1971) nevéhez fűződik a *narcisztikus személyiségzavar* fogalma is, de a jelenséget nem tekintette alapvetően kórosnak, hanem a gyermeki lelki fejlődésének valamely lépcsőfokán bekövetkezett elakadásnak. Úgy gondolta, hogy a narcizmus csak akkor válik malignussá, ha a szülők félreértik vagy mereven elutasítják a gyermek természetes, életkori szakaszainak megfelelő narcisztikus igényeit. A narcizmus normális fejlődése érett, reális önbecsülést eredményez.

Kohut (1973) szerint a grandiózus szelf (túlzó énlmény) és idealizált szülőimágó (a tökéletes szülő képe) azért alakulhat ki, mert a gyerek a fenyegető realitás ellen védi magát. A két legfenyegetőbb érzés egy gyerek számára az elhagyatottság és a kiábrándulás. Fontos, hogy a szülő ne zúzza szét a grandiózus szelfet, és az idealizált szülőimágót. Ha a szülő empátiás és tapintatos a gyerek elismerő visszajelzések iránti heves igényeire, és csak apró lépésekben ismerteti fel a gyerekek saját korlátait és a szülő hibáit, akkor a gyerekeknek lehetősége van arra, hogy a grandiózus szelf reális önértékeléssé érjen. Ha azonban a szelf nem tudja ezeket a szükségleteket integrálni a lehasadt grandiózus szelf narcisztikus dühöt, később gőgösségre való hajlamot eredményez. A probléma elfojtásos változata az önértékelés és kezdeményezőkézség gyengülését eredményezheti. Kohut (1971, 1977) szerint a narcisztikus személyiség nem képes önmagát egészségesen becsülni. Az elismerés iránti szükséglet korai elfojtása infantilis nagyzásos attitűdökben, korlátlan hatalomról, sikerről szóló fantáziákban és egy omnipotens bálvánnyal való kapcsolatban manifesztálódik. *Ez a „tökéletes másik” szükséglete*. A narcisztikus személyiség számára a másik ember egy szelftárgy, ami a szelf részeként működik, és a funkciója az, hogy az önértékelést szabályozza, segítse az identitás stabilizálását. Ha a másik vonakodik megfelelni ezeknek a funkcionális elvárásoknak, akkor

ez narcisztikus haragot válthat ki (Pintér, 2001). Ilyen értelemben a narcizmus nem azt jelzi, hogy egy ember önmagát mindenki másnál jobban szereti, hanem épp ellenkezőleg, valójában nem tudja magát reálisan becsülni.

Freud óta a narcizmus jelenségének sokféle magyarázata és leírása alakult ki a szakirodalomban, de ma alapvetően két megközelítés különíthető el a pszichológiai-pszichiátriai szakirodalomban. A narcizmust ma leggyakrabban egy olyan személyiségvonásnak tekintik, mely a csodálat igényében, nagyvási fantáziákban vagy viselkedésben nyilvánul meg, és az empátia hiánya jellemzi (Watson és Biderman 1993, Wink 1996). A DSM-5 a narcizmust a személyiségzavarok kategóriájába sorolja, az antiszociális, a borderline és a hisztrionikus személyiségzavarral (melyekkel komorbiditást mutat) együtt a dramatikus, érzelmi zavarok csoportját alkotja (B klaszter). A DSM-5 meglehetősen statikus szemléletével szemben, mely valójában a grandiózus típust írja le, a *vonáseméleti* megközelítés a narcizmusra dimenzionális vonásként tekint, melynek egyik szélső értékét jelenti a narcisztikus személyiségzavar (Narcissistic Personality Disorder: NPD), másik végén viszont a narcizmus funkcionális, egészséges változatát találjuk (Lubit, 2002). Wink (1991) kutatásaiban megkülönböztette a *rejtett* (covert) és *nyílt* (overt) típusú narcizmust is. A nyílt típusra jellemző az arrogancia, a dominancia és az exhibicionizmus, míg a rejtett típus esetén inkább a kisebbségérzés, az értéktelenség és a bizonytalanságérzet kerül előtérbe.

Kernberg (1975, 1985) a narcizmus különböző szintjeit különítette el. A *magasszintű* narcizmus jellemzője, hogy a páciens képes arra, hogy elnyerje mások csodálatát. Az ilyen személyek életük során többnyire sikeresek, de idős korban problémát okozhat, hogy a grandiózus vágya kevésbé elégíthető ki. A *közepes* narcizmusban a grandiózus manifeszt jelei mellett az egyén intimitása is problémás, ez már a patológia határán álló tüneteket jelent. Az *alacsony* szintű narcizmusban már komorbid borderline vonások jelenhetnek meg és az egyént szuiciditás veszélyezteti. Önbizalma diffúz, a patológus grandiózus és az öngyilkosság között oszcillál. A legveszélyesebb azonban az egyénre és környezetére is a *malignus* narcizmus, amikor az egyén már az NPD jegyeit mutatja, viselkedésében antiszociális, paranoid, agresszív és szadizmus jellemzi.

A vonáseméleti alapú típusok mellett a klinikumban a narcizmus differenciálását jelentette a *grandiózus* és a *vulnerábilis* típusok elkülönítése (Gabbard, 1989). A vulnerábilis típus jellemzői: alacsony önértékelés, önkritika, szégyen, érzékenység elutasítása, szociális

visszavonulás. A grandiózus típusra ennek épp az ellenkezője jellemző: eltúlzott önkép, irigység, felsőbbrendűségi fantáziák, feljogosítottság, manipulatív magatartás. Levy (2015) legújabban megkülönböztet egy harmadik, kevert típust is, amelynek jellemzői: szélsőségesen önmagával foglalkozik, önmagával szemben teljesíthetetlen elvárásokat támaszt. A rejtett vs. nyílt és a grandiózus vs. vulnerábilis típusokat a szakirodalomban gyakran össze is vonják, így látszólag csupán két nagy típus különül el nyílt/grandiózus ill. a rejtett/vulnerábilis narcizmus.

1.4 A narcizmus mint társadalomelméleti probléma

Kohut az egyik tanulmányában (1973) a narcizmus jelenségének negatív megítélését olyan korszakos és kulturális tévedésnek nevezte, mint a századforduló szexualitással kapcsolatos kulturális és tudományos negatív attitűdjei. Freud szerepét azonban nem csak abban kell látnunk, hogy elindította a narcizmusról szóló diszkurzust, hanem abban is, hogy felvetette a narcizmus társadalmi vonatkozásait is. Legfőképp az a kölcsönhatás foglalkoztatta, mely az egyén és szocio-kulturális környezete között működik. A tömegpszichológia elméleti alapvetéseiből, később egy újabb diszkurzus formálódott arról, hogy *a szociális környezetnek, a szocializációs folyamatoknak milyen jelentősége van a személyiség narcisztikussá válásában.*

1.4.1 A tömegek narcizmusa

Freud a *Tömegpszichológia és én-analízis* (1921/1995) c. írását azért érdemes ehelyütt megemlíteni, mert itt találkozunk először a narcizmus társadalmi folyamatokban betöltött szerepének vizsgálatával. Freud a tömegekről szóló leírásában kiemeli, hogy ezekben a mesterséges (ld. egyház és hadsereg) vagy futólagos *tömegekben a narcizmus csökkenését* figyelhetjük meg. Mivel a szeretet/szerelem (Liebe) az egyetlen kulturális faktor, amely képes az egyént az egoizmustól az altruizmus felé terelni, így az önszeretetet is csak a másik iránti szeretettel/szerellemmel csökkenthető. Vagyis Freud a tömegpszichológiai folyamatokat párhuzamba állította a szerelmi választások dinamikájával. A választott tárgy a saját (el nem ért) énídeál helyettesítésére szolgál. Az egyén azért szereti a tárgyat, mert benne (önmaga vágyott) tökéletességét látja. Tehát az egyén saját narcizmusának kielégülését az *idealizáció* útján éri el (Freud, 192, 27).

Freud szerint a tömegpszichológiai jelenségeket az magyarázza, hogy az idealizáció folyamatában az én egyre igénytelenebb és szerényebb lesz, a szeretett tárgy pedig egyre

nagyszerűbb és értékesebb, mígnem a tárgy teljesen felemészt az ént (a tárgy behelyettesíthető bármely absztrakt ideológiával). A szerelmi viszonyokhoz hasonlóan a tömegpszichológia folyamatában, az éndeál helyére egy idealizált tárgy kerül. A szerelem/szeretet csak az én és a tárgy számára enged teret, mígnem az idealizáció folyamatában a tárgy felemészt az ént. Ez a magyarázata annak, hogy az egyén számára az önfeláldozás természetes következmény lehet és az egyén megbánás nélkül válhat bűntettek elkövetőjévé (Freud, 1921, 27). Vagyis ahhoz, hogy megértsük a tömeg tagjainak kötődését a szeretet (szerelembe esés) fokozatait kell megértenünk, más szóval azt, ahogyan az éndeál helyét átveszi egy tárgy, egy ideológia, mely akár az én teljes megsemmisülését eredményezheti.

1.4.2 A narcizmus tömegessége

Freud után a 20. század harmincas éveitől a pszichoanalitikus diszkurzus középpontjába azok a páciensek kerültek, akiket gyenge vagy nem kellőképp integrált énje (Größenselbst) autoriter vezérek és normatív bürokratikus struktúrák függőségébe taszította őket. Diamond (2015) szerint valójában nem arról van szó, hogy a narcisztikus páciensek hirtelen tömegesen jelentkeztek a rendelőkben, sokkal inkább arról, hogy ezek az esetek kerültek a pszichoanalitikus figyelmének centrumába. A pszichoanalitikus narcizmus-elmélet elterjedése vont maga után a diagnózisok elszaporodását.

Kohut (1973) a narcisztikus személyiség jelentős társadalmi elterjedését a szocializációs változásokkal, legfőképp a családi struktúrák változásával hozta összefüggésbe. A 19. századi családban a tipikus középosztálybeli gyerek olyan környezetben nőtt fel, ahol sokan voltak körülötte. A gyerek érzelmileg „sűrű” környezetben nevelkedett, és így sok szülői gondoskodást, odafigyelést és szeretetet kapott. A 20. századi középosztálybeli családban azonban a családi határok összeszűkültek, a gyerek környezetében nemcsak kevesebb rokon volt jelent, hanem az érzelmi környezet is sivárabbá vált. A modernitás beköszöntével az interakciók sematikussá és felületessé váltak, ami fokozhatta az én narcisztikus instabilitását. (Kohut, 1979)

A gyermek családi szocializációjának problémáját a modernitás felnőtt társadalma csak tovább fokozta. Míg a 19. és 20. század fordulóján Freud elméleteiben az egyén alapvető problémája a vágy és a tiltás belső harca, a „bűnös ember“ problematikája kap hangsúlyt, addig a 20. század jellegzetes karaktere már a „tragikus ember“, aki mellőzöttségben nőtt fel, értékeiről nem vagy

alig kap visszajelzést, hiteles példaképeitől megfosztották. A modernitás emberének korszakos alapélménye a kiszolgáltatottság. Mivel nincs, vagy túl kevés a külső megerősítés, ezért az egyén énjét folyamatosan a széthullás fenyegeti. Szélsőséges esetben annyira nem érzi magát valós, élő teremtménynek, hogy saját határait kisértve szerezzen tapasztalatot önmaga valóságáról és koherenciájáról. A narcisztikus sértettség oka, hogy a társadalomban a külső elismerés mindig messze elmarad a narcisztikus személyiség elvárásaitól, mert a narcizmus önmagában nem patológiás jelenség.

A narcizmus negatív társadalmi megítélésének forrását Kohut (1973) a keresztény nyugati kultúra emberképében látta, mely elítéli az egyén egoista törekvéseit és az altruizmust teszi követendő normának. Csakhogy ennek következményeként *az elnyomott, és nem módosult narcisztikus struktúrák aktivizálódnak, amikor kifejezésük útjába a társadalom akadályokat gördít*. Ennek legszélsőségebb esetét a náci Németország korlátlan grandiózus célok szolgálatába szegődésének példáját hozza. Nyugodtabb történelmi periódusokban a grandiózus szelf készítetések szociális megnyilvánulásait a társadalom tagadja, tiltja. Csakhogy a becsvágyunkat nem tagadni kellene, hanem meg kellene tanulnunk elismerni ezeket a készítetéseket. Csakis ez vezet ahhoz, hogy mértékletes mégis örömteli énézés alakuljon ki, megmaradjon lelkesedésünk, tudjunk lelkesedni példaértékű emberek iránt és megpróbáljunk magunk is követni a példájukat (1973).

Kohuttal szemben, aki a narcisztikus személyiségben a narcisztikus társadalmi folyamatok közvetlen leképződését látta, Kernberg (1978) abból indult ki, hogy az intézmények és az intrapszichés folyamatok között dialektikus kölcsönhatás van. Az érdekelte, hogy a társadalmi és kulturális intézmények mennyiben járulnak hozzá a patológikus vs. normál narcisztikus személyiségvonások kialakulásához és az is, hogy egy csoport vezetőjében a patológiás és normál narcisztikus személyiségvonások mennyire dominálhatnak (Diamond, 2009). A mindent kontrolláló hatalom a tömegkultúra médiumain keresztül képes arra, hogy *tömeges regressziót* teremtsen. A regresszióba került én és felettes-én pedig az egyén számára sokkal inkább paranoid és narcisztikus választásokat határol be, mint a humanisztikus ideálokét. Kernberg (2003) a tömeges regresszió alakításában központi szerepet tulajdonított a vezér kóros narcizmusának. Ő az, aki képes arra, hogy a tömegek regresszióját felhasználva akár genocídiumot idézzon elő. Kernberg koncepciójában tehát az erőszak és a társadalmi folyamatok között a narcizmus kapcsolatot hoz létre.

A Frankfurteri iskola képviselői a narcizmus tömeges jelenségét *társadalmi folyamatok intrapszichés kristályosodási pontjaként* értelmezték, vagyis abból indultak ki, hogy minden társadalom rá jellemző mintákban szabályozza az egyén ösztönkésztetéseit és kapcsolati vágyait, és ez bizonyos karaktertípusok kialakulásához vezet. A kritikai elmélet képviselői, (mindenekelőtt Horkheimer) a monopolkapitalizmus rendszerét kritizálva magyarázatot kerestek arra, hogy az egyén miért hajlandó arra, hogy totalitárius rezsimek kritikátlan szolgájává váljon. E jelenség magyarázatára került be a pszichoanalitikus elméletből a narcizmus koncepciója. Horkheimer (1936), Adorno (1967,1968) és Lasch (1979/1984) a narcisztikus személyiségzavar tömeges megjelenését baljós jelként értékelték, ami a kapitalista társadalom karakterstruktúrájának gyengülését és az én fragmentálódását jelzi.

A narcisztikus karakter elterjedésének társadalmi okát a Frankfurteri Iskola képviselői egyrészt az *apai autoritások* (stabil azonosulási lehetőség) *hanyaglásával*, és ennek következményeként az anya-gyerek kapcsolat deformációjával magyarázták, másrészt a korszak családstruktúrájának megváltozását és a gazdasági termelés folyamatainak változását hangsúlyozták (Diamond, 2009). Az apai autoritás hanyatlásának másik fontos következménye az egyén külső autoritásokhoz való viszonyának átalakulása is. Adorno szerint a tömegtársadalom alanyai hajlamosak arra, hogy egy idealizált vezérrel preödipális vagy narcisztikus módon azonosuljanak (összeolvadjanak), és a vezért saját személyiségük, ill. éniideáljuk meghosszabbításaként kezeljék. Adorno és Horkheimer (1944) szerint a 20. századi tömegember differenciálatlan és *gyenge szelfje* alapvetően narcisztikus mintákat követ, mert az internalizáció helyét a narcizmus vette át. A kollektív narcizmus – a Frankfurteriak szemében – tulajdonképpen a társadalom győzelmét jelenti az individuum felett, aki elveszti autonómiáját, fúziószerű azonosulási lehetőségeket keres, és rabszolgaként veti magát az irracionális autoritások karjaiba (Diamond, 2009, 192).

A Frankfurteri iskola utópisztikus képe egy olyan társadalomról, melynek az egyén autonómiájára kell épülnie, leginkább Marcuse munkájában nyert alakot, aki *a narcizmus progresszív és regresszív formáit* különítette el abból a szempontból, hogy mennyire szolgálja az egyén szelfjének kiterjesztését. *Eros and Civilisation* (1955). c. munkájában Narcisz és Orfeusz imágója egy új realitáselv archetípusaivá váltak (az alkalmazkodó Ödipusz-típussal, és a teljesítményorientált Prométeusz-típussal szemben). Marcuse (1955) szerint a valóság, mely fenyegetően áll szemben az énnel, nem az egyetlen és nem is az eredeti valóság. A valóságnak ui. van egy olyan elfedett formája, mely már az uralkodó realitáselv előtt is létezett. Ez a valóság

a primer narcizmusban maradt elrejtve, ahol az ének még nem kellett védekeznie és alávetni magát. Kohuttal (1971) szemben, aki a koherens szelf ideáljából indult ki, és a társadalmi rend keretein belül megvalósíthatónak vélte, Marcuse (1955) azt állította, hogy a társadalmi represszió kapitalista keretei között a szelf csupán *egydimenziós* létre kárhoztatott. Ugyanakkor a narcizmus a saját határok kiterjesztését is implikálja, általa képes az egyén a külső világ befogadására. Narcisszusz tehát pozitív szimbólum is, mert önkiteljesítő szerepe van, szemben áll a teljesítményelv uralmával, a kapitalista termelés/fogyasztás/munka kultúrájával (Joó, 2013).

Christopher Lasch könyve (*The Culture of Narcissism*) nemcsak szociológiai és pszichológiai tanulmány a 20. század végi amerikai társadalomról, hanem egyike volt a legnagyobb visszhangot kiváltó társadalomkritikai műveknek. Lasch (1979/1984) kritikája szerint *a fogyasztói társadalom alanyai nem megbecsülésre vágnak, hanem dicsőségre*, azt szeretnék, hogy körülrajongják őket, más szóval inkább irigyeljék, semmint tiszteljék őket. Kultúrkritikai érvelésének középpontjában a narcisztikus kultúra sztárkultusza, a fogyasztóvá válás, a szépség és fiatalság kultusza, a sikeren alapuló önértékelés, a saját én középpontba állítása került. A következmény pedig egy olyan társadalom, amelyben a másik ember iránti érdeklődés egyre inkább súlyát veszti, a kötődések és a szeretet meggyengül, és a valódi teljesítmény helyett csak a látszat válik fontossá.

E fejezet célja az volt, hogy egyrészt rávilágítson arra, hogy maga a narcizmus is egy diszkurzus része, másrészt pedig érzékeltesse azt, hogy egy pszichológiai fogalom koncepciója is hordozhat ideológiai elemeket. A kutató számára ez lehetőséget ad arra, hogy saját kultúrájának kereteiből ki tudjon lépni, reflektálva saját elfogultságait is. Hiszen bármennyire is egyetértünk a fasizmus elleni érvekkel és bármennyire is úgy tűnik, hogy ennek pszichés dinamikájában a narcizmus kollektív formái komoly szerepet játszanak, mégis a fókuszot távolabbra kell állítanunk. Mégpedig olyan távolságra, ahonnan a narcizmus dimenziójának teljes spektruma és határainak bizonytalansága is (Bánki, 2016) láthatóvá válik. A következő fejezetekben lehetőségünk lesz arra is, hogy a Frankfurtiak kollektív narcizmus-koncepcióját részletesen is megismerjük és ezen alapinformációk ismeretében mutassuk be a szociálpszichológiai koncepciót. A célunk az, hogy ezekből a „mozaikokból” működő struktúrát hozzunk létre, hiszen a nyelvi jegyek kutatásához egy olyan narcizmus-fogalomra van szükség, amely az empirikus kutatások számára is operacionalizálható.

1.5 Narcizmus a csoportban

Erich Fromm, az analitikus szociálpszichológia megalapozója különbséget tett egyéni és csoportnarcizmus között. Az egyéni narcizmussal szemben, amit az ember innát sajátosságaként posztulált, a csoportnarcizmust egy társadalmi karakterforma megnyilvánulásaként értelmezte, melynek megjelenése alapvetően a szocializációval függ össze. Mivel a csoportnarcizmust egy (szociálisan) funkcionális formának tekintette, ezért úgy gondolta, hogy meg is meghaladható (Funk, 1998). *A csoportnarcizmus az egyén narcizmusának egy lehetséges manifeszt formája, ilyen értelemben pedig nem más, mint az egyén saját narcizmusának átvitele egy társadalmi csoportra* (nemzet, egyház, ideológiai csoport). A csoportnarcizmus előnye, hogy *emeli a tagok önértékelését, és erősíti a csoportképződést* (Fromm, 1973). A csoportjukat túlzottan idealizáló egyének azt állítják, hogy az ő csoportjuk mind közül a legjobb, legértékesebb vagy legkülönlegesebb. Elsősorban a pozitív oldalát látják és emelik ki, míg más csoportoknál erősen hangsúlyozzák a negatív tulajdonságokat. Az ilyen jól látható formák mellett azonban az esetek többségében a narcisztikus késztetések rejtett formában jelennek meg, például a szülők, a gyerek vagy valamely saját csoport (vallás, sport, nemzet stb.) mértéktelen csodálatában (Fromm, 1973). A csoportnarcizmus előnye, hogy a környezet nemcsak tolerálja, hanem értékeli és csodálja az egyén átlagon felüli szociális elkötelezettségét (pl. gyermeki pietizmus, lojalitás, közösségért vállalt elkötelezettség mind-mind társadalmilag elismert magatartások). A szociálpszichológia a narcizmusnak ezt a típusát a kommunális narcizmusnak nevezi, és ma is kutatott jelenség (bővebben Gebauer et al., 2012).

A csoportnarcizmusokban Fromm (1973) szerint ugyanaz a dinamika működik, mint az egyéni narcizmusban, vagyis a (csoportjára) narcisztikus egyén a biztonságérzetét saját (csoportjának) *tökéletességéből és felsőbbrendűségéből* meríti. Ehhez a szubjektív meggyőződéshez mindenkifelett ragaszkodik, *mert saját értékének és identitásának érzése erre épül*. Következésképp, ha a narcisztikus értékelképzéseket fenyegetve érzi, akkor ez egzisztenciális jellegű fenyegetést indikál. A narcisztikus ember a lekicsinylő beszédre, kritikára, és megszégyenítésre intenzív haraggal vagy dühvel reagál, és soha nem bocsájt meg annak, aki a narcizmusát megsebezte. A bosszú érzése sokkal intenzívebben munkál benne, mint ha ellopták volna valamilyen tulajdonát, vagy megsebesítették volna. Ha Fromm ezen gondolatait a csoportra vetítjük, akkor a csoportjára narcisztikus egyén számára nincs nagyobb sértés, mint ha megsértik a *csoport tökéletességéről és értéktöbbletéről alkotott elképzelését* – ez az, ami számára identitássérülést

okoz. Fromm arra is felhívta a figyelmet, hogy ez a dinamika túlzott önértékelésű közösségeket hoz létre, és *legfőképp olyan társadalmi rétegek számára jelent különleges vonzerőt, ahol az emberek valamilyen negatív társadalmi megkülönböztetést szenvedtek el*. Számukra a narcisztikus büszkeség kielégülést jelent. A csoportnarcizmus további árnyoldalát jelenti, hogy egy olyan társadalomban, *ahol nagyfokú elégedetlenség van, a csoportnarcizmus erősítése a bajok kompenzációjaként szolgálhat*. Mivel pozitív társadalmi értékekre apellál (ld. patriotizmus, hit, lojalitás, elkötelezettség) tkp. szabadon és korlátlanul kifejezhető, így a csoportmanipuláció egyik könnyen instrumentalizálható eszköze lehet. Az egyén értékének növekedését eredményezi, hiszen a csoporttagok nagy része úgy gondolja, hogy a csoporttagsága teszi értékessé, így saját személyének eltúlzott értékét is kézenfekvőnek és helytállónak tartja. A csoportnarcizmust *erősíti a társadalmi konszenzus*, ez teszi lehetővé azt, hogy a csoport önmagáról alkotott fantáziáját realitássá alakítsa. (Fromm, 1984)

A csoport alapú narcizmusok jelenségével a Frankfurter Iskola más képviselőinél (pl. Horkheimer, Adorno, von Schulze, Marcuse) is találkozunk, de itt a társadalmi vonatkozású jelenségek leírására a *kollektív narcizmus* fogalma használatos. A különbség abban határozható meg, hogy ebben a diszkurzusban nem csak a csoport áll a középpontban, hanem a kapitalizmus rendszere és a fogyasztói társadalom is. Adorno elméletében a modernitás (tömeg)emberének egyetlen lehetősége, hogy gyenge énjét kompenzálni tudja az által, hogy a tömeghez kapcsolódik. *Mivel önértékelését nem tudja a környezetéből meríteni, mert a társadalom túl kevés vagy többnyire negatív visszajelzést ad, ezért egy idealizált személy/vezér/csoport (képzelt) tökéletességébe kapaszkodik, és énjét kollektív módon nagyítja fel* (Schvaren, 2014). Fromm szemben Adornot nem a narcizmus kialakulásában szerepet játszó szubjektív mechanizmusok érdekelték, hanem az a társadalmi kontextus, amelyben létrejön és jelentőséget nyer. A narcizmus paradox dialektikájának lényege, hogy *a kapitalista társadalom a narcizmust vonzóvá teszi és fokozza* (pl. fogyasztói igények gerjesztése), *ugyanakkor a kielégülés lehetőségeit erősen korlátozza*, ami az egyénben reflektálatlan belső konfliktusokat eredményez (légy önmagad, de valójában nem lehetsz önmagad). A mindennapok narcisztikus csalódásait és az önfenntartás társadalmi bizonytalanságát az ember egzisztenciális félelemként éli meg. Ez a félelem ugyan nem jelent reális félelmet (reális félelem az, amelynek ismerjük a forrását), de bármikor azzá alakulhat, azzá alakítható. Az egzisztenciális bizonytalanságot az egyén szubjektíve félelemként éli meg, de nem ismeri fel ennek valós forrását. Ahhoz, hogy ezt megtehesse, az egyénnek reflektálnia kellene saját társadalmi helyzetét (Adorno, 1955). Erre azonban nem mindenki képes, ezért az emberek többsége a társadalmi valóság értelmezéséhez

felkínált kész sémákkal él. Maga a *kollektív narcizmus is egy ilyen sémának tekinthető*, hiszen értelmezési és cselekvési mintát biztosít az egyénnek. Ezek a kész sémák ugyan segítenek abban, hogy az értelmezhetetlenségből eredő félelmeket kompenzálják, megvédenek a valóság alapos vizsgálatának kényszerétől, de a problémát csak elkendőzik és nem vezetnek tartós pszichológiai jólléthez.

A modern társadalmakban felhalmozódó elviselhetetlen érzések (félelem, csalódás, megalázottság, szégyen stb.) kezelését szolgálják a vallások és az ideológiák. Ezek kész sémákat kínálnak a világ értelmezéséhez. Pszichológiai hatékonyságukat az adja, hogy a felhalmozódó negatív érzéseket képesek észlelni és strukturáltan tükrözni. A folyamat alapmechanizmusának leírását megtaláljuk Bionnál az anya tükrözési funkciójában (*Rêverie*). Ahhoz, hogy a csecsemő képes legyen elviselni a negatív érzelmi állapotokat, szüksége van az anya tükrözésére, aki mint „konténer” felfogja, begyűjti a gyerek kaotikus érzelmeit és „megemésztve” (strukturáltan) tükrözi vissza. A gyerek számára így válik elviselhetővé az elviselhetetlen, vagyis a mentális fragmentáltság alapélménye a másik ember tükrében nyer koherenciát. Adorno társadalomkritikája erre a tárgykapcsolati alapmechanizmusra épül. Amellett érvelt, hogy a nacionalizmusnak társadalmi szinten az egzisztenciális félelemként megélt narcisztikus veszteségek elviselhetővé formálásában az anyai tükrözéshez hasonló funkciója van. Az erős narcisztikus ösztönkésztetések kielégítésének társadalmilag tolerált módja, ha a narcisztikus libidó valamilyen tárgyra irányul, amely képes kielégíteni ezeket a késztetéseket. Ez a tárgy Németországban Hitler lett, általánosabb értelemben azonban maga a nemzet eszméje (Adorno, 1951). A nacionalizmusban a nemzet mint narcisztikus tárgy jelenik meg: a „nemzeti hiúság” tárgya (Adorno, 1959).

A kollektív narcizmusnak fontos társadalmi funkciója van, mert a modern ember saját sorsának alakulása miatt büntudatot és tehetetlenséget él át. A kollektív narcizmus segít abban, hogy ezeket a negatív érzelmeket kompenzálni tudja. Egy nagyobb kötelékbe integrálja, amelyben megvan mindaz, ami benne nincs meg, de egy csoport képviselőjeként maga is részesülhet a többletértékből (Adorno, 1972). A modern kor embere a narcisztikus sérüléseknek végtelenül kiszolgáltatott lenne, ha nem lenne lehetősége arra, hogy a hatalom és a csoport nagyszerűségével azonosulva saját tökéletességéhez pótlékot találjon. A fasiszta propaganda épp erre épít. A hallgató számára a narcisztikus nyereség teljesen nyilvánvaló, hiszen pusztán az által, hogy egy értékes csoporthoz tartozik, máris jobbnak, értékesebbnek és tisztább embernek érezheti magát, mint a kívülálló (Adorno 2006).

A háború után Adorno a fasizmus (nácizmus) visszatérésének lehetőségét a kollektív narcizmus töretlen tovább élésével magyarázta. Úgy gondolta, hogy a veszélyt nem azok a szélsőjobb csoportok jelentik Németországban, amelyek nyíltan antiszemita és demokráciaellenesek, hanem azok az általánosan elterjedt személyiségstruktúrák, amelyek a náci indoktrináció nyomán a demokráciát belülről fenyegették (Adorno, 1960). Az autoriter karakter ugyanis lényegét tekintve nem tudja magát függetleníteni a közösségtől, mert személyiségének fő jellemzői (azonosulás a hatalommal, rigiditás, konvencionizmus, konformizmus) épp erre épülnek. Németországban a nemzetiszocialisták uralma alatt a kollektív narcizmust a végletekig fokozták, a rendszer bukása pedig ennek a narcizmusnak súlyos sérülést okozott. De a sérülés nem azért következett be, mert a németek felismerték kollektív narcizmusuk pusztító hatását és megküzdöttek vele, hanem azért, mert megtörtént, és mindenki számára nyilvánvaló volt. (Adorno, 1960).

Adorno a második világháború után Németország fő problémáját nem a gyászra való képtelenségben látta (vö. Mitscherlich & Mitscherlich, 1967), hanem *a kollektív narcizmussal terhelt felettes-én sértettségében* (Adorno, 1960). Számára a kollektív narcizmus az egyetemes emberi gonoszság forrása. A „sárkány”, mely csak szunnyad, de bármikor felébreszthető. A 3. Birodalom bukása ugyanis nem hozta magával a kollektív narcizmus eltűnését, csak kifejezhetőségének szabott korlátot. A felszín alatt ez a pszichés forrás továbbra is megmaradt, fenyegetve az amúgy is törékeny demokráciát. A Frankfurtiakat ezért komolyan foglalkoztatta az a kérdés, hogy milyen módon lehet a németeket „kikúrálni” a kollektív hiúság téveszméjéből. Adorno az egyéni felvilágosítás mellett érvelt, mert ez lehetőséget ad a tudattalan tartalmak felszínre emelésére. Az iskolai oktatásnak következésképp nem az antiszemita jelenségét kell megértetnie, hanem az antiszemita ember sajátos működését. A kritikai attitűd azt jelenti a gyakorlatban, hogy a múlt feldolgozásával párhuzamosan az egyén önreflexiók képességét is fejleszteni kellene. Tehát a felvilágosítás akkor lehet igazán eredményes, ha hozzájárul az egyén öntudatának és énjének erősödéséhez (Adorno, 1960). Horkheimer azonban attól tartott, hogy a direkt moralizálás a kollektív narcizmus további sérülését okozhatja, ezért hasznosabb lehet, ha a felvilágosítás az oktatásban az embertelen rezsimek összehasonlításának pedagógiai módszerével történik. (Ruschig & Schiller, 2014)

1.6 A kollektív narcizmus kurrens koncepciói

A Frankfurti iskola nagy elméletalkotóinak halálával az autoriter karakterről és a kollektív narcizmusról szóló diszkurzus hosszú időre eltűnt, mígnem a radikalizálódó nacionalizmusok újra felkeltették a kutatók érdeklődését a kollektív narcizmus iránt (Weaver, 2006). Napjainkban azonban már nem a politikai filozófia, hanem a szociálpszichológia területén folyik a diszkurzus. de Zavala és munkatársainak 2009-ben megjelent tanulmánya a kollektív narcizmus rég elfeledett fogalmát újra a kutatások fókuszába állította, de már empirikusan is operacionalizált formában. Bár írásaikban keveset hivatkoznak a Frankfurti iskola szellemi előzményeire, az ideológiai attitűdök nagyon hasonló jellegzetességeket mutatnak.

A kollektív narcizmust a saját csoport nagyságáról szóló hiedelem melletti érzelmi elköteleződésneként (de Zavala et al. 2009), illetve egy hiedelemként (de Zavala 2019a; 2019b) határozták meg. Mérésére kidolgozták a Kollektív Narcizmus Skálát (CNS), melynek itemjeit a Narcisztikus személyiségleltárból (NPI) (Emmons, 1987; Raskin & Terry, 1988) és Millon multiaxiális klinikai leltár (MCMI-III) személyiségpszichológiai tesztjének itemjeiből válogatták ki és írták át csoportszintre (de Zavala et al., 2009). A kollektív narcizmus kurrens koncepciója a szociális identitás paradigmája felől közelíti meg a csoporttagsághoz kapcsolt narcizmus jelenségét.

A kollektív narcizmus-kutatások összefüggést tártak fel a *nacionalizmus* (Kosterman & Feshbach, 1989; de Zavala et al. 2016; Lyons, Kenworthy & Popan, 2010), a *vak patriotizmus* (Schatz, Staub, & Lavine, 1999; de Zavala et al., 2016; de Zavala, Cichocka, & Iskra-Golec, 2013) és a *glorifikáció* vonatkozásában (Cichocka, Marchlewsa, de Zavala, & Olechowski, 2016; de Zavala, 2011). Pozitív együtt járást mutattak ki a *jobboldali tekintélyelvűséggel* (Altemeyer, 1981; Hodson & Dhont, 2015) és amerikai mintán a *szociális dominancia skálával* (Pratto et al., 1994; de Zavala et al., 2016). Az is kiderült ezekből a vizsgálatokból, hogy a *kollektív narcisztikusok (sic!) kevésbé készek a megbocsájtásra, viszont hajlamosak a katonai agresszió pártolására* (de Zavala et al., 2009).

A lengyel mintán végzett kutatások eredményeiből az derült ki, hogy a *kollektív narcizmus és az antiszemitizmus közötti kapcsolatban* egyidejűleg két hiedelem játszik közvetítő szerepet: az egyik, hogy más csoportok ártó szándékai a saját csoportot folyamatosan fenyegetik, a másik, hogy a zsidók különösen fenyegető külső csoportot jelentenek, mert titokban a világalomra

törnek. (de Zavala & Chicocka, 2015; Marchlewska, 2018) A kollektív narcizmus és a kollektív áldozattudat közötti kapcsolat lehetőségét fejt ki Kővágó (2020), melyről feltételezi, hogy a narcizmus a *kollektív áldozattudat* egyik következménye. Mivel az áldozattudat velejárója a sérült ágencia-érzés és identitás – írja –, ezért *feltételezhető, hogy a kollektív narcizmus, azaz az énkép irreális felnagyítása, a sérelmek kompenzációját szolgálja.*

A kollektív narcizmus kurrens szociálpszichológiai koncepciójának empirikus megalapozó kutatásaiból az derül ki, hogy pontosan azokat a témákat járja körbe, amelyek a Frankfurteri iskola fasizmus-kutatásának lényegi elemeit jelentették. Ezen túlmenően azonban olyan pszichológiai vonatkozást is részletesen vizsgál, amelyet a Frankfurteriak ugyan említettek, de nem került bővebb kifejtésre – a kollektív narcizmus és az önértékelés összefüggéseiről van szó.

Bár Crocker és Luhtanen (1990) rámutattak arra, hogy a külső csoportokkal szembeni negativitás mögött sokkal inkább a kollektív, mint az egyéni önértékelés problémája rejlik, de Zavala és munkatársai (2009) empirikus kutatások alapján amellet érvelnek, hogy *csak a magas és instabil kollektív önértékelés jósol csoportközi negativitást.* A szerzők szerint *a kollektív narcizmus a csoport-önértékelés egyik explicit, magas, de ambivalens formájaként is értelmezhető, mely folyamatos külső megerősítést igényel.* Azt is igazolták, hogy *csoportközi helyzetekben nem az individuális, hanem a kollektív narcizmus játszik meghatározó szerepet.*

A szociálpszichológiai koncepcióval szemben Vamik Volkan (1994; 2001; 2004; 2009; 2018; 2015) a nagycsoportok identitásfolyamatainak pszichoanalitikus szakértője a narcizmus „kollektív” jelenségét *egy dimenzióként* posztulálja és nem a csoporttagok szociális identitásában, hanem a *csoportfolyamatok szintjén* írta le. Volkan koncepciójában a narcizmusnak alapvető jelentősége van nagycsoportok identitásfolyamataiban. Mivel egy széles spektrumon mozgó jelenségről van szó, ezért alapvetően nem patológiás jelenségként koncepcionalizálta, hanem *az inkohéziós állapotok indikátoraként*, mely minden olyan időszakban felerősödhet, amikor a csoport válságot él át. A nagycsoport-narcizmusnak így van pozitív, csoportidentitást erősítő ill. negatív, külső csoportokkal szemben agresszív formája is. A narcisztikus védekező mechanizmusok tehát nemcsak a csoporttagok szintjén jelenhetnek meg, hanem maga a csoport is tud narcisztikusan működni. Az inkohézió állapotában a csoport tagjai hajlamosak olyan vezetőt választani, aki személyes narcizmusával pozitív példaként erősíti a kohéziót. Ez a narcizmus azonban ölthet patológiás formát is, amikor a vezér paranoid

módon üldöztetési eszméktől hajtva maga is a külső csoportok üldözésére ösztönzi a csoport tagjait.

A két koncepció között jól látszik a különbség. Eltérnek abban, hogy a szociálpszichológiai koncepció kvázi *vonásként* tekint a kollektív narcizmusra a pszicho-dinamikus elmélet viszont elsősorban *csopordinamikai* jelenségként. Különbséget találunk abban a tekintetben is, hogy a szociálpszichológiai koncepció a kollektív narcizmust alapvetően negatív, demokráciát fenyegető jelenségként tárgyalja, ezzel szemben a pszicho-dinamikai elmélet egy dimenzióként kezeli, melynek van pozitív és negatív formája is. A harmadik különbség, hogy a narcizmust eltérő paradigmák mentén differenciálják. A szociálpszichológiai koncepció elkülöníti a kollektív narcizmust a saját csoport iránti elfogultság (pozitivitás) azon formájától, amely nem jár együtt a külső csoportokkal szembeni negatív attitűdökkel. A kollektív narcizmust jelzi, amikor a saját csoport iránti pozitivitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás együtt jár. A pszicho-dinamikus elmélet is leírja ezt a jelenséget, de a narcisztikus dinamikában külön minőségként kezeli a paranoid jellegzetességeket. A szociális identitás elméletén alapuló koncepció nem tesz különbséget a csoportok között, ami lehet gang, futball csapat és történelmi nagycsoport is. Volkan kizárólag a történelmi nagycsoportok folyamataira fókuszál, és kiemeli, hogy ezek azért térnek el más csoportoktól, mert a nagycsoportidentitás a személyes identitás magjához kapcsolt (más szociális csoportoktól eltérően). Ez a sajátossága pedig azért lehet releváns a narcizmus-kutatás számára, mert az inkohézió állapotában a tagok egzisztenciális fenyegetést élnék meg.

A történelmi nagycsoportok, gangek és futball csapatok mellett azonban a szervezetekről szóló szakirodalomban is találunk olyan kutatásokat, amelyek a narcizmus csoportos jelenségével foglalkoznak. Ezek a tanulmányok átmenetet jelentenek a fent említett paradigmák között, mert a kutatások fókuszában a *narcisztikus védekező mechanizmusok* állnak, melyek megjelenhetnek szervezeti szinten és a szervezet tagjainak szociális identitásában is (Brown, 1997; Duchon & Drake, 2009). A koncepciók között alapvető hasonlóság van abban a vonatkozásban, hogy a narcizmus manifeszt megnyilvánulása a csoportokban mindig olyan helyzetben jelenik meg, ahol a csoport tagjai valamilyen fenyegetettséget érzelnek és erre a fenyegetettségre narcisztikus módon reagálnak bármely csoport tagjai. Jelen kutatás számára ez a közös nevező jelentett útmutatást.

Abból indultunk ki, hogy bármely szinten is vizsgálódunk, ugyanazt a pszicho-dinamikát kell keresnünk. A narcizmus alapjában véve a csoportok közötti kis különbségek kiemelését jelenti, és ezeket a (nem ritkán minimális) különbségeket a csoport tagjai túlzó mértékben nagyítják fel. A szociális összehasonlítás célja a pozitív szociális identitás, a csoport pozitív imázsának elérése. Ez a pozitív különbség még inkább kiemelhető akkor, ha a tagok a külső csoportok értékét egyidejűleg drasztikusan csökkentik, ahogy ezt a kollektív narcizmus-koncepció posztulálja. A pszicho-dinamika elmélet ugyanezt a jelenséget az idealizáció és leértékelés fogalmaival írja le. Vagyis az elméletek felszíni különbségeik ellenére jelentős hasonlóságot is rejtjenek, hiszen ugyanazt a jelenséget vizsgálják más-más perspektívából. Jelen kutatás célja a koncepciók összebékítése, és ez által a nyelvi jegyek kutatásához egy sokkal szélesebb elméleti merítési lehetőség megteremtése.

2. A narcizmus szerepe a csoportidentitás folyamataiban

2.1 Identitásfolyamatok a csoportban

Azok a kérdések, hogy „*Kik vagyunk?*” és „*Mi különböztet meg minket másoktól?*” bármely csoport számára esszenciális kérdések. Ahhoz azonban, hogy egy csoport hosszú távon fenn tudjon maradni két további tényező is lényeges. Az egyik, hogy a csoport legitimitását a külső csoportok is elfogadják, a másik pedig, hogy a csoporttagság pozitívan járuljon hozzá a tagok önértékeléséhez. A szociális identitás elmélete (Tajfel, 1981, Tajfel & Turner, 1986) szerint az egyének identitásuk értékét jelentős mértékben azokból a csoportokból nyerik, melyeknek tartósan a tagjai. Ha csoport értékelése pozitív, akkor ez az egyén számára pozitív önértékelést és a valahová tartozás biztonságát nyújtja. A szociális identitás azonban nem abszolút, hanem relációs kategória: a saját csoport értékét más, vele azonos típusú külső csoportoktól való pozitív megkülönböztettség adja (László, 2012). Ezt a pozitív érzést Fromm (1964) „narcisztikus energiaként” írta le a hatvanas években és Tajfelhez nagyon hasonló következtetéseket vont le: egy csoport csak addig tud hatékony lenni, amíg a tagokat narcisztikus energiával tudja ellátni. A csoportok és tagjaik számára is egzisztenciális jelentőségű mind a külső, mind a belső megerősítés, e két forráshely alapvetően járul hozzá az identitás stabilitásának érzéséhez.

Brown (1997) szerint annak, hogy a pszichoanalitikus narcizmus-koncepciót a csoportok identitásfolyamataira is alkalmazzuk két járható útja van:

1. Az egyik, hogy *a narcizmust a kollektív viselkedések megértéséhez metaforaként* használjuk, ebben az esetben a narcizmus dinamikája nyer nagyobb hangsúlyt.
2. A másik, hogy *a narcizmust a csoporttagok szociális identitásában kognitív létezőként* közelítjük meg, ebben az esetben a szociális identitás elmélete lehet a kiindulópont.

A Szerző véleménye szerint mindkét megközelítés lényeges ismeretekkel segítheti a kutatást, feltéve, ha megfogadjuk azt a tajfeli figyelmeztetését, mely szerint a szociális identitás alakulásában nem csak kognitív folyamatok játszanak szerepet, hanem az érzelmek is, és egy konkrét jelenség vizsgálatánál soha nem vonatkoztathatunk el annak kontextusától. László (2012) szerint ennek a kontextusnak különös jelentősége van az olyan nagycsoportok esetében, melyeknek közös történelmi pályája van. Volkan (1999) ugyancsak arra figyelmeztet, hogy az etnikai, vallási és nemzeti nagycsoportok működése más jellegzetességeket mutat, melyek oka a közös sorsban, közös történetben keresendő.

Az identitás pszicho-szociális koncepciójának leírása, a személyes identitás általánosan elfogadott koncepciója Erikson nevéhez fűződik (1950/2002), aki az egyén testi, és pszichés fejlődését az aktuális társadalmi kontextusba illesztve írta le. Az individuum fejlődésében nyolc szakaszt különített el, melyek mindegyike sajátos biológiai változásokkal jár és minden szakaszban speciális szociális kihívásoknak kell megfelelni. Az éni-identitás az egyes szakaszokon végig haladva formálódik, de ez a folyamat egyáltalán nem problémamentes, gyakran kíséri krízis. Ebben a folyamatban *reflexió és megfigyelés* egyszerre vannak jelen. Az egyén megfigyeli, hogy mások őt hogyan észlelik és ez a reflektált kép beépül az identitásba. Az önmagáról és a mások által alkotott kép között *folyamatos kölcsönhatás* van (Erikson, 1968). Az identitás ily módon egyaránt magába foglalja az egyén folyamatos belső önazonosságát, és a csoporthoz tartozás meghatározó jegyeit (Erikson, 1975). Az identitás ezen két aspektusa megvilágítja számunkra, hogy miért olyan nehéz megragadni. Egy olyan folyamatról van szó ugyanis, amely egyszerre zajlik az egyén belső világában és a közösség kultúrájának magjában. Mindkét identitás egyszerre és egyidejűleg van jelen (Erikson, 1968). Az identitás tehát nem egy statikus zárt belső rendszert jelent, hanem *egy pszicho-szociális folyamatot*, amely a jellemző vonásokat mind az egyénben, mind a társadalomban fenntartja (Erikson 1966, 87). Ebből következően az identitásalakulás folyamatát kísérő krízisek mind az

egyén (Marcia, 1966) mind a csoportok életében (László, Ehmann & Vincze 2011; László & Vincze 2004) megjelenhetnek és tartós következményekkel járnak.

Az identitás szociális vonatkozását emelik ki a szociális identitás (Tajfel 1982) és a szociális kategorizáció elmélete (Turner, Hogg, Oakes, Reicher, Wetherell, 1987; Turner, 1999). A szociális identitás azon szociális kategóriák, ill. csoporttagságok összességét jelenti, melyekbe az egyén beletartozik. Az önmeghatározásban azonban csak látszólag különülnek el a személyes identitás és a szociális identitások. Tajfel (1986) ugyanis a szelfet egy többszörös identitáson alapuló (összetett) és a mindenkori szociális valóság változásaira érzékenyen reagáló (dinamikus) konstruktumként fogta föl. Az önkategorizáció Turner-féle elméletében (1985) ezek a kategorizáció különböző absztrakciós szintjeként integrálódnak. Az exkluzív önkategorizáció a személyes identitás esetében nyer jelentőséget, az inkluzív önkategorizáció pedig a szociális identitások konstrukciójának folyamatában. Ez utóbbinak három szintjét különítette el: személyközi, csoportközi és az emberiség szintje. A személyes és szociális identitás között Breakwell (1983, 1986) szerint is folyamatos dialektikus kapcsolat van. A személyes identitás a szociális identitások szummájaként értelmezhető, a szociális identitás pedig a múltbéli személyes és a szociális identitások interakciójának termékeként (Breakwell 1983).

Az identitás történeti diszkurzusának elemzéséből azonban az is kiderül, hogy az identitáskonstrukció folyamata két lényegi dimenzióban megy végbe, szimultán formálódik az *azonosságok és a nemazonosságok mentén* (Agora, 2018). Tajfel (1969) szerint társadalmi azonosságunkat, helyünket és értékünket a társadalmi hierarchiában a kategorizáció folyamatain keresztül tudjuk meghatározni. Nemcsak a minket körülvevő világ tárgyait és eseményeit rendezzük kategóriákba, hanem önmagunkat is elhelyezzük a szociális valóságban (Tajfel & Turner, 1979). Ez a kognitív folyamat automatikusan megy végbe, és az által, hogy redukálja a valóság komplexitását, jelentősen gyorsítja a világban való eligazodásunkat is. Amikor valaki egy bizonyos szociális kategória tagjaként észleli magát és másokat, akkor a csoport tagjait a csoport bizonyos jellemzői alapján tulajdonképpen behelyettesíthetőnek észleli (Ellemers & Haslam, 2012, 381). A szociális kategorizáció folyamatában az azonosulás nemcsak azt jelenti, hogy tudatában vagyunk a csoporttagságunknak, hanem azt is, hogy ennek érzelmi és értékjelentősége is van a számunkra (Tajfel, 1974). Minél inkább azonosul valaki egy adott csoporttal, annál motiváltabb lesz a csoport pozitív imázsának fenntartásában,

erősítésében és a más csoportoktól való különbözőzés hangsúlyozásában (Ellemers & Haslam, 2012).

A kollektív narcizmus jelenségének megértésében éppen ez a dimenzió nyer jelentőséget: a *nemazonosság*, azaz a disztinktivitás, metaforikusan a csoportok individualitásának konstrukciója. Bár az identitás-kutatások általában az identitás valamely aspektusát emelik ki, a disztinktivitás azonban az egyik olyan centrális komponens, melyről szakmai közmegegyezés uralkodik (Doeselaar & Klimstra, 2018). Az egyediség elmélet (Snyder & Fromkin, 1980) szerint a megkülönböztethezőség, azaz disztinktivitás, minden emberi önmeghatározás alapidimenziójának tekinthető. Sőt a pszicho-szociális működés tekintetében számos kutatás szerint az önészlelésben a megkülönböztető elemek sokkal nagyobb mértékben járulnak hozzá az önmeghatározáshoz, mint az identifikációk (Vignoles, 2011; Doeselaar & Klimstra, 2018; Becker et al., 2012), ezen túl pedig alapvető jelentősége van a pszichológiai határok konstrukciójában is (Freud, 1921; Blos, 1967). Ugyanakkor a szakirodalomban az is olvasható, hogy a különbségek szélsőséges konstrukciója mindenképpen kihat a pszichoszociális funkciókra. A disztinktivitás hiánya, a túlzott azonosulás az egyénnél mindig pszichotikus állapotot jelez (Apter, 1983; Blos, 1967; Erikson, 1968; Kernberg & Caligor, 2005). Másrészt negatív érzelmeket generál az is, ha valaki extrém disztinktivitást él át, mert ez növeli a pszichológiai távolságot egyén és környezete között (Snyder & Fromkin, 1980).

2.2 A narcizmus szerepe a csoport-disztinktivitás kialakításában

A szakirodalom a narcizmusnak az identitásfolyamatokban betöltött szerepét elsősorban a pozitív identitás fenntartásának *defenzív* (Cichocka, 2016), és *maladaptív* (Wurmser, 1993; Brown 1997; Kohut, 1973; Kernberg, 2015) stratégiájaként írja le. A szerző azonban amellet érvel, hogy ezek a megfigyelések a narcizmus identitásfolyamatokban betöltött szélsőséges eseteire reflektálnak és figyelmen kívül hagyják a narcizmusnak az *identitásmotivációkban* betöltött szerepét.

Ahogy az előző fejezetben bemutatásra került, a csoportok identitáskonstrukciós folyamataiban nemcsak az identifikációknak van jelentősége, hanem a *megkülönböztethezőségnek* is. Az a motiváció, hogy identitásunkban a másoktól való különbözőzés értelmét megalapozzuk és fenntartsuk, a *disztinktivitás* elvén alapul, mely a *kontinuitás*, *hatékonyság* és *önértékelés* mellett a negyedik identitásmotivációt jelenti (Breakwell 1986). A szociális összehasonlítás

elmélete szerint a másokkal való összehasonlítás lehetőséget ad arra, hogy az emberek megismerjék saját jellemzőiket. (Festinger, 1954) Az egyediség elmélet szerint, alapvető emberi szükséglet, hogy magunkat másoktól megkülönböztessük, egyedinek érezzük (Snyder & Fromkin, 1980). Az ember egyszerre vágyik arra, hogy tartozzon valamilyen csoporthoz és arra, hogy megkülönböztethető legyen. A két célt akkor tudja összehangolni, ha a kettő között viszonylagos egyensúly van. A túl nagy különbség (stigmatizáció, izoláció veszélye) és a túl nagy hasonlóság (összehasonlítás lehetősége elvész) is problémát okoz, ezért a középút (optimális disztinktivitás elve) jelenti a megoldást (Brewer, 1991; 1993). Egyén és csoportok is egyaránt törekedhetnek arra, hogy egyediségüket kialakítsák, hiszen a disztinktivitás önmagában is kulturális értékkel bír – legalábbis a nyugati kultúrákban, ahol az individualitás jelentős szociális potenciált képvisel. A szociálpszichológiai elméletek mellett ezért érdemes egy rövid történeti exkurzust tenni, hogy *lássuk, hogyan vált az individualitás a mi kultúránkban társadalmi értéké.*

Európában a 17. századig az individuum fogalma alatt valami olyasmit értettek, ami másoktól elkülönül, önmaga által létezik és további egységekre nem osztható (in-dividuális), mert a részekre bontással tkp. a lényege is megszűnne. Akár egy váza, melyet ha darabokra törünk, akkor elveszti váza mivoltának lényegét. Ugyanezt az elképzelést vonatkoztatták az emberre. Az individualitás garanciáját az ember megismételhetetlensége („egyszerisége”) és a lélek halhatatlanságának dogmája jelentette (Luhmann, 2005, 121). Az én kérdésének meghatározásában azonban a 17. század óta Európában egy fordulat ment végbe, mely az egyént kivonta a szakrális és szekuláris autoritások kötelékéből és önmaga értékére emelte. A 18. század végére az ember olyan entitássá formálódott, amely nem istentől vagy a természettől fogva individuum, hanem a világ és önmaga megismerése útján önmagát határozza meg.

A felvilágosodás ellenében formálódó romantika embereszménye azonban a tudatosság helyett az érzések és az emberben lakozó személyiség jelentőségét magasztalta. A személyiség egyedülállóságának meg kellett nyilvánulnia az önreflexióban (ld. érzelmek megjelenése a személyes naplókban) és a külsőségekben is (pl. az öltözködés egyediségében). A *megkülönböztethetőség garanciáját ugyanis az identitás mások számára is megtapasztalható lényege jelentette.* Később az önmeghatározás, az autonómia, az emancipáció és az önmegvalósítás lehetősége a nyugati kultúrában az individuummal szembeni elvárássá alakult. Az egyénnek már nemcsak azt kellett meghatároznia, hogy ő maga kicsoda, hanem egyediségét is demonstrálnia kellett. A 19. század elején azután az individualitás két fő komponense, az

ember egyediségének értéke (a romantika öröksége) és az ember szabadságának és *önmeghatározásának értéke* (a felvilágosodás öröksége) a modernitásban olvadt össze.

Az egyediség elvárása azonban nemcsak az egyén vonatkozásában jelent meg 18. századtól, hanem a nagycsoportok alakulásában is. A „*népek individualitása*” (azaz pozitív megkülönböztethetősége) eredetileg Herdertől (1744 – 1803) származó fogalom, mely később a nemzeti eszmék gondolati premisszájává vált. A neves költő és kultúrfilozófus szerint ugyanis egy nemzet nem egyenlő a tagok összességével, hanem egy olyan „*individuális egész*”, melynek megkülönböztető jegyei vannak, mint például a nemzeti „maximumok”, melyek a nemzeti kultúra tökéletességének csúcspontjait jelentik (Koselleck, 1992). A „kollektív individualitás” elgondolhatósága tehát közel egyidőben jelent meg az egyéni individualitás 18. században kiteljesedő diszkurzusával, valójában két párhuzamosan alakuló diszkurzusokról van szó (bővebben Luhmann, 2005). Az egyén számára ez tulajdonképpen a társadalmilag elvárt személyes individualitás megvalósításának kollektív útját jelentette, hiszen az individualitással rendelkező csoporthoz tartozás egyúttal az egyén individualitásához is hozzájárult. Fromm (1973) csoportnarcizmus-fogalma meglátásunk szerint implicite erre a jelenségre is reflektál.

A narcizmus tehát egyén és csoport esetében is az individualitás megalkotásában, vagyis a különbségek konstrukciójában nyer különös jelentőséget. Ahhoz, hogy egy csoport identitása alakot nyerjen, a csoporttagoknak a tagok csoportról alkotott reprezentációiban is meg kell jelennie, vagyis a csoportnak el kell különülnie más csoportoktól (Vignoles, Chryssochoou & Breakwell, 2000). Ahogyan az én kialakulásában alapvető jelentősége van a tükörképnek (Lacan, 1966/1993), a másik embernek, úgy a csoportidentitás kialakulása is feltételezi a releváns másik, azaz tükröző csoportok közreműködését – állítja Altmeyer (2011). A szociális összehasonlítás a legstabilabb és leghatékonyabb eszköze az önértékelés erősítésének, amennyiben az összehasonlítás dimenziójában nincsenek nagy különbségek (Festinger, 1954; Wills, 1991; Seta, Seta & Donaldson, 1991). A releváns külső csoportok értékítéletét Volkan (2003) is a nagycsoportok egyik lényeges identitás-pilléréként emeli ki. A disztinktivitás azonban csak akkor tud hozzájárulni az identitás értelméhez és a csoportérték erősítéséhez, ha szociális elismerést (legitimitást) nyer (Codol, 1987). A kollektív narcizmust épp az a hiedelem tartja életben, hogy a külső csoportok nem értékelik eléggé a saját csoportot, vagyis hiányzik a külső megerősítés (de Zavala et al., 2009; Cichocka, 2016). Következésképp a tükröző pozitív megerősítés hiányában a csoportok identitása instabillá válhat (Altmeyer, 2011).

A releváns külső csoportokkal való összehasonlítás folyamatában létrejövő új csoportidentitások egyik példája a jugoszláv utódállamok születése a délszláv háború nyomán. Amikor a Tito által kényszerrel összetartott nagycsoportból (Jugoszlávia) kiváló etnikai csoportok saját identitást alakítottak ki, akkor *már nem a hasonlóságok, hanem a különbségek nyertek jelentőséget*. A délszláv államok esetében jól követhető, ahogy a csoportközi összehasonlítás lépésről lépésre megteremtette a tagok számára a pozitív azonosulás lehetőségét. A szerbek saját csoportjuk grandiozitását történelmi harci teljesítményükből (rigómezei/koszovói győzelem a törökök ellen 1389-ben) konstruálták meg a horvátokkal és a bosnyákokkal szemben. A horvátok számára a másik két rivális csoporttal szembeni fölény alapját a nyugati kultúrához tartozás jelentette. A muszlim bosnyákok számára, akik ebben a harcban az abszolút vesztesek voltak, a csoportidentitás egyetlen narcisztikus forrása az áldozatszerep lett. A legtöbbet szenvedett nép morális fölényét azonban később az iszlámhoz tartozás büszkesége váltotta fel (Volkan, 1988; 1997; 2006; 2009; 2015a).

Ezek az esetek egy nagycsoport dezintegrációját mutatják be, amikor a különbségek kapnak hangsúlyt, és újabb csoportok jönnek létre, elhatárolva magukat a hasonló, de konkurens csoportoktól. Whetton (2006) hasonló megfigyelést tett egy másik szociális kategória, a szervezetek működésében. Kiemeli, hogy a pozitív szervezeti identitás megkülönböztető, elkülönítő, csoportértéket emelő narcisztikus stratégiái ott nyernek különös jelentőséget, *ahol a környezet alapvetően versengő*, mint például a piaci vagy a választási környezet. Vagyis a csoportindividualitás (mint pozitív megkülönböztethetőség) kialakítását a pártalakulások és pártküzdelmek esetében is a narcizmus folyamatai alakítják. A nagycsoportok vonatkozásában ugyanilyen versengő környezetnek kell tekintenünk még a nemzetek születését, az imperializmus korszakának gyarmati versenyét, a piaci versenyt, a hidegháborús korszak fegyverkezési versenyét, és a világűr meghódításáért napjainkban is folyó nemzetek közötti rivalizálást. Altmeyer (2011) megfigyelését tehát ki kell egészítenünk azzal, hogy a narcizmussal kísért csoportidentitás-konstruációs folyamatokban a külső csoportok nem csak relevánsak, hanem *riválisként* is megjelenhetnek. A csoport disztinktivitásának szükséglete tehát egy olyan kulturális alapjelenség (Gudykunst, 1988; Vignoles, Chrysochoou & Breakwell, 2000), melynek lehet rivalizáló és antagonisztikus fölénykonstrukción alapuló megnyilvánulása is (Whetton, 2006; Altmeyer, 2011).

Noha a szociális identitások konstrukciójában az azonosulásnak és a megkülönböztetésnek egyformán jelentősége van, a szociálpszichológiában a nemazonosság dimenziója sokkal

kevésbé kutatott. A narcizmus jelenségének megértéséhez azonban épp ez a terület nyer relevanciát. A narcizmusnak ugyanis a csoportok megkülönböztethetőségének (azaz individualitásának) konstrukciójában, a pozitív csoportértékek és a csoportkohézió fenntartásában van lényegi szerepe (Volkan, 2003; Altmeyer, 2011); nemcsak a csoportok születésekor nyer jelentőséget, hanem minden olyan esetben, amikor a csoportidentitás válságba kerül, fenyegetett. Amikor egy nagycsoporton belül nem a hasonlóságok, hanem a különbségek nyernek egyre nagyobb jelentőséget a csoporttagok szociális identitásában, akkor ezt azt jelzi, hogy a csoport tagjai fenyegetettséget érzékelnek. A differenciálódással egyidejűleg alcsoportok alakulnak ki, melyek szintén „individuális” identitásként tekintenek magukra – állítja Altmeyer (2011). A reakciók skálája azonban meglehetősen széles spektrumon mozog, a kis különbségek rivalizáló narcizmusától egészen a kollektív hübrisz és paranoia hasító állapotáig. A narcizmus dinamikájából következően a vezető és a csoport tagjai is arra törekcsenek, hogy az identitásfenyegetést elhárítsák, a csoport imázsát és a tagok szociális identitásának pozitív értelmét továbbra is fenntartsák.

2.3 A válság hatása a csoportok identitásfolyamataira

Az emberek a csendesebb, kevésbé stresszes társadalmi időszakokban az identitás kérdéseinek jellemzően nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget egészen addig, amíg nem éri őket valamilyen fenyegetés (Volkan, 2003; Breakwell, 1984). Mivel a narcizmus és az identitásfolyamatok között szoros összefüggés van, ezért a kollektív narcizmus is akkor válik jól érzékelhetővé, amikor az identitás pozitív értelmét veszély fenyegeti. Heinz Lichtenstein (1964) szerint *a narcizmus tulajdonképpen az identitás egyensúlymotorja, alapvető jelentősége van az identitás pozitív értékének fenntartásában* (Resch & Möhler 2015). Ezzel összhangban Volkan (2015) és Weigert (1967) is kiemelik, hogy *a stabil identitáshoz egészséges, jól működő narcizmus kell*. Volkan (2011) a narcizmust alapvetően a *szelfszabályozás alapműködésével* kapcsolja össze.

Ehhez hasonlóan Stolorow és Lachmann (1980) a narcizmust funkcionális, rendszerelméleti szempontból közelítették meg és nagyon hasonló következtetésre jutottak. Stolorow (1975) *a narcizmust az önértékelés fenntartásáért felelős szabályozó rendszerként* értelmezte. Metaforikusan egy termosztáthoz hasonlította, melynek funkciója, hogy a hőmérsékletet (értsd: önértékelést) a külső és a belső világ közötti egyensúly fenntartásával szabályozza. E koncepció értelmében *narcisztikusnak tekinthető minden olyan mentális aktivitás, amely a szelf-*

reprezentáció szerkezeti kohéziójának, időbeli stabilitásának és pozitív érzelmi színezetének fenntartására szolgál. Az önértékelés tehát nem önmagában áll, hanem az identitásstruktúra szerves része, és a szociális környezettel való kölcsönhatásokban alakul. Mivel alapvetően kontextusérzékeny reakciókról van szó, ezért a narcizmus mértéke is a külső körülmények szubjektív kiértékelésének függvényében kell, hogy alakuljon. Stolorow rendszereleméleti perspektívájában a narcizmus tehát nem patológiaként jelenik meg, hanem dimenzióként, ahol az egyik végpontot az identitás alapfolyamatai jelentik, a másik végpontot pedig a krízisidőszakok.

Az én idealizált aspektusainak fenntartásában alapvető jelentősége van a narcisztikus védekező mechanizmusoknak. A fogalom maga a pszichoanalitikus szakirodalomból ered. Freud „Gyász és melankólia” (1917) című munkájában már körvonalazta a narcisztikus tárgyválasztás jelenségének alapjait és következményeit. Ennek lényege, hogy ha az idealizált tárgy sérül, és ez tárgyvesztéssel fenyeget, akkor a tárggyal való narcisztikus azonosulás segít abban, hogy ne kelljen lemondani az idealizált tárgyról, és a veszteséggel járó negatív érzelmeket ne kelljen átélni. Az ilyen esetekben megjelenő *narcisztikus regresszió* „haszna” az egyén számára, hogy az idealizáció továbbra is fenntartható. A legelső védekező mechanizmus, amely a regressziót kíséri, *az idealizált tárgy veszteségének tagadása*, ez azonban nemcsak explicit tagadás, hanem *kognitív torzítás, racionalizálás* és egyszerű hazugság formájában is megjelenhet (Millon et al., 2012). A narcisztikus védekező mechanizmusok formáiról és funkcióiról a pszichoanalitikus és a klinikai szakirodalomban is olvashatunk. A szakemberek között egyetértés van abban, hogy a narcisztikus védekező mechanizmusok:

1. a legkorábbi énvédő mechanizmusok,
2. fő funkciójuk az én idealizált aspektusainak fenntartásában van,
3. lehetnek tudatosak és tudattalanok,
4. védenek a szégyen és büntudat negatív érzéseinek átélése ellen is, melyek az én idealizált aspektusainak veszteségét kísérhetik (Casement, 1990), továbbá
5. gyakori kísérői a totalisztikus törekvéseknek (Alper, 2003; Wurmser, 1993).

Az idealizáció szélsőséges esetben hasítással (*splitting*) is fenntartható, amikor az én „abszolút jó” és a releváns másik „abszolút rossz” értékelést kap (Wurmser, 1993; Lubit, 2002). Ebből következik az is, hogy minél fontosabb az én ideális aspektusának fenntartása, annál inkább

tagadni kell az ennek ellentmondó körülményeket (Wurmser, 1993). A kleini hagyományra épülő tárgykapcsolat-elméletek képviselői, a hasítás jelenségét a patológiás narcizmus alapidinamikájához kapcsolták. Kernberg a jelenséget az én gyengeségére, Kohut viszont a szelf struktúrájában létrejövő vertikális hasításra (nagyzerű vagyok vs. hitvány vagyok) és az énrészek közötti elégtelen kapcsolatra vezette vissza. (Diamond 2009) Továbbá logikus, hogy ha az egyik oldal csak „jó” lehet, akkor a negatívumokért (bűnért) vállalt felelősség is kizárólag „másokat” terhelhet. A felelősség-attribúció ezen sajátos formája (*blaming*) is a narcisztikus elhárító stratégiák egyik megnyilvánulásának tekinthető.

Az individuál-pszichológiai szakirodalom tehát ad némi támpontot a narcisztikus védekező mechanizmusokra vonatkozóan és jól látható az is, hogy ezek a mechanizmusok az *identitás értékdimenziójában* nyernek elsődleges jelentőséget. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az intenzitás mértékét sem, hiszen a fenyegetettségre adott reakciók terjedhetnek a szimbolikustól egészen a masszív traumákig és pánikállapotokig. Kérdés a továbbiakban az, hogy *a narcisztikus védekező mechanizmusok hogyan jelennek meg csoportszinten és milyen hatással vannak a csoportközi viszonyokra.*

A narcisztikus szabályozás mechanizmusai több szinten is megjelenhetnek. Ismerünk *csoportszintű stratégiákat*, melyek top down, a kommunikációs csatornákon keresztül terjednek el a csoport- vagy szervezeti kultúrában (Brown, 1997; Duchon & Drake, 2009; Bar-On, 2007; Kernberg 2003a), másrészt pedig személyes és szociális identitásuk pozitív értékének fenntartása érdekében a *csoporttagok maguk is élhetnek narcisztikus énvédő stratégiákkal.* Breakwell (2015) egyébként nem tesz különbséget az identitások között, mert érvelése szerint idővel minden szociális identitás személyes identitássá válik, a felosztás valójában mesterséges. Ez a rendszerszintű megközelítés a narcizmus dinamikájának kifejtéséhez is optimális alapot szolgáltat, hiszen a pszichoanalitikus évideál fogalma egyáltalán nem mond ellent az identitás hiedelmekre épülő tartalom- és az évideállal összetartozó értékdimenzió modelljének. Lehet, hogy más dinamikákat találunk akkor, ha egy csoportról, mint entitásról beszélünk, és mást, ha a tagok reakcióit vizsgáljuk, mégis a kettő rendszerszinten szorosan összefügg.

Ahogy az egyénnek úgy a csoportoknak is lehetnek narcisztikus igényei – állítják Duchon és Drake (2009). Bár az egyes szociális kategóriák (pl. pártok, szervezetek, intézmények, államok) nem nevezhetők szó szerint narcisztikus entitásoknak, mégis a működésükben megjelenhetnek narcisztikus jellegzetességek. Kis- és nagycsoportok, szervezetek és intézmények egyaránt

törekcsenek arra, hogy tagjaik számára a szociális kategóriával való pozitív azonosulást segítsék (Moses, 1990; Brown 1997, Duchon & Drake, 2009). *Olyan koncepciókat, imázsalakító stratégiákat alkalmaznak, melyek hozzájárulnak a tagok pozitív szociális identitásának fenntartásához* (Ashforth & Mael, 1989; Douglas, 1987; Dutton, Dukerich, & Harquail, 1994; Kramer, 1991). Fromm (1964) szerint egy csoport megmaradásának alapfeltétele, hogy a tagokat el tudja látni narcisztikus energiával, csoporthiedelmeiket (a csoport elfogadottsága, fölénye, fontossága a saját életükben) fenn tudja tartani.

A szociális imázs, vagyis az egyénről ill. csoportról alkotott kép, alapvető szerepet tölt be a szociális státusz konstrukciójában és fenntartásában (Mosquera, Uskul & Cross, 2011) és meghatározó szerepe van az egyén szociális identitásában is. Minél nagyobb mértékben járul hozzá az egyén számára a csoporttagság a szelfről alkotott koncepció értelméhez, annál inkább törekedni fog arra, hogy saját csoportját releváns külső csoportokkal összehasonlítva pozitív szociális identitást alakítson ki vagy tartson fenn – állítja a szociális identitás elmélete (Tajfel, 1981). Az egyén releváns szociális identitása ugyanakkor az önértékeléshez is hozzájárul (Crisp & Turner, 2010). Ha a csoporttagsághoz kapcsolt pozitív elvárás nem teljesül (ami kihat az egyén önértékelésére is), akkor a saját csoport felértékelésnek, és a külső csoportok leértékelésének különböző stratégiái lépnek működésbe. *Ezek a stratégiák alapvetően a szociális identitás védelmét szolgálják*. Az alacsonyabb státuszú csoportok tagjai szociális identitásuk értékét emelő stratégiákat választanak, míg a státuszban magasabban pozícionált csoportok tagjainak számára a magasan pozícionált érték fenntartása lesz a motiváció alapja (Tajfel, 1978).

A szervezeteknek és csoportoknak azonban nem csak az a célja, hogy defenzív stratégiák segítségével megvédjék a csoportidentitás pozitív értékét, hanem az is, hogy fenntartsák a szociális kategória legitimitását (Brown, 1997). A nemzetek példáját folytatva egy nemzet létét nem csak az fenyegetheti, hogy külső csoportok a területére behatolnak és katonai agresszióval megtámadják, hanem az is, ha a csoporttagok nem fogadják el az adott szociális kategória legitimitását (pl. a nemzet prioritása helyett a kommunizmus nemzetköziségét hirdetik vagy kozmopolita liberális elveket vallanak). Ez ugyanis a nemzettel erősen azonosulók számára a csoport létét (jelen értelemben: legitimitását) fenyegető veszélyként értelmezhető. *A csoport fennmaradásának feltétele tehát az is, hogy mind a külső csoportok, mind a tagok elfogadják a szociális kategória legitimitását*.

A szakirodalomban több tanulmányt is találunk, amely amellel érvel, hogy a szociális identitást ért kihívásokra, csalódást okozó teljesítményekre szervezetek, intézmények is reagálhatnak narcisztikus módon. Sőt, ezek az archaikus énvédő mechanizmusok válhatnak a szervezeti kultúra részévé (Brown, 1998; Duchon & Drake, 2009), és a (tömeg)kultúra alapmintájává is (Catt, 1986; Lasch, 1979/1984). Ha ez így van, akkor feltételezhető az is, hogy a narcisztikus védekező stratégiák nem feltétlenül individuális pszichés diszpozíciókból erednek, hanem a szociális környezet hatásának következményei (Volkan, 1998; Geoghegan, 2016). A szociális identitás pozitív értékének védelmében megjelenő narcisztikus egodefenzív stratégiák azért válhatnak a szervezeti vagy csoportkultúra tartós jellemzőjévé, mert minden csoport kialakít egy rá jellemző kultúrát, ami az észlelés, gondolkodás, érzések és cselekvés sajátos rendszerét eredményezi. Egy kultúra részének lenni azt jelenti: hinni, amit mások hisznek, tenni, amit mások tesznek. A csoportkultúra arra vonatkozóan is orientációt ad, hogy a csoport tagjai hogyan tudják megvédeni és fenntartani pozitív szociális identitásukat (Trice & Beyer, 1993). Ilyen értelemben beszélhetünk *narcisztikusan működő rendszerekről* is.

Stein (2003) a szervezeti narcizmus négy fő jellemzőjét írta le: Az első az a hiedelem, hogy (1) a szervezet különlegessége nem mérhető más szervezetekkel. Ebből következően (2) feljogosított (3) minden információ megszerzésére, hogy az (4) alacsonyabb értékkel rendelkező más szervezetekkel szemben érdekeit bármely áron érvényesítse (Ganesh, 2003). Brown (1997) a tagok perspektíváját vizsgálva a szociális identitások pozitív értékének fenntartásában hat narcisztikus mechanizmust különböztetett meg: A (1) *tagadás* funkciója, hogy a csoportgondolkodás hatására a tagok is hajlamosak a csalódással fenyegető tényeket vagy felelősségüket a negatív következmények vonatkozásában tagadni. A tagok osztják és maguk is aktívan konstruálják a szervezet (2) *grandiozitásáról* szóló hiedelmeket és fantáziákat. A (3) kudarcokért külső autoritásokat *vagy külső tényezőket tesznek felelőssé*, és (4) a *racionalizálás* ill. a (5) *feljogosítottság* stratégiájával élve (6) *zsákmányolják ki* a csoport vagy szervezet tagjait. Amint látszik, a szervezeti pszichológiában is meglehetősen negatív kép alakult ki a narcizmusról.

A szervezetekről szóló szakirodalom ismeretei azonban, noha ezekre is csoportként tekinthetünk, nem emelhető át minden további nélkül a nagycsoportok kutatásába. A szervezeti dinamikák leírásából ugyanis alapvetően hiányzik az idő dimenziója. Ez a szakirodalom egyáltalán nem foglalkozik a szervezeti identitás kialakulásának történetével, inkább a narcisztikus menedzsment irányából ható top down folyamatokra fókuszál, és nem keresi e

működési sajátosság forrásait a szervezet történetében. Továbbá kellő távolságtartással kell kezelnünk azt is, hogy a narcizmust szélsőséges és maladaptív jelenségnek minősíti. A narcizmus csoportszintű jelenségeinek kutatásakor azonban más problémákkal is számolnunk kell. László (2012) érvelése szerint a szociálpszichológiai identitás-elméletek, így Tajfel (1981) szociális identitás elmélete és Turner, Hogg, Oakes, Reicher & Wetherell (1987) szelf-kategorizációs elmélete, nem terjednek ki az identitás minőségeinek és állapotainak magyarázatára. Egyetlen kivételként említi Breakwell (1986) identitásfolyamat-elméletét, amely a csoportidentitás sérüléseire vagy fenyegetettségére adott megküzdési módokkal foglalkozik.

A nagycsoportok identitásfolyamatai és a csoportközi konfliktusok dinamikája azonban más szempontból is eltér a tajfeli és breakwelli szociális kategóriákban zajló dinamikáktól. Ennek okát legalább három pontban foglalhatjuk össze. Az első, hogy *a nagycsoport identitása szorosan összefonódik a tagok magidentitásával*, hiszen ezek az identitásminták már a gyermekkori szocializáció során adaptálódnak (Mack, 1983; Volkan, 1990; 2003; 2009; 2015a). Ebből következik, hogy *a nagycsoport léte vagy nem léte minden tag számára egzisztenciális kérdés is*. A harmadik sajátosság pedig, hogy *a nagycsoport identitását nem lehet egyszerűen levetni*, vagyis a pozitív szociális identitás fenntartásának érdekében a csoportváltás stratégiája csaknem lehetetlen – állítja Volkan (2003). Végül további megkülönböztetésre ad alapot, hogy más szociális kategóriákkal szemben *a nagycsoportokban transzgenerációs hatások is érvényesülhetnek az identitáskonstrukciós folyamatokban*. Vagyis a nagycsoportokban munkáló narcizmus kutatásakor ezek a szempontok nem hagyhatók figyelmen kívül.

A narcizmusnak, mint az előző fejezetekben már bemutatásra került, alapvető jelentősége van a csoportok pozitív megkülönböztethetőségének kialakításában. A pozitív önkép fenntartása azonban mindig jelentős energiát követel a tagoktól, válságos időszakokban pedig ez még fokozottabban érvényesül. Mivel a történelmen nem lehet fehér ruhában végigsétálni, minden történelmi nagycsoport életében vannak olyan események, amelyek negatív hatása minden csoporttagot érintenek. Ilyenek például a háborúk, melynek végén általában két dolog történhet: a harcba indulók győztesként vagy vesztesként kategorizálódnak. A valóságban azonban ezek a szerepek többnyire keverednek, ami ugyancsak nehezíti a kutató munkáját (Bővebben ld. Balogh, Takács & Valastyán, 2019; Balogh & Valastyán, 2019; Fülöp & Kővágó, 2018). A világtörténelemben aligha volt olyan emberöltő, amikor nem volt a világ valamely szegletében

háborús kataklizma, így a valóságban a nemzetek nemcsak áldozatok, hanem tettesek is. Egy nemzet tagjai a múltban bekövetkezett negatív eseményekhez különböző attitűdökkel közelíthetnek.

Volkan (2004a) metaforáját kölcsönözve induljunk el onnan, hogy az identitás olyan, mint egy szépen elkészített torta, melyet a hozzánk érkező vendégeknek szeretnénk felkínálni. De mit teszünk akkor, ha egy szeletre véletlenül ráborul a salátaöntet? Mi legyen az elrontott szelettel? Egy ilyen baleset kivédésére több stratégia is lehetséges. Az egyik, hogy a sérült szelet egyszerűen leválasztjuk a tortáról, és úgy teszünk, mintha nem is létezne. A hiány nyilván fel fog tűnni, de ha a vendég „legitimálja”, vagyis ő is úgy tesz, mintha nem létezne, akkor a tagadás „realitássá” alakítható. A másik lehetőség, hogy a tortát alaposan megporcukrozzuk és így kínáljuk fel; vagyis a megszépítés stratégiájával élünk. Ha az eredmény kellőképp émelyítő, akkor van esélyünk arra, hogy a vendég nem fogja észrevenni a salátaöntetet. Persze az sem biztos, hogy még egy szeletet kér majd a tortánkból. A porcukor, mely szolgálhat a narcizmus metaforájaként is, tulajdonképpen abban segít, hogy ne érezzük a salátaöntet kellemetlen savanyúságát és a torta koherenciája (legalábbis a külvilág számára) továbbra is megmaradjon.

Amikor egy nagycsoport „becsületén” folt esik, akkor a tagok egyre inkább azzal foglalkoznak, hogy a csorbát kiköszörüljék. Ez a tagok számára különösen fontos, hiszen – ahogy már az előzőekben ezt részletesebben is kifejtettük – a nagycsoportidentitás tkp. a „magidentitás” része, és mivel nem választhatók szét, ezért a nagycsoport identitásának fenyegetettségét a csoporttagok maguk is egzisztenciális fenyegetésként érzélik – állítja Volkan (2003). Amikor pedig a tagok szélsőséges identitásfenyegetést élnek meg, akkor két alapelv lép működésbe:

- (1) a nagycsoport identitását fenn kell tartani és
- (2) meg kell erősíteni a csoportközi pszichológiai határokat (Volkan, 1997; 1999a; 1999b).

Triest (2003), Volkanhoz hasonlóan, *a csoportregresszió jelenségét a csoporthatárok strukturális sérüléséből eredezteti, és ebből vezeti le a primitív védekező mechanizmusok megjelenését.*

Az észlelt identitásfenyegetettség jelenti az externalizációs folyamatok pszichés alapját, melynek során a nem kívánatos identitáselemeket a másik csoportra vetítik. A nagycsoportok

között elkezdődik a sárdobálás, vagyis a másik csoport identitása elleni támadás. Identitásfenyegetettség esetén a kis különbségek narcizmusának dinamikája nyer jelentőséget (Volkan, 1988; 1997; 1999a; 2003). A saját csoport értékeinek kidomborítása és a másik csoport értékének drasztikus csökkentése tulajdonképpen arra szolgál, hogy a nagycsoport identitáshatárait kiélessítsék, és ez által megerősítsék. A csoportnarratívumokban a csoport különleges értékének kiemelését szolgálhatják a választott trauma és a választott dicsőség történetei (Volkan, 1999a). A választott dicsőség történetei a saját csoport értékének kidomborítását szolgálják, a választott trauma történetei pedig a külső csoport(ok) hosztilis szándékait és kegyetlenségét beszélik el. A csoportértékek közötti távolítás (polarizáció) segít abban, hogy a csoport képes legyen saját identitáshatárait helyreállítani. A csoportthatárok sérülése azt a tudattalan képzetet kelti, hogy a nagycsoport szétfolyhat, feloldódhat a „más népek tengerében”. A narcisztikus védekező mechanizmusok érzelmi funkciója, hogy képesek oldani az ebből fakadó szorongást és félelmet. Lasch (1981) szerint *a narcizmus a leghatékonyabb stratégiája annak, hogy a félelem kínzó érzését ne kelljen átélni.*

E ponton felmerülhet az a kérdés is, hogy vajon a narcizmus mennyire tekinthető megküzdésnek. A megküzdés a stresszkutatásból levezetett fogalom, melynek legfőbb jellemzője, hogy realitásorientált és adaptív, célja a külvilághoz történő alkalmazkodás vagy annak megváltoztatása. Az én tudatos része működteti, helyzetenként változó, rugalmas, a jelenre orientált, kreatív „stratégiák” jellemzik. Az elhárító mechanizmusokat az különbözteti meg a megküzdéstől, hogy *múltbéli eseményekhez kötődnek, tudattalanok, torzítják a valóságot, és működésükre nagyfokú rigiditás jellemző.* A megküzdés viszont jövőorientált, rugalmas, nagyrészt tudatos és a reális környezeti feltételekkel összhangban végrehajtott cselekvéseket jelent (Haan, 1977; Taylor, 1999). Az elhárító mechanizmusok a pszichoanalitikus koncepció szerint az élettörténetileg kialakult személyiségstruktúrában gyökereznek és a korai védekező „mechanizmusok” ismétlése jellemzi, ezért gyakran diszfunkcionális működést jeleznek. *A narcisztikus védekező mechanizmusok funkciója elsősorban az intrapszichés stabilizálás, a konfliktusok semlegesítése, a negatív érzelmek tudatosulásának megakadályozása.*

A narcisztikus védekező mechanizmusok csoportszintű vizsgálata tehát jelen dolgozatban is releváns, hiszen nemcsak az egyén, hanem a (nagy)csoportok szintjén is indikátorként jelzik a kohéziót és az önértékelést szabályozó folyamatok változásait (vö. Kohut, 1971; 1977; Stolorow & Lachmann, 1980; Parson, 1993; Wöller, 2006).

2.4 A narcisztikus trauma jelensége

Mást jelent azonban a „puszta” fenyegetettség és más következményekkel járhat egy trauma. A személyiségpszichológiában és klinikai pszichológiában már bevett fogalom a *poszttraumás narcizmus*, mely a traumatizáló élmények gyakori velejárója (Parson 1993; Johnson 1995; Ronningstam 2005). Ulman és Brothers (1988) szerint a PTSD szimptomatikájában alapjában véve a narcisztikus egyensúly helyreállításának képtelensége fejeződik ki. Ugyanakkor Simon (2002) rávilágít arra is, hogy nem feltétlenül kell fizikai erőszaknak történnie ahhoz, hogy egy személy traumát éljen át. Schermer (2001) szintén kiemeli, hogy traumatikus reakciót nem csak a test fizikai határainak megsértése válthat ki, hanem a szelf határainak sérülése is. Amikor az egyén mások cselekedetei nyomán *szégyent, megalázottságot és haragot* él át, akkor narcisztikus énvédő mechanizmusokkal reagálhat, mely szimptomáiban nagyon hasonlít a PTSD-re. Simonnak (2002) azonban sikerült kidolgoznia a trauma alapú narcisztikus szimptomák (angolul trauma associated narcissistic symptoms, röviden TANS) differenciáldiagnosztikáját. Lényeges különbséget jelent, *hogy a PTSD szélsőséges egzisztenciális fenyegetettség esetén alakulhat ki és fokozott félelemállapotok kísérik, a TANS kialakulásakor azonban az egyén a grandiózus szelf fenyegetettségét vagy sérülését éli át és nem feltétele a fizikai sérülés.* A különbség a következményekben is jól követhető, mert *a TANS kísérő érzelme nem a félelem, hanem a harag.* Simon (2002) dolgozta ki azokat a kritériumokat, melyek segítenek a poszttraumás stressz szindróma és a trauma alapú narcisztikus szimptomák elkülönítésében. Az 1. táblázat a TANS és a PTSD összehasonlításának különbségeit összegzi.

Klinikai változó	TANS	PTSD
Traumatizáló stresszor	Interperszonális, enyhétől a súlyosig; a grandiózus self-et fenyegeti	Extrém; a self és mások fizikai és mentális túlélését fenyegeti
Azonnali válasz a stresszorra	Mortifikáció, megaláztatás, düh	intenzív félelem, tehetetlenség, horror
Rémálmok egy traumatikus eseményről	Általában nincsenek	Általában nincsenek
A traumatikus esemény újraélése	Rumináció, bosszú, nincs viselkedéses újrajátszás	Flashback élmények (visszatérő emlékkép villanások), betolakodó visszaemlékezések, lehetséges viselkedéses újrajátszások
Elkerülés	Szégyen, megaláztatás	Újraélés, szorongás, depresszió
Általános válaszkészség megrekedése	Visszahúzódó grandiózus self projekció, emocionális reaktivitás	Fájdalmas érzések, gondolatok, emlékek csillapítása
Fokozott arousal	Düh-vezérelt	Szorongás vezérelt
Elsődleges tüneti válasz	Szégyen, megaláztatás, zavarba jön, düh	A trauma újraélése, szorongás, visszahúzódás, válaszkészség megrekedése, depresszió
Felelősség	Mások hibáztatása	Bűntudat ("Bárcsak...")
A Self-re való hatása	Defláció	Demoralizáció
Düh	A grandiózus self-et fenyegeti, kitaróan fennáll, szintonikus	Irritábilis, epizódikus dühkitörései vannak, a kontrollvesztéstől való félelem, disztóniás
Téves diagnózis	PTSD	Alkalmazkodási zavar, más szorongásos vagy depresszív rendellenességek
Diagnózis (helyes)	Alkalmazkodási zavar, szorongásos vagy depressziós zavar, narcisztikus személyiségzavar / jegyek	PTSD, komorbid állapotok
Kezelés	Szupportív empatikus, a visszaállítást célzó, narcisztikus egyensúly, gyógyszeres kezelés a szorongás, depresszió, dühkitörések ellen	Pszichofarmakológiai, kognitív-viselkedéses, katartikus, szupportív
Klinikai lefolyás	Változó, a narcisztikus sebezhetőség és a stresszor függvénye	Krónikussá válás tendenciája
Veszekedés	Súlyosbítja a dühöt, haragot, a páciens általában aktívan elégtételt keres, bosszút akar, „felperzselt föld”	Súlyosbítja a tüneteket; a páciens jellemzően idegenkedő, de reparációt szorgalmaz

1. táblázat: Klinikai összehasonlítás a posztraumás stressz szindróma (PTSD) és a trauma alapú narcisztikus szimptomák (TANS) differenciálása Simon (2002, 32) szerint.

A narcisztikus reakciók és az identitássérülés ill. -fenyegetettség között tehát szoros kapcsolatot tételezhetünk. A pszichiátriai szakirodalomban több helyen is olvashatunk egészen szélsőséges esetekről. *A narcisztikus trauma jellemzően olyan élethelyzetekben jelenik meg, ahol az emberek identitásuk totális feladására kényszerülnek.* A holokauszt-kutatások tükrében ma már tudjuk, hogy egyes foglyok, akik a táborokba kerülve csoporttagságuk okán identitásuk teljes megsemmisítésének tapasztalatával szembesültek (Bettelheim, 1999), maguk is narcisztikus kimerültséget, regressziót éltek át, melynek következtében éni-deáljuk súlyosan sérült (Jucovy, 1994). Narcisztikus agresszoraikkal való azonosulásuk (Jucovy, 1994; Klimova, 1960; 2007; de Graaf, 1998; Baron et al.,1993) esetenként ugyan segítette őket abban, hogy túléljék az életveszélyes helyzeteket, azonban a veszély elmúltával az azonosulás tartósan fennmaradt, és későbbi életükben maguk is fokozott narcizmussal reagáltak (empátianélküliség, az agresszor felsőbbrendűségének elfogadása, önmaguk vádolása, ill. olykor maguk is agresszorrá váltak) (Klimova, 1960).

Hasonló jelenséget tártak fel a vietnámi veteránokkal folytatott klinikai vizsgálatok is (Parson, 1993; Johnson, 1995; Ronningstam, 2005). Parson (1982) megfigyelése szerint a fiatal veteránok poszttraumás narcizmusának három fő forrása volt. Az egyik maga a katonai környezet (harctéri stressz, a katonai indoktrináció hatása), mely saját szelfjük teljes feladására kényszerítette őket. Sokan azonban a legnagyobb sérülést akkor élték át, amikor elvesztették a bajtársukat, akit szinte „ikertestvérként”, saját szelfjük kiterjesztéseként észleltek (Parson 1993). A bajtársak elvesztését a klinikai szakirodalom szerint több katona is narcisztikus sérülésként élte meg és nem tárgyvesztésként (Kolk, 1987). A narcisztikus sérülések harmadik forrása lett a hazatérő katonák negatív otthoni fogadtatása. Áldozatukért nem elismerést kaptak, hanem kritikát vagy gúnyt, és nem kaptak segítséget ahhoz sem, hogy visszailleszkedjenek a civil mindennapokba.

Az első világháborús katonáknál Freud (1919) – akkor még a narcizmus elméleti kiforrottságának hiányában – a sérült „önszeretet” eseteiről számolt be. A narcisztikus stressz alapját ezekben az esetekben az jelentette, hogy az érintett (affektív, kognitív fizikai, szociális, kulturális és spirituális) életfunkcióinak radikális beszűkülését *személyes kudarcként élte meg*, úgy érezhette, hogy személyközi kapcsolatai csődöt mondtak. A háború, a vereség és a katonák áldozatának el nem ismerése a maskulin identitást alapjaiban rombolta le, hiszen a korszak polgári kultúrájában az a férfi, aki saját érzésvilága és reakciói felett nem képes kontrollt gyakorolni, nem lehetett „igazi” férfi (értsd: katona). Ezek az információk lényegesek annak

megértéséhez, hogy mi zajlott le Németországban az első világháború alatt és után. A narcisztikus trauma ugyanis nemcsak egyedi eseteket jelenthet, hanem tömeges megjelenését tételezhetjük ezekben a válságos esztendőkből.

Parson (1993) és Freud (1919) leírásai jól illenek azokra az első világháborús német katonákra is, akik hazatérve nem elismerést, hanem megaláztatást éltek át (Agora, 2020). Bár nagy részük örült annak, hogy végre hazatérhet, mégis volt mintegy 400 ezer olyan férfi, aki lelki értelemben nem volt hajlandó letenni a fegyvert, és élete célja az lett, hogy a nemzettől kicsikarja a neki járó elismerést (Krumeich, 2018). Többnyire az alacsonyabb rangú tiszti állományba tartoztak, közülük a legismertebb és legaktívabb, aki a hadseregben századosi rangig vitte, Ernst Röhm, aki az SA későbbi vezetője lett. Bár ők jelentették a kisebbséget, mégis a lehangosabb, legfenyegetőbb és legismertebb csoporttá váltak, sőt arra is képesek voltak, hogy a társadalom teljes irányítását átvegyék. Ez csak egy példája annak, hogy az egyén elismerésének hiánya hogyan válhat a kollektív cselekvések kiindulópontjává. *Az elismerő tükrözés és idealizáció hiánya nemcsak az egyéni, hanem a társadalmi szinten is primitív grandiózus szelf-fantáziákat kelt életre* (Parson 1993), más szóval a narcisztikus énvédő mechanizmusokat kelti életre.

A trauma olyan lelki megrázkódtatást jelent, amely alapjaiban áthatja alá az egyén valósághoz fűződő kognitív és érzelmi viszonyát. Ahogy Lust Iván (2009) írta, a trauma tapasztalata lerombolja az életet irányító kulturális és lélektani előfeltevéseket és gondolkodási, érzelmi bémultsághoz vezet. Mivel egy trauma totális „támadást” jelent valamennyi identitáselv tekintetében az identitás sérülését idézi elő (Breakwell 1986). A kollektív traumák sajátossága, hogy nemcsak a személyes, hanem a csoportidentitás sérülésével is járnak (Bar-On, 2007; Volkan, 2003; 2009; 2015) és megváltoztathatják az egész csoport működését. Hopper (1997) megfigyelései szerint azok a nagycsoportok, melyek tagjai valamilyen közös traumán mentek át, és ennek következtében megsemmisüléstől való félelmet és mély tehetetlenségérzést éltek át, a *kohézióhiány bipoláris formáját* mutatták. Ilyenkor a (pszichológiai) nagycsoportok tagjai az aggregáció (aggregation) és a tömegesedés (massification) tudattalan folyamatai között oszcilláltak. Az aggregáció fogalma arra utal, hogy a csoport pusztán a tagok szummájaként működik, vagyis visszahúzódnak, nem érznek felelősséget egymás sorsa iránt, a szociális kapcsolatok meggyengülnek. A tömegesedés jelensége egy ezzel ellentétes folyamatot indukál, az egyén ilyenkor arra törekszik, hogy összeolvadjon a tömeggel, melynek haszna, hogy védi a traumatikus élmény következtében fenyegető belső fragmentációtól és magára maradáستól.

Volkan (2003) szerint annak is jelentősége van, hogy a traumatizáló esemény értékelése szándékos vagy nem szándékos. *Narcisztikus traumának* nevezi az olyan kollektív traumát,

melyet a nagycsoport tagjai *külső csoportok ártó szándékának tulajdonítanak és emiatt közös megaláztatást, szégyent, esetleg dehumanizációt éltek át*. A narcisztikus mechanizmusok felerősödésének oka, hogy a nagycsoport az identitássérülést (tudattalanul is) helyre akarja állítani. A nagycsoportokban megjelenő kohézióhiány jelenségeit Volkan (2003; 2004a) – saját bevallása szerint adekvát fogalom hiányában – a regresszió fogalma alá sorolta. Vagyis a *nagycsoportok narcisztikus regressziója mindig a csoportkohézió és a csoportfunkciók zavarát jelzi*. A regresszió – akár narcisztikus, akár paranoid típusú –, mindig azt szolgálja, hogy a csoport fenntarthassa, védje vagy helyreállítsa az identitását (Kernberg, 2003a; Volkan, 2003; 2009; 2015a). Tipikus tünetei Volkan (2003) szerint:

1. a primitív mentális mechanizmusok megjelenése (internalizáció és externalizáció),
2. a csoporthatárok átpsichologizálódása (a csoport identitásának védelmét erősítik),
3. a csoportok közötti kis különbségek felnagyítása, melyek egyre inkább megváltoztathatatlan határokká merevednek.
4. Felerősödnek a csoport egyediségét (individualitását) hangsúlyozó aktivitások és
5. egy politikai vezér aktíválhatja a választott trauma és választott dicsőség reprezentációit, amivel lehetőséget ad a csoporttagoknak arra, hogy a múlt narratíváival megerősítsék a csoporttagság értelmébe vetett hitüket.

A narcisztikus védekező mechanizmusok segítenek abban, hogy a tagok számára fenyegető negatív érzések (tehetetlenség, kiszolgáltatottság, megalázottság, akadályozott gyász, rejtett vagy nyílt harag és irigység) átélése helyett a csoportidentitás pozitív értékdimenziójához tartozó érzelmeket éljenek át: úgy, mint büszkeség, összetartozás, öröm és szélsőséges esetben dominancia.

Amikor egy etnikai, vallási vagy nemzeti *nagycsoport identitását olyan sérülés éri, ami teljes összeomlással fenyeget*, vagyis maga a szociális kategória létezése forog kockán, akkor a *narcisztikus védekező mechanizmusok szélsőséges formái jelenhetnek meg* (Volkan, 1993a, 1993b, 2003, 2009). A destruktív narcizmus megjelenése akkor is valószínű, ha a nagycsoport korábbi hatalmi pozícióját, státuszát drasztikus veszteség éri. A trauma harag- és a feljogosítottság-érzéssel töltheti el a tagokat, hogy megtorolják a sérelmet és a nagycsoportok hierarchiájában a saját csoport újra elfoglalhassa az őt megillető státuszt (Hopper & Weinberg, 2017; Volkan, 2004). A *narcizmus egyik legárulkodóbb jele azon hiedelem* megjelenése, hogy a saját csoport a külső csoportokhoz képest *jelentős fölényben* van. Ennek a fölénynek az alapja

lehet szinte bármi (morális felsőbbrendűség, kiválasztottság, teljesítmény stb), ez mindig szociális konstrukció eredménye. A nagycsoport tagjainak a többi nagycsoport hierarchikus rendszeréről alkotott hiedelmeiben a saját nagycsoport kerül az élre (pl. „Deutschland über alles” vagy „les français d’abord”).

A kollektív narcizmus hiedelme a *saját csoport felsőbbrendűségéről és az elismerés hiányáról* szól (de Zavala et al., 2009; de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019). Ez a meggyőződés akkor válik igazán veszélyessé, ha a nagycsoport tagjai (kimondva vagy kimondatlanul) osztják azt a hiedelmet is, hogy *az alacsonyabb rendű „Mások” beszennyezik, árnyékot vetnek a nagycsoport felsőbbrendűségére*. A régi, sérült nagycsoportidentitás megújulását szolgáló purifikáló cselekvések arra irányulnak, hogy a nagycsoport megszabaduljon a régi, értéktelenné és kényelmetlenné vált identitáselemektől. A megtisztulási folyamat elsősorban a szimbólumok szintjén megy végbe, viszont ha a negatív identitáselemek már nem szimbólumokat, hanem embereket jelentenek (dehumanizáció), akkor a csoport megtisztításának szándéka már a genocídium veszélyével fenyeget (Volkan, 2003; 2009; 2015a). Wurmser (1993) ezt a jelenséget a mitikus gondolkodás megjelenésével hozza összefüggésbe.

Ha egy csoport tagjai nem tudnak megküzdeni a valóság kihívásaival, és a *csoporthoz tartozás alapvető értelmét éri sérülés* – ami Viglones és munkatársai (2002) szerint az ötödik identitásmotivációt jelenti –, akkor jelenhet meg, ha egy csoport tagjainak egy része mitikus világba menekül. A mitikus gondolkodás (Cassirer, 1923; Wurmser, 1993) manifeszt jele (1) a polarizáció, és a belőle fakadó (2) abszolútumok megjelenése. Vagyis a világ és szelf élményének hasadása az ideálokhoz való kényszeres ragaszkodásba torkollik (Wurmser, 1993, 79). Minél intenzívebb a „hasadás” élménye és az értékek polarizációja, annál nagyobb teret nyernek a tudattalan elhárító mechanizmusok. Minél fokozottabban élik át a világ kontrollálhatatlanságának érzését, annál kényszeresebben ragaszkodnak az ideálok fenntartásához. Amikor egy értékelképzelés (egy ideál) abszolút értéket nyer, akkor szükségszerűvé válik minden olyan mozzanat tagadása is, amely nem illik az abszolút értékkel felruházott ideálhoz. Vagyis az abszolút ideállal szembeállított „ellenideál” is abszolút minőséget nyer.

Noha a narcisztikus védekező mechanizmusok legfőbb funkcionális előnye, hogy a megbillent érzelmi stabilitás gyorsan kompenzálható, és megkímél az idealizált tárgy veszteségével járó negatív érzelmek átélésétől, ez azonban nem jelenti azt, hogy a pozitív és negatív érzelmekkel

kísért identitásrészek közötti pszichológiai koherencia, más szóval a 7. identitáselv (Jaspal & Cinnirella, 2010) is helyreállt volna. Nagycsoportok közötti hosszan tartó, makacs konfliktusok után a nagycsoport-identitás rekonstrukciójának sikere a konfliktus utáni időszakban attól függ, hogy a csoport mennyire képes az önreflexióra és dialógusok indítására a saját (pozitív és negatív) identitásrészek, illetve a saját csoport és külső csoportok között (Bar-On, 2007). Az ilyen típusú konfliktusok következménye azonban éppen az, hogy nem dialogikus, hanem a *monolitikus identitás-konstruktív folyamatok indulnak el*.

A monolitikus identitáskonstrukció azt jelenti, hogy a csoport saját identitását az ellenségnek nyilvánított másik csoport ellenében fogalmazza meg és minden rosszat erre a csoportra vetít. Vagyis saját identitását egy másik csoport tükrében – Altmeyer (2011) fogalmával „*narcisztikus módon*” – alkotja meg. A *polarizáció* hatására a külső csoport abszolút rosszként, míg a saját csoport abszolút jóként jelenik meg. Ez a stratégia krízishelyzetekben valóban funkcionális, hiszen erősíti a csoportkohéziót, azonban ha ez a válság elmúltával békeidőben is fennmarad, a csoportok közötti megbékélés akadályává válhat. A tettes vs. áldozat dichotómiára redukált önképet ugyanis fel kellene váltania egy komplexebb, kevésbé monolitikus csoportidentitásnak, amely képes az identitás pozitív és negatív aspektusait integrálni és a külső csoportok perspektívájának is teret adni, a külső csoportot leértékelő attitűdökkel felhagyni (Bar-On 2007). Erre azonban a traumatizált csoportok gyakran nagyon hosszú ideig nem képesek. Az áldozatiság perspektívája több évtizeden, sőt akár évszázadokon át is fennmaradhat és ún. *kollektív áldozati szerephez vezet* (Baumeister és Hastings, 1997; Devine-Wright, 2003; Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori, & Gundar, 2009; László 2012). A csoportkohézió elhúzódó zavara esetén a narcisztikus védekező mechanizmusok beépülhetnek a csoportkultúrába és mindennapi plauzibilitásként a csoporttagok valósággal való megküzdésében reflektálatlan kulturális mintává rögzülhetnek. Ilyen értelemben pedig már a *narcisztikus identitásállapot* kialakulásáról beszélhetünk.

3. A csoportalapú narcizmus mint identitásállapot

A csoportokban a narcisztikus regresszió, azaz a csoportidentitás inkohéziós állapottá rögzülését a narcisztikus védekező mechanizmusok állandósulása jelzi. A védekező mechanizmusok célja a csoportidentitás határainak és értékének helyreállítása. Ezek a sajátos mechanizmusok megjelenhetnek az *érzelemszabályozás*, az *attribúciós sajátosságok* és a *téridő-észlelés* változásában is. E fejezet célja, hogy részletesen is bemutassa, milyen hatással van a narcizmus a csoportközi észlelésre és az attribúciós folyamatokra.

3.1 Érzelemszabályozás

Az identitásállapotok egyik legfontosabb aspektusa az érzelemszabályozás. A csoportalapú érzelmek (Smith 1993; Doosje, Branscombe, Spears, és Manstead, 1998) koncepciói abból indulnak ki, hogy az egyén nemcsak személyes élményei, de különböző szociális kapcsolatait ill. a csoporttagokkal való azonosulása következtében is átélhet bizonyos érzelmeket. Ezek az érzelmek a csoportok és a csoporttagok önmeghatározásához is hozzájárulhatnak. A történések rövid távon sajátos érzelmi atmoszférát alakítanak ki és a szocializációs folyamatokon keresztül alakul ki a csoportra jellemző érzelmekultúra (Rivera, 1992). A történelmi nagycsoportok esetében egyes érzelmek akár évszázadokon keresztül is kísérhetik a csoporttörténet reprezentációit, ezért László (2005; 2011) a történelmipálya-érzelmek fogalmának bevezetését javasolta. A csoportidentitást kísérő érzelmek jelentős hatással lehetnek a csoportközi észlelésre (Brewer, Kramer, 1985; Petty & Cacioppo, 1986; Bodenhausen, 1993) és a csoportközi konfliktusokban a megbékélést előmozdító vagy hátráltató tényezővé válhatnak (Bar-Tal, Halperin & Rivera, 2007). Információval szolgálnak arról, hogy az adott nagycsoport hogyan küzdött meg a veszteséggel, vereséggel, a külső vagy a saját csoportok által elkövetett bűnökkel, hogyan tekint a sikerekre és az identitáskonstrukció folyamatai mennyire reflektálnak a valóságra ill. a mítoszokra.

A csoportközi érzelmeket az különbözteti meg a személyes érzelmektől, hogy a csoporttal való azonosulással függenek össze, a csoporttagok közösen osztják ezeket az érzelmeket; szerepük van a csoporton belüli és a csoportközi viszonyok szabályozásában is (Smith et al., 2007). A csoportközi érzelmek elmélete (Mackie, Devos & Smith, 2000; Mackie, Maitner és Smith, 2009; Mackie és Smith, 2002, 2015; Smith és Mackie, 2006, 2008; Smith, Seger & Mackie, 2007) szerint a csoportközi helyzetek értékelése jelentős hatással van az egyén érzelmeire is.

Amikor egy kontextusban egy adott szociális identitás aktiválódik, akkor az egyén az eseményeket inkább az adott csoportra, mint az egyénre személyesen gyakorolt hatásuk szempontjából értelmezi. Minél jobban azonosul az egyén az éppen aktivált szociális identitással, annál szélsőségesebben fogja értékelni a csoport szempontjából releváns eseményeket. Az adott helyzetben létrejövő csoportközi érzelmek a helyzet kognitív jellemzőinek szubjektív értékeléséből jön létre (Roseman, Spindel & Jose, 1990), vagyis a csoportközi érzelmeket a csoportalapú értékelés váltja ki.

Az érzelmeknek meghatározó szerepe van abban is, hogy az adott csoport tagjai a csoportok közötti hierarchiában hogyan észlelik saját és a releváns külső csoportok helyét és értékét. A szociális identitáshoz kapcsolt érzelmek keletkezésében, alakulásában meghatározó szerepe van a releváns külső csoportoknak is. A tőlük érkező érzelmi visszajelzések orientációként szolgálnak a csoporttagok számára arról, hogy a csoportok között milyen hierarchikus sorrend alakult ki és ebben a hierarchiában a csoportnak milyen státuszt tulajdonítanak. A kollektív narcizmus hiedelmével élő egyének saját csoportjuk státuszát jellemzően sokkal magasabbra értékelik mint a releváns külső csoportok értékítélete. A „vágyott” és a kurrens csoportstátusz között észlelt negatív diszkrepancia, a relatív depriváció (Marchlewska, 2018), melynek leküzdésére a körülmények – objektíve vagy szubjektív okokból – nem mindig adnak lehetőséget. Ilyen esetekben különös jelentősége van az önértékelés erősítését támogató érzelemszabályozási folyamatoknak, hiszen nagy mértékben hozzájárulhatnak az észlelt státusz emeléséhez.

A narcisztikus egyének számára különösen fontos a társadalmi hierarchiában elfoglalt státusz, ezért folyamatosan monitorozzák a környezetüket, hogy saját és mások státuszáról is információt szerezzenek, sőt keresik az olyan helyzeteket, ahol szociális státuszuk értékét emelni tudják (Cichocka, 2016). Az érzelmek ebben a folyamatban információs forrásként funkcionálnak, az egyén nemcsak észleli a mások által róla alkotott érzelmeket, hanem maga is kimutat bizonyos érzelmeket. Ebben a nonverbális kommunikációs folyamatban mindkét fél informálódik arról, hogy kinek milyen szociális státuszt tulajdonítanak (Steckler & Tracy, 2014). Az érzelmeknek következőképp releváns szerepe van a társadalmi hierarchiában való eligazodásban; egyrészt motiválják az egyént a magasabb státusz elérésére ill. fenntartására, másrészt nonverbális információval szolgálnak az egyén/csoport szociális státuszáról. Bár kontextustól függően csaknem minden érzelmek alkalmas erre, mégis vannak olyan érzelmek, az ún. *státuszérzelmek*, amelyeknek kifejezetten a társadalmi hierarchiához kapcsolatos van

jelentősége (Schwartz & Clore, 1988). Vannak olyan státuszérzelmek, melyek az alacsony státuszhoz kapcsolódnak (pl. irigység, megvetés, undor) és vannak olyanok, amelyek a magas szociális státusz indikátorérzelmek (pl. büszkeség, dicsőség, csodálat). A státuszérzelmek a csoportalapú narcizmus folyamataiban is lehetőséget teremtenek arra, hogy a csoportok saját státuszuk vonatkozásában a csoport felsőbbrendűségéről és/vagy relatív deprivációjáról alkotott hiedelmeket a külső csoportok számára az érzelmek útján is kommunikálják.

Pozitív csoportalapú érzelmek

Jelen kutatás abból a premisszából indul ki, hogy az érzelemszabályozás tekintetében különbség van a narcisztikus és a nem narcisztikus csoportfolyamatok között. Ez a különbség leginkább abban ragadható meg, hogy a narcisztikus védekező mechanizmusok az érzelmi egyensúly megteremtésében játszanak szerepet. A narcizmus megjelenése azt jelzi, hogy a csoport észlelt és idealizált státusza között jelentős eltérés van (Cichocka, 2016) és a csoport tagjai erre az észlelt relatív deprivációra érzelmi kompenzációval reagálnak (de Zavala, 2018). Ez azt jelenti, hogy jellemzően olyan érzelmeket tulajdonítanak a csoportoknak, amelyek a csoportstátuszt értékelik és kevésbé jelennek meg az alap és autentikus érzelmek, más szóval olyan érzelmek, amelyek nem státuszrelevánsak.

A kollektív narcizmus és a csoporttal való elégedettség olyan hiedelmek, amelyeket az egyén szociális identitásának státuszáról és értékéről alkot (de Zavala, 2019b). A csoporttal való elégedettség (ingroup satisfaction) az a hiedelem, hogy a saját csoport és a csoporttagság okot adnak arra, hogy büszkéek legyünk (Leach et al., 2008). A *büszkeség* érzése valamilyen szociálisan értékelt teljesítményhez kapcsolódik (Tracy & Robins, 2004; 2009), fontos szerepe van az egyéni identitás társadalmi normákhoz igazításában, és egyúttal teljesítménymotiváló hatással is bír (Steckler & Tracy 2014). A szociális státusznak azonban két eltérő formáját tarták fel a kutatások. Az egyik a *dominancia*, mely a magas státuszt erőszakkal, fenyegetéssel teremt meg (Watson et al., 1984; Ashton-James & Tracy, 2012). Ez a forma együtt járhat mutatott a narcizmussal (de Zavala, 2011). A *presztízs* alapú státusz azonban valós teljesítményen, képességen, tudáson alapul és az autentikus büszkeséggel jár együtt (Henrich & Gil-White, 2001). A kollektív narcizmus kutatások a büszkeségnek ezt a két típusát nem különítették el, a kutatásokból mégis következtethetünk arra, hogy a narcisztikus és az autentikus büszkeség hasonló módon jelenik a csoportalapú érzelmeknél is. A lengyel mintán végzett kutatásokból az derült ki, hogy a narcisztikus nemzeti büszkeség együtt járhat az antiszemitizmussal (de

Zavala & Cichocka, 2012) és az is kiderült, hogy nem a pszichés jóllét és elégedettség indikátora (de Zavala, 2019b). Persze ez nem azt jelenti, hogy a csoportjukra narcisztikus egyének nem élnek át büszkeséget, hanem azt, hogy csak addig, amíg az elégedettséghez a csoport sikerei alapot szolgáltatnak (de Zavala et al., 2019b).

A történelmi, nemzeti nagycsoportok életében a csoport státuszának kiemelését szolgálhatja a *dicsőség* érzése, melyről szintén erősen feltételezhető, hogy inkább a narcisztikus szociális identitásokra jellemző. A szociálpszichológiai kutatások a nemzethez való kötődésnek eltérő formáit tárták fel: a *glorifikáció* a nemzettel való azonosulásnak azon formája, melyben a csoport nagyságába vetett hit centrális jelentőségű, a *kötődés* viszont olyan azonosulási mód, melynek központi érzelme a csoport iránti szeretet (Roccas, Klar és Liviatan, 2006). A kollektív narcizmusról tudható, hogy nem ritkán nacionalizmussal és glorifikáló attitűdökkel kapcsolódik (de Zavala, 2011; 2019a). Ezzel szemben a patriotizmusra nem a státuszérzelmek, hanem az öröm, szeretet és remény érzései jellemzőek (G. Tendayi & Raff, 2008). A dicsőség a magyar nyelv értelmező szótára szerint „valamely kiváló tett, teljesítmény, kimagasló érdem erkölcsi eredményeként keletkezett fényes hírnév, köztisztelet”, „a nemzet életében fényes, dicső, nagyszerű korszak és a vele kapcsolatos hősi erény, vitézség, erkölcsi vagy hatalmi nagyság”. Ez az érzés alkalmas arra, hogy a csoport múltjából emeljen ki olyan régmúlt sikeres eseményeket, amely egyedi módon definiálják a csoportot. Válságos időkben a nagycsoportok számára a *választott dicsőség* képei segítenek abban, hogy az esemény emlékezeti reprezentációjának reaktiválásával a csoport tagjai elhiggyék, most is ugyanaz a dicsőséges forgatókönyv zajlik majd, mint egykor a „dicsőséges” múltban (Volkan, 1998; 1999b; 2003; 2004a; 2006a; 2015a). A csoport dicsőségében való sütkérezés (Bask in Reflected Glory), hatékony módja annak, hogy az egyén szociális identitásának értékét emelje (Cialdini & DeNicholas, 1989; Lee, 1985), de elsősorban az alacsony önértékeléssel rendelkező egyénekre jellemző (Aberson, 1999).

A történelmi csoportok kollektív narcizmusának kapcsán a vizsgálatokban helyet kapott egy olyan érzelem is, amely ma inkább szubkultúrákra jellemző, a polgári társadalomban viszont (legfőképp a porosz kultúrában) a 19. század második felétől egészen a második világháború végéig a társadalmi elismertség legfontosabb érzelme volt: a *becsületérvés*. A becsület az egyén társadalmi, erkölcsi értékéhez, ill. az egyénnek, mint személynek kijáró társadalmi megbecsüléséhez kapcsolódó érzés. A „megbecsültség” az által is elérhető, ha az egyén valamely társadalmilag elismert csoporthoz tartozik – írja Pallas Nagylexikona. A becsületérvés

így vonatkozhat az egyén személyes vagy csoporttagságából eredő megbecsültségére is. A szociálpszichológiai kutatások szerint a becsületkultúrák hagyománya ma jellemzően az alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkező csoportoknál fordul elő. Henry (2008) alacsonystátusz-kompenzáció elmélete szerint a becsületkultúrák tagjai az önértékelésüket ért fenyegetésekre nagyobb valószínűséggel adnak agresszív választ (ld. még Horowitz & Schwartz, 1974; Jenness et al., 2007). A kollektív narcizmus és a becsület közötti összefüggésekkel még nem foglalkozott a kutatás, ezért az itt folyó vizsgálatok erre vonatkozóan is új információkkal szolgálhatnak.

A státuszérzelmekkel szemben az autentikus kötődést és patriotizmust indikáló alapérzelem a szeretet, jelen kutatásban a *hazaszeretet*, melyet a kötődés alapérzelmének tekintünk és a pszichológiai kutatás különböző típusait különbözteti meg. A haza iránti szeretet megjelenhet patriotizmus és nacionalizmus formájában is (Kosterman & Feshbach, 1989). Noha mindkettő a pozitív kötődés egy-egy formájának tekinthető, mégis van különbség közöttük, mégpedig a külső csoportokkal szembeni attitűdökben. A kutatások szerint a külső csoportokkal szembeni negatív csoportközi attitűdökkel és intoleranciával kizárólag a nacionalizmus hozható kapcsolatba. de Zavala, Cichocka és Bilewicz (2013) kutatásai szerint a saját csoport iránti pozitív érzelmek attól függően mutatnak a külső csoportokkal szembeni negatív attitűdöket, hogy a csoport iránti szeretet narcisztikus vagy nem narcisztikus jellegű. A csoportban lelt öröm és a büszkeség olyan pozitív csoport alapú érzelmek, melyek ha a külső csoportok elismerésével kapcsolódnak, akkor érett, nem narcisztikus kötődésre utalnak (de Zavala, Cichocka és Bilewicz, 2013). A narcisztikus, defenzív szociális identitás esetében a külső csoportokkal szemben sokkal több negativitás figyeltek meg (Cichocka, 2016).

Negatív csoportalapú érzelmek

A kollektív narcizmus empirikus kutatási eredményei azt mutatták, hogy a narcizmusra negatív érzelmi hangoltság jellemző (de Zavala, 2019b) mind a saját csoport, mind a külső csoportok vonatkozásában (Cichocka, 2016). Ezek a vizsgálatok azonban ez idáig nem foglalkoztak azzal, hogy itt pontosan milyen érzelmekről van szó. Ahhoz, hogy az elemzésekben ezeket az érzelemszabályozást a negatív érzelmek tekintetében is vizsgálni tudjuk, szükség volt feltáró kutatásokra is. Ez az érzelemcsoport ugyanis lényeges információval szolgálhatnak a csoportok identitásfolyamataiban megjelenő narcizmus minőségéről és érzelmi forrásairól.

A történelmi nagycsoportok, nemzetek identitásában meghatározó szerepe van a csoport történetének, melynek pozitív és negatív eseményei jelölik ki a történelmi pálya identitást megalapozó pontjait. Ezt a pályát a csoportra sajátos, ún. pályaérzelmek kísérik, melyek szintén hozzájárulnak a csoportidentitás egyediségének konstrukciójához. A csoport szimbolikus presztízsének és/vagy fizikai területének vesztesége egyaránt negatívan érinti a csoportidentitást. A csoport tagjai azon túl, hogy az ilyen tapasztalatokat intenzív félelem, tehetetlenség, harag és megalázottság érzés kísérheti, a tagok számára egzisztenciális félelmet hív életre, hiszen a magidentitás a történelmi nagycsoportok esetében soha nem független a csoportot ért egzisztenciális fenyegetettségektől (Volkan, 2015a). Ezek az események jelentős hatással vannak a csoport státuszára is, hiszen a csoportközi konfliktusok következménye, hogy az egyik győztes, a másik csoportra viszont a vesztes szerepét osztják. Ezek a folyamatok nem hagyják érintetlenül a csoporttagok szociális identitását sem, hiszen a szociális identitás pozitív értelme ilyen esetekben nem tartható fenn problémamentesen. A negatív érzelmek vonatkozásában is eltérő folyamatokat jeleznek a státusz- és az alapérzelmek.

A traumára vagy veszteségre az egyén identitásának újjászervezésével válaszol. A gyászfolyamatban a veszteség feldolgozásának meghatározott szakaszai vannak, a heves érzelmi reakcióktól a veszteség tagadásán át a veszteség elfogadásáig (Kübler-Ross, 1969). A gyász munka sikeressége vagy sikertelensége rávilágít arra is, hogy az identitást ért sérüléseket az egyén hogyan dolgozta fel, mennyire volt képes elfogadni a veszteséget, azaz mennyire alkalmazkodott a valósághoz. A *szomorúság* a gyász beteljesedését jelzi, lehetővé teszi, hogy a realitás felé haladjunk és visszataláljunk identitásunkhoz, újraépítsük azt. Nem ritka azonban, hogy a gyász valamilyen okból akadályozott (például ambivalens tárgy, váratlan veszteség, igazságtalanság etc.), ilyenkor az identitás regenerációja nem megfelelően megy végbe, a veszteség továbbra is kínozó, a külső valóság pedig fenyegető marad. A fájdalom és szorongás csökkentésére az egyén (narcisztikus) elhárító mechanizmusokat vehet igénybe, ami átmenetileg segít ugyan a negatív érzések elviselésében, de nem zárja le a gyászfolyamatot (Volkan, 2008). A szomorúság érzése nem jellemző a narcizmus állapotára – írja Volkan (2004) –, épp ezért ebben a kutatásban indikátorszerepet tulajdoníthatunk neki. A történelmi traumák lezárását akadályozhatja, ill. nehezíti, ha a csoport tagjai a veszteséget a külső csoportok felelősségének tulajdonítják, ilyenkor a harag érzése gátolhatja a csoportközi megbékélést (Scherer, 1997). A haragnak azonban státuszvontatkozásai vannak.

Turner és Brown (1978) kutatásai rávilágítottak rá arra, hogy az alacsony státusszal rendelkező csoportok tagjai több csoportközi elfogultságot mutatnak, ha ezt a státuszítéletet nemcsak negatívnak, hanem jogtalanak is tartják. Ellemers és munkatársainak (1993) kutatásaiból pedig tudjuk, hogy a jogtalanak ítélt alacsony csoportstátusz intenzív *haragot* kelt, és erős azonosulást indukál a saját csoporttal és a stabilitás függvényében kompetitív csoportközi magatartást indukálhat. Pincus, Cain és Wright (2014) a felháborodást és a belőle fakadó feljogosítottság érzést a grandiózus narcizmussal hozzák összefüggésbe. A haragnak centrális jelentősége van abban is, hogy az egyén megőrizze és erősítse az önbecsülését, megvédje magát a támadásokkal szemben (Lazarus, 1991). A harag reaktív, társadalmi igazságtalanságra adott válasz jellegét emelik ki Rozin és munkatársai (1999). Különös jelentőséget nyer olyan helyzetekben, amikor egy csoport relatív hátrányt észlel, melyre gyors és hatékony megoldást keres. A harag kimutatása ugyanakkor társadalmi jelzőrendszerként is funkcionál, hiszen azt jelzi, hogy az aktuális bánásmód vagy eljárás jogtalan ill. igazságtalan, ezért meg kell változtatni (ld. Tyler, 1994). A másikat nem tisztelő, vagy másoknak kárt okozó, másokat kizáró bánásmód azt indikálja, hogy *az egyént alárendelik. Ha az érintett erre haraggal reagál, akkor ezzel azt jelzi, hogy az alárendelést nem fogadja el* (Steckler & Tracy, 2014).

Az érzelemszabályozás még kritikussá válik olyan csoportközi helyzetekben, amikor a státuszkülönbség azért alakul ki, mert az egyik csoport tagjai megalázták a másik csoport tagjait. Akit megaláztak, úgy érzi olyan igazságtalanság történt vele, melyre nem szolgált rá, és aki megalázta több hatalommal, magasabb szociális státusszal bír (Trumbull, 2008). A *megalázottságnak* erősen romboló hatása van az identitására, hiszen a sértettet megfosztja annak pozitív értékétől (Hartling & Luchetta, 1999), és ezért joggal tekint magára áldozatként. A megalázottság narcisztikus sérülést, sőt tartós traumát okozhat. Trumbull (2008) szerint a megalázottságot el kell különítenünk a szégyentől, mert a megalázottságnál a szelf értékének vesztesége mások ártó szándékaként értelmezik, és a következmény lehet bosszúérzés ill. agresszió. A krónikus megalázottság következménye rendkívül káros az ember önértékelési rendszerére. Az agresszorral való azonosulás (Freud, 1946), a narcisztikus harag (Kernberg, 1976; Kohut, 1972) és a lélekgyilkosság (Shengold, 1991) koncepciói a krónikus megalázottságra adott énvédő reakciók legszélsőségesebb formáit írják le. Leidner, Ginges és Sheik (2012) a megalázottság csoportközi hatásait vizsgálva ugyancsak kimutatták, hogy a megalázott csoport tagjai intenzív haragot élnek át, amely alacsony büntudattal és intenzív tehetetlenségérzéssel jár együtt. Volkan (2003) szerint a megalázottság érzése a nagycsoportok narcisztikus traumájának indikátorérzelme.

A traumatikus élményeken túl a negatív csoportalapú érzelmek forrása lehet az is, hogy az adott csoportot a külső csoportok nem kezelik értékének megfelelően. A kollektív narcizmus hiedelmével élő egyének csoportjukat a releváns külső csoportokhoz képest hátrányosabb helyzetben lévőnek érzik, és ezt a hátrányt jogtalanak tartják (Marchlewska, 2018). A relatív depriváció azt „megfosztottságérzést” jelent, amely a modern nyugati társadalmak státusszal kapcsolatos ellentmondásaiból fakad (Sherif, 1980). Merton (1980) szerint a relatív elégedetlenség legfőképp abból ered, hogy az adott társadalmi csoport tagjai a magasabb státuszt elért csoporttagokat választják viszonyítási pontként, és önmagukat egy anticipált magasabb státuszhoz mérik. Fromm (1964) és a kollektív narcizmus legújabb kutatásai (Cichocka, 2016) is a narcizmus megjelenését a csoporttal való elégedetlenséggel hozták összefüggésbe. Az egyének szociális identitásuk értékének meghatározására a szociális összehasonlítás stratégiájával élnek. Ennek az összehasonlításnak az eredménye azonban nem mindig pozitív, ezért különböző stratégiákat alakítanak ki arra, hogy szociális státuszukat emeljék. Breakwell (1984) részletesen írja le ezeket.

A narcisztikus védekező mechanizmusokat indikálja, ha az egyének saját értékük emelésére mások értékét drasztikusan csökkentik (Cichocka, 2016). A csoportok önértékelésének alakulásában jelentős szerepe van a külső csoportok értékítéletének is. A narcizmus állapotában ennek a szociális „tükörnek” fokozott jelentősége van (Altmeyer, 2011). A kollektív narcizmus hiedelme arra épül, hogy a saját csoport értéke különleges, amihez pandantként kapcsolódik az a hiedelem is, hogy más csoportok kevésbé vagy egyáltalán nem értékesek. Nem ritka stratégia, amikor a csoportok identitásuk erősítésére olyan csoportokat választanak ki ellenidentitásként, melyek negatív szociális státuszáról viszonylagos közmegegyezés uralkodik. A csoportközi összehasonlítás narcisztikus reakciókat indukálhat, ha az összehasonlítás eredménye negatív a saját csoportra nézve. A csoport tagjai ez esetben olyan stratégiákat fognak választani, mellyel az alacsonyabb státusz emelhető, vagyis a csoportközi fel- és leértékelés folyamatai indulhatnak el. Két csoportalapú érzelmek jelzi azt, hogy az identitás értékének helyreállításában intenzív narcisztikus dinamika van jelen: az irigység és a megvetés.

Az *irigység* mindig szociális összehasonlítás eredményeként jön létre (Pincus, Cain, Wright, 2014), és azzal a kognitív kiértékeléssel jár, hogy „mi” hátrányban vagyunk, vagyis a csoportközi összehasonlítás eredménye a saját csoportra nézve negatív. A hátrányos helyzet észlelése arra motivál, hogy a hátrányt valamilyen módon kompenzálják (Segal, 1983). Ennek

többféle stratégiája is lehetséges. Az egyik, hogy az irigységet átélő maga is olyan aktivitásba kezd, amellyel a státuszhátrányt kompenzálni tudja (Crusius & Mussweiler, 2012). A narcisztikus stratégiára viszont jellemzőbb, hogy az irigyeltek státuszát, forrásait vagy jóllétét próbálja meg kisebbiteni (Salovey & Rodin, 1984), ily módon ér el szubjektív státusznövekedést. Ez esetben azonban nem valós hátránykompenzációról van szó, hiszen a hátrányos helyzetet nem szünteti meg. A stratégia lényege inkább a negatív érzés (irigység) elhárítása, kizárása a tudatból. A narcisztikus, defenzív szociális identitás értékének fenntartására szolgál a saját csoport értékének túlzó felnagyítása, melynek célja, hogy a konkurensnek tekintett csoportokban irigységet váltson ki (Cichocka, 2016). Vagyis az irigy ember stratégiája lehet az irigység felkeltése másokban.

A szociális összehasonlítás eredménye azonban nemcsak a saját, hanem a külső csoportokra nézve is lehet negatív. A *megvetés* (contempt) kimutatása affektív információval szolgál arról, hogy a „megvetett” alacsonyabb státuszt érdemel. Egyes csoportokat megvethetnek azért, mert kevésbé tartják őket kompetensnek (ld. szegények és drogfüggők megvetése; Fiske et al. 2006) vagy szociálisan, morálisan alacsonyabb értéket tulajdonítanak nekik. *A megvetés kimutatása azonban szolgálhat arra is, hogy az egyén magasabb státuszra tegyen szert* (legalábbis szubjektíve). Több kutatásban is olvashatunk arról, hogy a megvetés nyílt kimutatása együtt jár a magasabb szociális státusz megszerzésének szándékával (pl. Matsumoto 2008; Keltner & Haidt 1999). Ezt a narcisztikus szociális identitás stratégiájának kell tekintenünk, mely az észlelt imázsfenyegetésre az irigységhez hasonlóan érzelmi kompenzációval reagál. Fromm (1964) a narcizmus sajátosságaként írja le, amikor az egyén a külvilágot, vagyis mindent, ami nem ő maga, morálisan leértékeli és saját narcizmusa vonatkozásában fenyegetésként észleli.

A fenyegetettséget jelző *félelem* és szorongás tehát a csoportalapú narcizmus esetében nem a fizikai fenyegetettség váltja ki, hanem az identitás értékének, a csoport imázsának fenyegetettsége (de Zavala et al., 2009). Ez pedig jellemzően a modern ember félelme. A 19. század előtt a születési alapon hierarchizált rendi társadalmakban a társadalmi státuszvesztéstől való félelem bár jelen volt, de még nem volt meghatározó. Ez a jelenség a modernitás kultúrájához kapcsolódik, ahol az ember az önfenntartás társadalmi bizonytalanságát egzisztenciális félelemként éli meg; legfőképp azért, mert minden olyan fenyegetést egzisztenciálisan él meg, ami szociális identitásának magját érinti (Agora, 2021). Ahogy Heinz Lichtenstein (1961) írta, az emberek könnyebben mondanak le az életükről, mint az identitásukról. A narcizmus ebben a kultúrában olyan optimális megoldási „sémát” (Adorno,

1955) kínál, mely által az egyén gyorsan tudja érzelmi egyensúlyát helyreállítani, a narcizmus látszólag védelmet nyújt azon negatív érzelmek és ambivalenciák ellen, melyek a pozitív önképet fenyegetik (Lasch, 1981). A narcisztikus védekező mechanizmusok így módon sajátos kulturális mintaként funkcionálnak. Segítenek abban, hogy a mindennapi identitás-fenyegetettségéből eredő félelmeket kompenzálják, megkímélnek a valóság alapos vizsgálatától is, de valójában csak az érzelmi egyensúly megteremtését célozzák, nem vezetnek tartós pszichológiai jólléthez.

3.2 Csoportközi attribúciók

A csoportközi attribúció fogalma arra utal, hogy a csoportok tagjai hogyan magyarázzák a saját és más csoportok tagjainak viselkedését (a viselkedés eredményeit és következményeit) (Ho & Lloyd, 1983). A csoportközi attribúciók vonatkozásában a kutatások számos alapismerettel gazdagították a tudományt. A csoportközi attribúciókra általánosan jellemző, hogy a tagok több preferenciát mutatnak saját csoportjuk iránt, mint a külső csoportokra vonatkozóan (Taylor & Jaggi, 1974; Hewstone, 1990). Bár a csoportközi viszonyokban már eleve kódolva lehet a végső attribúciós torzítás, ami azt jelenti, hogy a saját csoport sikereit és a külső csoportok kudarcait általában belső tényezőknek tulajdonítják, ezzel szemben a saját csoport kudarcait és a külső csoportok sikereit leggyakrabban külső okokra vezetik vissza (Pettigrew, 1979), a narcizmusra ettől mégis némileg eltérő minta jellemző a szakirodalom szerint.

Egy vesztes háború és egy megalázó békeszerződés nyilvánvalóan olyan események egy nagycsoport életében, amelyek számos negatív érzelmet indukálnak. A szociális identitás posztulátuma szerint a csoportok tagjai jellemzően arra törekszenek, hogy csoporthoz tartozás érzését pozitívan éljék meg. A negatív csoportközi események utáni identitáspozicionálás azonban nem mindig problémamentes. Leggyakrabban akkor alakulhat ki konfliktus, ha a releváns külső csoportok ettől eltérő perspektívát osztanak az eseményekről (Dresler-Hawke & Liu, 2006). Ennek konkrét esetét leljük az első világháborút lezáró Versailles-i béke kapcsán, ahol a vesztes német fél magát áldozatként és erkölcsi győztesként pozicionálta, míg az Entente a kizárólagos tettes szerepét osztotta a németekre (Agora, 2020). A kollektív narcizmus esetében éppen az ilyen típusú attribúciós eltérések hívhatják életre a védekező mechanizmusokat.

Az 1970-es évek attribúciós vizsgálatai igazolták, hogy az egyének hajlamosak siker esetén énkiemelő stratégiákkal élni, azaz saját sikerüket diszpozíciós okoknak tulajdonítani, ezzel

szemben kudarc esetén inkább énvédő mechanizmusok jelennek meg, vagyis a külső, szituációs tényezők kerülnek előtérbe. (Bradley, 1978; Miller & Ross, 1975; Ross, 1977; Snyder, Stephan & Rosenfield, 1978). Olyan teljesítményhelyzetekben, ahol az értékelés eredménye alapvetően az egyén teljesítményétől függ és a helyzet releváns az egyén szelf-koncepciójában, a legfontosabb szempont jellemzően a szelf pozitív imázsának erősítése és fenntartása (Stephan & Gollwitzer, 1981). Amikor az attribúciós torzítás fókuszában a szelf értékének védelme áll és az egyén célja, hogy megvédje magát a szégyen és az „elégtelenség” negatív érzéseitől, akkor Hartouni (1992) szerint *narcisztikus attribúciós torzításról* beszélünk. Holdren (2004) a vizsgálatokat a grandiózus és vulnerabilis alcsoportok tekintetében is vizsgálta és arra az eredményre jutott, hogy a *pozitív események bekövetkezését* mindkét kísérleti csoport hajlamos volt *belső okokra visszavezetni, negatív események kapcsán viszont a grandiózus ksz-ek több védekező jellegű* (külső, instabil) *attribúcióval* éltek, a *vulnerabilis* csoport viszont hajlamos volt a negatív esemény bekövetkezésében *több személyes kontrollt* tulajdonítani és a globális attribúciók is fokozottabban jelnetek meg. Mindez összefügg a felelősség elosztásával is, hiszen, ha a negatív események alakulását külső okoknak tulajdonítják, akkor ez azt is jelenti, hogy az egyént nem terheli felelősség az esemény bekövetkezése miatt.

A narcisztikus attribúciós stílusról azonban azt is feltételezik, hogy elsősorban a vulnerabilis változathoz kapcsolható és több hosztilis attribúcióval jár (Miller et al., 2017; de Zavala, 2018; 2019a). A kutatások szerint a negatív események magyarázatában a *vulnerabilis* kísérleti személyeknél nemcsak *több belső attribúció* jellemző, hanem fokozottan jelenik meg a külső csoportok *intencióinak hosztilis* attribúciója is. Ez azt jelenti, hogy a vulnerabilis kísérleti személyek a kétértelmű helyzeteket hajlamosabbak voltak mások szándékos rosszindulatának tulajdonítani (Crick & Dodge, 1994; Nasby, Hayden & De Paulo, 1980; Ashley & Frei, 2018; Dickinson & Pincus, 2003; Krizan & Johar, 2015; Miller et al., 2011). A hosztilis attribúciós torzítás egyúttal több haragot és a szociális interakciókban nagyobb hajlandóságot jósolt az agresszióra is (Bailey & Ostrov, 2008; Kokkinos, Karagianni & Voulgaridou, 2017; Wilkowski & Robinson, 2008). Csoportközi szinten a szociálpszichológiai kutatások is hasonló eredményeket hoztak (de Zavala & Cichočka, 2011; de Zavala 2018; 2019a; de Zavala, Peker, Guerra, & Baran, 2016; de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019; de Zavala, Cichočka, & Iskra-Golec, 2013; Marchlewska et al., 2018).

3.3 Téridő-észlelés

A szelf kohéziójának változása mindig hatással van a tér és az idő észlelésre is, ezért a téridő vizsgálatának különös jelentősége van az identitásállapotok feltárása szempontjából (ld. Pólya, 2004; Ehmann, 2004; László, 2012). Adekvát tükre lehet annak a mentális folyamatnak, melynek során egy csoport tagjai megküzdnek a valóság kihívásaival. Az identitás inkohéziójának állapotát jelzi a nagycsoportok életében a regresszió, amikor a csoport, az egyénhez hasonlóan egy korábbi pszichés fejlődési szintre esik vissza (Volkan; 2004a, 2008; 2015a), olyan helyzetekben jelenik meg, amikor a valóság túl nagy terhet ró a csoportra és ez meghaladja a tagok pszichés kapacitását.

A narcisztikus regresszió hatása a téri észlelésre

Az emberi létezésnek mindig van téri dimenziója (Heidegger 1962), ami vonatkozhat egyrészt a dolgok téri kiterjedésére és az őket elválasztó terekre, másrészt arra a belső pszichés térre, melyet virtuálisan létezőnek észlelünk. Amikor a csoportidentitás narcisztikus állapotára jellemző téri észlelés sajátosságait akarjuk megérteni, akkor abból indulhatunk ki, hogy a csoport önelképzeléséhez is kapcsolódik egyfajta „gestalt”. Gestalt alatt értem egy reprezentáció térbeli-időbeli szerveződését vagy mintázatát, amelyben a részek és az egész között stabil kapcsolat jön létre (Reiser, 1934).

Winnicott (1969) a szelfnek ezt a gestaltszerű téri reprezentációját egy kör metaforájával érzékeltette. Ezen a körön belül vannak azok az energiák és tárgyak, melyek az egyén belső valóságát konstruálják (Winnicott, 1969). Ha megnéznénk ennek a belső térnek a térképét, akkor nagyon hasonlítana a hidegháborús Berlinre, ahol a várost egy fal osztotta ketté. Ez a fal szimbolizálja azt a zónát, ahol a tárgyakkal kapcsolatos feszültségek sűrűsödnek. A határ megtartása a magasabb szintű integráció jele, mert lehetővé teszi a két terület közötti érintkezést. Ilyenkor az egyén észleli a feszültséget okozó ambivalenciát, de nincs szüksége hasításra, képes elviselni a vele járó feszültséget. Alacsonyabb szervezetségi szinten azonban az ambivalencia elviselhetetlen feszültséggel jár, ebben az esetben a két térfél között kialakuló „szakadék” már borderline mechanizmusokat indukál. Ilyenkor a „jó” és a „rossz” tárgyrepresentációk olyan távolra kerülnek egymástól, hogy az egyén egyáltalán nem észlel ambivalenciát, vagyis a feszültség átélésétől a hasítás védi meg (Volkan, 1981; 1999). Az idealisták szerint – írja Winnicott (1969) – vannak olyan emberek, akiknél nincs határvonal

ebben a belső térben, mert szerintük a szelf ezeknél az embereknél csak jóindulatú tárgyakat tartalmaz, az üldözött tárgyak másik kör(ök)ben (azaz másokban) jelennek meg.

A kör metaforája Volkan (1999) szerint a nagycsoportok identitásfolyamatainak leírásában is használható. Ezen a körön belül is megvannak a jó és az üldözött tárgyak, melyeket egy határ választ el egymástól. Amikor a nagycsoport traumát él át, akkor a sérülés a csoport önazonosságát, identitását is érinti, hiszen a tagok számára gátolja a csoporttal való pozitív azonosulás lehetőségét, vagyis sérül a csoporttagság értelme. A narcisztikus sérüléshez azonban nincs szükség fizikai sérülésre, elég az is, ha a csoport létezésének jogosultságát, a csoport szociális értékét tagadják vagy szignifikáns csoportok egyszerűen ignorálják, úgymond semmibe veszik az adott csoport tagjait. Ez utóbbit nevezhetnénk *a szociális láthatatlanság traumájának* is. Az ilyen kihívások bármely csoport számára narcisztikus sérüléssel fenyegetnek.

Mivel a narcisztikus működés egyik funkciója a csoport megkülönböztethetőségének (individualitásának) fenntartása (Volkan, 2008), ezért narcisztikus fenyegetettség hatására a nagycsoportokban két alapelv lép érvénybe.

- (1) A nagy különbségek helyett a *kis különbségek* nyernek jelentőséget, melyek pszichológiai tartalommal telítődnek és *a csoportidentitás alappilléreivé válnak*.
- (2) A másik alapelv szorosan összefügg az elsővel, nevezetesen létfontosságúvá válik a *pszichológiai határok kiélesítése*.

A kis különbségek felnagyításának funkciója, hogy a csoporthatárokat megerősítse és növelje a pszichológiai teret a csoportok között. Amikor a határok pszichologizálódnak, akkor ez gyakran fizikailag is látható válik. Például a nagycsoport fizikai határait egyre erősebben őrzik és elkezdik ritualizálni, ahogy ez a Berli fal esetében történt (Volkan, 1999).

Mindezen információk fontos alapként szolgálhatnak annak megértéséhez, hogy milyen mechanizmusok hatnak a téri észlelés vonatkozásában, amikor a csoportok narcisztikus regresszióba kerülnek. A csoportközi határok kiélesítése, a polarizáció és projekció segítenek abban, hogy a negatív identitásstartalmaktól a csoporttagok „megszabaduljanak”. Narcisztikus identitásállapotban a „rossz”, negatív, fenyegető identitásstartalmak a külső csoportok oldalán jelennek meg és minden idealizált érték a saját csoport oldalán. Vagyis az ambivalencia okozta

feszültségek nyomán megjelenő csoportközi „távolítás” a belső pszichológiai térben is reprezentálódik.

A narcisztikus regresszió hatása az időészlelésre

Hartocollis (1978) szerint emberi tapasztalat nem létezhet időtapasztalat nélkül, és maga a szelf is csak akkor válik megtapasztalhatóvá, ha van idői és téri dimenziója. Az is ismeretes, hogy az objektív idő és annak szubjektív észlelése között diszkrepancia lehet. A pszichiátriai kutatások szerint a kronologikus idő és a megélt, vagy más szóval szubjektív idő közötti diszkrepancia fontos indikátora lehet a mentális folyamatoknak (Gorman & Wessmann, 1977; Ehmann, 2004). Lewis (1932) szerint az időtudat zavara többé-kevésbé minden mentális zavarban megjelenik. Ennek egyik legfőbb okát a valóságban bekövetkező változások mértékében és/vagy minőségében kell keresnünk, hiszen az idő észlelésének ontogenezisét már Freud (1923) is a realitáshoz való viszonytal kapcsolta össze. Hinrichs (1984) szerint az időhöz való viszonyunkban mindig az élethez és a valósághoz való viszonyunk tükröződik. Boldog pillanatokban úgy érezzük, mintha repülne az idő, mert az intenzíven megélt tapasztalat kitágítja az idő észlelését. Ezzel szemben a traumatikus élmények épp ellenkezőleg hatnak az idő észlelésére.

Ha a trauma szándékos agresszió következménye, akkor az esemény átélésének pillanata is elviselhetetlenül hosszúra nyúlhat és ez kihat az esemény utáni időtartam észlelésére is. Ha a traumatizáló esemény nem pillanatnyi, hanem időben elnyúló, akkor ez a hatás még fokozottabban jelenik meg. A trauma tapasztalata tehát zsugorítja az elmúlt idő észlelését, különösen a trauma után eltelt időszakaszét, mert az áldozat úgy érzi, mint a tragédia tegnap történt volna. A narcizmus állapotában – Kernberg (2008) szerint – azonban nemcsak a trauma óta eltelt idő zsugorodik, hanem a teljes időspektrum. Megváltozik a jövőhöz való viszony is, mert a regresszió állapotában az egyén a múlt egy bizonyos (számára elfogadhatatlan) eseményénél ragad le, ami gátolja abban, hogy a jövőre fókuszáljon, nyitottá váljon az új tapasztalatok befogadására.

Hartocollis (1972; 1978) megfigyelése szerint borderline és narcisztikus állapotokban az idő fragmentálódik, múlt és jövő lehasadnak a jelenről. A melankólia szakirodalmában választ kapunk arra is, hogy ezeknek a lehasadó idősíkoknak hogyan változik a kapcsolata a narcisztikus regresszió állapotában. A múltban bekövetkezett narcisztikus tárgyvesztéség

ugyanis kihat a jelen és a jövő észlelésére is. A melankólia állapotában az érintett azt észleli, hogy a traumatikus veszteség pillanatában az idő, ott és akkor megállt. Ez az észlelés pedig sajátos kapcsolatot hoz létre múlt és jövő között. A melankóliába merülő ember számára a jövő nem létezik, számára csak „jövőbeli múlt” van. Az élet veszteségek, hiányok, mulasztások láncolata, örök beteljesületlenség, örök elégedetlenség – írja Földényi (2015). A jövő történései csakis a múlt tapasztalataival összhangban állva képzelhetők el. Vagyis, ha egyszer vesztesek voltunk, akkor azok is maradunk és ha egyszer nagyok voltunk, akkor a jövőben is annak kell lennünk.

A narcisztikus veszteség elszenvedéséhez azonban nem kell nagy társadalmi traumákra gondolnunk, elég hozzá a szociális identitások hétköznapi eróziója is (Lepenes, 1988). A kollektív melankólia oka lehet a társadalmi kontrollvesztés, az észlelt cselekvési korlátok és a politikai kudarcok tapasztalata is. Csoportalapú narcisztikus sérülés érheti azonban a csoportidentitást akkor is, ha a tagok jelentős veszteséget éltek át, melyet a tehetetlenség, szégyen és megaláztatás érzései kísértek. Ez a jelenség a különösen nagy vérvesztéssel és sok áldozattal járó háborúk után figyelhető meg. Narcisztikus jellegű veszteségre utal, ha a csoport tagjai nem tudják elválasztani magukat az elveszett tárgytól, ami Freud (1917) szerint a tárgykapcsolat ambivalens jellegét indikálja. Csoportszinten ilyenkor az örök gyász (perennial mourning) reakcióját figyelhetjük meg. A nagycsoport tagjainak az álmaiban ez gyakran dermedtségként jelenik meg (Volkan, 2007), amit szimbolikusan a folyó idő befagyasztásaként is értelmezhetünk. A melankólia tagadja az idő múlását, mert amikor az ember megpróbál olyanná válni, mint amilyen egyszer volt, akkor tulajdonképpen tagadja az idő múlását. A melankólia ideje az időtlenség (Freud, 1917/1997).

4. A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek empirikus kutatása

A kollektív narcizmus nyelvi jegyeinek feltárását célzó kutatásokban abból a premisszából indultunk ki, hogy a narcizmusnak a nyelvhasználat sajátosságaiban is meg kell jelennie. Kiindulásként a pszichometriai kutatásokat tekintettük át, megvizsgáltuk azt, hogy az individuális narcizmus nyelvhasználati jellegzetességeire vonatkozóan milyen kutatások folytak eddig és ezeknek lehet-e olyan eredménye, amelyet jelen kutatásban is hasznosítani tudunk.

4.1 A narcizmus nyelvi jegyeinek kutatása a szakirodalom tükrében

A narcizmus nyelvi jegyeinek kutatásáról szóló szakirodalmi munkákat áttekintve két kurrens kutatási terület rajzolódott ki. Az első a pszichoanalitikus terápiában, a másik pedig a Sötét Triád kapcsán a pszichiátriai szakirodalomban követhető nyomon. Legújabbban azonban a kognitív pszichológia elméleti premisszáiból indulva robusztus kvantitatív mérésekről is olvashatunk, melyek célja a narcisztikus személyiségre jellemző szóhasználati jellegzetességek feltárása. Ezen kívül a szakirodalomban találunk ugyan kutatásokat a nyelvi jellegzetességekre vonatkozóan, de egyáltalán nem állítható, hogy ez a probléma élénk érdeklődésre tartana számot. Döntően olyan tanulmányokat olvashatunk, amelyek a narcizmus nyelvi manifesztációját a narcisztikus személyiségjegyekkel hozzák összefüggésbe. Az elemzett forrásanyagok között találunk élettörténeti interjúkat (pl. Fast & Funder, 2010), spontán monológokat (pl. Raskin & Shaw, 1988), Twitter-bejegyzéseket (pl. Preotinc-Pietro et al. 2016), és pszichiátriai interjúkat (pl. Hancock, Woodworth & Porter, 2011).

A narcizmus nyelvi jegyeinek kutathatóságához az adott tudományos alapot, hogy a Big Five és a nyelvhasználati sajátosságok között sikerült összefüggést kimutatni (Fast & Funder, 2008; Ireland & Mehl, 2014; Kern et al., 2014, Schwartz et al, 2013; Yarkoni, 2010). A narcizmus nyelvi jegyeit feltáró kutatások egyik része kis mintán történt (Fast & Funder, 2012; Hancock, Woodworth & Porter, 2013; Holtzman, Vazire & Mehl, 2010), a szerzők egy másik csoportja viszont a big data módszer lehetőségeit próbálta meg kiaknázni (Holtzman et al., 2018; Sumner, Byers, Boochever & Park, 2012; Preotinc-Pietro, Carpenter, Giorgi & Ungar, 2016; Bogolyobova, Panichera, Tikhonov, Ivanov & Ledovaya, 2018). A kis és nagy mintán végzett kutatások általában a LIWC (Linguistic Inquiry and Word Count) elemző programot használták. Ez ma a leggyakoribb eljárás a szóhasználati sajátosságok feltárására a szociál- és a személyiségpszichológiában. Ez a szövegelemző program James Pennebaker és munkatársainak (2001) fejlesztése, integrált szótárral rendelkezik és 87 kategóriában tud bizonyos szövegtartalmakat kiszűrni.

A narcizmus nyelvi jegyei után kutató, kis mintán végzett első kutatások fókuszában a személyes névmások használata állt. Raskin, a narcisztikus személyiség-elemzés tesztjének (Narcissistic Personality Inquiry/NPI) egyik kidolgozója Bach (1977) kutatási eredményeit alapul véve abból indult ki, hogy a narcisztikus személyiségvonással rendelkező egyének hajlamosak arra, hogy a kommunikációs folyamatban a nyelvet egocentrikus módon

(önértékelésük erősítésére) használják, és kevésbé érdekli őket a másikkal folytatott (allocentrikus) kommunikáció. Következésképp a narcizmusra az E/1 névmás használata valószínűbb, mint a TSZ/1 névmásé (Raskin & Shaw, 1988). Egyetemistákkal (N=48), kis mintán végzett kutatásukban spontán monológok nyelvi anyagát vetették össze az NPI skálán mért értékkel és azt találták, hogy a névmások közül valóban kettő mutatott szignifikáns korrelációt: az E/1 pozitív, a TSZ/1 pedig negatív együtt járást mutatott.

Fast és Funder (2012) szintén kis mintán folytatott kutatása Raskin és Shaw (1988) eredményeit alapul véve a nemek közötti nyelvhasználati differenciákat is megvizsgálták. A kutatási eredményekből az derült ki, hogy a szelf-referenciális kifejezések (I, me, my, myself stb.) gyakorisága nemenként eltérő együtt járásokat mutat. Nőknél a szelf-referenciális szavak használata szignifikánsan és pozitívan korrelált az NPI exhibicionizmus dimenziójával, viszont az önállóság faktoral ellentétes együtt járást mutatott. Ugyanakkor kimutatható volt az együtt járás a szelf-referenciális szavak gyakoribb használata és a depresszív hangulat, negatív érzelmek és a bizonytalanság között. A férfi ksz-ek esetében más eredmény született, itt ui. az autoritás mutatott pozitív korrelációt és negatív korreláció mutatkozott az önállósággal. A szelf-referenciális szavak használata nem a depresszió szimptomáival, hanem a narcizmussal mutattak együtt járást.

Ezeket az eredményeket azonban a későbbi kutatások részben cáfolták, részben igazolták. Problémát jelentett továbbá az is, hogy a generalizálhatóság elvárásának nem tudtak megfelelni. A nagy mintán végzett kutatások sem tudták megerősíteni a kis mintán végzett kutatások eredményeit, inkább csak szaporították a kérdőjeleket. Carey (2015), valamint Holtzman és munkatársai (2019) falszifikálták az E/1-ről felállított tézist. Ezek a kutatások ugyanis az E/2 személyes névmás gyakoribb használatát tárták fel. Vagyis a személyesnévmás-használat kérdése továbbra is nyitva maradt. Holtzmanék kutatásából (2018) a robusztus mennyiségű forrásanyag szószintű elemzése után még az derült ki, hogy a narcisztikus személyiségjegyekkel leginkább a sport téma és a káromkodások korreláltak. A legmarkánsabb negatív korrelációt pedig a félelem és bizonytalanság kifejezései mutatták.

Sumner és munkatársainak (2012) a Sötét Triád személyiségvonásainak nyelvi nyomai után kutatva Twitter-bejegyzések elemzését végezték el. Ebben a kutatásban a narcizmussal hozzák kapcsolatba a TSZ/1 személyes névmás (mi, minket miénk) használatát, a számok (pl. száz, ezer) gyakoribb használatát, a szexuális tartalmakat (szerelem, incesztus), és a barátsággal

kapcsolatos fogalmak gyakoribb használatát (haver, barát). A narcisztikus személyiségskálán mért értékek itt is negatív korrelációt mutattak a bizonytalanságot kifejező névszókkal (talán, esetleg, szerintem), a tagadószavakkal (nem, soha), a mennyiségjelzőkkel (sok, kevés) és az E/1 személyes névmással. Az érzelmek tekintetében kevesebb félelmet, szomorúságot és több haragot találtak a narcisztikus mintákban. Bár a Twitter-használat és a Sötét Triád vonások között megítélésük szerint valóban sikerült kimutatni szignifikáns statisztikai korrelációkat, ez azonban nem jelenti azt, hogy az adatok egyértelműen prediktív jelentőséggel bírnának.

Volkan, akinek nagycsoportidentitásra vonatkozó koncepciójára már az előzőekben többször is utaltunk, csak néhány megjegyzést tett a narcisztikus nyelv jellegzetességeit illetően, ezeket főként a terápiás tapasztalatból merítette. Említi a „*hihetetlen*” melléknév (Volkan & Ast 1994; Volkan, 2011) ill. a *felsőfokú melléknevek* gyakori használatát (Volkan 2011). Bach-hoz (2006) hasonlóan kiemeli az énfelnagyítás jelenségét, de azt nem az E/1 személyes névmás használatához kötötte, hanem bizonyos érvelési stratégiákhoz mint pl. amikor a beszélő saját személyét egy magas szociális státusszal bíró személyhez, csoporthoz vagy absztrakt fogalomhoz kapcsolta. Ez a kapcsolat lehet „kontamináló” jellegű (pl. őt is abban a kórházban ápolták, ahol az amerikai elnököt) vagy „összeolvadást” jelző (amikor egy politikus magát a nemzettel azonosítja). Ez utóbbinak lehet a nyelvi markere például a TSZ/1 használata, vagy a csoport, mint cselekvő, akarattal bíró entitás megjelenítése (pl. ez a nemzet akarata). Ezek a nyelvhasználati jellegzetességek azonban elsősorban a grandiozitáshoz kapcsolódnak (Volkan, 2011), legfőbb funkciójuk az önértékelés szabályozása (Bach, 2006).

A fenti rövid bemutatásból látszik, hogy az eddigi kutatások a narcizmus nyelvét egy személyiségvonáshoz kapcsoltan vizsgálták, és ebben a perspektívában nem mondhatjuk, hogy sikerrel jártak, hiszen egyik kutatás sem szolgáltat olyan eredményekkel, amelyek egyértelműen és általános érvénnyel igazolták volna bizonyos nyelvi jegyek kapcsolatát a narcizmussal. A következtetés, melyet ezekből az empirikus kutatásokból levonhatunk, hogy a mechanikus szószámlálás és a big data módszerek eddig nem tudták megragadni a jelenséget. A kutatáseljárásnak azonban nemcsak kvantitatív, hanem kvalitatív módja is lehet, ami nem túl gyakran alkalmazott módszere a szociálpszichológiai kutatásoknak. Tekintettel a folyamat időigényességére, ez nem is olyan meglepő. E módszer előnye, hogy előre meghatározott kategóriák helyett a szöveget magát bírhatjuk szóra. Feltételezhető az is, hogy egy sajátos (narcisztikus) identitáskonstrukciós folyamatot feltehetően nem egymástól független szavak jeleznek, hanem a szavak között kell lennie kapcsolatnak is. A fenti kutatásokban meglepő,

hogy egyetlen munka sem kérdezett rá a szavak közötti összefüggés értelmére. Az eredmények tehát ebből a szempontból is csak további kérdéseket vetnek fel.

4.2 A kutatás alapfogalmának tisztázata

A nyelvi jegyek feltárása előtt az első lépés, hogy tisztázzuk milyen fogalommal dolgozunk. A kollektív narcizmustól jelen esetben búcsút kell vennünk, mert ahogy a bevezetésben már kifejtésre került, ez a fogalom egyrészt történelmileg és ideológiailag determinált, másrészt pedig túl tág ahhoz, hogy jelen empirikus kutatásban operacionalizálható legyen. A narcizmus kollektív, azaz sok embert érintő problematikáját két perspektívából közelíthetjük meg. (1) A narcizmus megjelenhet a csoportok működésében, ebben az esetben a csoport narcisztikus működésmódjáról beszélünk, amelynek adekvát megnevezése lehet a *csoportharcizmus* fogalma. Ezzel szemben (2) a *csoportalapú narcizmus* a narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenését a csoporttagok szintjén ragadja meg, vagyis a szociális identitás perspektívája jelenik meg benne. Ebben az esetben azzal érvelhetünk, hogy *a narcisztikus védekező mechanizmusok a csoporttagként való kategorizálást követően a csoport perspektívájának átvételével jönnek létre, és jelentőségüket a szociális identitás pozitív értelmének helyreállításában kell látnunk*. Minket most ez az utóbbi perspektíva érdekelt, mely a csoportról szóló narratívumokban empirikusan is feltárható.

A csoportalapú narcizmus középpontjában mindig az a hiedelem jelenik meg, hogy a saját csoport jobb, több, morálisan értékesebb, mint más csoportok, de ezt a releváns külső csoportok nem ismerik el. A csoporthoz tartozás pozitív értelmének fenntartása azonban nem ritkán komoly érzelmi befektetést követel a tagoktól. Amikor egy nagycsoport tagjai a szégyen és megaláztatás érzéseit a külső csoportok ártó szándékának következményeként élik át, Volkan fogalmával narcisztikus traumát szenvednek el, akkor különös jelentőséget nyernek a *csoporthoz tartozást helyreállító kommunikációs folyamatok, melyek teret adnak az eseményről kialakult szociális reprezentációk elterjedésének* (Augoustinos & Innes, 1990). A szociális reprezentációk egyik sajátos csoportját jelentik a *közös hiedelmek*, mint pl. a kollektív narcizmus hiedelme. A szociális reprezentációk jelentőségét azonban az is kiemeli, hogy a hiedelmek útján képesek hozzájárulni a már meglévő identitás-struktúra fenntartásához, kritikus időszakokban pedig ahhoz, hogy a csoportkohézió és a tagok szociális identitásának pozitív értelme ismét helyreálljon.

4.3 A szociális reprezentációk és hiedelmek szerepe a csoportidentitás fenntartásában

A szociális reprezentációk (Moscovici, 1961) jelentőségét nem csak abban kell látnunk, hogy sokan osztják, hanem abban is, hogy *hozzájárulnak a már meglévő identitás-struktúra fenntartásához*, ami a *csoporthoz tartozás megteremtésében* nyer jelentőséget. Fontos szerepük van továbbá a pszichológiai határok konstrukciójában, hiszen nem lehet identitást alkotni a „mi” és „ők” határainak reprezentációja nélkül. A szociális reprezentációk hálózatában jönnek létre azok a jelentések, amelyek az identitások szövetét és anyagát adják (Jovchelovitch, 1996). Az identitás tehát egyfajta reprezentációs konstrukció is, mely (a reprezentációk más formáihoz hasonlóan), ami a kommunikációs folyamatok kölcsönhatásaként jön létre (Rommetveit, 1984), ebben sűrűsödik össze az az ismeret, ami támogatja, facilitálja az egyén integrációját a társadalmi környezetbe (Lewis és Brooks-Gunn, 1979; Markova, 1987).

A csoportidentitások konstrukciójában különös jelentősége van azoknak a *közösen osztott hiedelmeknek* (a szociális reprezentációk egyik sajátos csoportjának), melyek prototipikusan definiálják a csoportot és ez által a csoportidentitást is (Bar-Tal, 2000). A csoporthiedelmek *egyedi és formális módon definiálják a csoportidentitást*, tartalmazzák azokat a releváns hiedelmeket, melyeket a tagok osztanak, *expliciten fejezik ki a csoport lényegét és racionális alapot szolgáltatnak a csoporthoz tartozás pozitív értelméhez*. A közös hiedelmek kötőanyagként szolgálnak a tagok szociális identitásai között, megalapozzák a csoport létjogosultságát és megszabják a csoporthatárokat. Ennek alapvető feltétele, hogy a saját csoportról más reprezentációk alakuljanak ki, mint a külső csoportokról. A hiedelmeknek tehát a közös történet mellett nagyon fontos szerepe van a történelmi nagycsoportok önmeghatározásában is.

A kollektív narcizmus hiedelmére a saját és külső csoportok vonatkozásában egy sajátos mintázat jellemző, hiszen arra a meggyőződésre épül, hogy *a saját csoport kivételes és privilegizált bánásmódra jogosult, de a külső csoportok ezt nem értékeli kellőképpen* (de Zavala, 2018; de Zavala, Cichocka, Eidelson, & Jayawickreme, 2009). A csoport megkülönböztetésének alapjaként sok minden megjelenhet (különleges teljesítmény, különleges szenvedés, isteni kiválasztottság stb.), a választott értékdimenzió mindig az aktuális (történelmi) kontextustól függ. A kollektív narcizmus hiedelme a csoportnak azt a vágyát jeleníti meg, hogy a csoport *hangsúlyosan és pozitívan megkülönböztethető legyen* a többi csoporttól, függetlenül attól, hogy mi jelenti a csoport kiváltságos helyzetét, de egyúttal jelzi

azt az aggodalmat és bizonytalanságot is, hogy ez a vágy veszélybe kerülhet (Cichocka, 2016; de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019).

A csoporthiedelmeknek a csoportkohézió fenntartásában is komoly szerepe van, hiszen a csoportok tagjait nem csak a közös szociális identitás kapcsolja össze, hanem az az elvárás is hogy a csoportot definiáló hiedelmeket a tagok elfogadják. Minél többen osztanak egy hiedelmet, annál megalapozottabbnak tűnik (Bar-Tal, 2000). Minél több szociális megerősítést kap az egyén egy adott hiedelemről, annál objektívabbnak tűnik számára és annál magabiztosabban képviseli a hiedelmet (ld. Festinger konszenzuális validáció, 1950). Wittenbrink és Henly kutatásai (1996) azt igazolták, hogy a külső (és a saját) csoport(ok)kal kapcsolatos hiedelmeink megerősítéséhez *mindig mások sztereotipikus hiedelmeit használjuk vonatkozási és értékelő keretként*. A csoport összetartása tehát akkor lehetséges, ha a közös hiedelmek stabilak. Konszenzus hiányában, ha egyes tagok erősebben vagy akár fanatikusán ragaszkodnak a csoporthiedelmek saját értelmezéséhez, a csoport hasadása fenyeget.

Ha nincs közmegegyezés a hiedelmek tekintetében, akkor a csoport tagjai szubjektív bizonytalanságuk csökkentésére a *társas befolyásolás és a meggyőzés eszközeivel élnek*, azaz megpróbálják egymást meggyőzni és a megbomlott konszenzust helyreállítani (Bar-Tal 2000). A társadalmi éltek, intézmények, vagy pártok képviselői általában is arra töreksenek, hogy hiedelmeikről meggyőzzék a csoport (társadalom) tagjait. Az egyén identitásfolyamataira ugyanis alapvető hatással vannak a szociális befolyásolás folyamatai (oktatás, retorika, propaganda, meggyőzés stb.). Ezek az egyén identitásának tartalmi és értékdimenziójában is keretként jelennek meg, a szociális reprezentációkban (Moscovici, 1963), társadalmi normákban és szociális attribúciókban vannak lehorgonyozva (Breakwell, 2015). Alakítják a hiedelemrendszereket és magyarázattal látják el a csoport tagjait a szociális folyamatokat illetően.

Liu és Hilton (2005) szerint *a csoporttörténet reprezentációjának jelentős hatása van a csoportidentitás értelmére és a jelen kihívásaira adott válaszokra is*. A kollektív emlékezet ugyanis kontextust és támogatást tud adni azoknak a preskriptív normáknak, amelyek legitimálják a szerepeket és a közös akciókat. A csoporttörténet reprezentációja a „történelmi pálya” mentén szerveződik, ami azért releváns a nagycsoportok tagjainak szociális identitásában, mert az események emlékezeti reprezentációja a csoport jellegzetes érzelmi megküzdési módjait is tartalmazza (László, 2005a; 2005b; 2008a; 2008b). A narratívumokban a

csoport sikereinek és kudarcainak emlékezeti reprezentációjából kiolvasható, hogy a csoport tagjai hogyan látják ezekben a csoportközi konfliktusokban a saját és a külső csoportok szerepét. Láthatóvá válnak az érzelmi válaszok és a kiolvasható a megküzdés minősége is. A csoportok történetét kísérő szerepek (áldozat vagy tettes) és érzelmek (pl. harag, félelem) hosszú évtizedeken, akár évszázadokon keresztül is fennmaradhatnak a kollektív emlékezetben.

4.4 A csoportalapú narcizmus kutatása a csoportról szóló narratívumokban

Kérdés azonban, hogyan tárható fel empirikus módon a csoportalapú narcizmus a kommunikációs folyamatban. Ehhez a célhoz kézenfekvő lehetőséget kínál a szövegek narratívumként való értelmezése. A történelem narratívákat kínál – írja Liu és Hilton (2005) –, melyek megmondják, kik vagyunk, honnan jöttünk és merre kellene mennünk, kijelölik azt a pályát, melynek mentén a csoportidentitás lényege megalkotható; meghatározzák a más csoportokhoz való viszonyt és megmutatják, hogyan kell megküzdenni a jelen kihívásaival. Ha pedig a narratívumokban a megküzdés módjai kódolva vannak, akkor értelemszerűen a narcisztikus védekező mechanizmusoknak is meg kell jelenniük. A csoport saját történetéről alkotott reprezentációjából nemcsak az olvasható ki, hogy mi történt, hanem az is, hogyan küzdöttek meg a csoport tagjai egy a kihívással. Ezek a minták és értékelképzelések a következő generációk számára is orientációs értékkel bírnak. A csoporttörténet reprezentációja ily módon alapvetően járul hozzá a csoport jelenbéli identitásának konstrukciójához, annak tartalmi és értékdimenziójához egyaránt (László, 2003; Liu & László 2007; László 2008a; 2008b; 2012).

A történelem reprezentációi tehát a nemzeti identitás pszichológiai jellemzőiről is informálnak: stabilitásról vagy sérülékenységről, megküzdési képességről, autonómiáról vagy dependenciáról (László, 2008a; 2008b; Liu & László 2007), de megjelenhet benne a külső csoportok véleményének elfogadása vagy elutasítása is, hiszen minden csoport története csoportközi viszonyok rendszerébe ágyazott. A tudományos narratív szociálpszichológia módszere optimális lehetőséget kínál arra, hogy a csoportidentitás és a csoportnarratívumok közötti összefüggéseket feltárjuk és következtetéseket vonjunk le arra vonatkozóan, hogy milyen szerepet játszik a történelmi pálya reprezentációja a csoporttagok jelen életében. A történelem narratív természetéből kiindulva (White, 1992/1997) a történelmi eseményekről szóló szövegekre a történelmi nagycsoportok identitásának hordozójaként tekint és a narratív pszichológiai tartalomelemzés módszerét alkalmazva következtet a csoportidentitás állapotaira. (László 2012).

László (2012) és Volkan (2015) egyaránt felhívták a figyelmet arra, hogy a nagycsoportok, mint pl. a nemzeti csoportok identitásának emlékezeti reprezentációjának alakításában az aktuális politikai eliteknek komoly szerepe van. Vagyis egy történelmi esemény emlékezeti reprezentációja a kollektív emlékezet tartalmainak és a csoportalapú érzelmek instrumentalizációjának következményeként is megváltozhat. Épp a náci párt története jelent eklatáns példát arra, hogy a nagycsoporton belül egy szűk társadalmi csoport hiedelmei a hatalomra jutással a kommunikációs csatornákon keresztül totális nagycsoportmintává alakítható (Agora, 2020). Ezzel összhangban a nagycsoporton belül a csoportot ért trauma attribúciója és kísérő érzelmek is eltérőek lehetnek. A szociális reprezentációk jelentőségét abban is látnunk kell, hogy a csoporttagok számára befolyásolási lehetőséget teremtenek az által, hogy a megküzdési stratégiák megválasztásához és megvalósításához forrást szolgáltatnak. (Breakwell 2015).

4.5 Narcizmus és tömegkommunikáció

A szociálpszichológiai szakirodalom szerint a kommunikációs folyamatban megjelenő narcizmus legfőképp *a tömegpszichológiában és a propagandában* nyer jelentőséget. A narcisztikus tömegregresszió kiváltásában Kernberg (2003a; 2003b), Schneider és Weinberg (2003) valamint Volkan (2015) is alapvető jelentőséget tulajdonítottak a tömegkommunikációs eszközöknek, sőt Moscovici (1985) szerint maga a média hozza létre a tömegpszichológiát. A tömegmédiák ugyanis az által, hogy a célcsoport tagjait jónak, értékesnek, fölényben lévőnek, dominánsnak írják le, míg másokat kevésbé értékesnek, szélsőséges esetben agresszívnek, bosszúvágyónak, de ártó szándékukból következően mindenképpen veszélyesnek, mindenképpen primitívebb pszichés mechanizmusok megjelenését váltják ki (Schneider & Weinberg, 2003, 133). Az egyetlen nyelv, amelyet a tömeg megért, az a nyelv, amely kikapcsolja az értelmet és csak a szívhez szól, a valóságot abszolút rózsaszínre vagy abszolút feketére festi – írja Moscovici (1985).

A kollektív narcizmus legújabb kutatásaiban de Zavala, Dyduch-Hazar és Lantos (2019) *a kollektív narcizmust a populista retorika magjaként határozták meg*. A populizmusról röviden annyit kell tudnunk, hogy az identitáspolitikák azon típusa (Müller 2016), amely a demokrácia alapjain autoritáriánus rendszer kiépítésére törekszik (Finchelstein, 2017), tulajdonképpen a fasizmus modern formája. A prepopulista (fasiszta) mozgalmak kizárólag a ressentiment

attitűdjére építettek (értsd: szocializmus- és liberalizmusellenesség, elitellenesség, és anti-intellektualizmus), és csak hatalomra jutásuk után váltak globális politikai paradigmává. A populizmus képviselői az elitellenességet még ma is abból a meggyőződésből vezetik le, hogy mindenki mással szemben erkölcsi fölényben vannak, ők jelentik a csoport (pl. nemzet) „igazi” képviselőit és hozzá tehetjük: úgy gondolják, hogy ők képviselik a csoporthiedelmek legitim narratíváit, az értelmezés monopóliumát is. Amikor magukat a nemzet egyedüli legitim képviselőiként definiálják, akkor ezzel szemben mindenki mást, aki ezt kétségbe vonja, ellenségnek tekintenek (bővebben Canovan, 1999).

Marschlewska és munkatársai (2018) szerint a populista retorikában a csoportidentitás defenzív módon konstruált, mert azon a meggyőződésen alapul, hogy a saját csoport (szubjektív) hátrányát mindenképpen kompenzálni kell. A *relatív depriváció* észlelése együtt jár azzal a hiedelemmel is, hogy a saját csoportnak kevesebb jut, mint más csoportoknak (Runciman, 1966; Walker & Pettigrew, 1984). Ez a szubjektív észlelés sokkal hatékonyabb indikátora a populista mozgalmak iránti szimpátiának, mint a csoport objektív státusza (Pettigrew 2017; Winiewski, Jurczyszyn, Bilewicz, & Beneda, 2015). Marschlewska (2017) szerint a populista szónokok a relatív depriváció retorikai instrumentalizációjával képesek manipulálni és motiválni a szavazóikat, és így implicite vagy manifeszt módon a helyzet jogtalanágát igazolják, melynek felelőse mindig egy vagy több külső csoport (megszemélyesítés ld. Adorno 1951/2016). A csoportidentitásnak így vannak legitim képviselői (Mi) és vannak illegitim bitorlóit (Mások). Nem ritka a saját csoport értékének narcisztikus felnagyítása.

A populizmusra jellemző retorikai sajátosságok vonatkozásában egyetértés van abban a tekintetben, hogy a populista szónokok több érzelmet szólaltatnak meg mint nem populista kollégáik (Engesser, Fawzi, & Larsson, 2017; Salmela & von Scheve, 2017; Lehner & Wodak, 2020;) és az érzelmeken belül is sokkal több negatív (harag, félelem, undor, szomorúság) mint pozitív érzelmet (öröm, lelkesedés, büszkeség, remény) használnak a kommunikációjukban (Widmann, 2020). A pozitív érzelmek, mint például az *öröm, dicsőség és büszkeség* gyakran nem a saját pártjukhoz, hanem a nagycsoporthoz (pl. nemzethez) kapcsoltnak jelennek meg (Salmela & von Scheve, 2017). A nem populista pártokra azonban kevésbé jellemző a nemzet dicsőségében való sütkérezés, inkább az *öröm, remény, lelkesedés és büszkeség* érzéseire apellálnak (Widmann, 2020). Lényeges még az is, hogy a negatív érzelmek a populista szónokok beszédeiben döntően a külső csoportokkal kapcsolatban jelennek meg (Engesser, Fawzi és Larsson, 2017; Widmann, 2020).

Az érzelmek és a csoportértékek (túl)hangsúlyozása lehet manipulációs stratégia is, melynek célja a tömegek megnyerése bizonyos csoportcélok szolgálatához (Adorno, 1951/2016; Volkan, 2015; Marschlewska 2018; de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019). A politikai propaganda fogalma legszélesebb értelemben véve magában foglal minden olyan top down kommunikációt és manipulációt, amelynek célja a propagandát kifejtők elvárásainak és reprezentációinak terjesztése (Markova, 2008). A propaganda a célközönség attitűdjeinek befolyásolását leggyakrabban a csoporttagok számára jelentőséggel bíró szimbólumok manipulációjával éri el (Laswell, 1927). Az intézményeknek saját céljaik vannak, és a propaganda hozzájárul e célok eléréséhez: segíthet a meglévő status quo fenntartásában vagy elősegítheti valamilyen új rend vagy ideológia bejártását is (Moscovici & Marková, 2000). A nagycsoportok identitásfolyamatait vizsgálva azonban azt is ki kell emelnünk, hogy a *tömegkommunikáció csatornáin keresztül terjesztett propagandában megjelenő szociális reprezentációk, hiedelmek és csoportérzelmek a csoporttagok szociális identitására és azonosulási hajlandóságára is hatással vannak.*

Adorno (1951/2016) a fasiszta propaganda mintázatáról írt tanulmányában *a narcizmusnak az azonosulásban játszott szerepét* emelte ki. Ezt Freud (1921) legfontosabb tömegpszichológiai felismerésének nevezte. Amellett érvelt, hogy a fasiszmus nem pszichológiai diszpozíciók eredményeként jön létre, hanem a propaganda sikeresen határol el egy olyan pszichológiai terepmentet, amelyből jól lehet forrásokhoz jutni. Egy ilyen pszichológiai terepmentet jelenthet a csoportalapú narcizmus, melynek forrását a pozitív tükrözés hiánya és a relatív depriváció észlelése jelenti, más szavakkal a csoporttagok szociális értékük tekintetében (szubjektíve vagy objektíve) nem kapják meg a nekik járó elismerést. A csoportalapú narcizmusra épülő populista propaganda ezt a hiányt aknázza ki, hiszen általa válhat a hétköznapi, gyakran kudarcokkal sújtott „kisember” számára a társadalmi elismerés, pozitív tükrözés és hátránykompenzáció célja elérhetővé. *Az azonosulás narcisztikus nyereséggel kecsegtet*, hiszen a narcisztikus hiedelem osztása azzal a szubjektív előnnyel jár, hogy csoporthoz tartozás már önmagában is értékemelkedéssel jár. Egyszerű, gyors és hatékony módja tehát az önértékelés erősítésének, hiszen valós teljesítmény nélkül juttat státusznövekedéshez.

Ez a jelenség azonban egyáltalán nem meglepő, hiszen az önértékelésünkre alapvető hatással va, hogy azok a csoportok, amelyek tagjaként kategorizáljuk magunkat, számunkra milyen értéket képviselnek elmélete (Tajfel & Turner, 1979; Tajfel 1986). Amikor az egyén valamely

csoport tagjaként kategorizálja magát, akkor tulajdonképpen a csoport tulajdonságait is magára veszi, hiszen ezeknek a tulajdonságoknak mindig társadalmi értéke van. Ha az egyén osztja a csoportra jellemző tulajdonságokat, akkor azonosul, ha nem, akkor az elkülönülés stratégiái aktiválódnak. A szociális kategorizáció folyamatában az azonosulás nemcsak azt jelenti, hogy tudatában vagyunk a csoporttagságunknak, hanem azt is, hogy ennek érzelmi és értékjelentősége is van az egyén számára (Tajfel, 1974). *Minél inkább azonosul az egyén egy adott csoporttal, annál motiváltabb lesz a csoport pozitív imázsának fenntartásában, erősítésében és a külső csoportoktól való különbözés hangsúlyozásában.* (Ellemers & Haslam, 2012). A csoportalapú narcizmus ebben a kettős viszonyrendszerben nyer jelentőséget.

A meggyőzésben különös szerepe lehet a politikai vezetőknek is (Kernberg, 2003a; 2003b, Schneider & Weinberg, 2003; Volkan, 2015) legfőképp olyan kritikus időszakokban, amikor a nagycsoport tagjai erős fenyegetést érzékelnek. A vezetőnek ugyanis optimális lehetősége van arra, hogy saját emlékezeti reprezentációját terjessze el a csoport történelmi pályájának eseményeiről. Ehhez optimális eszközt kínálnak a tömegkommunikációs médiumok (Volkan, 2000). Vagyis a kommunikációs csatornákon keresztül akár egyetlen ember reprezentációja is normatív mintává alakítható, és így a reprezentációban megjelenő kollektív narcizmus hiedelme is válhat a nagycsoport identitásának releváns elemévé. Ennek a megállapításnak jelen kutatás szempontjából is relevanciája van, hiszen a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltárásakor nem abból kell kiindulnunk, hogy a narcizmus nyelvi manifesztációja a tömegkommunikációban *nem a beszélő pszichés diszpozícióiból vezethető le*, hanem abból, hogy *a beszédaktusban a szónok a nagycsoportidentitásnak egy olyan reprezentációját osztja meg, és terjeszti el a tömegkommunikációs csatornáin keresztül, amelynek magját a kollektív narcizmus hiedelme jelenti.*

Feltételezhető továbbá az is, hogy ez a hiedelem nemcsak a propozíciók szintjén manifesztált, hanem egyfajta stílust is eredményez, melynek jól elkülöníthető jellegzetességei vannak. Ha premisszaként állítjuk, hogy *a csoportalapú narcizmus hiedelme egy identitásnorma centrális elemét jelenti, akkor azt is feltételezhetjük, hogy a norma működése stilisztikai következménnyel jár* (Labov, 1966; Simon, 2002). A csoportalapú narcizmust kísérő stílusról feltételezhető, hogy eltér a semleges nyelvtől, és olyan sajátos stílusmintát jelenít meg, amely egy bizonyos szociokulturális normarendszerhez kapcsolódik. *A nyelvi jelek tehát, melyeket szeretnénk feltárni, ezen a normarendszeren belül jelennek meg a beszélő kommunikációs céljainak, a címzettek és a nyelvi funkció függvényében* (Hymes, 2001; Bell, 1984). Mivel a szociokulturális

normarendszerben működő stílus az önazonosság és az azonosulások kifejezője is, ezért feltételezhető, hogy a narcizmus mint identitásállapot a szereplők kommunikációs stílusában a nyelvi jegyek szintjén is sajátos módon jelenik meg. De Fina (2003) kutatásaiban felhívja a figyelmet arra, hogy a csoportra jellemző retorikai és stilisztikai jellemzők a tagok élettörténetében is megjelennek.

Vagyis amellet érvelünk, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek kutatásakor megalapozott egyfajta stílust feltételezni, melyet nevezhetünk narcisztikus nyelvhasználatnak vagy Catt (1986) fogalmával a *kommunikáció narcisztikus stílusáról* is. Létezik ugyan a 'narcisztikus retorika' fogalma, amit Anglin (2018) olyan nyelvhasználatként határoz meg, melynek célja a teljesítmény és az autoritás kiemelése és legitimációként szolgál arra vonatkozóan, hogy egyes személyek miért jogosultak bizonyos privilégiumokra. A narcisztikus retorika viszont elsősorban az intencionális aspektust emeli ki, a kommunikáció narcisztikus stílusáról viszont azt feltételezzük, hogy egy identitásállapot kísérője, mely a tömegkommunikáció csatornáin keresztül a csoportról alkotott hegemónikus szociális reprezentáció részeként a hétköznapi kommunikációs folyamatokban is megjelenhet.

Kétségtelen, hogy a csoportalapú narcizmusnak komoly szerepe lehet a választók megnyerésében is, ennek azonban elsősorban választási periódusokban van jelentősége. *Az a narcisztikus kommunikációs stílus viszont, melyet itt és most fel akarunk tárni, a csoportról alkotott szociális reprezentációhoz kapcsolódik és egy hiedelem kísérője, vagyis nem választható el attól a szocio-kulturális környezettől, melyben létrejött.* A narcizmus ugyanis válhat a csoportkultúra tartós jellemzőjévé (Catt 2009; Lasch 1979/1984; Alford 1988; Fine 1986), a kultúra struktúráiba ágyazva megjelenhet szociális és nemi szerepekhez kapcsoltn is (Anglin et al., 2018). Következésképp a mindennapi kommunikációs folyamatokban a csoportalapú narcizmus a szociális identitások aktív alakítója is lehet. A narcisztikus kommunikációs stílusról továbbá azt feltételeztük a szakirodalmi leletek alapján, hogy alkalmas a narcisztikus regresszió kiváltására.

4.6 Forrásanyagok és történelmi kontextus

Az empirikus kutatásokban abból indultunk ki, hogy a csoportalapú narcizmus kommunikációs stílusát a szociális reprezentációkhoz kapcsoltn vizsgálhatjuk. A nagycsoportidentitás és ezen belül is a csoportot ért narcisztikus trauma emlékezeti reprezentációjának érzelmi és attribúciós

implikációit a tudományos narratív pszichológia alapjairól indulva a narratívumokon keresztül vizsgáljuk.

Marschlewska és munkatársai (2018) szerint a populista retorikában a csoportidentitás defenzív (narcisztikus) módon konstruált. Mivel a *kollektív narcizmus a populista/fasiszta retorika egyik jellegzetessége*, ezért először is olyan politikusok beszédeit választottuk ki, akik valószínűleg éltek ezzel a kommunikációs lehetőséggel és olyan politikusokat is, akik feltehetően nem vagy kevésbé éltek a narcizmus attraktivitásával. A beszédelemzések korpuszába négy politikus 13-13 beszéde került be. A kulturális homogenitás kutatói célját szem előtt tartva négy politikus közül három közép-európai kortárs volt (Hitler, Mussolini, Dollfuß), jól ismerték egymást és a két világháború közötti időszak aktív politikai szereplői voltak. Ezen minták között így „korszakbeli” hasonlóság tételezhető. A választás azért esett Hitlerre és Mussolinire, mert beszédek a fasiszta retorika eklatáns példáinak tekinthetők, következésképp feltételezhető, hogy használták a csoportalapú narcizmus kommunikációs stílusát (Finchelstein, 2017). Továbbá Volkan (2015) arra is felhívta a figyelmünket, hogy a ’vezér’ saját narcizmusának a csoportalapú narcizmus folyamatait facilitáló hatása van. E két diktátorról valóban találunk erre vonatkozó szakirodalmat. Engelbert Dollfuß és Angela Merkel személyével kapcsolatban azonban a szakirodalmi tájékozódás alapján nem merült fel a narcisztikus személyiségzavar lehetősége, így ellenpéldaként kerültek kiválasztásra.

A kiválasztott beszédek kivétel nélkül a nemzeti nagycsoportnak szóló beszédek voltak. Hitler esetében a 13 beszéd a náci uralom teljes spektrumát lefedi. 1933 és 1945 között a január 30-án elmondott ünnepi beszédek kerültek kiválasztásra (ez volt a náci párt hatalomra jutásának napja). A 13-as korpuszegységek alapját ez jelentette, hiszen Hitler beszédeit mindenképpen vizsgálatra érdemes anyagként határoztuk meg. Mussolininél tehát a korpuszok száma adott volt. A választást itt behatárolta az a tény, hogy a német nyelven publikált Mussolini-beszédek csak egy bizonyos időszakot ölelnek fel (1914-1924). Következésképp a vizsgálatba emelt beszédek nem ölelik fel a hatalomban töltött évek teljes spektrumát. Dollfuß-nál hasonló korlátokba ütköztünk, mert a beszédeiről megjelentetett egyetlen forrásanyag tematikusan szerkesztett, vagyis ez esetben a 13 korpuszanyag tematikus struktúráát követ. Merkel beszédei szerencsére könnyen elérhetők az interneten, ez esetben is olyan beszédeket igyekeztünk kiválasztani, amelyek a kancellári időszakot lefedik. A beszédek részletes adatait a Források jegyzéke c. rész tartalmazza.

Hitler esetében a választásnak kettős indoka volt: az egyik, hogy a pszichiátriai szakirodalom szerint a német szónok személyiségében több szakember is narcisztikus személyiségzavart, vagy legalábbis erőteljes narcisztikus jegyeket állapított meg (Langer 1972; Abse & Ulman 1977; Stierlin 1980; Lange-Eichbaum & Kurth, 1992; Fromm 1973/2001; Miller 1980; Volkan 2004; Kernberg 2015). Bár Adornohoz (1951/2016) hasonlóan amellet érvelünk, hogy a narcisztikus kommunikációs stílus alkalmazásának nem feltétele a narcisztikus személyiség, mégis erősen feltételezhető, hogy akit narcisztikus személyiségzavarral diagnosztizáltak, annak kommunikációjában ez a sajátosság is nagyobb valószínűséggel jelenik meg. A másik, jóval fontosabb indok, hogy a náci párt által képviselt rasszista ideológia a más népek feletti kontroll legitimitását a németek (árja) faji felsőbbrendűségéből vezette le. Vagyis a csoportalapú narcizmus különleges csoportértékről alkotott hiedelme a náci ideológia magját jelentette. Marchlewska (2018) szerint pedig *ez a tartalom leginkább a populistá retorika termékein keresztül vizsgálható.*

Wilhelm Reich (1972) Napóleon mellett *Mussolinit* is a fallikus narcizmus karaktertípusába sorolta és hasonlóképpen ítéli meg a Duce személyiségét Hans Woller (2016) német történész is. A hitleri nemzetiszocializmussal összevetve a csoportalapú narcizmus szempontjából két releváns hasonlóságot látunk. Az egyik a maszkulin identitás dominanciája, a másik pedig a faji felsőbbrendűség, mely Mussolini számára ugyanolyan evidencia volt, mint a náci felsőbbrendűség hiedelmében. Vízióiban nemcsak az Imperium Romanum újraélesztése szerepelt, hanem az is, hogy ebben a nemzeti alapon újra konstruált birodalomban az olaszok jelentik majd a felsőbb rendű „fajt”. Az 1938-as olasz fajvédelmi törvény a fasiszta Olaszország árjásításának első állomása volt csak. Vagyis Mussolini esetében is abból indultunk ki, hogy egy narcisztikus karakterjegyeket mutató vezér és egy kollektív narcizmus jegyeit hordozó csoportideológia narratívumait fogjuk elemezni.

Mussolini fasizmusa pozitív példaként jelent meg Engelbert *Dollfuß* (1892–1934) osztrák politikus számára, akit az autoriter rendi állam megalapítójaként szokás említeni. Dollfuß személyiségét illetően nem találunk utalást arra, hogy narcisztikus személyiség lett volna. Az ő személye inkább abból a szempontból érdekes, hogy egy olyan nagycsoportidentitást képviselt, amely a kis különbségek narcizmusára épült. Az „osztrák” identitást a porosz protestantizmus és a német-germán „pogányság” ellenidentitásaként határozta meg. Az osztrák csoport értéktségét számára a kereszténység képviselte. Dollfuß rendszerének ideológiai alapja a Quadragesimo Anno pápai enciklikában megfogalmazott alapelvekre épült, melynek lényege,

hogy a világ csak úgy találhat utat egy szabad és humánus rend felé, ha tiszteletben tartja a szubszidiaritást, mint a föderalista államrendszer lényegét (Bossle, 2021). Dollfuß politikai tevékenységének gyakorlata azonban egyáltalán nem ezt az elvet követte, vagyis a kommunikált nagycsoportidentitás és annak gyakorlata között van némi diszkrepancia (Dreidemy, 2014). A három politikus együttes vizsgálata azért is indokolt, mert nemcsak kortársak voltak, hanem „szomszédok” is, akik egymással aktív diplomáciai kapcsolatokat áptak, egymás politikai koncepcióira folyamatosan reflektáltak.

A negyedik politikus, Angela *Merkel* egy konszolidált, konzervatív párt képviselője, mely nem tartozik a populista jellegzetességet mutató pártok közé. (Manow, 2021) A CDU képviselőként tizenhat éven át képviselte az egyesített Németországot. Adorno (1960) a kollektív narcizmust a demokrácia ellenfogalmaként határozta meg, Merkel viszont a demokrácia egyik legelkötelezettebb politikusa. Kiválasztását indokolta az is, hogy Merkel egy egészen más identitáshelyzetben töltötte el hivatáséveit. A narcizmus a nagycsoport inkohéziós állapotát jelzi (Volkan, 2004a; 2015a), melynek a német nemzeti nagycsoport esetében alapot szolgáltatott az első világháború utáni vereség, embervesztés, gazdasági és politikai válság. A Weimari évek súlyos megosztottsága, a német nemzeti nagycsoport identitásválságával szemben (Schivelbusch, 2001) a 21. századi Németország nagy lépéseket tett a csoportkohézió és a műltfeldolgozás tekintetében (Dresler-Hawke & Liu, 2006). Merkel politikai beszédei egy prosperáló, sikeres, múltjával is megbirkózni képes nemzeti nagycsoport időszakában születtek. Ezen túl pedig Merkelnél nem merült fel a narcisztikus személyiségzavar gyanúja sem, ennek szakirodalmi nyoma nincs.

A politikus beszédek optimális elemzési lehetőséget kínáltak a grandiózus narcizmus nyelvi jegyeinek feltárásához. Ezzel szemben a tankönyvi mintát egy olyan korpuszanyagként állítottuk össze, amely egy nemzeti traumáról szól, pontosabban szólva a német nemzet narcisztikus traumájáról, a Versailles-i békeszerződésről. Ettől a mintától azt vártuk, hogy mivel minőségileg teljesen eltérő narratívumokról van szó, ezért alkalmas lehet arra is, hogy a nemzet dicsőséges múltját megjelenítő politikai beszédekkel szemben egy olyan esemény reprezentációját is feltárjuk, amely a csoportidentitás sérüléséhez kapcsolódik, vagyis inkább a vulnerabilitás vizsgálatára a lehetőséget. A tankönyvi korpusz egyik része NSZK, másik része viszont NDK (1949-1989) tankönyvi szövegekre épül, ami azért lényeges, mert a korpuszt egy kettéválasztott ország mindkét részében vizsgálni tudtuk. A tankönyvi korpusz egy része még

az 1945 előtti években keletkezett, vagyis a 3. Birodalom időszakából származik. Az elemzésekkel tehát képet kapunk arról, hogy a csoportalapú narcizmus hogyan jelent meg a hitleri években, az azt követő évtizedekben az NDK orosz típusú diktatúrájában, ill. az NSZK szövetséges kontroll alatt készült tankönyveinek mintáiban és mi változott az egyesítés (1989) után. Vagyis a Versailles-i trauma emlékezeti reprezentációját longitudinálisan is vizsgálni tudtuk, mind a narratív struktúrák, mind a nyelvi jegyek tekintetében.

A tankönyvi választást indokolta, hogy a történelem-oktatás, mint a múltból alkotott reprezentációk közvetítésének médiuma a szociális befolyásolás egyik hatékony médiumát jelenti. Központi szerepet játszik abban a szocializációs folyamatban, amelyben az új generáció a nemzet tagjaivá válnak az által, hiszen osztoznak mindazon a tudáson, ami a csoport identitásának kognitív alapját szolgáltatja (László & Fülöp, 2010). A tankönyvek, mint a múlt elbeszélésének kanonizált, intézményes narratívumai a nagycsoport identitását is formálják (Wertsch, 2002). A múlt „hivatalos” és ilyen értelemben legitimnek tekintett reprezentációját és a történelmi tudatosság elsődleges forrását jelentik (Angvik & Borries, 1997; Roediger, Zaromb & Buttler, 2009), ezen túl pedig normatív identitás-mintát közvetítenek. A kutatástól azt várjuk, hogy fényt derít a „kollektív narcizmus” kontinuitásáról szóló adorno-i tézis érvényességére is.

4.6.1 A kontextus bemutatása

A vizsgálati célból kiválasztott nagycsoport esetünkben a német nemzeti nagycsoport. A választást nemcsak az indokolta, hogy a Szerző e témában már előzetes kutatási ismeretekkel rendelkezik, hanem az is, hogy a kollektív narcizmus fogalmának története Adornonak és a Frankfurtiaknak köszönhetően tulajdonképpen a német eset interpretációjából ered. A kollektív narcizmus a fasizmus ill. náciizmus szinonimájaként jött létre a diszkurzusban. Míg Adornoék az 1950-es években írták le a narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenését, addig a Szerző – történelmi kutatásai alapján – amellet érvel, hogy ez a történet sokkal korábban vette kezdetét. Az a trauma ugyanis (Hitler és a második világháború elvesztése), melyet a Frankfurtiak leírtak, egy sokkal korábbi narcisztikus traumára vezethető vissza, mégpedig az első világháború veszteségére és az azt lezáró Versailles-i békére. Ezzel persze nem állítjuk azt, hogy e történet mögött ne lehetne egy hasonló trauma, mely ismétli magát, mégis keretet szabva a vizsgálatnak, kizárólag ezt a „választott” traumát tárgyaltuk.

Volkan (2003; 2004c; 2015a) a nagycsoportok narcisztikus és paranoid regressziójának három ismervét írta le: választott dicsőség, választott trauma és rituális megtisztulás (ld. 1.3 fejezet). A választott trauma egy olyan esemény reprezentációját jelenti, amikor a nagycsoport valamilyen drámai veszteséget szenvedett el, és a tehetetlenség, megaláztatás vagy sértettség érzését élte át. Fontos még, hogy a csoport tagjai ezt a traumát valamely külső csoport vagy csoportok ártó szándékának tulajdonítják (Volkan, 1991; 1992; 2004c; 2015a). A választott dicsőséggel szemben a választott trauma örökíthető, azaz a trauma reprezentációját a második és harmadik generáció képviselői is osztják. Ebből következően a választott trauma, és a benne rejlő narcisztikus sérülés reprezentációjának vizsgálata egy longitudinális vizsgálat számára is adekvát anyagot kínál.

4.6.2 A német nemzeti identitás sérülései: az első trauma

Wolfgang Schivelbusch (2001) a 19. századi német és francia elitek történelmi tapasztalatait összehasonlítva kiemeli, hogy mind a wilhelmiánus, mind a bonapartista elit hősi múltat ápolt és mindkét elit erőteljesen támaszkodott a retorikára a hősi múlt ápolásában. Abban is hasonlítottak, hogy a nemzetükről alkotott romantikus kép fenntartásához modern technológiákat használtak. E hasonlóságok mellett azonban jelentős különbséget jelentett, hogy a német-francia háború végén az 1870-es francia összeomlás és a Német Császárság kikiáltása Versailles-ban nem okozott identitásválságot a franciáknak, mert a 200 éves európai hegemonia elég alapot adott a nemzeti büszkeség érzésének fenntartásához. Ezzel szemben *a németek hosszútávú emlékezete a nemzeti alsóbbrendűségről szólt*. Bár azt hitték, hogy a császárság és az egységes német nemzetállam létrehozásával (1871) a nemzeti nagyság tartós állapotát érték el, az első világháború vereségével ez a hiedelem súlyosan sérült. A franciáknak volt forradalmi sémája egy ilyen identitásválság kezelésére. Nemzeti háborút hirdettek a külső ellenséggel szemben, felidéztek a forradalmi múltat, a tömegeket harcra hívták a nemzet védelmére és deklarálták, hogy a vereségért az előző rezsim viseli a felelősséget. A Német Császárságban azonban nem volt ilyen forgatókönyv, a forradalmi hagyomány helyett a rendszer megdöntése nem aktívan, hanem passzívan történt, a hadsereg egyszerűen leállt, a katonák elpárologtak, és a szociáldemokrata párt sem akart forradalmat. A háború végén ez a tehetetlenség és passzivitás egyfajta szabadeséshez vezetett.

Az első világháborút lezáró Párizs környéki békék nemcsak a németek, hanem más vesztes országok kollektív emlékezetében is mély nyomot hagytak. Nemcsak azért, mert új gazdasági

és etnikai határokat húztak, és ezek a határok sokszor figyelmen kívül hagyták az érintettek egzisztenciális érdekeit, hanem azért is, mert valóban megalázó körülmények között, a jóvátételre ítétek megkérdése nélkül diktátumként kerültek elfogadásra. Németországban nagy felháborodást váltott ki a nemzet háborús felelősségéről szóló 231. cikkely is, mely kimondta, hogy:

"A szövetséges és társult országok kormányai kinyilvánítják, Németország pedig elismeri, hogy Németország és szövetségesei a háború okozóiként az összes veszteségért és kárért felelősek, melyet a szövetséges és társult államoknak és azok állampolgárainak a Németország és szövetségeseinek által rájuk kényszerített háborús támadás következtében el kellett szenvedniük." (1925)

Vagyis a békeszerződés Németországra és szövetségeseire nemcsak a *kizárólagos háborús bűnös* szerepét osztotta, hanem *az összes háborús kár megtérítésére is kötelezte*. A németek, úgy a politikai vezetés, mint az utca embere megaláznak tartották azt is, hogy a német haderőt minimálisra kellett csökkenteni és az összes gyarmatot elvették Németországtól azzal az indokkal, hogy egy „barbár” nép nem alkalmas arra, hogy kolóniákat vezessen (bővebben Conze, 2018).

Stephan Marks (2007) freiburgi pszichológus náci ifjúsági szervezetek egykori tagjaival (Hitlerjugend és Bund Deutscher Mädel) és SS-tagokkal készített interjúiból az is kiderül, hogy a béke idején fiatalságát töltő férfi generációban (1906-1926 között születettek) a Versailles-i „megaláztatás” mély érzelmi nyomokat hagyott. Az érzelmi elutasítás következtében Volkan (2003; 2009; 2015; Volkan, Ast & Greer, 2002) fogalmával választott traumává vált, és a következő generáció(k) számára transzponálódott. A trauma transzgenerációs folyamatát több példán keresztül is követhetjük a könyvben, most azonban egyetlen példát mutatunk be, Eduard Gebhard beszámolóját, melyből kiderül, milyen érzelmeket váltott ki a Versailles-i békeszerződés, miért jelentett narcisztikus sérülést, és hogyan került át az esemény reprezentációja a következő generáció emlékezetébe. Gebhard, egykori Napola-diák és a Waffen-SS tagja négy évvel a háború befejezése után született és így nyilatkozott a békeszerződésről:

„Apám az első világháborúban maga is kivette a részét a frontharcokból, Flandriában súlyosan megsebesült és ez engem mélyen megrendített. Számomra Versailles mindig is a kulcsot jelentette, erre sokszor felhívták a figyelmünket, még jó anyám is, aki maga is szenvedett tőle. Németországot védtelenné tették, bizonyos értelemben megfosztották a becsületétől [...] Úgy éreztem megaláztak bennünket, Németországot [...] Ez járt akkoriban a fejemben, és egymás után faltam a háborús könyveket. A Versailles-i szerződés miatt nem lehettek repülőink, bezzeg körös-körül a szomszédjainknak igen. Nekik egy csomó harci repülőjük, meg bombázójuk volt. Nekünk semmi. Nem lehettek tankjaink se. A többieknek bezzeg lehetett, és csak ez járt a fejemben, és iszonyúan igazságtalannak és megalázónak tartottam. Így nőttem fel, és teljesen belelkesedtem, mikor Hitler szavai eljutottak hozzám. Ő azt ígérte, hogy visszaadja a németeknek a becsületüket és a jogukat. Teljesen belelkesültem. Versailles végigkísérte az egész későbbi életemet. Ez volt a hajtóerő ahhoz, hogy visszaszerezzük a szülőföldünk elvesztett jogait. Az én utam ezért az elejétől fogva ki volt jelölve.” (Marks, 2007, 88)

A békeszerződés, mint megaláztatás és szégyen jelent meg Hitler beszédeiben, a napilapokban, a plakátokon, a dalokban, a tömegkommunikáció szinte minden termékében és az iskolai oktatásban is. Az első világháború és a békeszerződés emlékezete a nácik hatalomra kerülése után iskolai tananyag lett. A történelem-tankönyvekben az első világháború kitörésének okát a franciák bosszúvágyával, az oroszok mérhetetlen hódítási vágyával, és az angolok hideg, számító kalmárszellemevel magyarázták. Ellenükben Németország (az áldozat) a létéért és a szabadságáért harcolt (Bendick, 1997). Tübingiában például, amikor 1932 októberében a nácik kerültek a tartomány vezetésébe egy rendeletet adtak ki, mely szerint a hét utolsó tanítási óráján a tanárnak fel kellett olvasnia a Versailles-i szerződés 231. cikkelyét a következő bevezetéssel: „Hallgassátok meg azt a cikkelyt, melyet Németország ellenségei forraltak ki, hogy bennünket örökre megalázzanak.” Erre az osztálynak kórusban kellett válaszolnia: „A német szégyen lelkünkben égjen a becsület és szabadság napjáig!” (Idézi: Dörte, 1994, 242). Ez volt a németek első narcisztikus sérüléssel járó nemzeti traumája.

4.6.3 A német nemzeti identitás sérülései: a második trauma

A trauma megismételte önmagát, mert a második világháború az elsőhöz hasonlóan vereséggel zárult. A fő különbséget az jelentette – pszichológiai szempontból –, hogy ezt a vereséget már nem lehetett veretlenségként kommunikálni. 1918-ban még el lehetett hitetni az emberekkel,

hogy Németország nem szenvedett döntő vereséget, hiszen valóban nem volt olyan döntő csata, ami ezt eredményezte volna. A békeszerződést pedig a 231-es cikkely és az ország gazdasági „kifosztása” miatt szinte mindenki megalázónak tartotta. A második világháború után azonban a „vezér” öngyilkosságával a vereség teljesen nyilvánvalóvá vált és az is, hogy egy nép magát minden más nép fölé helyezve egy embertelen diktátort istenként idealizált. A náci rendszer bukása után a kollektív narcizmus újra súlyos sérülést szenvedett, de nem azért, mert a németek szembesültek a kollektív narcizmus pusztító hatásával, hanem azért, mert az eredmény mindenki számára nyilvánvaló volt (Adorno, 1960). Erről a narcisztikus traumáról már részletes társadalomtudományi kutatás készült.

A Frankfurter iskola Csoportkísérlete volt az első tanulmány, amelyet az IfS (Institut für Sozialforschung) az 1950-es újra alapítása után elindított (Adorno & Dirks, 1955). Az anyagokat 1950/51 telén gyűjtötték, és újdonságát nem csak az jelentette, hogy a kritikai elmélet, és a pszichoanalízis összekapcsolásával interdiszciplináris terepre léptek, hanem az is, hogy ez egyúttal módszertani megújulást is jelentett a szociológiai kutatások számára. A kutatás célja az volt, hogy közvetlenül a második világháború után (amerikai kérésre) megsondázzák a szellemi-politikai „klímát”, különös tekintettel a kollektív bűn (háborús bűnök, zsidók elpusztítása) és a nemzetiszocialista ideológia kontinuitásának kérdéseire. Tulajdonképpen ez volt az első, jelentős empirikus történeti pszichológiai kutatás Európában.

A módszer, melyet a kutatás alatt folyamatosan tökéletesítettek, a 'csoportkísérlet' elnevezést kapta, ami nem sorolható sem az esettanulmány, sem a laboratóriumi kísérletek típusába (Adorno & Dirks, 1955, 6), bár mindkét kutatáseljárásból kölcsönzött bizonyos elemeket. Az esettanulmányhoz hasonlóan a kutatók arra törekedtek, hogy a mindennapi élet valóságát a lehető legjobban megközelítsék. A kísérleti személyeket nem egyszerűen felkeresték az otthonukban, hanem a kísérlet céljából összehívták őket. A helyszínek olyan helyek voltak, ahol az emberek egyébként is spontán beszélgetésekbe kezdenek, pl. vasúti várótermek, kávéházak, egyesületi helyiségek, éttermek. A kísérleti személyek kiválasztásánál törekedtek arra, hogy szociológiai és ideológiai értelemben nagyjából homogén csoportokat hozzanak létre, de ügyeltek arra, hogy a résztvevők ne egy-két személy ismeretségi köréből kerüljenek ki, és több városban is kipróbálják. A kísérlet legfőbb célja az azonosulási folyamatok feltárása és az énvédő mechanizmusok empirikus feltárása kvalitatív elemzésekkel.

A kutatás négy hipotézissel indult:

1. Az emberek véleménye és attitűdjei olyan témák vonatkozásában, melyek a közvélekedés részévé válnak, nem izoláltan alakulnak ki, hanem az egyén és a társadalom közötti kölcsönhatásban. Lehet, hogy ez a tudás csak látens formában van jelen, és csak akkor nyer alakot, ha az egyént kénytelen megalkotni a saját álláspontját. Ennek feltárására a valósághoz nagyon hasonló helyzetet kell létrehozni, amikor ezeket az attitűdöket együttesen lehet aktiválni és az egyénnek meg kell fogalmaznia az álláspontját.
2. Mivel az egyén véleménye és attitűdjei soha nem függetlenek a személyiség struktúrájától és érzelmi életétől, ezért ez empirikus kutatásnak a reakcióképzés teljes spektrumát kell vizsgálni.
3. A véleményre vonatkozó kérdések megválaszolásának útjában tudattalan akadályok is állhatnak, ezért az újonnan kidolgozott módszerek ezeket az akadályokat is el kell hárítani.
4. Azok a tartalmak, melyek artikulációja az egyén belső ellenállásába ütközik, gyakorta racionalizálás formájában kerülnek felszínre. A kutatásnak ezeket a racionalizálásokat nem csak felszíni, hanem látens tartalmaik tekintetében és fel kell tárni.

Öt évvel a második világháború befejezése után, 1950 telén, 1800 kísérleti személy 8-16 fős kiscsoportokban folytatott kb. kétórás vitát olyan kérdésekről, melyekre a hagyományos vizsgálati módszerekkel nem sikerült kielégítő válaszokat kapni. Olyan kísérletet helyeztek el, ahol az emberek spontán és szabadon fejthették ki a véleményüket, és az asszociációs folyamatok is követhetők legyenek. A résztvevőknek hangszalagról egy levelet olvastak fel, majd a kísérletvezető megvitatta a csoporttal az elhangzottakat. A kérdések érzékeny társadalmi kérdéseket feszegettek, hiszen a cél az volt, hogy az elhárító mechanizmusokat és a racionalizáló stratégiákat aktiválják.

A kísérletvezető azt az utasítást kapta, hogy a vita tartalmát ne befolyásolja, csak formálisan vezesse a beszélgetést. Bár több módszert is kipróbáltak, végül amellel döntöttek, hogy a vitát csak vezetik, és a kv. kapjon egy asszisztent, aki vázlat-szerűen lejegyzeteli az elhangzottakat és a résztvevők reakcióit, és a hanganyagot rögzítették is. A viták második részében a kísérletvezetők standardizált érvekkel dolgoztak. Azt is vizsgálták, hogy a vitában kialakított

vélemények a ksz.-nél mennyire bizonyultak stabilnak, ezért minden negyedik kísérletbe vont személyt 4 ill. 6 héttel később újra megkérdeztek, de ez nem volt reprezentatív kísérleti csoport. A stimulust egy fiktív nyílt levél (Colburn-levél) jelentette, amelyet egy amerikai őrmester írt a Németországban töltött öt évi szolgálata után az egyik újságnak. A bevezetőben azt írja, hogy az ő véleménye megalapozott a németekről, mert első kézből ismeri őket, és fontosnak tartja, hogy a sok badarsággal szemben, amit róluk írnak, hiteles információval szolgáljon. A leírás pozitív jellemzéssel indul, pl. érdeklődnek a technika iránt, de persze még el vannak maradva tőlünk. Gyakran úgy beszélnek megszállóikkal, ahogy elvárják tőlük. Ezek a behatárolások csak azért kerültek a szövegbe, hogy ne essenek túlzásokba, a ksz-ek viszont narcizmusukban provokálva érezték magukat. Tulajdonképpen minden apró kritika belekarcolt a kollektív narcizmusba. A cél valójában ez volt. Öt olyan kényes kérdést érintettek, melyek a németek kollektív narcizmusának neuralgikus pontjai voltak:

1. a német fölény dogmája
2. a német katona legyőzhetetlenségének mítosza
3. a németek technikai fölényének túlértékelése
4. erkölcsi felsőbbrendűség
5. agresszió a politikailag érettebb nemzetekkel szemben.

A kísérletvezetők feladata volt, hogy ezeket a levélben érintett témákat érintve működésbe hozzák az énvédő mechanizmusokat. A vita második részében a vitavezetők standardizált ingerekkel és ellenérvekkel dolgoztak.

A kvantitatív elemzés célja a véleményképzés folyamatának jobb megértése volt, ezért a tartalomelemzés módszerével éltek. Két kategóriatípust alakítottak ki: a deskriptív kategóriák célja, hogy a megnyilatkozások tartalmi és kvantitatív minőségét elemezzék. Az interpretatív kategóriák célja a résztvevők közös nézeteinek skálaszerű leírása volt. A kvantitatív szakaszt egy kvalitatív kiértékelés követte, ami lehetőséget adott arra, hogy ezt a komplex vizsgálati anyagot differenciáltabban értékelhessék ki. A véleményképzés folyamatáról azt állapították meg, hogy mivel az csakis a kommunikációs folyamatban alakul ki, ezért azok a módszerek, amelyek pusztán „kikérdezésre” épülnek, nem ritkán a kérdező elvárásait és nem a ksz. véleményét tükrözik vissza. A viták első részében a ksz-ek többnyire igazodtak a csoportban formálódó vélemény fő irányához, a második felében azonban már egyre inkább saját véleményüket képviselték.

A legfeltűnőbb jelenség, amely kivétel nélkül minden csoportra jellemző volt, hogy Pollock és munkatársai szerint az alanyok két nyelvet beszéltek. (Adorno & Dirks, 1955) Az egyik nyelv a tudatosság nyelve, melyet mindennapjaikban használnak, viszonylag objektív nyelv. A másik viszont akkor jelent meg, amikor érzelmi reakciót kiváltó problémákkal konfrontálódtak, ilyenkor a nyelv töredezetté vált, és a beszélő legfőbb stratégiája a tudattalan tartalmak elfojtása, leplezése volt (59). Ez az a nyelv, amelyik elemzésre érdemes. A beszélők megnyilatkozásaiban megjelenő transzszubjektív tényezők jelenlétét indikálta, hogy véleményük a lényeges kérdésekben egysíkú maradt, számos sztereotípiával éltek. A kísérlet számos hasznos információval szolgált a csoportdinamikát illetően is, hiszen a véleményképződés folyamatát modellálta a csoporton belül. Ezek az információk nemcsak pszichológiai történeti szempontból szolgálnak érdekes információval, hanem kontextusba helyezik a 'kollektív narcizmus' fogalmát is és választ adnak arra a kérdésre, hogy miért érveltünk a német nemzeti trauma narcisztikus minősége mellett.

4.7 A csoportalapú narcizmus narratív és nyelvi elemzésének kategóriái

A szövegtörzsek kiválasztása után a kvalitatív kutatási szakaszban ki kellett dolgozni a narratív és a nyelvi kategóriális elemzés vizsgálati kategóriáit is. A szakirodalmi inspirációk alapján *két vizsgálati dimenzióban* (narratív kompozíció és nyelvi jegyek) összesen *hét olyan vizsgálati kategóriát* alakítottunk ki, melyek összefüggésbe hozhatók a csoportalapú narcizmus jelenségével.

4.7.1 A narratív elemzések vizsgálati kategóriái

Csoportközi érzelmek

A saját és a külső csoportok tagjainak tulajdonított érzelmek narratív eloszlása fontos következtetésekre ad lehetőséget. Egyrészt abból indulhatunk ki, hogy a csoportalapú narcizmusra a negatív érzelmek túlsúlya jellemző (de Zavala, 2019b), ennek megfelelően meg kell vizsgálnunk az érzelmek valenciáját és csoportközi eloszlását is. A másik lényeges vizsgálati aspektus a pszichológiai távolítás, ami a pszichoanalitikus szakirodalmi leírások szerint a nagycsoport narcisztikus regressziójának elsődleges jele (Volkan, 2003; 2004a; 2015a). A narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenésének oka a csoporthatárok strukturális sérülése (Triest, 2003). A csoporttagok (tudatos és tudattalan) célja ezért a csoporthatárok helyreállítása. A (csoportok közötti) különbségek felnagyítása, vagyis a pszichológiai távolítás funkciója a csoporthatárok erősítését szolgálja. Az érzelmek dimenzióban az elemzések második feladata, hogy megvizsgálja az érzelmi távolítás narratív konstrukcióját.

A csoportközi érzelmek vizsgálatánál hat pozitív és a hat negatív érzelmet választottunk ki. Természetesen ez a 12 érzelem nem fedi le a szövegekben előforduló összes lehetséges érzelmet. Csak azokat a csoportalapú érzelmeket emeltük vizsgálatba, amelyek a narcizmus szempontjából relevánsak lehetnek: vagy azért, mert annak indikátoraként jelennek meg (pl. a megalázottság, irigység) vagy azért, mert a nem narcisztikus érzelemszabályozás szempontjából számítanak indikátornak (pl. szeretet, remény).

Elemzési kategóriák

Pozitív érzelmek (IG²/Mások):

1. Becsület
2. Büszkeség
3. Öröm
4. Szeretet
5. Dicsőség (glory)
6. Remény

Negatív érzelmek (IG/Mások):

1. Harag
2. Félelem
3. Szomorúság
4. Megvetés
5. Irigység
6. Megalázottság

Csoportközi felelősség és intenciók

Egy történet elbeszélőjének lehetősége van arra, hogy a történeten keresztül bemutassa a szereplők perspektíváját, ezen belül pedig azokat a szándékokat, melyek a cselekvéseket motiválják (László, 2015). A csoportalapú narcizmus funkciója, hogy védje a csoportidentitást a negatív tartalmak túlsúlyba kerülésétől, melynek egyik stratégiája *a saját csoport felelősségének hátrítása* (Adorno & Dirks, 1955). A saját csoport múltbéli negatív cselekedeteiért vállalt *felelősséget a csoportalapú narcizmus hiedelmével élő vagy tagadják, vagy relativizálják és az áldozatokat hibáztatják* (de Zavala; 2019b). A felelősséget jellemzően azokra a csoportokra hátrítják, amelyeket a saját csoport imázsának csorbulása miatt hibáztatnak (Graff, 2010). A nagycsoportokat ért traumák kapcsán azt is tudjuk, hogy a narcisztikus regresszió árulkodó jele lehet, ha a traumatikus esemény(ek) bekövetkezéséről szóló történetben *Mások ártó szándéka* nyer abszolút jelentőséget (Volkan, 2004; 2006). Az elemzések egyik célja tehát a csoportközi felelősség attribúciójának vizsgálata.

Az empirikus szociálpszichológiai szakirodalom alapján egy sajátos attribúciós mintából kell kiindulnunk, amely *a felelősség tekintetében annak hátrítását* jelenti (Brown, 1997; Adorno & Dirks, 1955) és a *csoportimázs fenyegetettségét Mások ártó szándékával kapcsolja össze* (ezzel összefüggésben kimutatható az összeesküvés-elméletekre való hajlam (ld. Cichocka et al., 2016; de Zavala & Federico, 2018; Marchlewska et al., 2019) és az is, hogy a *saját csoport ártó szándékait Mások ártó szándékai okán legitimálja* (de Zavala; 2019b). Az intencionalitással összefüggésben így fontos lehet annak vizsgálata is, hogy a beszélő milyen minőségben és mennyiségben tulajdonít intenciókat a saját és a Mások csoportnak.

² Az „IG“ (in-group) rövidítés a dolgozatban a saját csoportot jelöli.

Csoportközi felelősség és intenciók elemzési kategóriái:

1. Felelősség
 - a) Saját csoport felelőssége
 - b) Mások felelőssége

2. Intenciók
 - a) Saját csoport/külső csoportok jóindulata
 - b) Saját csoport/külső ártó szándéka

A téri-idői perspektíva vizsgálati kategóriái

A csoportalapú narcizmusra jellemző téri reprezentációk elkülönítéséhez abból indulhatunk ki, hogy a narcisztikus mechanizmusok megjelenése diagnosztikus kategóriaként jelzik a kohéziót és az önértékelést szabályozó folyamatok változásait (Kohut, 1971, 1977; Stolorow & Lachmann 1980; Parson 1993; Wöller 2006). A csoportnarcizmus megjelenése a csoportok életében a koherenciahiányt és a határok problémáját jelzi (Volkan, 2004b). Következésképp a nyelvi manifesztációk után kutatva érdemes a patológiai szakirodalomban is tájékozódni, mivel ismeretes, hogy a belső tér a szubjektív észlelés folyamatában megváltozhat, tágulhat vagy szűkülhet (Meares, 1984). Roth és Blatt (1974) pszichiátriai páciensekkel végzett kísérletükben konzisztens összefüggést figyeltek meg a térbeli reprezentációk mentális szintje és az elhárító mechanizmusok jellege között. A Rorschach-tesztel végzett vizsgálatok azt a hipotézist igazolták, hogy az álmokban megjelenő *látens téri reprezentációk komplexitása a pszichológiai koherencia és regresszió indikátoraként működhet.* (Roth & Blatt, 1974).

A téri észlelés vizsgálatától azt reméljük, hogy információt kapunk a csoportkohézió állapotáról és a védekező mechanizmusok jellegéről. Volkan (1997; 2003; 2004a; 2004b; 2015a) a csoportszintű regresszió két típusát (paranoid és narcisztikus) különíti el, melyek nem mindig tiszta formában jelennek meg, hanem keveredve is előfordulhatnak. Roth és Blatt (1974) a *vertikális téri polarítások megjelenését a paranoid páciensek téri észlelésének sajátosságaként határozták meg.* A paranoid regresszió mértékét jelzi, hogy ezek a szélsőséges minőségek milyen pszichológiai távolságot jelenítenek meg. A legmélyebb regresszió indikátorait ez esetben is az abszolút minőségek jelentik (ú.m. csúcs és mélypont). A paranoid páciensek

ugyanis különös jelentőséget tulajdonítanak a hierarchikus rendnek, ami reprezentálódhat az erő és gyengeség, alá- és fölérendeltség, jó és rossz pólusok mentén. A kutatásban ezek a nyelvi jegyek a paranoid típusú regresszió elkülönítését szolgálják.

Ugyanezen szerzőpáros a fallikus narcizmus tárgykapcsolati struktúrájával a *gömbszerű formákat (tökéletes test) és a bennfoglaló alakzatokat* hozzák összefüggésbe, ami lehet egy nagyobb gömbszerű volumen vagy egy olyan test, amelyben hasonló kisebb formák jelennek meg, például kis hal a nagyobb halban, vagy kisebb bőrönd a nagyobb bőröndben (Roth & Blatt, 1974). A látens téri reprezentációkat metaforaként értelmezve az elemzett narratívumokban ez megjelenhet pl. a földgömb, világgerekség formájában. Álomanyagok pszichoanalitikus elemzéséből tudjuk még, hogy a narcizmusra jellemző téri reprezentációként határozhatók meg a *tökéletlen háromdimenziós testeket* (pl. ház, melynek hiányzik valamelyik határoló oldala/teteje vagy valamely oldala kitüremkedik). Ezek a formák jelezhetik a határok biztonságának hiányát, a nyitott oldalú ház (Jung szerint a szelf szimbóluma) a mag sérülését ill. fenyegetettségét jelezheti (a Szerző megjegyzése).

A téri észlelés látens tartalmait következőképp két diagnosztikus kategóriában vizsgátam: a kétdimenziós térben megjelenő vertikális irányok nyelvi jegyein keresztül a paranoid tendenciákat, illetve a háromdimenziós bezáratlan formák és gömbszerű bennfoglaló metaforák segítenek a narcisztikus regresszió téri reprezentációjának azonosításában.

A téri észlelés vizsgálati kategóriái:

1. Paranoid tér (kétdimenziós)
 - a) fölfelé/fent
 - b) lefelé/lent
2. Narcisztikus tér (háromdimenziós)
 - a) gömbszerű 3D testek
 - b) nyitott vagy határukat túllépő (kitüremkedések) 3D testek

A regresszív időészlelés vizsgálata lehetőséget ad arra, hogy a narcisztikus állapotra jellemző észlelést azonosítsuk. A regresszió alapján véve szétfeszíti az idő kereteit, mert Freud (1900, 19) szerint a regresszióban elvész az idő mértéke. Boschan (1990) és Kernberg (2008) szerint a narcisztikus regresszió állapotában az idő mértéke olyan formában vész el, hogy a páciens

befagyasztja, az idő múlását tagadja. A regresszív idő nyelvi jegyeinek meghatározásában nagy segítséget jelentett a RID (Regressive Imagery Dictionary) szókészlete (Martindale, 1975). Ebben a szótárban az időtlenségnek több szósztintű markerét is találjuk (*örök, örökké, halhatatlan, örökkévaló/szüntelen, végtelen, évszázad*). Ugyanakkor Ehmann és munkatársai (2005) a LAS Vertikum kidolgozásánál differenciáltabban kezelték az időtlenség kategóriáját, hiszen ennek tagadó formájára is felhívják a figyelmet, vagyis az *örökidőnek* van ellenpontja is, mégpedig a *sohaidő*. E két időészlelés fokozott tematizációja azt jelzi, hogy a gondolatáramlás kevésbé horgonyozódik le a naptári időtengelyhez (Ehmann et al., 2005; Ehmann et al., 2008). Mindkét alkategória az idő statikus észlelésére utal, és egyúttal jelzi az időhatárok elmosódását is, hiszen a regresszív észlelés ezen állapotában múlt, jelen és jövő határai eltűnnek, az idő végtelenné, határtalanná olvad. Jelen kutatás szempontjából ez azt jelenti, hogy a regresszió időtlenség kategóriáját két alkategóriára bontottam (*örökidő* és *sohaidő*), mivel mindkét végpont az idő határainak elvesztését jelzi.

A másik, szempontunkból releváns időészlelési sajátosság szintén az idő fragmentálódásával függ össze, de az idősíkok kapcsolódási szintjén manifesztálódik. Peter Hartocollis (1972; 1978), görög-amerikai pszichiáter, aki hosszú éveken át dolgozott együtt Otto Kernberggel, azt figyelte meg, hogy a borderline és narcisztikus pácienseknél az időészlelés fragmentálódik, a *múlt és a jövő lehasadnak a jelenről*. A melankólia szakirodalmának tanúsága szerint azonban az is erősen feltételezhető, hogy ezek a lehasadó idősíkok egymással sajátos kapcsolatban kerülnek. Ha egy csoportot a múltban valamilyen jelentős (esetünkben narcisztikus veszteség) ért, akkor ez a múltbéli negatív tapasztalat annyira meghatározó, hogy kihat a jelen és a jövő észlelésére is (ld. választott trauma jelensége). A narcisztikus veszteséget jelző melankólia állapotában az idő megáll – ott és akkor, amikor a veszteség bekövetkezett. Ahogy Földényi, (2015) írja, a melankolikus számára nincs jövő, csak *jövőbeli múlt*. Az élet veszteségek, hiányok, mulasztások láncolata, örök beteljesületlenség, örök elégedetlenség. Wolf Lepenies (1988), kortárs német szociológus leírásából az is kiderül, hogy a narcisztikus veszteséghez nem kell nagy társadalmi trauma, elég hozzá a szociális identitás hétköznapi eróziója is. A kollektív melankólia okai között említi a társadalmi kontrollvesztést, a cselekvési korlátokat és politikai kudarcok tapasztalatait.

Ha a nagycsoport tagjai olyan veszteséget éltek át, amely a tehetetlenség, szégyen és megaláztatás érzései kísérték, akkor a veszteség utáni kollektív gyászfolyamatban komplikációk következhetnek be. Volkan (2007) fogalmával az „örök” gyász (perennial

mourning) akkor jelenik meg, amikor a tagok nem tudják elválasztani magukat az elveszett narcisztikus tárgytól, melyhez valójában ambivalens kapcsolat fűzte őket. Freud (1917) ezt a jelenséget a tárgykapcsolatban rejlő ambivalenciából vezette le. Az örök gyász kollektív tünetei jelenhetnek meg a nagy vérvesztességgel és áldozattal járó háborúk után. Az örök gyászolók álmaiban gyakran jelennek meg bizonyos szimbolikus tartalmak, ú.m. a dermedtség állapota és kifejezései, a veszteség tagadása, és a veszteség visszafordításának fantáziái (Volkan, 2007).

Az idő befagyasztásának vágya tehát feltételezésünk szerint a feldolgozatlan narcisztikus veszteséghez kapcsolódik, és poláris kategóriaként működik, ami azt jelenti, hogy a regresszió állapotában az abszolút idő pólusai, az *örökidő* és a *sohaidő* kapcsolatba kerülnek. Továbbá a regresszióra jellemző juxtapozíciók (Martindale, 1975) megjelenését feltételezem az idősíkok esetében is, mégpedig múlt és jövő pólusainak együtt járását keresem, ami feltételezésem szerint a narcisztikus veszteség indikátora lehet.

Az időészlelés vizsgálati kategóriái:

Abszolút idő (a narcisztikus regresszió indikátora)

8.a) örökidő

8.b) sohaidő

3. Melankolikus idő (a narcisztikus veszteség indikátora)

4.7.2 A nyelvi jegyek vizsgálati kategóriái

A nyelvi jegyek meghatározásánál Volkan (2003; 2004; 2015; 2020) azon alapvetéséből indultam ki, hogy *a csoportalapú narcizmus a nagycsoport regressziójának egyik formáját jelenti*. A regresszió nyelvi jegyeire vonatkozóan Martindale már az 1970-es években egy olyan szótárt (Regressive Imaginery Dictionary) állított össze, amely ma már automatizált elemző szoftverrel is használható. Martindale (1975) a szavak kiválasztásának elméleti alapját Otto Fenichelnek *A neurózis pszichoanalitikus elméletéről* (1945) írt könyvéből merítette. A koncepció arra a megfigyelésre épül, hogy a regresszió állapotában a beszélő nyelvhasználata megváltozik, a másodlagos gondolkodási folyamatok helyett az elsődleges folyamatok veszik át a szerepet.

Martindale a regresszió nyelvi jegyeinek kutatásakor (1975) abból indult ki, hogy a tudatállapotok változásának a nyelv szintjén is megragadható indikátorai lehetnek. Ennek feltárására az elsődleges és másodlagos folyamatok vizsgálatát állította a kutatás fókuszába. A két fogalmat, bár Freudtól (1900/2000) kölcsönözte, mégsem teljesen ugyanabban a koncepcionális keretben használta, hanem a kogníció és észlelés különböző típusaiként határozta meg. Ebben a koncepcióban az elsődleges és másodlagos folyamatok a pszichés működés módjának dimenzionális végpontjait jelentik. A másodlagos gondolkodási folyamatok a felnőtt ember logikus, valóságorientált, absztrakt gondolkodási módját jelentik. *Az elsődleges folyamatok viszont a gondolkodás primitívebb formáját jelzik*, ahol irracionális, autisztikus és asszociatív jellegű megismerési formák jelennek meg. Bizonyos pszichés zavaroknál, mint például szkizofrénia esetében előfordulhat, hogy a másodlagos gondolkodási folyamat felbomlik és a beteg az infantilis narcizmus állapotára regrediál (Fenichel, 1945).

Ha egy csoport egy kudarcos esemény után nem progresszív megoldásokat keres, hanem a *regresszió* útjára lép, akkor a racionális problémamegoldás helyét a *védekező mechanizmusok* veszik át. A regressziót már önmagában is elhárító mechanizmusként értelmezhetjük, annyiban, amennyiben arra szolgál, hogy a kudarcral összefüggő „kevesebbek/rosszabbak vagyunk” érzést, a veszteséget kísérő büntudatot és a kollektív félelmeket távol tartja a tagok tudatától, vagyis óv a negatívumokkal való kontaminációtól. A regresszióknak csoportszinten vannak általános és kultúraspecifikus jellegzetességei is, és megjelenhetnek benne *szkizoid, narcisztikus és paranoid* reakciók is (Laplanche & Pontalis, 1972). Ennek jelen kutatás szempontjából is van relevanciája.

1. Narcizmus

A kutatásban a narcizmust kizárólag a csoportalapú narcizmus vonatkozásában vizsgáltuk. A narcizmus mindig primitívebb pszichológiai működést jelez, és akkor jelenik meg, ha a csoporttagsághoz túl sok ambivalens észlelés kapcsolódik, vagyis külvilág történései túl nagy pszichés terhet rónak a tagokra. A narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenése azt indikálja, hogy az identitáshatárok fenyegetettek vagy sérültek, és a tagoknak is helyre kell állítania csoporthoz tartozás pozitív értelmét. Ezek mechanizmusok segítenek abban, hogy a pozitív szociális identitás helyreálljon.

A csoportalapú narcizmus lehetséges nyelvi jegyei után kutatva abból a premisszából indultunk ki, hogy a narcizmus bármely formáját vizsgáljuk is, mindenképpen regresszív jelenséggel van dolgunk. A regresszió nyelvi szintű kimutatására alkalmas diagnosztikai eszközt jelent a Martidale (1975) által kidolgozott Regresszív Képzeleti Szótár (RID). Az elsődleges gondolkodási folyamatokat indikáló kategóriák között ebben a szótárban szerepel egy narcizmus változó. Ennek nyelvi jelei a pszichoanalitikus koncepció alapjairól indulva a test és részeinek megnevezéseit tartalmazza (ld. fej, kéz, láb, szem, máj, borda etc.). Freud (1923) szerint ugyanis a szelf alapvetően testi vonatkozású, a szelf-koncepció magját a testkép jelenti. A csoportalapú narcizmusról azt feltételezzük, hogy az észlelés fókuszában nem az egyén szelfje, hanem a csoport szelf válik relevánssá (Sumner, 1906; Bizumic & Duckitt, 2008; de Zavala et al., 2009), vagyis az egyének nemcsak önmagukra, hanem csoportjukra is lehetnek narcisztikusak (Fromm, 1964).

Amikor tehát a szövegekben *a narcizmus nyelvi jegyeit keressük akkor a narcizmusnak egy másik minőségét tételezzük*, vagyis nem az individuális, hanem a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeit keressük. Az idealizáció ugyanis ez utóbbi típusnál nem az individuális szelfre, hanem saját csoportra vonatkozik (de Zavala et al., 2009). A kettő között abban is különbség van, hogy eltérően jósolják be a személyközi és a csoportközi helyzeteket. A legújabb kutatásokból kiderült, hogy csoportközi helyzetekben (pl. csoportközi agresszió) nem az individuális, hanem a kollektív narcizmus játszik meghatározó szerepet (de Zavala et al., 2009). Vagyis a szövegekben a narcizmusnak ezt a csoportalapú típusát vizsgáljuk és nem az individuális narcizmust.

Mivel az individuális narcizmus nyelvi jegyei a szelf konkrét vonatkozásához kapcsolódtak, ezért a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeit a csoportszelfhez kapcsolódtan (Bizumic & Duckitt, 2008; de Zavala et al., 2009), annak konkrét értelméhez kapcsolódtan horgonyoztuk le a nyelv síkján. Ebből következően a csoportnarcizmus nyelvi jegyeiként azokat a szavakat határoztuk meg, amelyek a vizsgált csoport és a csoporttagok megnevezéseit jelölik. A vizsgálatban a RID szótárában az individuális narcizmus nyelvi jegyeit a csoportnarcizmus nyelvi jegyeivel helyettesítettük. Ettől a módosítástól azt vártuk, hogy fényt derít arra, hogy a csoportnarcizmus hogyan és milyen mértékben befolyásolja a szövegek pszichológiai minőségét.

A csoportszelf-központúság (Sumner, 1906; Bizumic & Duckitt) kifejezései azonban nem határozhatók meg univerzális kategóriaként, hiszen a narcizmus mindig a csoport egyediségéhez kapcsolódik (Volkan, 2004a). Ennek figyelembevételével a csoport és tagjainak

megnevezése is csoportspecifikus nyelvi jegyeket jelent. Martindale (1975) RID szótárában azonban a narcizmus kategóriában mégis találunk egy olyan nyelvi jegyet, amelyet a narcizmusok univerzális nyelvi jegyeként értelmezhetünk, ez pedig a „vér” szó. Mivel a vér soha nem szimbolizálódik, hanem mindig konkrét vonatkozása van, ezért önmagában is jelentős indikátora lehet a regresszív állapotnak. A szókészletbe nem vettük fel a csoportot jelölő személyes névmások, úgy mint „mi”, „minket”, „tőlünk” etc. és ennek két oka van. Az egyik, hogy Martindale (1975) sem emelte be az E/1 személyes névmást a narcizmus szókészletébe, hanem csak a kizárólag a konkrét megnevezéseket. A másik ok, hogy az eddigi empirikus kutatási eredmények nem igazolták egyértelműen a személyes névmások és a narcizmus közötti kapcsolatot.

2. Nagyítás

Ahhoz, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeit feltárjuk, ismernünk kell működési mechanizmusának jellegzetességeit is. A csoportalapú narcisztikus mechanizmusok megjelenésének oka a csoport pszichológiai határainak sérülése, ezért a tagok elsődleges célja a csoporthatárok és a csoportkohézió helyreállítása, melynek nyelvi szinten is megragadható stratégiája *a csoportközi pszichológiai távolítás, polarizáció*.

Pohárnok (2006) a személyközi közelítés-távolítás nyelvi jegyeit a lokális nyelvtanok szintjén tárta fel. Abból a premisszából indult ki, hogy *létezik olyan interperszonális vagy interaktív tér, amely mindig az én és a másik viszonya alapján szerveződik*. Jelen kutatás ugyanebből a premisszából indul ki csoportközi szinten is, de a távolítás nyelvi jegyeit nem a lokális nyelvtanok, hanem a narratív konstrukció mentén tárja fel. A csoportközi elemzések lényeges információval szolgálnak arról, hogy a csoportalapú narcizmus narratív struktúrái milyen módon jelennek meg a populista beszédekben. Legfőbb funkciójuk azonban a kutatás szempontjából, hogy referenciakategóriaként szolgálnak a nyelvi jegyek feltárásában.

Ahogy már az előzőekben részletesen is bemutatásra került, a csoportalapú narcizmus védekező mechanizmusainak megjelenése a nagycsoportokban az identitáshatárok sérülését jelzi. Csoportközi konfliktusok idején, sőt azokat követő hosszú évtizedeken át is ezek a mechanizmusok jelzik, hogy a nagycsoport tagjai folyamatosan dolgoznak a pszichológiai határok helyreállításán. Két alapelv működteti ezeket a folyamatokat. Az egyik

- (1) *a csoport egyediségének (nemazonosságának) fenntartása,*
- (2) *és pszichológiai határainak erősítése.*

Regressziós állapotban ez a két alapelv kezd el működni, melyek hosszú távon rítusokká alakulhatnak. Ez a folyamat mindig hatással van mind a saját csoportról, mind a külső csoportokról alkotott hiedelmek minőségére (Volkan, 1999).

A narcizmus dinamikája jelenik meg a nagycsoport tagjainak azon törekvésében, hogy kiemeljék a csoportok közötti *nagy* különbségeket és szignifikáns különbséggé nagyítsák fel a *kis* különbségeket. A közös szimbólumokat a nagycsoport identitásának összekovácsolásának szolgálatába állítják és a politikai vezetés aktiválhatja a választott trauma és választott dicsőség reprezentációját, ezek funkcióját is a csoportkohézió erősítésében kell keresnünk (Volkan, 1999; 2004c; 2015a; 2020). Amikor a nagycsoport regresszióban van, akkor *a külső csoportokkal bármiféle hasonlóság fenyegetésként kódolódik*. Következésképp minden különbségnek súlya van. Ez jelenti annak a tudatalatti motivációnak a forrását, hogy a nagycsoport individualitását (pozitív imázsát) meg kell védeni, fenn kell tartani és erősíteni kell (Loewenberg, 1995; Volkan, 1999). Vagyis *bármilyen pozitív megkülönböztethetőség célját erősíti* (a csoport különleges története, teljesítménye, isteni kiválasztottsága stb.) a nagycsoport identitásának lényeges markerévé válhat és a csoportértékről alkotott hiedelem alapjává válhat. Ez jelenti a különleges csoportértékről alkotott hiedelem geneziséét.

A *kis* különbségek felnagyítása és *nagy* különbségek kiemelése segíti a csoport tagjait abban, hogy a csoport pszichológiai határát megerősítsék. Metaforikusan elkezdik mélyíteni az árkot a saját és a külső csoport(ok) között. A határ ebben az esetben nem egy vonal, hanem egyre mélyebb szakadék, melynek tudattalan pszichés motívumát a kontamináció elkerülése jelenti (Volkan, 1999). A csoport számára a pszichológiai határok megerősítése azzal a pszichés nyereséggel jár, hogy a projekció lehetősége stabilizálódik, vagyis minden olyan tartalmat, amely a saját csoport nem kívánt elemét jelenti, rá lehet vetíteni Másokra. Ahogy Volkan írja, elkezdődik a sárdobálás a másik oldal „identitásvásznára” (Volkan, 2003). A narcizmushoz kapcsolható védekező mechanizmusok megjelenése azt a célt szolgálja, hogy a nagycsoport identitása határozott és pozitív alakot nyerjen, megerősödjön, és így a tagok számára helyreálljon a csoporthoz tartozás sérült értelme.

A csoportközi különbségek felnagyításának nyelvi jeleinek feltárásakor egyrészt olyan retorikai alakzatokat keresünk a beszédekben, melyek ennek a szándéknak a nyelvi megfelelőjét jelenthetik. Az alakzat a klasszikus retorika alapfogalma és szinte a teljes kommunikáció területét átfogják (Fónagy, 1990). Olyan rögzített és hagyományozott nyelvi formának tekinthetjük őket (szóalak, fordulat, kifejezésmód), melynek használata hatásosabbá teszi a stílust. Az alakzat, mint kodifikálódott nyelvi séma, egy olyan átalakító eljárás eredménye, amelynek során a beszélő kommunikációs célból eltér a megszokott, normatívnak tekintett nyelvi formáktól, és ez az új struktúra beépül a beszélő tudatába, majd retorikai jelenségként kategorizálódik (Szathmári, 2008, 7). Az alakzatokat nem tekinthetjük pusztán díszítésnek, hiszen a teljes megértést, a teljes közlést szolgálják, így ez a nyelvi forma egyszerre szerkezet (forma) és művelet (funkcionálás) is.

Bár nagyon sokféle retorikai alakzat jelenik meg olyan propagandabeszédben, melynek célja, hogy hatást gyakoroljon a hallgatóságra, ezeket a szöveg retorikai szempontból funkcionális egységeinek tekinthetjük. A csoportalapú narcizmussal összefüggésben azonban olyan szószintű nyelvi jelek feltárását tűztük ki célul, melyek funkcióját a csoportok közötti pszichológiai távolítás jelenti. E célnak leginkább a *hiperbola* (nagyítás) retorikai-stilisztikai alakzata felel meg. Ilyenkor a beszélő az eredeti szó vagy kifejezés helyett a túlzás eszközével élve egy másik, vagy erősen nagyított, vagy erősen kicsinyített értelmű kifejezést használ a szerző (Szathmári, 2008, 288), vagyis a hiperbola az elvétett mértéket jelzi.

Ez jelenti tulajdonképpen a narcizmus egyik lényegi jellegzetességét, hiszen ha lefejtjük róla a metapszichológiai kérget, akkor előbukkanhat a második paradigmatiszta jellemző, nevezetesen *a mérték elvesztése, a határok áthágása*. A narcizmus alapján véve azt jelenti, hogy valami túl sok (kontroll iránti vágy, önérték, szeretet vagy gyűlölet, idealizáció), és ilyen értelemben nemcsak kvalitatív, hanem kvantitatív változást is jelez. Ha valamire azt mondjuk „narcisztikus”, akkor ez gyakran mértékítéletet jelent (Wurmser, 1993).

A túlzás stilisztikai-retorikai alakzatát jelölő görög *hyperbole* (*ὑπερβολή*) eredeti jelentése 'áthágás', ill. 'mértéktelenség' és 'szertelenség'. A narcisztikus védekező mechanizmusok nemcsak védik a határokat, hanem maguk is átléphetik a mértékletesség határát. Ha valami nem 'nagy' hanem 'óriási' vagy 'gigantikus', akkor auxézissel élünk, vagyis többet mondtunk a valóságosnál. Ha a valóságosnál kisebbet jelzünk, akkor a *meiózis* és a *tapinózis* alakzatait használjuk (Szathmári, 2008). Mindkettő alkalmas arra, hogy alábecsülést, leértékelést

fejezzenek ki vele. Ellentéte a *litotész* alakzata, amely oly módon mond kevesebbet, hogy ez a fogalom ellentétének a tagadásán keresztül valósul meg (pl. nem túl ragyogó elme = az illető ostoba).

Bár a hiperbola lehet szó-, mondat-, illetve gondolatalakzat is, jelen kutatás szempontjából azonban a szószintű nyelvi jelekre fókuszálunk. Ebben a hiperbola rokonítható a *trópussal* (a retorikai jelenségek másik alakzatával), ahol a kép leginkább egy-egy szóterjedelmű egységhez kapcsolódik. A hiperbolát is megfogalmazhatjuk egy szóval, ami lehet például túlzó főnév (gyilkosok), túlzó melléknév (borzalmas), melléknévi felső- vagy túlzófok (legszörnyűbb, legeslegjobb), túlzást kifejező prefixumokkal (villámgyors), magas helyi értékű számnevekkel (milliók, ezrek). Ezek a narcisztikus nagyítás adekvát nyelvi eszközei lehetnek. A nagyítás mértéke lehet végletes, abszolút, akkor ez a túlzás legnagyobb vagy legkisebb mértékét jelöli. Ezzel a szavaknak egy csoportja jöhet létre, melyeket egy közös stilisztikai-szemantikai mező kapcsol össze. Beletartozhatnak egyes általános névmások (minden, mindenki), tagadó névmások (semmi, senki), határozószók (mindenütt, sehol, mindig és soha) a -hatatlan/-hetetlen képzővel képzett szavak (hihetetlen, felülmúlhatatlan). Ezek a szavak pszichológiai szempontból a mérték elvesztését jelzik, pragmatikai szempontból pedig sértik mind minőség, mind mennyiség Grice-i maximáit (1977). A hiperbolák sértik a valóságot is, Quintilianus (1913) szerint mindezek ellenére a szónok legnagyobb erejét jelentik.

A túlzás nagyfokú elköteleződés benyomását kelti és az ellenségnek nyilvánított csoportok imázsát is jelentősen csökkentheti, ezért alkalmas arra is, hogy markánsan válassza el a „jó” és a „rossz” kategóriáit, vagyis adekvát nyelvi eszköze lehet a csoportközi pszichológiai határok kiemelésének is. A populista szónokokra jellemző, hogy nem „maszatolnak”, hanem a csoportok között éles határokat vonnak. Saját csoportjukat jelentős többletértékkel ruházzák fel és vele szembe állítják, afféle negatív tükörként azokat, akik a csoport kárára vannak (ide tartoznak külső csoportok tagjai és a saját csoportnak azon tagjai is, akik, nem osztják a populista hiedelmeiket).

A *túlzás* nyelvi jegyeiről feltételezhető, hogy vannak általános és (szub)kulturálisan eltérő formái. Ahogy a csoportalapú narcizmus hiedelmének centrumában szinte bármi lehet, ami a csoportérték különlegességének forrását jelenti (de Zavala; 2019b), úgy a nyelvi jegyek tekintetében is sokszínűséget kell feltételeznünk. Jelen esetben abból indulhatunk ki, hogy vannak olyan (a nyugati kultúrára jellemző) általános markerek, amelyek nemcsak a harmincas

évek német propagandájának kommunikációs stílusához kapcsolhatók, hanem a kultúra más szegmenseiben (pl. szervezeti kultúra, fogyasztói kultúra és tömegművelődés) is megjelenhetnek.

A nyelvi jegyeket illetően a *túlzás* retorikai-stilisztikai alakzatához kapcsolatosan vizsgáltam a következő nyelvi markereket:

1. Hiperbolák (túlzó jelzők és főnevek)
2. Magas helyi értékű számnevek
3. Felső- vagy túlzófokú melléknevek
4. Abszolút értelmű névszók

3. A vulnerabilitás nyelvi markerei: tagadás és kényszer

A tagadást Bar-Tal (2011) és Breakwell (1984) kognitív megküzdési mechanizmusként tartják számon. Ezzel szemben a pszichoanalitikus szakirodalomban Anna Freud (1946/1996) könyvének megjelenése óta tudattalan elhárító mechanizmusként értelmezik. A csoportalapú narcizmus kutatásának szempontjából azonban egyáltalán nem mindegy, hogy melyik aspektus mellett döntünk. A megküzdés azt jelenti, hogy az egyén, vagy jelen esetben egy csoport tagjai a jövőre orientáltak, rugalmasak, nagyrészt tudatos, és figyelembe veszik a reális lehetőségeket (Haan, 1997). A narcizmus mechanizmusai azonban épp akkor jelennek meg, amikor a valóság túl nagy terhet ró a csoport tagjaira és ahelyett, hogy megküzdene ezekkel a kihívásokkal, regresszióba menekülnek, és leggyakrabban a tagadás stratégiájával élnek, ami nyilvánvalóan lehet tudatos és tudattalan is. Vagyis a Szerző mellett érvel, hogy *a csoportalapú narcizmust nem megküzdési stratégiaként, hanem védekező mechanizmusként kell értelmeznünk*. A védekező mechanizmusok ugyan segítenek a fájdalom és a szorongás csökkentésében, de ez nem jelent megküzdést és nem eredményez pszichológiai jóllétet (László, 2012).

Emlékezzünk vissza arra, hogy Kernberg (1957/1990) a borderline és narcisztikus működések kapcsán öt fő elhárító mechanizmust írt le:

1. hasítás,
2. primitív idealizáció,
3. primitív projekciók, projektív identifikáció,
4. tagadás, és primitív tagadás,
5. saját omnipotencia és Mások értéktelenítése.

A tagok szociális identitásának fenntartásában ugyanezek a mechanizmusok jelenhetnek meg. A nagyítás kapcsán már szóltunk az ambivalenciátűrés deficitjéről, mely ellen a legnagyobb valószínűséggel a hasítás eszközzel élnek a csoporttagok. Ha a negatív tartalmak Mások oldalán jelennek meg, és a jó tartalmak döntően vagy kizárólag a saját csoport oldalán, akkor az idealizáció továbbra is fenntartható. A hasítás oly mértékben távolítja a jó és a negatív identitástartalmakat, hogy az ambivalencia már nem észlelhető. Ugyanezt a funkciót kell látnunk a tagadás esetében is. *A tagadás láthatatlanná teszi a negatív tartalmakat.* Nagycsoportok esetében a tagadást két szempontból érdemes megvizsgálni. Az első a *felelősség tagadása, a második pedig az ambivalenciák kiiktatása.*

A narcisztikus háritásra jellemző, hogy az identitásfenyegetésre a valóság eseményeinek tagadásával reagál (Carver & Schreier, 2006; Wurmser, 1993; Kernberg, 1957/1990; Craig & Armenic, 2011). Az elméleti részben már kifejtésre került a felelősség és a bűn tagadásának startégiája is (Adorno & Dirks, 1955; Duchon & Drake, 2009; Stein, 2003; Gramzow & Tangey, 1992; Tangey & Dearing, 2002). Cohen (2001) a csoport által elkövetett bűnök tagadásának három típusát különbözteti meg:

1. szó szerinti tagadás (*literal denial*): egy tény/esemény megtörténésének tagadása
2. interpretatív tagadás (*interpretative denial*): nem az történt, aminek nevezik
3. az implikációk tagadása (*implicatory denial*): a negatív esemény pszichológiai, politikai, morális implikációit tagadják.

A negatív történelmi események, például egy másik csoport ellen elkövetett bűnök vagy háborús vereség, kudarcok emlékezetét a tettescsoportokban gyakran kíséri a személyes és kollektív bűn tagadása (Marques, Paez, Valencia & Vincze 2006). A csoportok identitását védi az is, ha a negatív esemény relevanciáját megkérdőjelezzik, minimalizálják, relativizálják vagy súlytalanítják a külső csoport(ok) ellen elkövetett bűnöket (Sibley et al. 2008). Újrakeretezik a saját csoport által elkövetett bűntetteket, egy szűk csoportra terhelik a felelősséget (pl. kizárólag a náci felelőssége a holokauszt), akik egyáltalán nem tekinthetők a csoporttagságra nézve tipikusnak (Bar-Tal 2011, 119). Ezek a jelenségek tulajdonképpen mind a csoportalapú narcizmus működésével hozhatók összefüggésbe. *A felelősség tagadása a csoportalapú narcizmus állapotának egyik indikátora* (Adorno & Dirks, 1955; de Zavala et al., 2009; 2019a; 2019b). Traumára vagy veszteségre a nagycsoportok mindig identitásuk újjászervezésével válaszolnak (Volkan, 2015).

Ha az objektív vagy szubjektív módon elszenvedett veszteséggel a csoport tagjai nem tudnak megbirkózni, például mert a traumát Mások okozták (háborús vereség a németek esetében) és a csoport tagjai a tehetetlenség és megalázottság állapotát élték meg (ld. Versailles-i „megalázó” béke), akkor a gyászfolyamat komplikálttá válik, mert a veszteség nehezen vagy egyáltalán nem fogadható el. A nagycsoport tagjai az individuális traumák dinamikájához hasonló reakciókat mutathatnak, ahol a veszteség tagadásától a veszteség elfogadásáig hosszú út vezet (vö. Kübler-Ross, 1969). Bár az egyes szakaszok hasonlóságot mutatnak, a nagycsoportokban a gyászfolyamat nem a tagok szomorúságában nyilvánul meg, hanem a fennálló szociális folyamatok megváltoztatásában. Ilyenkor a csoport újra alkotja az identitását, új ideológiák születnek a régiek megváltoznak, vagy teljesen eltűnnek (Volkan, 2004; 2007). A tárgykapcsolat narcisztikus jellegét tükrözi a kollektív melankólia, más szóval „az örök gyász” (perennial mourning) megjelenése (Volkan, 2007). Az ilyen esetekben a csoportidentitás narcisztikus sérülése választott traumává alakulhat. A választott trauma (az ősök tragédiájának közös reprezentációja) az el nem gyászolt trauma reprezentációját testesíti meg, és olyan esetekben jelenik meg, amikor a *nagycsoport tagjainak egy része nem tudja elfogadni a veszteség valóságát és véglegességét* (Volkan, 2007). Noha minden csoporttagnak lehet individuális élménye, mégis a trauma reprezentációjának kialakul egy közös magja, melyen minden csoporttag osztozik (Volkan, 1998). A tagadás ilyen esetben akár évtizedekre (Trianon esetében látható, hogy akár száz évre is) is elnyúlhat anélkül, hogy a csoport elfogadná az idealizált tárgy veszteségét.

A vizsgálatok második szempontja a *tagadások minőségére* is kiterjed. Ebben a szegmensben az abszolútumok megjelenése jelenhet lényeges (patológiás) indikátort. Tagadások között azonban lényeges különbség lehet. Freud elkülönítette a *Verneinung* (egy állítás tagadó formában való kifejezése) és a *Verleugnung* (valaminek a létezését tagadni) fogalmait. A tagadás a tudomásulvétel visszautasítását jelzi és a helyzet negatív érzelmi vonatkozásainak elhárítására irányul. Bahtyin (1982) a tagadás két típusát különítette el, melynek jelen kutatás szempontjából is jelentősége van. Az *ambivalens vagy kronotipikus tagadás* (például: nem, sem, fosztóképzős tagadás) magában hordozza egy alternatív perspektíva létezését, ezáltal jelenítve meg a gátlás jellegű pszichés alkalmazkodást. A kronotipikus tagadás megfordítja a jelentést vagy kiemeli az adott konstrukció egyik, vagy másik pólusát anélkül, hogy magát a jelenséget tagadná. Ezzel szemben az *absztrakt vagy abszolút tagadás* (például: sehol, soha, senki) nemcsak az egyik vagy a másik pólust tagadja, hanem megsemmisíti a polarizációt is,

más szavakkal törli magát a konstrukciót is. Az ilyen, megsemmisítő jellegű tagadás énes veszélyre, destrukcióra utal (László, 2012). Az abszolút tagadás (a hasításhoz hasonlóan) úgy oldja fel a negatív identitástartalmakból eredő feszültséget, hogy totális tagadás alá helyezi. Ez segít abban, hogy az ambivalenciából eredő feszültséget ne kelljen átélni. Az abszolút tagadás rendszerint ott jelenik meg, ahol az ideálok is abszolutizáltak (Wurmser, 1993).

A tagadás elemzési kategóriái:

1. Tagadás
2. Abszolút tagadás

Erre az abszolút állapotra jellemző, hogy szélsőséges esetben a hasítás kényszeres formái jelenhetnek meg, ilyenkor a szelf „abszolút jóként” és a releváns mások pedig „abszolút rosszként” interpretálódnak (Wurmser, 1993; Lubit, 2002). Ugyanez a pszicho-dinamika figyelhető meg a nagycsoportokban is (Volkan, 2004a; 2015a). Minél fontosabb a csoportidentitás idealizált aspektusainak fenntartása, annál kényszeresebben tagadnak mindent, ami ennek ellent mond. Az ideálokhoz való kényszeres ragaszkodás a mitikus gondolkodás (Cassirer, 1923; Wurmser, 1993) megjelenését jelzi. Minél nagyobb a távolság a csoportról alkotott ideálok és a valóság között, annál kényszeresebbé válhat a ragaszkodás az ideálokhoz. A csoportalapú narcizmus állapotában minél fokozottabban élik át a csoport tagjai a világ kontrollálhatatlanságának érzését, annál kényszeresebben ragaszkodhatnak az ideálok fenntartásához. A kényszer és a tagadás azonban nem csak külön-külön jelenthetik a vulnerabilitás indikátorait, hanem közöttük a pszichiátriai szakirodalom szerint kapcsolat is van, együttes megjelenésük a rejtett szégyen nyelvi markereit jelentik Goldberg (1991) és Retzinger (1997) állítása szerint. A csoportalapú narcizmus nyelvi jeleinek vizsgálata kapcsán tehát érdemes ezeknek a vulnerabilitás-markereknek nagyobb figyelmet szentelni.

A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltárására tehát két vizsgálati dimenzióban összesen hét elemzési kategória került kidolgozásra, ezeket a 2. táblázat tartalmazza.

Elemzési dimenziók	Elemzési kategóriák	Differenciálkategóriák
I. Narratív kompozíció	Csoportközi érzelmek	Pozitív csoportalapú érzelmek Negatív csoportalapú érzelmek
	Csoportközi intenciók	Ártó szándékok Jó szándékok
	Csoportközi felelősség	Nincs alkategória
	Téridő	Paranoid tér Narcisztikus tér Abszolút idő Melankolikus idő
	Csoportnarcizmus	Nincs alkategóriája
II. Nyelvi jegyek	Nagyító alakzatok	Hiperbolák felsőfokú melléknevek magas helyiértékű számok abszolút értelmű névszók
	Vulnerabilitás markerei	Tagadás Abszolút tagadás Kényszer

2. táblázat: A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek vizsgálati kategóriái

A szövegeket két független német anyanyelvű kódoló kódolta. A kódolás megbízhatóságát a Krippendorff-féle alfa (KALPHA) mutatóval mértük, melynek értéke nominális mérési skálájú változókat feltételezve $\alpha=0,9455$ (a 95% konfidencia intervallum határai: 0,9215 és 0,9645), ami az általánosan elfogadott magas megbízhatóságot jelentő 0,8-as küszöbérték feletti. A kódrendszer nagyon magas megbízhatóságot tükröz, ami azért nem meglepő, mert a kódolás döntő része szószinten történt.

5. Első vizsgálat: Narratív elemzések

Az empirikus kutatás fő célja az volt, hogy *feltárjuk a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeit. A vizsgálatokhoz a tömegkommunikáció (iskolai történelemtankönyvek) és a politikai retorika produktumait használtuk és abból indultunk ki, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyei a narratív kompozícióval összhangban, bizonyos narratív kategóriákhoz kapcsoltnak jelennek meg.* E ponton szeretném kiemelni, hogy a kutatást *kizárólag a nemzeti nagycsoportokra vonatkozóan végeztük el, ezen belül is egy szűkebb kultúrkörben.* A források elemzése minden esetben *német nyelven* történt.

A szociális identitás elmélete (Tajfel, 1981; Tajfel és Turner, 1986) szerint az egyének önazonosságukat jelentős mértékben azokból a csoportoktól nyerik, melyek az életükben meghatározó szerepet töltenek be. A szociális identitás értékét azonban nemcsak a csoporttal való azonosulás, hanem a megkülönböztetés folyamatai is alakítják, hiszen az is lényeges, hogy a saját csoport más releváns csoportoktól pozitív módon különbözzön. A narcisztikus (defenzív) és a nem narcisztikus csoport pozitívitás közötti különbséget a külső csoportokkal szembeni attitűdök (negativitás) jelentik. A biztonságos, nem narcisztikus szociális identitás esetében a saját csoport iránti pozitívitás nem jár együtt a külső csoportokkal szembeni negativitással. Ezzel szemben a narcisztikus csoport pozitívitás esetében a saját csoport iránti elfogultsággal egyidejűleg a külső csoportokkal szemben fokozott negativitás figyeltek meg (de Zavala et al., 2009; de Zavala & Schatz, 2013; Cichocka, 2016).

A pszicho-dinamikus elmélet ezt a jelenséget a nagycsoportokban narcisztikus regresszióként, azaz a csoport inkohéziós állapotaként írja le, melynek *megjelenését indikálja a saját csoport túlzott idealizációja és a külső csoportok jelentős leértékelése.* Következésképp ugyanazon identitásfolyamat megjelenését tételeztük a szociális identitások és a nagycsoport-identitás szintjén. Erre a szakirodalom is alapot ad, hiszen – ahogy már az elméleti részben részletesen is kifejtettük – a narcisztikus védekező mechanizmusok megjelenhetnek a csoport szintjén és a csoporttagok szociális identitásában is, és válhatnak a csoportkultúra normatív elemévé is (Volkan, 1996; Brown, 1997; Duchon & Drake, 2009; Cichocka, 2016).

5.1 Hipotézisek

Mivel jelen kutatásban nem állt rendelkezésre olyan validált módszer, amellyel egyértelműen eldönthető egy szövegről, hogy narcisztikus-e vagy sem, és ha igen, akkor milyen mértékben, ezért egy olyan elemzési eljárásra volt szükség, melynek segítségével ez a probléma áthidalható. Az egyik nyom, amelyen el tudunk indulni az volt, hogy a narcizmushoz regresszív minőség kapcsolódik.

Abból indultunk ki, hogy ha a nagycsoportokban megjelenő narcizmus a csoportalapú regresszió egyik formája (Volkan, 2003; 2004a; 2006b; 2009; 2015a; 2020b), akkor ennek a regresszióknak a nyelv szintjén is meg kell jelennie. Regresszióban megváltoznak a gondolkodási folyamatok: a másodlagos, logikus, absztrakt gondolkodás helyét az elsődleges, konkrét gondolkodási folyamatok veszik át. Ez a változás a nyelvhasználatban is megjelenik és empirikusan is megragadható a Regresszív Képzeti Szótár segítségével (RID) (Martindale, 1975). Ebben a szótárban a „Narcizmus” olyan változóként jelenik meg, amely az elsődleges gondolkodási folyamatokat indikálja. Ha például a beszélő sok olyan szót használ, amelyek a testet vagy annak részeit jelölik, akkor ez úgy jelenik meg az eredményekben, hogy az elsődleges gondolkodási folyamatok aránya növekedni fog. Ebből logikusan következik, hogy a narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata az adott szöveget akár regresszívvé is alakíthatja. Ez a gondolat jelentette az első hipotézisünk alapját.

H1: Feltételeztük *nemcsak az individuális, hanem a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata is hatással lehet a gondolkodási folyamatokra és ezen keresztül a szöveg minőségére is.*

Martindale (1975) szerint a regresszivitás egy másik indikátorát jelenti *a poláris minőségek juxtapozíciója* (együttes megjelenése). A kollektív narcizmus legfőbb jellemzője a saját csoport iránti fokozott pozitívitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás (Cichocka, 2016). A pszicho-dinamikus elmélet ezt a jelenséget a *csoportok közötti polarizációként* írja le (Volkan, 2004a).

H2: Második hipotézisünkben ezért azt *feltételeztük, hogy a regresszív állapotra jellemző poláris minőségek a csoportalapú narcizmusnak is indikátorai lehetnek: Minél fokozottabban jelenik meg a csoportközi polarizáció – mely alatt azt értjük, hogy a saját*

csoporttal szemben pozitív, a külső csoporttal szemben pedig negatív attitűddel viseltetik a beszélő –, annál „narcisztikusabb” mintával van dolgunk.

A mintaegységek vizsgálatában a második támpontot az jelentette, hogy a narcizmus állapotában megváltozik az érzelemszabályozás. de Zavala (2019b) szerint a kollektív narcizmusra alapvetően negatív érzelmi hangoltság, a külső csoportokkal szembeni negativitás jellemző.

H3: Ezért azt vártuk, hogy *a narcisztikus mintákban több negatív érzelm jelenik meg, mint a nem vagy kevésbé narcisztikus mintákban.*

A kollektív narcizmusra jellemző észlelt relatív depriváció miatt (Marchlewska et al, 2017; de Zavala et. al., 2009; Cichocka & Cislak, 2020; Grapsas et al., 2019) feltételezhető, hogy a tulajdonított csoportalapú érzelmek csoportközi eloszlásában is különbségek jelenhetnek meg a narcisztikus és nem narcisztikus minták között.

H4: Narcisztikus kommunikáció esetén azt vártuk, *hogy a mintákban a pozitív csoportalapú érzelmeken belül több státuszreleváns érzelm (dicsőség, becsület, büszkeség) és kevesebb autentikus csoport alapú kötődést indikáló érzelm (szeretet, öröm és remény) jelenik meg* (de Zavala, Cichocka & Bilewicz, 2013; Widmann, 2020).

H5: Valószínűsítettük, hogy ez a különbség a negatív csoportalapú érzelmek esetében is megjelenik, vagyis a narcisztikus mintákban több *státuszérezelm (megvetés, irigység és megalázottság) és kevesebb alapérezelm (félelem, harag, szomorúság) jelenik meg* (Matsumoto 2008; Keltner & Haidt 1999; Pincus, Cain, Wright, 2014; Segal, 1983; Volkan, 2004a; 2015a).

H6: Mivel a narcisztikus trauma azt jelenti, hogy a csoport tagjai csoporttagságukhoz kapcsoltan *megalázottságot* éltek át, ezért ezt az érzést a narcisztikus trauma *indikátorérezelmeként kezeltük.* (Volkan, 2003; 2004a; 2015a)

H7: Narcisztikus, azaz defenzív jellegű szociális identitást feltételezünk ott, ahol a csoport életében bekövetkező negatív eseményekért vagy állapotokért a beszélő a felelősséget külső csoportokra hárítja. *A felelősség szignifikáns hárítását a narcizmus jeleként interpretáltuk.*

H8: A kollektív narcizmushoz a szakirodalom fokozott fenyegetettségzselést kapcsol (de Zavala & Cichocka, 2011; de Zavala 2018; 2019a; de Zavala, Peker, Guerra, & Baran, 2016; de Zavala, Dyduch-Hazar & Lantos, 2019; de Zavala, Cichocka, & Iskra-Golec, 2013; Marchlewska et al., 2018), ezért azt valószínűsítettük, hogy *a narcisztikus mintákban több hosztilis- és kevesebb jószándék-tulajdonítás jelenik meg.*

A narratív elemzések hipotéziseit tehát négy tematikus pont mentén fogalmaztuk meg:

1. Regresszivitásra vonatkozó hipotézisek (H1, H2)
2. Érzelemszabályozásra vonatkozó hipotézisek (H3, H4, H5)
3. Narcisztikus traumára vonatkozó hipotézis (H6)
4. Külső csoportokra vonatkozó attribúciók (H7, H8)

5.2 Módszer

Ebben a vizsgálati szakaszban két lépésben haladtunk előre: A *szövegek regresszivitásának feltárásához* a német nyelvű Regresszív Képzeti Szótárt használtuk (a szoftverek neve: QDA Miner és Wordstat). A program az elsődleges és másodlagos gondolkodási folyamatok szűréséhez tematikus kategóriákat használ. Mivel ebben a kutatásban nem a személyes, hanem a szociális identitás vonatkozásában akartuk feltárni a regresszió minőségét, ezért az individuális narcizmus kategóriát úgy módosítottuk, hogy a szótárban a test és részeinek megnevezése (individuális narcizmus) helyett a csoport és részeinek (csoportnarcizmus) megnevezéseit illesztettük. Ezt minden egyes minta esetében külön elvégeztük, vagyis a szókészletet minden esetben az adott csoportra vonatkozóan alakítottuk át. (A Melléklet ezt a szókészletet részletesen tartalmazza). A vizsgálatok célja az volt, hogy a regresszív és nem regresszív mintákat elkülönítsük.

A kutatás következő lépéseként elvégeztük a *narratív kategoriális elemzést*, hogy a narratív kompozíció sajátosságainak feltárásával kiszűrjük azokat a szövegeket, amelyekben a csoportalapú narcizmusra jellemző identitáskonstrukció jellegzetességei jelennek meg. A vizsgálatokat a csoportközi érzelmek, intenciók és felelősség vonatkozásában végeztük el. A narratív pszichológiai tartalomelemzés előnye, hogy az elemzés kvalitatív kódjait a vizsgált

változó értékeiként kezeli, és ez által kvantitatív adatként statisztikailag feldolgozhatóvá teszi. A kategoriális elemzéshez egyrészt adatot szolgáltatott a RID elemzés, a változók másik részét viszont Atlas.ti8 tartalomelemző szoftver segítségével szószintű ill. tematikus kódolással szűrtük ki. A gépi kódolást manuális kódolással is kellett egészíteni egyrészt a tematikus változók miatt, másrészt pedig azért, hogy a változók csoportközi eloszlását is differenciálni tudjuk. A saját csoportot mindenkor a narrátor saját nemzeti nagycsoportja jelentette, a külső csoport meghatározása pedig eseménytől függően változott. Az NDK tankönyvi szövegekben a saját csoportot a kelet-németek jelentik a külső csoportba pedig a győztesek, és az „imperialista” németek (értsd: NSZK) is beletartoztak. Az elemzéseket a csoportközi érzelmek, intenciók, felelősség vizsgálati dimenziókban végeztük el.

A kategóriák szókészletét részben a Regresszív Képzeti Szótárból emeltük át, mert ez már validált alapként rendelkezésre állt. Azon változó esetében azonban, ahol erre nem volt lehetőség, mint pl. az irigység érzése, ott az Atlasti8 segítségével kézi kódolást alkalmaztunk. Az így kialakított szótárt két független, német anyanyelvű kódolóval teszteltük. A kódolás megbízhatóságát a Krippendorff-féle alfa (KALPHA) mutatóval mértük négy változó esetében (irigység, megvetés, felelősség, jó szándék), ahol nem volt lehetséges automatizált szószintű kódolás, melynek értéke nominális mérési skálájú változókat feltételezve $\alpha=0,9455$ (a 95% konfidencia intervallum határai: 0,9215 és 0,9645), ami az általánosan elfogadott magas megbízhatóságot jelentő 0,8-as küszöbérték feletti volt. A tartalomelemzéssel nyert kvantifikált adatok feldolgozása az SPSS 22.0 program segítségével történt. A csoportközi különbségek narratív konstrukciójának vizsgálatára egzakt binomiális próbát alkalmaztunk (ld. Agresti, 2019), mivel azt kellett statisztikailag is számszerűsített formában megvizsgálnunk, hogy a saját és a külső csoport között egy képzeletbeli 50-50 százalékos eloszláshoz képest a beszélő milyen különbséggel és mely csoportnak tulajdonít szignifikánsan gyakoribb mértékben bizonyos érzelmeket, intenciókat és felelősséget. A regressziót indikáló poláris minőségek juxtapozícióját a Pearson-féle korrelációs tesztekkel vizsgáltuk meg, hiszen bizonyos változók együtt járását kellett feltárnunk.

5.2.1 Vizsgált narratív változók

Az itt bemutatott narratív változók egy hosszú és aprólékos kvalitatív elemzés eredményeként kerültek kiválasztásra. A kutatás kezdetén a szakirodalmi inspirációk alapján haladva több lépcsőben szűrtük ki azokat a változókat, amelyek a csoportalapú narcizmus narratív konstrukciójával és nyelvi jegyeivel hozhatók kapcsolatba. A narratív változók feltárásánál lényeges szempont volt, hogy egzakt, az anyanyelvi kódolók számára könnyen azonosítható kategóriákat alakítsunk ki, ezért ahol lehetett, szószinten kódoltunk. A kategóriák kialakításánál a Regresszív Képzelti Szótár (RID) már validált szókészletére alapoztunk, ahol ez lehetséges volt.

5.2.2 Csoportközi érzelmek kódolásának szabályai példákkal

Pozitív csoportalapú érzelmek kódolása

Becsület	Státuszérzelem. A csoport erkölcsi, jellembeli kiválósága vagy egyéb értéke miatt megbecsült volta, jó hírneve. A RID glory kategóriájából került leválasztásra. Automatizált, szószintű kódolás (QDA Miner). Példák: <i>becsületet</i> (Ehre), <i>tiszteletet</i> (Achtung), <i>méltóság</i> (Würde)
Büszkeség	Státuszérzelem. A csoport teljesítményéhez kapcsolt érzés. A RID glory kategóriájából került leválasztásra. Automatizált, szószintű kódolás (QDA Miner). Példák: <i>büszkeség</i> (Stolz), <i>büszke</i> (stolz), <i>büszkélkedni</i> (stolzieren)
Dicsőség	Státuszérzelem. A csoport, nemzet életében fényes, dicső, nagyszerű korszak és a vele kapcsolatos hősi erény, vitézség, erkölcsi vagy hatalmi nagyság. A RID glory kategóriájából került leválasztásra. A történelmi nagycsoportokra vonatkozó dicsőséget kifejező szavakkal kiegészítve. Automatizált, szószintű kódolás (QDA Miner). Példák: <i>dicsőséges</i> (glorreich), <i>történelmi</i> (geschichtlich, historisch), <i>ezeréves</i> (tausendjährig).
Szeretet	A saját csoport (nemzet) iránti szeretet a csoporthoz való pozitív kötődés autentikus érzelme. Automatizált, szószintű kódolás (Atlas.ti8). Példák: <i>szeretet</i> (Liebe), ennek igei formája, <i>szeretni</i> (lieben), és befejezett melléknévi igenév formája, <i>szeretett</i> (geliebt).
Remény	A csoport megküzdését, optimizmusát indikáló érzélem. Automatizált, szószintű kódolás (Atlas.ti8). Példák: <i>remény</i> (Hoffnung) <i>remél</i> (hoffen), <i>reménytelen</i> (hoffnungsvoll).

Öröm A csoporttagsághoz kapcsolt pozitív alapérzelem. A RID tartalmazza. Automatizált, szószintű kódolás (QDA Miner).
Példák: *öröm* (Freude), *örülni* (sich freuen)

Negatív csoportalapú érzelmek kódolása:

Félelem Negatív csoportalapú alapérzelem. Szószintű kódolás. RID félelem kategória szókészlete. Automatizált, szószintű kódolás (QDA Miner)
Példák: *veszély* (Gefahr), *válság* (Krise), *terror* (Terror)

Harag Negatív csoportalapú alapérzelem. Szószintű kódolás. RID agresszió kategóriából leválasztva. Automatizált, szószintű kódolás (QDA Miner)
Példák: *harag* (Wut), *hassen* (gyűlöl), *bosszú* (Rache)

Szomorúság Negatív csoportalapú alapérzelem. Szószintű kódolás. A RID szomorúság kategória szókészlete. Automatizált, szószintű kódolás (QDA Miner)
Példák: *szomorú* (traurig); *gyász* (Trauer), *szenved* (leidet)

Megalázottság Negatív csoportközi státuszt indikáló érzelem. Szószintű kódolás a RID agresszió kategóriából leválasztva. Automatizált, szószintű kódolás (QDA Miner)
Példák: *kigúnyol* (*ausspotten*), *kinevet* (*auslachen*), *megaláz* (*erniedrigen*).

Megvetés Negatív csoportközi státuszt indikáló érzelem. Szószinten kódolandók azok a főnevek vagy jelzők, amelyek a saját vagy a külső csoportokra vonatkozó negatív értékítéletet fejeznek ki. Szószintű és tematikus kézi kódolás.
Példák: *bolond* (Narr), *pancser* (Stümper), *nulla* (Null).

Tematikusan kódoltak azok a mondategységek, ahol valamely csoport tagjainak leértékelése, kigúnyolása, teljesítményének vagy morális értékének kicsinylése fejeződik ki.

Példa: „... a degeszre tömött pénztárca volt az egyetlen, ami a német szocialistákat érdekelte.” (... prall gefüllten Geldbeutel, das einzige, worauf der deutsche Sozialismus Rücksicht genommen hat) (Mussolini, 1917)

Irigység Negatív csoportközi státuszt indikáló érzelem. Olyan csoportközi összehasonlításokat kódolunk, ahol a beszélő összehasonlítja saját csoportját a valamely külső csoporttal és az összehasonlítás eredménye a külső csoportra nézve kedvezőbb, a saját csoportra nézve hátrányos.
Példa: „... nekik nincsenek olyan gondjaik, mint nekünk.” (Sie haben alle die Sorgen nicht, die wir haben.) (Hitler, 1942)

Csoportközi intenciók, felelősség és kényszer kódolása:

Jó szándék	<p>Tematikus kézi kódolás. A jó szándék kinyilvánítása a morális cselekvés alapja. Kódolók azok a mondatrészek, ahol a beszélő cselekvési szándékát szándékosan és a csoport (morális) előnyére fejt ki.</p> <p>Példa: <i>Egy szabad és boldog, német és keresztény Ausztriát akarunk újra felépíteni</i> (Wir wollen ein freies und glückliches, ein deutsches und christliches Österreich neu aufbauen) (Dollfuß, 1934)</p>
Ártó szándék	<p>Szósztintű kódolás. A RID agresszió kategóriájából kerültek leválasztásra, azok a szavak, amelyek a szándékos veszteség, kár, fizikai fájdalom okozását jelölik. Automatizált, szósztintű kódolás (QDA Miner)</p> <p>Példák: <i>szétver</i> (zerschlagen), <i>kirabol</i> (rauben), <i>megöl</i> (töten)</p>
Felelősség	<p>Tematikus kézi kódolás. Olyan mondatrészek kerülnek kódolásra, ahol a csoport(tagok) számára veszteséggel vagy hátránnyal járó döntésekért vállalandó morális, jogi vagy hivatali felelősség jelenik meg.</p> <p>Példa: <i>nekik kell a felelősséget vállalni</i> (sie müssen die Verantwortung tragen), <i>mi nem vagyunk bűnösök</i> (wir sind schuldlos).</p>
Kényszer	<p>Szósztintű automatikus kódolás (Atlas.ti8). A kényszer kifejezései:</p> <ol style="list-style-type: none">1. utalhatnak szükségszerűségekre, elkerülhetetlenségekre (pl. muszáj/muss),2. kényszer kifejtésére vagy elszenvadására (pl. kényszerít/zwingt, arra kényszerültünk/wir sind gezwungen).3. valamilyen kötelességre, (pl. Pflicht /kötelesség)4. A kényszert, kötelezettséget, kötelességet kifejező haben..zu + infinitív szerkezet (jelentése kell, muszáj)5. melléknévi igenevek, melyek a kényszer állapotát fejezik ki, ú.m. aufoktroziert (oktrojált), aufgebürdet (rárótt)6. a notwendig (szükséges, szükségszerű) melléknév7. Főnevek, melyek erőteljes külső hatást jelenítenek meg, pl. Pflicht (kötelesség), Druck (nyomás), Zwang (kényszer).

A Csoportnarcizmus kategória kódolási szabálya:

Csoportnarcizmus	<p>Szósztintű automatikus kódolás (QDA Miner). A csoport és részeinek megnevezése, mely mindig a vizsgált csoporthoz igazított.</p> <p>Példák: <i>német</i> (deutsch), <i>nemzet</i> (Nation), <i>faj</i> (Rasse), <i>nép</i> (Volk), <i>tag</i> (Mitglied)</p>
------------------	---

5.3 Minta

A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek vizsgálatához egyrészt politikai beszédeket választottunk (N=52), ami lehetőséget adott arra, hogy a grandiózus jellegű narcizmust kísérő nyelvi jegyeiről kapjunk információt. A vulnerabilis csoportalapú narcizmus (narcisztikus trauma) nyelvi jegyeit viszont olyan csoport-narratívumokon keresztül vizsgáltuk, melyek a nagycsoportot ért narcisztikus sérelem elbeszélését tartalmazzák. A szövegelemzésekhez a Versailles-i békéről (1919) szóló szövegrészeket választottuk ki az 1939 és 2016 közötti időszakban íródott történelemtankönyvekben (N=61). A korpuszanyag további adatairól az 1. és 2. táblázatok informálnak.

A csoportalapú narcizmust *regresszív* jelenségként értelmeztük, mely a szakirodalom alapján két bázison alakulhat ki:

1. *Narcisztikus vezér*: A tömegmédiумok segítségével a csoportalapú regressziót a kiválthatja egy politikus vagy vezér is, akiről a szakirodalom szerint nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy maga is narcisztikus személyiségstruktúrával rendelkezik. Ennek vizsgálatára két olyan kortárs politikust választottunk ki, akiknek narcizmusáról szakirodalmi forrásokat találtunk (Hitler és Mussolini) és német kultúrkörből két olyan politikus beszédeit is kutatásba emeltük, akiknél ilyesfajta személyiségjegyeket nem tártak fel (Dollfuß és Merkel). Ők jelentették a kontrollcsoportot. Mivel a kollektív narcizmus a fasiszta/populista retorikában jelenik meg leggyakrabban, ezért a két diktátor politikai beszédei ennek a szempontnak is megfeleltek.
2. *Narcisztikus trauma*: Amikor a nagycsoport tagjai megalázottságot és félelmet élnek át, akkor ez a nagycsoport-identitás narcisztikus sérülését okozhatja. Egy negatív esemény azonban csak akkor válik jelentésselivé, ha az érintett csoport tagjai szándékos sértésként, megaláztatásként interpretálják. A nemzeti trauma emlékezeti reprezentációjában a nyelv szintjén manifesztált módon megjelenő narcisztikus regresszió vizsgálatára választottuk ki a Versailles-i békeszerződés szövegrészeit a nemzetiszocialista, NSZK és NDK történelemtankönyvekben az 1939 és 2016 közötti időszakban.

Politikusonként 13-13 beszédet vizsgáltunk, így összesen 52 politikai beszéd szöveganyaga került vizsgálatra. A politikai beszédek korpuszanyagáról a 3. táblázat, részletesebben pedig a Forrásanyagok jegyzéke c. fejezet tájékoztat:

A kutatásba vont politikai beszédek	Mintaegységek	Szószám
Hitler-beszédek	13	78 470
Mussolini-beszédek	13	20 458
Dollfuß-beszédek	13	13 529
Merkel-beszédek	13	13 007
Beszédek összesen	52	1254

3.táblázat: A politikai beszédek korpuszanyagának mintaegységekre vonatkozó adatai

A tankönyvi korpusz összeállításánál már rendelkezésünkre állt egy NSZK tankönyvi korpuszanyag a Versailles-i békéről szóló részekkel az 1939 és 2016 közötti időszakban. Ezt a szöveganyagot tízéves intervallumokba csoportosítva alakítottuk ki a vizsgálati egységeket. Az elemzéseknél figyelembe vettük, hogy az egyes évtizedekben eltérők a mintanagyságok. Az NDK korpuszba csak nyolc tankönyv került, mert a diktatúrában csak egységes tankönyvek voltak, melyek alig változtak az évtizedek során. Ezeket a tankönyveket külön vizsgálati egységként kezeltük. A kutatásba vont tankönyvi korpuszanyagról a 4. táblázat ad áttekintést, részletes könyvészeti adatokat pedig a Forrásanyagok jegyzéke c. fejezet.

Mintaegységek	Tankönyvek száma	Szószám
1. Deutsches Reich 1939-1945	5	13.192
2. NSZK 1950-es évek	7	5.367
3. NSZK 1960-es évek	4	3.512
4. NSZK 1970-es évek	5	3.738
5. NSZK 1980-as évek	8	8.862
6. NSZK 1990-es évek	8	6.090
7. NSZK 2000-es évek	5	2.192
8. NSZK 2010-es évek	10	4.739
9. NDK 1950-1989	8	4.450
Teljes minta	61	50.888

4. táblázat: A tankönyvi korpuszanyag mintaegységekre vonatkozó adatai

5.4 Eredmények

A pszicho-dinamikai koncepció szerint a nagycsoportokban megjelenő narcizmus mindig regresszív állapotot jelez, vagyis a *csoportalapú narcizmust a regresszió egyik formájaként értelmeztük*. Feltételeztük, hogy a *regresszív állapotot a megváltozott nyelvhasználat nemcsak indikálja, hanem ki is válthatja*. (H1)

5.4.1 Regresszivitás

Abból indultunk ki, hogy ha a narcizmus a regresszió egyik állapota, akkor ki kell szűrünk azokat a szöveget, amelyek regresszív minőséget mutatnak, vagyis *az elsődleges gondolkodási folyamatokat indikáló szóhasználat dominál a másodlagossal szemben*. A Regresszív Képzleti Szótár segítségével minden mintaegységet megvizsgáltunk, ennek eredményeit mutatják az 5. táblázatban a RID1 oszlopok. A Regresszív Képzleti Szótárral végzett első elemzés eredményei szerint mind a négy politikus beszédeiben a másodlagos folyamatok vannak túlsúlyban (RID1), vagyis a szövegek nem mutattak regresszivitást.

Politikusok	RID1	RID1	RID2	RID2
	Elsődleges folyamatok	Másodlagos folyamatok	Elsődleges folyamatok	Másodlagos folyamatok
Hitler	27,9%	72,1%	61,5%	38,5%
Mussolini	33,1%	66,9%	51,5%	48,5%
Dollfuß	23,7%	76,3%	64,2%	38,8%
Merkel	27,7%	72,3%	40,2%	59,8%

5. táblázat: A táblázatban a RID1 eredmények az individuális narcizmus változóval végzett RID-elemzések eredményeit mutatják. A RID2 oszlopban megjelenő értékek pedig azt jelzik, hogy a csoportnarcizmus változó hogyan változtatta meg az elsődleges és másodlagos gondolkodási folyamatok arányát a politikai beszédekben.

Ez után az automatizált szótárban az individuális narcizmus kategóriát csoportnarcizmus változóval cseréltük ki, vagyis az individuális narcizmus kategória helyett a csoportnarcizmus nyelvi jegyeit szűrtük ki, miáltal információt kaphattunk arról, hogy a csoportnarcizmus nyelvi jegyeinek gyakorisága milyen hatással van a szövegekben megjelenő gondolkodási folyamatok minőségére. Vagyis a narcizmusnak egy másik (csoport-)vonatkozását vizsgáltuk. Ezek az elemzések már más eredményt hoztak. Ugyanazon szövegek az individuális narcizmus vonatkozásában nem, de a csoportalapú narcizmus vonatkozásában már több politikusnál is regressziót jeleztek. Az eredményeket mutatják az 5. táblázat RID2 oszlopainak értékei. A saját

csoporthoz és tagjainak gyakoribb említése három politikusnál regresszív minőséget indikált, regresszióra utaló jeleket találtunk Hitler, Dollfuß és Mussolini beszédeiben.

A beszédekhez hasonlóan a csoportnarcizmus változóval módosított RID-elemzéseket a tankönyvi mintán is elvégeztük abból a célból, hogy a regresszív és nem regresszív minőségű narratívumokat elkülönítsük. A 6. táblázatban összefoglalt eredményeket kaptuk:

Tankönyv forráshelye	Időszak	Elsődleges folyamatok	Másodlagos folyamatok
Deutsches Reich	Náci évek	56%	44%
NDK	1980-as évek	53%	46%
NSZK	1950-es évek	56%	44%
NSZK	1960-as évek	52%	48%
NSZK	1970-es évek	50%	50%
NSZK	1980-as évek	60%	40%
NSZK	1990-es évek	52%	48%
NSZK	2000-es évek	48%	52%
NSZK	2010-es évek	50%	50%

6. táblázat: Elsődleges és másodlagos gondolkodási folyamatok aránya a tankönyvi narratívumokban (RID2 vizsgálati eredmények)

Regresszív minőség jelent meg a náci tankönyvekben, az NDK teljes mintában, az NSZK tankönyvekben az 1950-es, 1960-as, 1980-as és 1990-es évek tankönyveiben. Változást csak az 1970-es években és 2000-es évtizedben látunk, de az értékek között olyan csekély a különbség, hogy azt mondhatjuk, szinte a teljes tankönyvi minta regresszív vagy annak közelében mozog.

5.4.2 Csoportközi érzelmek

A regresszióvizsgálatok eredményei alapján a politikusok közül a három kortársnál, a tankönyvek esetében pedig csaknem a teljes minta vonatkozásában feltételeztük, hogy a regresszivitás valamilyen formában jelen van. A csoportközi érzelmek vizsgálata lehetőséget adott arra, hogy ezeket az eredményeket tovább differenciáljuk. A korpusz vizsgálatában először is azt teszteltük, hogy van-e asszociáció a politikusok és a beszédekben mutatkozó pozitív vagy negatív csoportközi érzelmek között. A politikusok adatait kereszttáblában összehasonlítva a khi-négyzet próba eredménye szerint a politikusok és a szövegek érzelmi valenciája között asszociáció mutatkozott ($\chi^2 = 55,853$; $p < 0,001$), tehát a korpuszanyag alkalmasnak találtuk a vizsgálat elvégzésére.

A kollektív narcizmus koncepció alapján feltételeztük, hogy összefüggés van az érzelmek valenciája és a narcisztikus kommunikációs stílus között. Mivel a kollektív narcizmusra az érzelmi hangoltság tekintetében a negatív érzelmek túlsúlya jellemző, ezért azt vártuk, hogy a narcisztikus kommunikációs stílust használó szónokoknál ez kvantifikált formában is kimutatható (H3).

A csoportközi érzelmek narratív vizsgálati dimenziójában először a politikusok beszédeiben vizsgáltuk meg az érzelmek valenciáját (7. Táblázat), majd csoportközi bontásban azt is, hogy a pozitív és negatív érzelmek hogyan oszlanak meg a saját és a külső csoport között.

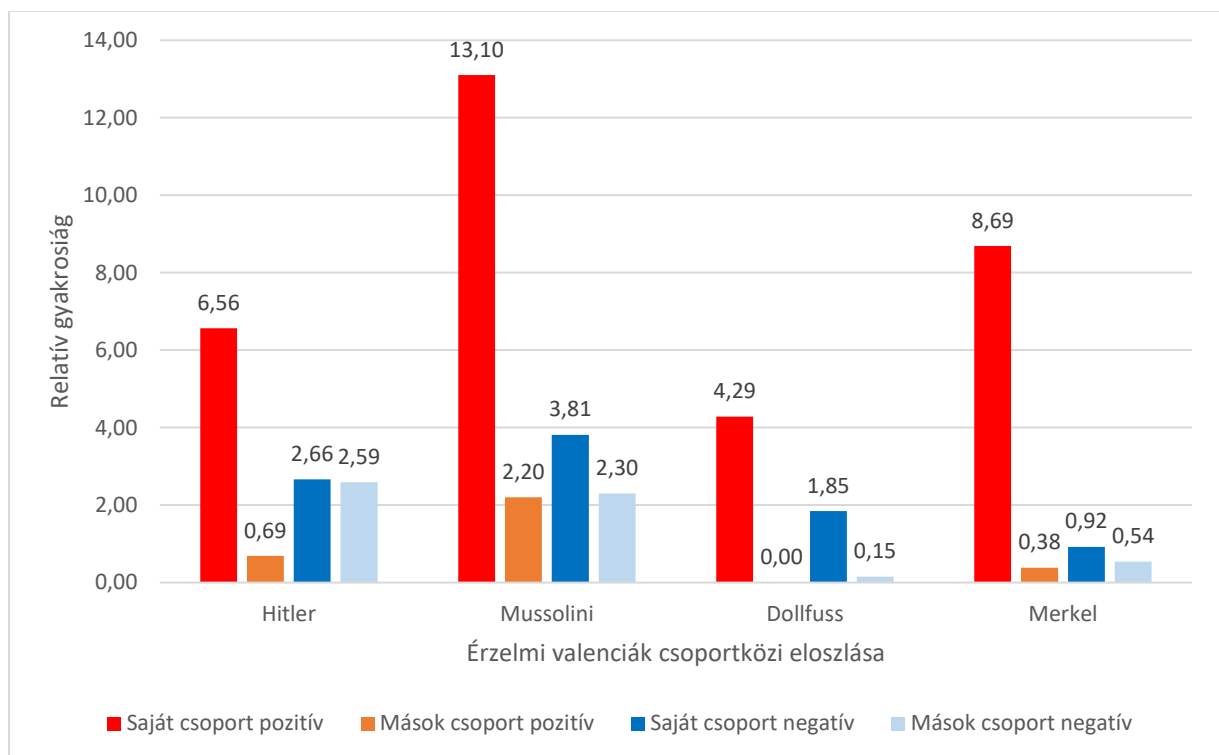
Érzelem	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Relatív gyakoriságok				
Pozitív érzelmek	7,25	15,3	4,29	9,07
Negatív érzelmek	5,25	6,11	2	1,46
Manifeszt arányok				
Pozitív érzelmek	58%	71%	68%	86%
Negatív érzelmek	42%	29%	32%	14%

7. táblázat: Pozitív és negatív érzelmek gyakorisága az egyes politikusoknál.

Az adatok alapján Merkel volt az a politikus, aki a csoportközi érzelmeken belül a legtöbb pozitív és a legkevesebb negatív érzelemzőt használta. Hitler pedig az a politikus, aki beszédeiben a csoportközi érzelmek tekintetében a legtöbb negatív és a legkevesebb pozitív

valenciájú érzelmszót használta a négy politikus közül. Egyébként minden politikusnál a pozitív érzelmek voltak túlsúlyban. A regresszív és a nem regresszív minták között annyi különbség volt, hogy Merkel beszédeiben a pozitív érzelmek a negatív érzelmekhez képest sokkal nagyobb arányban jelennek meg, mint a másik három politikusnál.

Következő lépésként megnéztük azt is, hogy ezek a pozitív és negatív érzelmek hogyan oszlanak el a csoportok között az egyes politikusok beszédeiben. Az eredményeket az 1. ábra mutatja.

1. ábra: A pozitív és negatív érzelmek relatív gyakorisága csoportközi összehasonlításban (beszéd)

Az eredmények szerint minden politikus több pozitív és több negatív érzelmet tulajdonított a saját csoportnak, mint a külső csoportoknak, vagyis a saját csoportot minden politikus érzelmileg differenciáltabban észlelte. Ezek a vizsgálatok azonban nem szolgáltak információval arról, hogy a pozitív és negatív érzelmek közül melyek azok, amelyek döntő mértékben meghatározzák az érzelmi valenciát, ezért megvizsgáltuk azt is, hogyan alakulnak ezen a két nagy csoporton belül az egyes érzelmek arányai (8. táblázat).

Hipotézisünkben azt fogalmaztuk meg, hogy a narcisztikus kommunikációban a pozitív csoportalapú érzelmek vonatkozásában a beszélő valószínűleg több státuszreleváns és kevesebb autentikus csoportalapú pozitív érzelmet használ (H4).

Érzelem	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Pozitív				
Dicsőség (glory)	60%	72%	43%	26%
Becsület	14%	12%	16%	13%
Büszkeség	4%	5%	0%	1%
Remény	9%	2%	14%	7%
Öröm	10%	4%	17%	15%
Szeretet	2%	5%	10%	38%
Összesen	100%	100%	100%	100%
Negatív				
Félelem	18%	28%	37%	33%
Harag	9%	6%	7%	19%
Szomorúság	11%	15%	37%	47%
Irigység	3%	2%	0%	0%
Megvetés	49%	40%	7%	0%
Megalázottság	10%	8%	12%	0%
Összesen	100%	100%	100%	100%

8. táblázat: Az egyes érzelmek aránya a pozitív és negatív érzelmeken belül a politikai beszédekben

Míg a három kortárs politikus beszédeiben a pozitív érzelmek között a dicsőség (glory) érzése mutat kiugró értéket, Merkel beszédeiben is megjelent ugyan, de nem a legnagyobb aránnyal. Nála ugyanis a pozitív érzelmek között a csoportalapú szeretet jelent meg a legnagyobb százalékban, amiről tudható, hogy nem a narcizmus indikátorérzelme. A pozitív érzelmek tekintetében azt látjuk a 8. táblázatban, hogy Merkelnél a szeretet mellett a remény és az öröm érzései is (együttesen 60%) jelentek meg nagyobb arányban, mint a három státuszreleváns érzelem: dicsőség, becsület és büszkeség (összesen 40%). A három férfi politikusnál azonban ennek épp a fordítottját látjuk. Hitlernél (78%), Mussolininél (89%) és Dollfuß-nál (59%) is a státuszérzelmek voltak túlsúlyban a pozitív érzelmek között.

A vizsgálatok a negatív érzelmek tekintetében is hasonló eredményt hoztak. A két diktátor beszédeiben a státuszérzelmek gyakrabban jelentek meg, mint az alapérzelmek. Dollfuß és Merkel beszédeiben viszont a negatív alapérzelmek domináltak a negatív státuszérzelmekkel szemben. Ezek vagy kisebb arányban vagy egyáltalán nem jelentek meg. A negatív érzelmeken belül érdekes eredmény még, hogy a negatív érzelmek csoportjában a *megvetés* érzése kiemelkedő volt Hitler és Mussolini szövegeiben. A félelem érzése Mussolini, Dollfuß és

Merkel beszédeiben is hangsúlyosan jelent meg, de a megvetéssel szemben ezt nem tekinthető narcizmust indikáló érzelmenek.

Merkelnél a másik három politikushoz képest viszonylag magas arányban jelent meg a harag érzése, ami lehet ugyan a narcizmus indikátorérzelme, de lehet attól független is, tehát ennek az érzésnek nincs differenciáló potenciálja. A megalázottság viszont, melyet a narcisztikus sérelem indikátoraként határoztunk meg, egyáltalán nem jelent meg Merkel beszédeiben. Annál nagyobb mértékben jelent meg ezzel szemben Dollfuß beszédeiben és a két diktátornál. Merkel abban is különbözött három történelmi politikustársától, hogy nála nem jelentek meg más narcizmus-releváns negatív érzelmek sem, mint pl. irigység, megvetés, megalázottság.

A regresszív jellegzetességet mutató beszédekben (Hitler, Dollfuß, Mussolini) azt láttuk, hogy a pozitív érzelmeknél a státuszérzelmek domináltak az autentikus kötődést jelző érzelmekkel szemben. Ugyanezen három politikus beszédében jelent meg a narcisztikus trauma indikátorértelme is: a megalázottság. Némi különbség mutatkozott azonban a negatív érzelmek tekintetében, mert a két diktátorral ellentétben Dollfuß-nál nem a státuszérzelmek voltak túlsúlyban, így ebben a tekintetben a Merkel beszédeiben feltárt negatív érzelmek eloszlásával mutatott nagyobb hasonlóságot. A regresszió és a narcizmusra jellemző érzelmi folyamatok közötti kapcsolat a fenti eredmények tekintetében tehát megalapozottnak tűnt, de ehhez további vizsgálatokra is szükség volt.

Mivel a narcisztikus attribúcióra a csoportközi különbségének maximalizálása jellemző, második hipotézisünkben (H2) azt feltételeztük, hogy minél fokozottabban jelenik meg a csoportközi polarizáció (saját csoporttal szemben pozitív, a külső csoporttal szemben pedig negatív attitűd), annál „narcisztikusabb” mintával van dolgunk. Vagyis azt vártuk, hogy a regresszivitást mutató mintákban több/szignifikánsabb csoportközi polarizációt találunk. Ennek vizsgálatára a saját és a külső csoportokra vonatkozóan a manifeszt érzelemszavak arányait egzakt binomiális próba segítségével teszteltük. Azt szeretnénk volna a statisztikai módszer segítségével feltárni, hogy a kimutatott arányokban az eltolódás milyen mértékű, milyen irányú, és mennyire szignifikáns.

Az egzakt binomiális tesztekkel azt vizsgáltuk, hogy a politikusok szövegei eltérnek-e egy fiktív egyensúlyi állapottól, amikor az adott személy egy adott érzelmet egyenlő arányban tulajdonít a saját ill. a külső csoportokra vonatkozóan. A 9. táblázatban csillagozott értékek azt

jelzik, hogy a beszélő szignifikánsan nagyobb arányban tulajdonította az adott érzelmeket a saját ill. a külső csoportoknak. Eltérés lehet természetesen a saját vagy a külső csoport javára is. Az itt bemutatott százaléktételek a *külső* csoportnak tulajdonított érzelmek arányát mutatják az adott érzelmen belül, az eltérés iránya tehát ily módon értelmezendő.

Érzelem	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Dicsőség (glory)	8,5% ***	15,2% ***	0,0% ***	3,2% ***
Becsület	7,3% ***	10,8% ***	0,0% **	26,7%
Büszkeség	4,2% ***	5,9% ***	-	0,0%
Remény	24,5% ***	50,0%	0,0% **	0,0% **
Öröm	8,5% ***	14,3% *	0,0% **	0,0% ***
Szeretet	0,0% ***	6,7% ***	0,0% *	0,0% ***
Megvetés	68,2% ***	84,4% ***	0,0%	-
Megalázottság	2,2% ***	10,0% *	0,0%	-
Irigység	71,4%	0,0%	-	-
Félelem	18,3% ***	9,7% ***	0,0% ***	0,0% ***
Harag	62,5%	12,5%	66,7%	100,0% *
Szomorúság	2,0% ***	11,8% **	12,5% **	0,0% ***

9. táblázat: A külső csoportra vonatkozó érzelmszavak aránya

Megjegyzés: A számítások az összes, saját vagy mások csoportjára vonatkozó érzelmhasználaton belül a KÜLSŐ csoportra vonatkozó érzelmszavak használatának arányát mutatják. A szignifikancia-tesztek az egzakt binomiális próbák eredményeiből származnak, ahol null-hipótezt feltételeztünk, hogy a politikus egyenlő arányban (50%) használta adott szavakat a saját és Mások csoportra is. * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$. A hiányzó értékek azt jelentik, hogy adott személy nem használta adott érzelmi jeget.

A tizenkét vizsgált érzelem közül a legtöbb szignifikáns érték Hitler beszédeiben látható, összesen tíz érzelmenél, ami azt jelenti, hogy jelentős narratív csoportközi torzítás figyelhető meg a vizsgált érzelmek háromnegyed részében, ami már önmagában is magas arány, tekintettel arra, hogy Merkelnél ez a torzítás hét érzelmenél jelent meg és intenzitását tekintve is látható a különbség. Hitlernél a „jóból” szinte semmi nem jut a külső csoportoknak, hiszen minden pozitív érzelem szignifikánsan nagyobb arányban a saját csoport oldalán jelent meg. A negatív érzelmek tekintetében szignifikánsan a saját csoport oldalán jelent meg a narcisztikus sérülés indikátorérzelme a *megalázottság* és az azt kísérő *félelem* és a *szomorúság* is. A harag elosztásában azonban érdekes módon nincs jelentős differencia, a két csoport haragja szinte kiegyenlített. A külső csoportokkal szembeni negativitás az érzelmek dimenziójában szignifikánsan mutatkozott a *megvetés* érzésnél. Ebből az látszik, hogy Hitler jelentősen megvetette, lenézte a releváns külső csoportokat. Mussolini azonban még nála is erősebben. Ezek nagyon lényeges indikátorok a minták differenciálásában.

Mussolini mintája nagyon hasonló volt a német diktátoréhoz, hiszen a csoportok között itt is jelentős különbség rajzolódott ki. Ezekben a beszédekben kilenc érzelemnél találtunk szignifikáns különbségeket, ezek intenzitása azonban eltért a Hitler-beszédekben feltárt eredményektől. A különbség inkább a pozitív érzelmek tartományában jelent meg, mert a remény és az öröm csoportközi érzelmei között nem volt jelentős érzelmi távolítás, vagyis a beszélő inkább a pozitív státuszérzelmek tekintetében emelte ki a csoportok között a különbséget. Hasonlóság jelent meg azonban a negatív érzelmi szegmensben. Jól látható, hogy a narcisztikus sérülést indikáló két érzelm (megalázottság és félelem) – Hitlerhez hasonlóan – szignifikánsan jelentek meg a saját csoport oldalán. Továbbá a külső csoportok megvetése, ahogy ezt már korábban kiemeltük, nagyon beszédes jele annak, hogy egy másokat értéktelenítő kommunikációval van dolgunk.

A másik két politikusnál, Dollfuß-nál és Merkelnél ettől többé-kevésbé eltérő mintát találtunk. Hasonlítottak egymásra abban, hogy kevésbé jelentek meg a csoportközi attribúciós különbségek, mégis különböztek, mert a negatív érzelmek vizsgálati szegmensében a narcisztikus sérülés indikátorérzelme Dollfuß-nál megjelent a saját csoport oldalán, Merkelnél azonban egyáltalán nem. Ebben Dollfuß mintája hasonlított a két diktátor elemzési eredményeihez, bár mértékét tekintve el is tért azoktól. További különbséget jelentett a megvetés érzése, amely Merkelnél egyáltalán nem jelent meg, Dollfuß-nál viszont nem a külső, hanem a saját csoportra vonatkozóan bukkant fel, vagyis az osztrákok megvetettségéről, leértékeltségéről beszél.

Ezek a vizsgálatok tkp. kiegészítik azt a korábbi leletet, hogy Merkel a pozitív csoportalapú érzelmek tekintetében nem a státuszérzelmek, hanem az érett, stabil szociális identitásra jellemző szeretet, remény és öröm érzelmeinél emelte ki a csoportközi különbségeket. Itt csak egyetlen státuszérzelem jelent meg szignifikáns különbséggel, a dicsőség, de ez tulajdonképpen nem differenciálja a mintát, hiszen ezzel a nagytással minden politikus élhet. A különbség azonban szembeűnő a státuszérzelmek és az autentikus csoportalapú érzelmek vonatkozásában. A diktátoroknál a csoportközi különbségek egyértelműen a státuszérzelmek dimenziójában domborodtak ki.

A tankönyvi minta elemzési eredményei

A politikai beszédek elemzésével nyert ismeretek birtokában ez után a tankönyvi korpuszon is elvégeztük a próbákat. Először az érzelmi valencia vizsgálatokat végeztük el, ami változatos eredményeket hozott. A két diktátúra tankönyveiben azt találtuk, hogy jóval több negatív, mint pozitív érzelmek jelent meg a Versailles-i békéről szóló narratívumokban. A negatív érzelmek aránya az összes tulajdonított érzelmen belül az NDK tankönyvekben 95%, a náci tankönyvekben 67%. Az NSZK mintában azonban minden évtizedben a pozitív csoportalapú érzelmek voltak túlsúlyban. Ez után megvizsgáltuk azt is, hogy a pozitív és negatív érzelmeken belül hogyan oszlik meg az egyes érzelmek aránya.

A két diktátúra tankönyvi szövegeiben a státuszérzelmek jelentek meg nagyobb arányban mind a pozitív, mind a negatív érzelmek vonatkozásában (10. táblázat). A pozitív érzelmek közül a legmagasabb arányban a dicsőségérzés jelent meg a két mintában, de az NDK-ban - különös módon - ez volt az egyetlen pozitív csoportalapú érzelmek között a náci években a megalázottság és a megvetés emelkedett ki a Versailles-i békéről szóló narratívumokban. Az NDK mintában is ez a két negatív státuszérzelmek dominált, de a megvetés szinte „uralja” a mintát, ahogy a 10. táblázatból kiolvasható.

Érzelmek	Náci évek tk.	NDK tk.
Dicsőség	55,36%	100%
Becsület	30,36%	-
Büszkeség	5,36%	-
Öröm	1,79%	-
Szeretet	0,00%	-
Remény	7,14%	-
Összesen	100,00%	100,00%
Félelem	2,96%	3,30%
Harag	8,88%	14,29%
Szomorúság	5,33%	0,00%
Irigység	16,57%	2,20%
Megvetés	32,54%	63,74%
Megalázottság	33,73%	16,48%
Összesen	100,00%	100,00%

10. táblázat: Csoportalapú érzelmek arányai a Versailles-i békéről szóló tankönyvi szövegekben 1939-1989

A dicsőségérzés az NSZK tankönyvi minta minden évtizedében a dicsőségérzés emelkedett ki a pozitív érzelmek között, vagyis ezekben a mintákban is a státuszérzelmek domináltak a

pozitív érzelmek vizsgálati szegmensében. Ahogy a 11. táblázatban látható, az autentikus kötődést indikáló pozitív érzelmek teljesen háttérbe szorulnak.

Érzelem	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Dicsőség	91,67%	84,62%	74,19%	84,21%	75,00%	82,35%	89,80%
Becsület	2,78%	3,85%	19,35%	5,26%	15,63%	14,71%	4,08%
Büszkeség	0,00%	0,00%	0,00%	7,89%	3,13%	0,00%	0,00%
Öröm	0,00%	3,85%	3,23%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Szeretet	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Remény	5,56%	7,96%	3,23%	2,63%	6,25%	2,94%	6,12%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
Félelem	5,88%	17,39%	8,57%	12,12%	9,52%	2,94%	8,70%
Harag	8,82%	26,09%	28,57%	15,15%	28,57%	23,53%	13,04%
Szomorúság	29,41%	4,35%	20,00%	24,24%	23,81%	11,76%	8,70%
Irigység	20,59%	13,04%	5,71%	15,15%	2,38%	2,94%	0,00%
Megvetés	5,88%	4,35%	5,71%	6,06%	0,00%	5,88%	0,00%
Megalázottság	29,41%	34,78%	31,43%	27,27%	35,71%	52,94%	69,57%
Összesen	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

11. táblázat: Csoportalapú érzelmek arányai a Versailles-i békéről szóló NSZK tankönyvi szövegekben 1950-2016. Az oszlopok az évtizedekre bontott tankönyvi minták adatait mutatják.

A negatív érzelmeknél azonban differenciáltabb képet látunk. A státuszérzelmek és a negatív alapérzelmek között a differencia mérsékelte, a háború utáni két évtizedben még a státuszérzelmek képviselnek nagyobb arányt, de a hetvenes évektől változik ez a trend és az alapérzelmek mutatnak nagyobb arányt. Feltűnő viszont, hogy a 2000-es évektől kezdve a megalázottság aránya ugrásszerű változást mutat, napjaink tankönyveiben a negatív érzelmek csaknem 70 százalékát foglalja el, és nem kíséri intenzív félelem. Vagyis a Versailles-i békéről szóló tankönyvi narratívumokban nagyon intenzíven jelenik meg napjainkban a megalázottság érzése, melyet inkább harag kísér és kevésbé a félelem és a szomorúság érzései.

A tankönyvekben is vizsgálat alá vettük, hogy a tankönyvírók hogyan konstruálják a csoportközi különbségeket. A 12. táblázatban bemutatott eredményekben a számítások az összes (saját vagy külső csoportra vonatkozó) érzelem megnevezésén belül a *külső* csoportra vonatkozó érzelemszavak arányát mutatják. A szignifikancia-tesztek az egzakt binomiális próbák eredményeiből származnak, ahol null-hipotézis feltételezte, hogy a politikus egyenlő arányban (50%) használta az adott szavakat a saját és a külső csoportra is. A következő eredményeket kaptuk:

Érzelem	Náci évek	NDK
Dicsőség	74,2% ***	20,0%
Becsület	47,1%	-
Büszkeség	0,0%	-
Öröm	0,0%	-
Szeretet	-	-
Remény	50,0%	-
Félelem	40,0%	0,0%
Harag	60,0%	30,8%
Szomorúság	20,0%	-
Irigység	0,0% ***	0,0%
Megvetés	90,9% ***	100,0% ***
Megalázottság	26,3% ***	20,0% *

12. táblázat: Az egzakt binomiális próba eredményei a náci évek és az NDK tankönyveiben.

Megjegyzés: A számítások az összes, saját vagy mások csoportjára vonatkozó érzelmhasználaton belül a KÜLSŐ csoportra vonatkozó érzelmiszavak használatának arányát mutatják.

A hiányzó értékek azt jelölik, hogy a tankönyvben nem fordul elő az adott érzelm.

* = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

A náci évek tankönyveiben szignifikáns különbség (polarizáció) jelent meg a státuszérzelmeknél, ezen belül is a dicsőségérzés vonatkozásában és ahogy a 12. táblázatból kiolvasható a negatív státuszérzelmek mindegyikénél. Ebből az derül ki, hogy az irigység teljes mértékben a németek oldalán jelenik meg, akik mélyen megvetik a győzteseket, akiknek sokkal kevesebb jutott a megalázottságból. Az NDK tankönyvekben két negatív státuszérzelménél látunk polarizáló érzemltulajdonítást: a kelet-németek is mélyesen megvetették a győzteseket, akiknek sokkal kevesebb jutott a megalázottságból. Jól látszik, hogy mennyire hasonló a két minta.

Érzelem	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010
Dicsőség	54,5%	54,5%	60,9%	40,6%	45,8%	28,6% *	50,0%
Becsület	100,0%	0,0%	16,7%	0,0%	40,0%	0,0%	0,0%
Büszkeség	-	-	-	100,0%	0,0%	-	-
Öröm	-	100,0%	0,0%	-	-	-	-
Szeretet	-	-	-	-	-	-	-
Remény	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
Félelem	50,0%	50,0%	66,7%	50,0%	50,0%	0,0%	100,0%
Harag	66,7%	66,7%	20,0%	40,0%	8,3% *	37,5%	0,0%
Szomorúság	42,9%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Irigység	100,0%	100,0%	75,0%	100,0%	0,0%	0,0%	-
Megvetés	-	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%	50,0%	-
Megalázottság	20,0%	0,0% ***	0,0% ***	0,0% ***	0,0% ***	0,0% ***	6,3% ***

13. táblázat: Az egzakt binomiális próba eredményei az NSZK tankönyvekben 1950-2016.

Megjegyzés: A számítások az összes, saját vagy mások csoportjára vonatkozó érzelmhasználaton belül a KÜLSŐ csoportra vonatkozó érzelmiszavak használatának arányát mutatják. A hiányzó értékek azt jelölik, hogy a tankönyvben nem fordul elő az adott érzelm. * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

Az NSZK tankönyvekben csak egyetlen érzelemnél találtunk szignifikáns eltérést a csoportok között, mégpedig a *megalázottság* érzésének tekintetében (ld. 13. táblázat). Úgy tűnik ez az az érzelm, amely a Versailles-i nemzeti traumáról szóló tankönyvi narratívumokban a csoportközi polarizáció kulcsérzelme, egyúttal a narcisztikus trauma legfontosabb indikátorérzelme. Az NSZK adatok azt is indikálták, hogy a narcisztikus traumát kísérő érzés töretlen, csaknem száz évvel az esemény után is jelentős szignifikanciával van jelen a történelemtankönyvekben.

Figyelmet érdemel még a megvetés érzelm, mert az NDK tankönyvekben a csoportközi különbségeket a szerzők kevésbé a megalázottság, inkább a megvetés érzéssel emelték ki. Ez a negatív státuszérezelm azért is érdekes ebben a kutatásban, mert az irigységhez hasonlóan a narcizmus pszicho-dinamikájának megjelenését jelzi. A két csoportalapú érzelm hasonló abban a tekintetben, hogy mindkettő a szociális összehasonlítás eredményének kiértékeléséhez kapcsolódik. A különbséget az jelenti, hogy irigységet akkor élnek át a csoporttagok, ha az összehasonlítás eredménye a saját csoportra nézve negatív (összehasonlítottuk magunkat és mi kevesebbek vagyunk). Megvetés esetén viszont a csoportközi összehasonlítás eredménye a külső csoportra vonatkozóan jár negatív eredménnyel (összehasonlítottuk magunkat és ők kevesebbek, mint mi). Az érzelm kimutatásával a megvetettnek automatikusan alacsonyabb státuszt tulajdonít. Mindkét érzelm alkalmas arra, hogy státuszkülönbséget hozzon létre a csoportok között. A kollektív narcizmus hiedelmével élő egyének csoportjukat más csoportokhoz képest hátrányosabb helyzetben lévőnek észlelik, vagyis irigységet élnek át. A megvetés pedig lehetőség arra, hogy az egyén az észlelt relatív deprivációt érzelmileg kompenzálja. A narratívumokban azonban eltérő gyakorisággal jelenik meg ez a két érzelm.

A megvetés-irigység rátával jól érzékelhető, hogy melyik érzelm jellemzőbb az adott szövegre. A kutatási eredmények ebben a tekintetben jelentősen eltértek. Az egy feletti érték azt jelzi, hogy a kommunikációban több megvetés jelenik meg és kevesebb irigység. Hitlernél a ráta (38,20) magasabb, Mussolininél némileg (18,60) alacsonyabb, de még így is magas értéket mutatott. Merkel és Dollfuß beszédeiben nem jelentek meg ezek az érzelmek.

A tankönyvi korpuszban a diktatúrák tankönyvei mutattak magasabb megvetés arányt, a legmagasabb értéket az NDK (32,67) tankönyvekben találtuk, a náci évek tankönyveiben (1,47) és az újraegyesítés után az 1990-es évek (2,13) és a 2000-es évek tankönyveiben (4,84). Vagyis ezekben a szövegekben a beszélők erős megvetéssel illették a külső csoportokat. A háború utáni

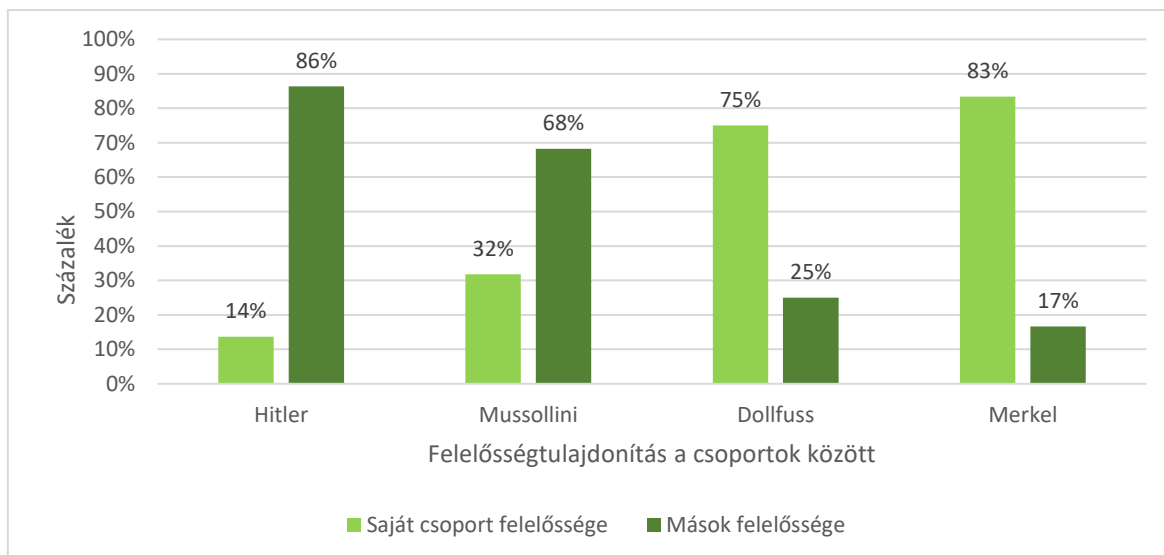
NSZK tankönyvekben azonban egészen az újraegyesítésig az irigység jelent meg nagyobb arányban, vagyis a győztesekkel szembeni hátrány (relatív depriváció) mutatható ki. A legújabb tankönyvekben azonban ezek az indikátorérzelmelek eltűntek. Ezekből az eredményekből arra következtettünk, hogy a két érzelemnek esetleg indikátor jellege lehet. Erre a lehetőségre azonban a Megbeszélés részben még visszatérünk.

5.4.3 Csoportközi intenciók és felelősség

A csoportközi polarizáció másik lehetősége, ha a beszélő vagy narrátor a csoportok jó és ártó szándékai vagy felelősségük között teremt szignifikáns különbséget, hiszen ez által kiemelhető a saját csoport morális felsőbbrendűsége. A szakirodalmi leletek alapján pedig azt is feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmus megjelenése esetén *a felelősség nagyobb mértékben jelenik meg a külső csoportok oldalán (H7)* és megvizsgáltuk azt is, hogy *mely mintákban jelenik meg a külső csoportok oldalán szignifikánsan több ártó szándék, a saját csoport oldalán pedig több jó szándék (H8)*.

Első lépésként itt is megvizsgáltuk azt is, hogy a beszédkorpusz mennyire alkalmas a vizsgálat elvégzésére. Az előzetes eredmények szerint szignifikáns különbség mutatható ki a négy politikus között a csoportközi felelősség-attribúciók ($\chi^2= 28,21$; $p<.001$), az ártó szándékok ($\chi^2= 17,82$; $p<.001$) és a jó szándékok tekintetében ($\chi^2= 31,25$; $p<.001$) is, ami azt jelezte, hogy a korpusz változatossága megfelelő a vizsgálat szempontjából.

Következő lépésként a csoportközi felelősség attribúcióját elemeztük, az eredményeket a 2. ábra mutatja, melyről leolvasható, hogy a négy politikus közül a két diktátor a felelősséget egyértelműen a külső csoportokra hárította. Ezzel szemben Dollfuß és Angela Merkel inkább a saját csoportnak, azaz a németeknek tulajdonított több felelősséget a beszédekben.

2. ábra: A csoportközi felelősség csoportközi megoszlása politikusonként.

A csoportközi felelősség és intenciók tulajdonításának vizsgálatára az érzelmekhez hasonlóan egzakt binomiális próbát is végeztünk, ahol null-hipotézis feltételezte, hogy a politikus egyenlő arányban (50%) tulajdonított felelősséget ill. jó vagy ártó szándékot a saját és külső csoportoknak is. A 14. táblázatban összesített adatokból látszik, hogy szignifikánsan csak Hitler tulajdonított több felelősséget a külső csoportoknak. Mussolininél nem látunk ugyan polarizációra utaló szignifikanciát, de a felelősségeloszlás arányai így is beszédesek. Dollfuß és Merkel adatai nem mutattak szignifikanciát. A szándéktulajdonítások tekintetében azonban már jelentős csoportközi differenciákat találtunk.

Intenció / felelősség	Külső csoportok			
	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Felelősség	86,4% ***	68,2%	25,0%	16,7%
Ártó szándék	74,4% ***	74,1% ***	100,0% ***	76,3% ***
Jó szándék	6,0% ***	28,0% *	0,0% ***	6,5% ***

14. táblázat: A csoportközi intenciók és felelősség attribúciós arányai a külső és a saját csoportra vonatkozóan. Megjegyzés: A számítások az összes, saját vagy mások csoportjára vonatkozó szóhasználaton a külső csoportra vonatkozó attribúciók arányát mutatják. A hiányzó értékek azt jelölik, hogy az adott attribúció nem fordul elő. * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

Ahogy a fenti táblázat mutatja az összes politikus beszédében jelentős különbség jelent meg mind a jó, mind a hosztilis csoportközi szándékok tekintetében. Más szóval minden politikus szignifikánsan több ártó szándékot tulajdonított a külső csoportnak és szignifikánsan több jó

szándékot a saját csoportjának. Vagyis ebben a vonatkozásban nem különböztek egymástól a politikusok.

Megvizsgáltuk a gyakoriságértékeket is a négy politikus beszédeiben és azt találtuk, hogy a két diktátor gyakrabban élt hosztilisszándék-tulajdonítással, és nemcsak a külső csoportok vonatkozásában, hanem a saját csoport szándékait illetően is (ld. 15. táblázat). Más szóval Hitler és Mussolini beszédeiben gyakrabban fordult elő fenyegetés. Dollfuß volt az egyetlen politikus, aki tartózkodott ettől. Merkel azonban nem volt ilyen barátságos a fenyegető külső csoportokkal, az ő beszédeiben is találtunk fenyegetést. A fenyegetettség ugyanakkor minden politikus beszédében megjelent.

Ártószándék-attribúciók	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Ártó szándék: Saját csoport	1,63	1,37	0,00	0,31
Ártó szándék: Mások	4,74	3,91	3,62	1,85
Összesen	6,37	5,28	3,62	2,16

15. táblázat: A hosztilis csoportközi intenciók tulajdonításának relatív gyakorisága a politikusoknál

Az intenciók vizsgálata a csoportközi jó szándékok tekintetében azonban ettől némileg eltérő eredményt hozott (16. táblázat).

Jószándék-attribúciók	Hitler	Mussolini	Dollfuß	Merkel
Jó szándék: Saját csoport	3,42	0,88	4,58	10,69
Jó szándék: Külső csoportok	0,22	0,34	0	0,08
Összesen	3,64	1,22	4,58	10,77

16. táblázat: A pozitív csoportközi intenció-attribúciók relatív gyakorisága a politikusoknál

A jó szándékok tekintetében Merkel beszédeiben találtuk a legtöbb csoportközi jószándék-tulajdonítást, a legkevesebbet pedig Mussolini beszédeiben. Ez után megvizsgáltuk azt is, hogy vajon milyen különbség megjelenik-e az ártó és a jó szándékok tekintetében. Azt valószínűsítettük ugyanis, hogy a narcisztikus mintákban több ártószándék- és kevesebb jószándék-tulajdonítás jelenik meg (H8).

Az ártó és jó szándék eredményeket egy arányszámmal hasonlítottuk össze (ártó szándékok/jó szándékok), melyet az abszolút gyakoriság értékekből számítottunk. Az *intencionális ráta* értéke egy, ha az elbeszélő ugyanannyi csoportközi ártó és jó szándékot tulajdonít. Az egynél magasabb érték azt jelzi, hogy a beszélő több ártó és kevesebb jó szándékot tulajdonít a csoportoknak, vagyis a környezetet inkább fenyegetőnek észleli. Ha a ráta kisebb, mint egy, akkor a beszélő több jószándék- és kevesebb ártószándék-tulajdonítással él, ami nagyobb biztonságérzetre enged következtetni.

Az elemzésekben egy alatti intencionális ráta értéket találtunk Merkel (0,20) és Dollfuß (0,79) beszédeiben, viszont egynél magasabb érték jelent meg Hitler (1,75) és Mussolini (4,33) beszédeiben. Vagyis a két diktátor több ártó, mint jó szándék tulajdonítással élt a kommunikációjában.

Az intencionális ráta értékei a tankönyvekben viszont ettől lényegesen különböztek (17. táblázat). A Versailles-i békéről szóló narratívumokban minden tankönyvi mintaegységben a hosztilis intenciók voltak túlsúlyban. Az intencionális rátát ez esetben is az abszolút gyakoriság értékekből kiindulva az ártó- és jószándék-tulajdonítások hányadosaként adtuk meg. Azokban az esetekben, ahol az érték nulla volt, technikai okokból egyet számoltunk, mert a nullával való osztás értelmetlen lett volna. Ez azonban az eredményekben nem okozott jelentős torzítást.

D.R.	NDK	NSZK	NSZK	NSZK	NSZK	NSZK	NSZK	NSZK
1939-45	1950-89	1950-es	1960-as	1970-es	1980-as	1990-es	2000-es	2010-es
23,66	82	10	13	2,4	2,28	2,66	20	4,16

17. táblázat: Intencionális ráta a tankönyvekben. Minél magasabb ez a ráta, annál nagyobb fenyegetettséget jelenít meg. Az egy alatti érték nagyobb biztonságérzetre enged következtetni.

Az adatokból az derült ki, hogy minden tankönyvi mintában az ártó intenciók jelentek meg nagyobb mértékben, de a diktatúrák tankönyveiben nagyságrendekkel nagyobb értékeket találtunk. Az NDK években a hosztilis szándékok észlelése nemhogy csökkent volna, hanem még a náci időknél is nagyobb mértékben jelent meg. Az NSZK-ban azonban a ráta értékei csökkenő tendenciát mutattak, bár a 2000-es minta itt is kiugró értéket jelzett.

A tankönyvekben azt is megvizsgáltuk, hogy a narrátorok hogyan osztják el a csoportok a háborús felelősséget és mely csoportnak tulajdonítanak több ártó/jó szándékot, és kimutatható-

e a csoportok között szignifikáns különbség (18-20. táblázatok). A számítások az összes (saját vagy külső csoportra vonatkozó) szóhasználaton belül a *külső* csoportnak tulajdonított arányt mutatják, amiből következtethetünk a saját csoport adataira is.

Intenció/Felelősség	Náci évek	NDK
Felelősség	90,0% ***	100,0% *
Ártó szándék	96,5% ***	98,8% ***
Jó szándék	0,0%	-

18. táblázat: Az egzakt binomiális próba eredményei a tankönyvekben. Az itt megjelenő százalékos értékek a KÜLSŐ csoportoknak tulajdonított felelősség és szándéktulajdonítások arányáról tájékoztatnak.
* = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

A diktatúrák tankönyveiben a diktátorokéhoz hasonló minta jelent meg (18. táblázat). A felelősség szignifikánsan a győztesek oldalán jelent meg, sőt van, ahol szinte teljes felelősségvárítást láttunk az adatokban (NDK). Az ártó szándékok is szignifikánsan, csaknem abszolút mértékben a külső csoport oldalán jelentek meg. Jó szándék viszont kizárólag a saját csoport oldalán, ha egyáltalán megjelent a szövegekben, hiszen az NDK tankönyvekben egyáltalán nem fordult elő jószándék-tulajdonítás. Az NDK minta szélsőséges értékei önmagukban is markánsan jelzik a csoportközi polarizáló dinamika jelenlétét.

A háború utáni NSZK tankönyvekben is találtunk polarizációra utaló értékeket, mégpedig az ártó szándékok tekintetében. A narrátorok a külső csoportoknak szignifikánsan több ártó szándékokat tulajdonítottak (19. táblázat), ami a fenyegetettségérzés kontinuitására utal.

Intenció/Felelősség	1950-es tk.	1960-as tk.	1970-es tk.	1980-as tk.
Felelősség	60,0%	80,0%	53,3%	57,1%
Ártó szándék	90,0% ***	100,0% ***	94,1% ***	93,8% ***
Jó szándék	-	100,0%	71,4%	85,7%

19. táblázat: Az egzakt binomiális próba eredményei az NSZK tankönyvekben az újraegyesítés előtt. Az itt megjelenő százalékos értékek a KÜLSŐ csoportoknak tulajdonított felelősség és szándéktulajdonítások arányáról tájékoztatnak.
* = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

Ugyanakkor a csoportközi felelősség-attribúciók értékei csökkenő trendet mutattak, a tankönyvszerzők egyre kisebb mértékben tulajdonították a háborús felelősséget a győzteseknek.

Az újraegyesítés utáni évtizedek adataiban (20. táblázat) is töretlenül tovább élt az a narratív stratégia, amely a győzteseket fenyegető, ártó szándékú külső csoportként jeleníti meg. A szándékok tekintetében ugyanakkor változást is látunk, hiszen a külső csoportoknak a 2010-es tankönyvekben már szignifikánsan több jó szándékot tulajdonítanak a szerzők. A felelősség trendjére is érdemes egy pillantást vetni, hiszen ebben a vizsgálati szegmensben is változás következett be – egyre inkább a saját csoport oldalára került. A 2000-es évek kiugró százaléértéke a régi szövegek visszatérését mutatja.

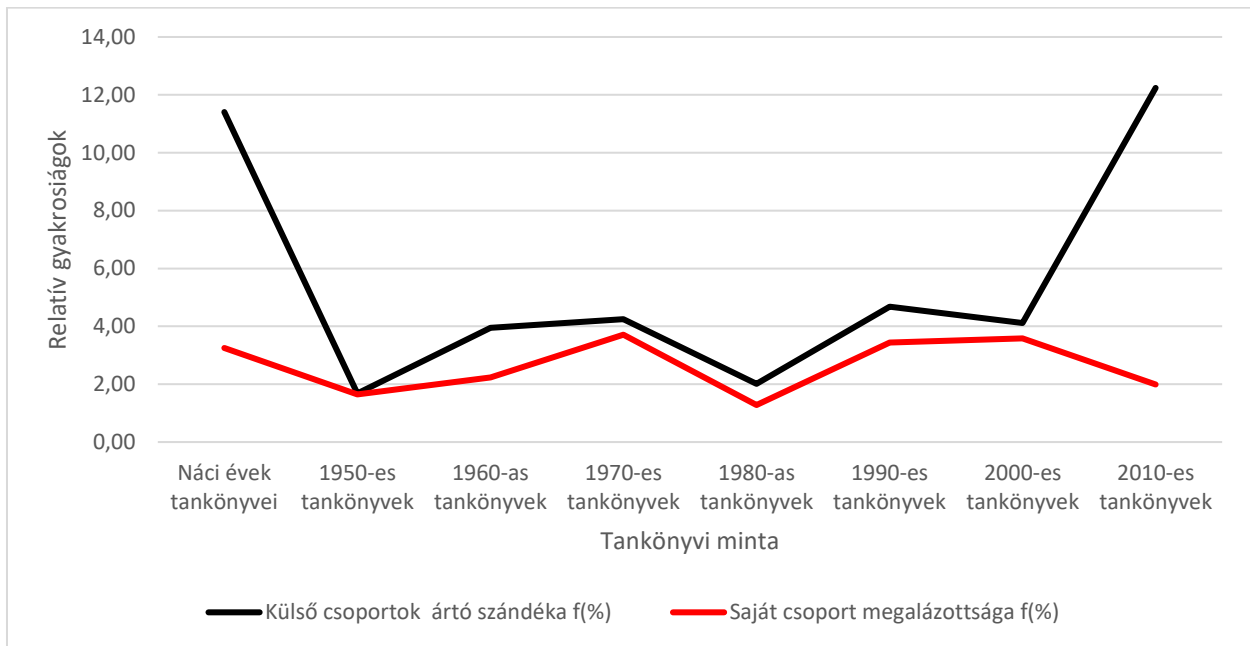
Intenció/Felelősség	1990	2000	2010
Felelősség	28,6%	70,0%	21,4%
Ártó szándék	95,8%***	100,0%***	94,0%***
Jó szándék	66,7%	100,0%	83,3%*

20. táblázat: Az egzakt binomiális próba eredményei NSZK tankönyvekben az újraegyesítés utáni évtizedekben. Az itt megjelenő százalékos értékek a KÜLSŐ csoportoknak tulajdonított felelősség és szándéktulajdonítások arányáról tájékoztatnak. * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$; *** = $p < 0.001$.

Hipotézisünkben (H6) azt feltételeztük, hogy a narcisztikus sértettség pszicho-dinamikáját jelzi a megalázottság érzése. Tudjuk azt, hogy ez az érzés a teljes tankönyvi mintát vörös fonálként kíséri végig, mind a diktatúrák, mind a demokratikus NSZK tankönyveiben jelen volt. Összevetve a narcizmus intencionális jellemzőivel is, azt találtuk, hogy jelentős együtt járás van a két változó (külső csoportok ártó szándéka és a saját csoport megalázottsága) között (ld. 3. ábra).

A tankönyvekben töretlenül él az az attribúciós minta, hogy *a németeket a győztesek szándékosan alázták meg*. Jól látszik, hogy az 1950-es és a 2000-es évek közötti idő intervallumban a két görbe (mások ártó szándéka és a saját csoport megalázottsága) csaknem párhuzamosan halad. A náci tankönyvekben azt látjuk, hogy a megalázottságot sokkal több ártó szándék tulajdonítás kíséri, mint a második világháború utáni években, a *2010-es évek mintája arról tanúskodik, hogy a megalázottság intenzitása ugyan csökkent, de ezt nem kísérte a*

hosztilis szándéktulajdonítások csökkenése, sőt a gyakoriságértékek magasabbra szöktek, mint a náci években.

3. ábra: Tankönyvi minta: a németek megalázottsága és a győztesek szándékos rosszulindulata a történelemtankönyvekben a relatív gyakoriságok értékeinek összehasonlításával.

Ez a minta azonban eltér abban a náci tankönyvektől, hogy a saját csoport oldalán jóval magasabb felelősségértékeket találunk. Ennek szintje viszont némileg elmarad az 1970-es felelősségvállalás irányába nyitó tankönyveitől. Az 1950 és 1989 közötti időszak NSZK tankönyveiben a saját csoport megalázottsága és a külső csoportok ártó szándéka között az együtt járás statisztikailag is kimutatható ($r = .472$; $p < .05$). A náci és az NDK diktatúra tankönyveiben azonban nem mutatható ki korreláció.

5.5 Megbeszélés

A narratív vizsgálatok célja az volt, hogy a narratív konstrukció mentén feltárjuk, mely szövegekben jelenik meg a csoportalapú narcizmusra jellemző identitáskonstrukció. Négy tematikus csoportban foglalmaztuk meg a hipotéziseket: regresszió, érzelmek, narcisztikus trauma és külső csoportra vonatkozó attribúciók.

Mivel a narcizmus megjelenése a csoportokban mindig regressziót jelez, ezért első két hipotézisünkben erre vonatkozó feltételezéseket foglalmaztuk meg. Feltételeztük, hogy

nemcsak az individuális, hanem a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata is hatással lehet a gondolkodási folyamatokra és ezen keresztül a szöveg minőségére is (H1). E kérdés tisztázására a Regresszív Képzeti Szótár „Narcizmus” kategóriáját a „Csoportnarcizmus” változóval módosítottuk. Bár az individuális narcizmus változóval végzett vizsgálatok eredményei szerint minden politikus beszédében a másodlagos gondolkodási folyamatok domináltak, a csoportnarcizmus változóval végzett elemzéseknél azonban három politikusnál regresszió jelent meg. A regresszióknak ezt a típusát a szociális identitások vonatkozásában csoportalapú regresszióként értelmeztük. Merkel volt az egyetlen politikus, akinek beszédeiben a regresszióknak egyik típusa sem jelent meg. A három kortárs politikus beszédeinek elemzési eredményei alapján ezekben a szövegekben a csoportalapú narcizmus jelenlétét feltételeztük. Ez az eredmény természetesen további megerősítést igényelt. A tankönyvekben az elsődleges és a másodlagos gondolkodási folyamatok között nem találtunk jelentős különbséget. Bár a minta nagy részében az arányok inkább regresszivitást jeleztek, kivéve az NDK tankönyvek és az újraegyesítés előtti NSZK tankönyvek szövegeit.

A regresszió jelenségének további differenciálását tette lehetővé a poláris minőségek vizsgálata. Második hipotézisünkben feltételeztük, hogy a regresszív állapotra jellemző poláris minőségek a csoportalapú narcizmusnak is adekvát indikátorai lehetnek (H2). Azt vártuk, hogy az első regresszivitás-vizsgálati eredményeket a csoportközi polaritások vizsgálatai megerősítik, ill. tovább differenciálják. A narratív kompozícióban ezért azt vizsgáltuk, hogy az egyes narratívumokban hol jelenik meg szignifikáns különbség a csoportok között a csoportközi érzelmek, intenciók és felelősség vonatkozásában. Szignifikáns csoportközi különbségek minden politikus beszédében megjelentek, tehát maga a csoportközi polarizáció nem jelentett differenciáló tényezőt a narcisztikus és nem narcisztikus minták között. Kétségtelen, hogy a két diktátor szövegeiben több érzelmenél jelent meg szignifikáns, de ez önmagában nem szolgál elégséges alapként a differenciálásra. Ennél fontosabb következtetéseket vonhatunk le, ha azt is megvizsgáljuk, hogy mely érzelmekről van szó.

A csoportközi érzelmekre vonatkozóan három hipotézist fogalmaztunk meg. A negatív érzelmi hangoltságra vonatkozó hipotézist (H3) nem tudtuk igazolni. A státusz- és indikátorérzelmelek hipotéziseinek vizsgálata azonban értékelhető eredményeket hozott. Merkel volt az a politikus, akinél a csoportközi különbségek a pozitív csoportalapú érzelmek vonatkozásában az autentikus kötődést jelző érzelmek dimenziójában jelent meg és a negatív érzelmek tekintetében sem a státuszérzelmelet használta a csoportközi különbségek kiemelésére. Ezek az eredmények

összhangban voltak az első regresszió-vizsgálat eredményeivel. Tovább erősítette ezt az eredményt, hogy Merkelnél egyáltalán nem jelentek meg csoportalapú narcizmust indikáló érzelmek, ú.m. megalázottság, irigység és mások megvetése. A politikusnő beszédeit tehát ezen eredmények alapján a „nem narcisztikus” kategóriába soroltuk.

A két diktátor beszédeiben viszont épp a negatív státuszérmek megjelenése és a csoportközi polarizáció alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy ezek a beszédek megfelelnek a csoportalapú, ill. kollektív narcizmus kritériumainak, hiszen a saját csoport iránti pozitivitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás is szignifikánsan jelent meg a narratívumokban. A negyedik politikus, Dollfuß beszédei viszont úgy tűnt a két kategória közötti átmenetként értelmezhető, mivel a pozitív csoportközi érmeknél mind a státusz, mind az autentikus kötődést jelző érmek között volt szignifikáns csoportközi különbség és a negatív érmek dimenziójában megjelent a narcisztikus trauma indikátorérmek is. A megvetés azonban nem a külső csoportokra vonatkozott, hanem a saját csoportra.

A tankönyvi mintában elkülöníthetően különbözött a két diktatúra tankönyveinek narratív kompozíciója. Mind a pozitív, mind a negatív csoportközi érmek tekintetében a státuszérmek domináltak. Ezt az eredményt jól kiegészítette a csoportközi polarizáció vizsgálata is, mert szignifikáns csoportközi különbségeket tártunk fel a státuszérmek vonatkozásában, és megjelent a megalázottság indikátorérmek is. Feltűnő volt, hogy az NDK tankönyvekben nyoma sem volt az autentikus csoportalapú kötődést indikáló pozitív érmeknek. Ezek az eredmények egymást erősítve, amellet szóltak, hogy a két diktatúra mintája narcisztikus jellegzetességet mutat. Az NSZK tankönyvekben árulkodó volt a megalázottság érmekének kontinuitása egészen napjainkig, ami szintén amellet szól, hogy a narcisztikus trauma, a sérült nemzeti identitás mintája ezekben a mintákban is végig jelen van. Mégis voltak olyan jellegzetességek, ahogy a politikusnál is kiderült, melyek arra utaltak, hogy a csoportalapú narcizmusnak egy „átmeneti” formájával van dolgunk. Gondolok itt a csoportközi polarizáció hiányára, hiszen csak a megalázottság tekintetében jelent meg szignifikáns különbség a csoportok között. A két negatív státuszérmek, a megvetés és a relatív deprivációt indikáló irigység érmek mára eltűnt a tankönyvi szövegekből. Ezek az adatok azt sejtetik, hogy a háttérben van érmek elaboráció. Az NSZK tankönyvekben tehát végig kimutathatók narcisztikus dinamikára utaló jellegzetességek, de az is látható, hogy a múlt feldolgozásának folyamatai is jelen vannak. A státuszérmekre vonatkozó hipotéziseink (H4, H5) és a narcisztikus traumát indikáló érmek jelenlétére vonatkozó hipotézis (H6) tehát

igazolódtek, ezek a vizsgálati dimenziók tovább erősítették a RID2 elemzések első eredményeit.

Az eredmények összhangban vannak azzal a kutatási eredménnyel, hogy a kollektív narcizmus összefüggést mutat a glorifikáló azonosulással (Cichocka, Marchlewska, de Zavala, & Olechowski, 2016; de Zavala, 2011). Azokban a mintákban, ahol csoportalapú regressziót tártunk fel, nagyobb arányban jelent meg a dicsőségérzés a saját csoport oldalán. Ezekben a mintákban (ld. három kortárs politikus és a tankönyvek, de legfőképp a diktatúrák tankönyvei) *a pozitív státuszérzelmek dominálnak az autentikus csoportalapú kötődést indikáló érzelmekkel szemben*. Ha feltételezzük azt, hogy a glorifikáló nyelvhasználat lehet a glorifikáló azonosulás (Roccas, Klar & Liviatan, 2006) egyik manifeszt megnyilvánulása is, akkor a narcisztikus mintákra úgy tűnik inkább a glorifikáció dominál a kötődéssel szemben.

A kollektív narcizmus-kutatások eredményeivel (Marchlewska, 2018) összhangban azt találtuk, hogy a relatív deprivációra jellemző érzelmek kísérik azokat a mintákat, ahol regresszivitást tártunk fel. A relatív depriváció a „vágott” és a kurrens csoportstátusz között észlelt negatív diszkrepanciát jelzi. Ha a körülmények nem adnak lehetőséget ennek leküzdésére akkor nyernek jelentőséget az önértékelés erősítését támogató érzelemszabályozási folyamatok, melyek nagy mértékben hozzájárulhatnak az észlelt státusz emeléséhez. A státuszérzelmek szerepe, a kutatási eredményekben egyértelműen tükröződött. Ugyanakkor olyan jeleket is feltártunk, melyek arra utalnak, hogy a pozitív és negatív státuszérzelmek nem minden narcisztikus mintában jelennek meg egyformán.

A diktátorok és a diktatúrák narratívumaiban azt láttuk, hogy a negatív státuszérzelmeknek jóval nagyobb szerep jut a relatív depriváció kompenzációjában (ld. megvetés és irigység), mint pl. az NSZK tankönyvek szövegeiben. Ez az eltérés azonban sokkal kevésbé jelent meg a pozitív státuszérzelmek vonatkozásában, legfőképp a dicsőség érzésénél, hiszen ezzel az érzéssel minden politikus szignifikáns különbséget hozott létre a saját csoport és a külső csoportok között – még Merkel is! Ebből arra következtethetünk, hogy a glorifikáló nyelvhasználat nem egyértelmű jele a csoportalapú narcizmusnak. Már csak azért sem, mert a dicsőségérzés nemcsak a saját csoport, hanem a külső csoportok oldalán is megjelenhet.

Érdekes eredmény volt ugyanis, hogy az NSZK tankönyvekben a dicsőségérzés nem a saját csoport, hanem a győztesek oldalán jelent meg, ami a Frankfurter iskola magyarázata szerint

azzal függ össze, hogy a németek a második világháború után a túlzó idealizációt nem adták fel, hanem megszállóikra vitték át (Adorno & Dirks, 1955).

A külső csoportokkal kapcsolatos attribúciók vonatkozásában megfogalmazott felelősségre vonatkozó hipotézis csak részben igazolódott, mert a két diktátor és a diktatúrák tankönyveiben is egyértelműen rajzolódott ki a felelősség vállalásának képtelensége, de voltak olyan minták is, ahol amellet, hogy az előző adatok a csoportalapú narcizmus jelenlétét igazolták, a felelősség tekintetében nem igazolódott a feltételezés, hogy a csoportalapú narcizmusra a felelősség hátrítása jellemző. Dollfuß beszédeiben ugyanis nem találtunk felelősség-hátrítást és az NSZK tankönyvek közül az újraegyesítés utáni évtizedekben is az látszott, hogy a tankönyvíró már inkább a németek oldalán jeleníti meg a háborúért vállalt felelősséget. Még akkor is így van ez, ha a 2000-es évek tankönyvi mintáiban ettől eltérő adatot látunk. Merkel volt az a politikus, akinél nem találtunk csoportalapú narcizmusra utaló jellegzetességeket és a felelősségvállalás is jelen volt.

E ponton ki kell egészítenünk az adatok értelmezését némi történelmi adalékkal is. A háború után a szovjet zónában a németek felelősségvállalása az első világháború kirobbantásáért a nullával volt egyenlő, és ez csak az újraegyesítés után változott meg. A szovjet szektorban ugyanis a háború kirobbantásáért és a pusztításért a felelősséget egy kis csoportra, a nációkra tolták és az NSZK-t a náci Németország jogfolytonos utódának tekintették. Ezzel a kommunikációs stratégiával érték el azt, hogy az NDK-ban (látszólag) nem voltak háborús bűnösök. Az NSZK-ban is sokáig hátrították a felelősséget, de az újraegyesítés után az adatok az mutatták, hogy ez a trend megváltozott. Az 1990-es években és a legújabb tankönyvekben már volt felelősségvállalás. A 2000-es években viszont a régi források beemeléseivel a háború utáni minta tért vissza egy évtizedre. Ezt azonban nem lehet „visszaesésként” értelmezni, itt inkább egy régi diskurzus újratárgyalásáról van szó.

A kollektív narcizmus a szakirodalom szerint a külső csoportokkal szemben negatív attitűdöket jósol (de Zavala et al., 2013). Az intenciók tekintetében ezért azt vártuk, hogy a narcisztikus kommunikációban több ártószándék- és kevesebb jószándék-tulajdonítás jelenik meg (H8). A két adat összevetését segítette az intencionális ráta bevezetése, ami szándékunk szerint azt jelzi, hogy a politikusok között ebben a tekintetben is releváns különbség van. Hitler és Mussolini intencionális ráta értéke magasan egy felett volt, ami azt mutatta, hogy jóval több ártó, mint jó szándék jelent meg ezekben a beszédekben. Viszont a ráta egy alatti értéket mutatott Dollfuß-nál és Merkelnél, akik több jó, mint ártó szándékot tulajdonítottak a csoportoknak.

A tankönyvekben kivétel nélkül az ártó szándékok jelentek meg nagyobb gyakorisággal a jó szándékkal szemben. Az intencionalitás ráta a diktatúrákban magasan egy feletti értéket mutatott. Az NSZK-ban is, de itt az arányszám jóval kisebb volt és az évtizedek során csökkenő trendet mutatott. Jelentős különbség mutatkozott a csoportok között abban a tekintetben is, hogy mely csoportnak tulajdonítottak a szerzők több ártó szándékot. A teljes tankönyvi mintában a külső csoportoknak szignifikánsan több hosztilis szándékot tulajdonítottak, és ez egy nagyon stabil mintaként jelent meg. Jó szándék a diktatúrák tankönyveiben vagy kizárólag a saját csoport oldalán jelent meg, vagy meg sem jelent, mint pl. az NDK-ban. A narcisztikus trauma részbeni elaborációjára utal azonban, hogy csökkent a felelősség háritása és az 1960-as évektől kezdve az NSZK tankönyvekben a külső csoportnak egyre gyakrabban tulajdonítottak jó szándékot.

Ahogy a fenti összegzésből kiderül, narcizmus és narcizmus között lehetnek különbségek. Dollfuß például hasonlított a diktátorokra abban, hogy a beszédeiben regresszív minőséget tártunk fel a csoportnarcizmus vonatkozásában és a pozitív csoport alapú érzelmek tekintetében ez a politikus is inkább státuszreleváns, mint autentikus kötődést indikáló érzelmeket használt. Az osztrák kancellár beszédeiben is megjelent a megalázottság érzése. Ugyanakkor különbözött is Hitlertől és Mussolinótól abban, hogy nem vetette meg és nem irigyelte a külső csoportokat. Ezek a narcizmust indikáló negatív érzelmek egyáltalán nem jelentek meg a beszédeiben. Ezzel szemben nagyobb arányban jelent meg félelem és a harag a negatív csoportalapú érzelmek között. Értelmezésünk szerint Dollfuß beszédeiben is jelen van a narcisztikus identitáskonstrukció, hiszen a saját csoport iránti pozitívitás és a külső csoportokra vonatkozó negatívitás egyaránt megjelentek, viszont nem háritotta a felelősséget és a külső csoportok vonatkozásában több jó és kevesebb hosztilis szándék tulajdonítással élt. Vagyis *Dollfuß beszédeiben is van narcisztikus sérülésre utaló jel, de a sérelemhez nem agresszió kapcsolódik, hanem autentikus csoportalapú érzelmek (remény és öröm) emelkednek ki.* Ez a sajátos attitűd nem választható el Dollfuß mélyen vallásos keresztényi attitűdjétől. A kutatások folyamán azonban ezt a képet sikerült tovább differenciálni, de ez a következő fejezetekben kerül bemutatásra.

A kollektív narcizmus kurrens szociálpszichológiai koncepciója szerint az eredmények alapján a tankönyvek között az NDK mintát a kollektív narcizmusok sorába kellene sorolnunk mind a csoportközi érzelmek, mind az intenciók és felelősség narratív csoportközi konstrukciója alapján, hiszen a saját csoport iránti elfogultság mellett a külső csoportokkal szembeni

negativitás is szignifikánsan jelent meg. Az NDK mintában fokozottan jelent meg a fenyegetettség és a fenyegetés is. A Szerző álláspontja szerint azonban itt egy minőségileg eltérő mintával van dolgunk. A különbséget a fenyegetettségészlelés és az agressziókészség mértéke jelenti. Ez a minta a Szerző álláspontja szerint már inkább paranoid jellegűnek tekinthető. Volkan (2003;2004a; 2015a) is utal arra, hogy a nagycsoportokban a narcizmus kollektív paranoiává alakulhat, és itt úgy tűnik valóban egy minőségi különbség figyelhető meg. A hosztilis szándékok relatív gyakoriságértékei még a diktátorkét is felülmúlják. Természetesen nincs baseline adat arra vonatkozóan, hogy milyen értéktől kellene egy mintát paranoidnak tekintenünk, ezért egyelőre csak javaslatként fogalmaztuk meg ezt a kategorizációt. A következő elemzések azonban további adalékkal szolgáltak a kérdés tisztázásához.

6. Második vizsgálat: Tér-idő-észlelés

A szövegelemzések következő szakaszát jelentette a téri és idői észlelés narratív jellegzetességeinek feltárása a szövegekben. Martindale (1975) kutatásaiból ismeretes, hogy a poláris minőségek együtt járása (inkongruens juxtapozíciók) regressziót indikál. A narcisztikus regresszióra jellemző polarítások számos aspektusban megfigyelhetők: pl. a grandiozitás és a vulnerabilitás paradox egyidejűségében (Morf & Rhodewalt, 2001a), a szélsőséges hangulatok fluktuációjában (Morf & Rhodewalt, 2001b), az összeolvadás és szétválás egyidejűségének paradoxonjában (Werner, 1948), és feltételezhető az is, hogy ezek a poláris minőségek a tér-idő-észlelés vonatkozásában is nyomon követhetők. Kérdés azonban, hogy a csoportalapú narcizmust tekinthetjük-e homogén jelenségnek. A kollektív narcizmus kurrens koncepciója nem tesz különbséget a narcizmuson belül, Volkan (1997; 2003; 2004a; 2004b; 2015a) viszont amellet érvel, hogy a csoportszintű regresszióknak legalább két típusa különíthető el: paranoid és narcisztikus.

A *téri észlelés* nyelvben manifesztált, empirikusan is megragadható jeleinek vizsgálatához Roth és Blatt (1974) nagyszámú klinikai populáción végzett vizsgálatai szolgáltatták az elméleti alapot. A szerzők szerint a pszichológiai szervezettség és a térészlelés változásai között szoros összefüggés van, az észlelésnek ui. más és más aspektusai kerülhetnek az észlelés fókuszába. A szkizofrénia állapotában például a határok és az elkülönítés (a szétválás és összeolvadás) folyamatai válnak relevánssá, paranoid pácienseknél pedig a vertikális mozgások (felfelé/fent vs. lefelé/lent) áll a téri észlelés centrumában. Ezek az egyének a társadalmi alá- és fölérendelések mentén orientálódnak és különösen érzékenyek a szociális hierarchia

változásaira. A téri észlelés vonatkozásában tehát paranoid regresszió esetén egy képzeletbeli vertikális tengely végpontjai nyernek relevanciát. A narcizmus állapotában viszont a (3D) testek tökéletessége/tökéletlenségére kerül az észlelés centrumába. (Roth & Blatt, 1974)

A regresszió állapotában azonban nemcsak a tér, hanem az *idő észlelése* is megváltozik. A narcisztikus időészlelésre az idő „befagyasztása” (Kernberg, 2008), az idő múlásának tagadása jellemző, vagyis a múltó idő helyét a statikus idő veszi át, ami lehet örök- vagy sohaidő. Ezen kívül a narcizmus állapotát indikálhatja a melankolikus idő is (Freud, 1917/1997; Kernberg, 2008), mely az idősíkok sajátos kapcsolódásaként jelenhet meg a nyelv szintjén. A melankóliában a jelen súlyát veszti, jelentéktelenné zsugorodik, helyét a múlt veszi át, mely így közvetlenül formálja a jövő észlelését. Vagyis a melankóliában múlt és jelen, egy képzeletbeli időtengely végpontjai kapcsolódnak össze. Mivel nem találtunk olyan empirikus kutatásokat, amelyek a narcisztikus téri és idői észlelésre vonatkozóan empirikus támpontként szolgálhattak volna, ezért Martindale (1975) kutatáseljárását oly módon is mintaként használtuk, hogy a (klinikai) szakirodalomban leírt jellegzetességeket metaforaként értelmeztük.

6.1 Hipotézisek

Feltételeztük, hogy a regresszió eltérő minőségei a nyelvben empirikusan is megragadhatók, ennek vizsgálatára a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

Téridő H1: A szakirodalom alapján *paranoid regressziót tételeztünk ott, ahol a narratívumokban a vertikális téri polarítások (a fel és lefelé irányok) együtt járása jelenik meg.*

Téridő H2: Kernberg (2008) útmutatása alapján *a regresszió narcisztikus minőségét tételeztük ott, ahol az örök- és sohaidő nyelvi változói között együtt járás jelenik meg.*

Téridő H3: Narcisztikus minőségre utaló *indikátorként kezeltük a melankolikus idő megjelenését* is. Narcisztikus veszteséget indikáló melankóliát tételeztük ott, ahol egy, max. két mondategységen belül múlt és jelen idő került juxtapozícióba. Ez a kategória elsősorban kísérleti jelleggel került be a kutatásba, azt vártuk ugyanis, hogy későbbi vizsgálatokhoz is hipotetikus alapként szolgálhat majd.

6.2 Módszer

Martindale-nek (1975) már sikerült empirikusan is igazolnia, hogy a gondolkodási folyamatok változását a nyelvhasználat változása is indikálja, de ezek a kutatások még nem foglalkoztak azzal, hogy a regresszióknak mely minőségei jelentek meg a szövegekben. Jelen kutatás erre is kísérletet tett. Mivel a Regresszív Képzelti Szótár már validált szókészlettel rendelkezik, ezért a téri-idői észlelést tartalmazó kategóriákat több esetben is változtatás nélkül vettük át ill. a narcizmusra vonatkozó szakirodalmi ismeretek alapján további kategóriákkal egészítettük ki. A kódolási eljárást QDA Miner szoftver segítségével végeztük, ezzel szűrtük ki az emelkedés és süllyedés, ill. az időtlenség nyelvi változóit. A kódolás következő szakaszában az Atlas.ti8 segítségével automatizált eljárással szűrtük ki a Sohaidó és Narcisztikus tér kategóriák nyelvi jegyeit. A Melankolikus idő kategóriára jellegzetes idősíkok (múlt és jövő idő) juxtapozícióját pedig egy harmadik vizsgálati szakaszban, kézi kódolással kellett elvégezni, mert a fent említett programok kizárólag szószintű kódolásra alkalmasak.

6.3 Minta

A vizsgálati egységeket ebben a szakaszban némileg módosítottuk. A politikusok beszédeiből ugyanis egy-egy mintaegységet alakítottunk ki, a tankönyveket pedig – az érzelmek és intenciók vizsgálatától eltérően – ebben a vizsgálati szakaszban nem tízéves intervallumokban, hanem négy nagyobb mintaegységben elemeztük. A változtatást az indokolta, hogy a korrelációs vizsgálatokhoz így optimális mintaegységeket tudunk kialakítani. A tankönyvi korpusz esetében a német újraegyesítést választottuk szimbolikus határnak, a felosztás eredményeként így négy tankönyvi mintaegység keletkezett. A náci tankönyvek szószáma $N=13.192$, a háború utáni NSZK tankönyvi minta szószáma $N=20.640$ és az újraegyesítés utáni évtizedek mintája $N=13.859$. Bár az NDK tankönyvi minta ezeknek az elemszámoknak csak a töredékét képezte ($N=4.222$), ezen sajnos nem állt módunkban változtatni.

6.3.1 Vizsgált narratív változók

Kódolt tartalom

Leírás és példák

Paranoid tér

Kódolásra kerülnek azok a tartalmak, amelyek a kétdimenziós térben megjelenő vertikális téri irányban való elmozdulást ill. térbeli állapotra utalnak. A szóképzlet megfelel a RID elsődleges folyamatokat jelző Ikaroszi képzelet kategória szóképzletével, mely az emelkedés és süllyedés, magasság és mélység nyelvi jegyeit integrálja.

Példák a RID szóképzletéből:

- Felfelé irányuló mozgás (Fel kategória):
- Emelkedés: emelkedő (*ansteigend*), emelni (*heben*)
- Magasság: hegy (*Berg*), tető (*Dach*), magasság (*Höhe*)
- Lefelé irányuló mozgás (Le kategória):
- Süllyedés: lefelé (*bergab*), esni (*fallen*), süllyedt (*sank*)
- Mélység: szakadék (*Abgrund*), ásni (*graben*), völgy (*Tal*)

Narcisztikus tér

Ide tartoznak az olyan metaforikusan értelmezett terek, amelyek

- a. tökéletes formát jelenítenek meg, mint pl. a gömb, melyet metaforikusan a föld/világ (*die Erde/die Welt*) szavak képesek kifejezni és
- b. a tökéletlen, háromdimenziós testek, melyet metaforikusan pl. nyitott aréna, romos ház jelezhet.

Példa a korpusból:

- És mégis, ahogy akkoriban az egész világot mobilizálták Németország ellen... (*Trotzdem nun damals die ganze Welt gegen Deutschland mobilisiert worden war...*) (Hitler, 1941)

Abszolút idő

Metaforikusan az idő határainak elvesztését jelenítik meg:

1. *Örökidő*: A RID időtlenség kategóriájának nyelvi jegyeit kiegészítettük olyan szavakkal és szókapcsolatokkal, melyek az idő határtalanná válását indikálhatják.

Nyelvi markerei:

- mindig (*immer/alle Zeiten*), örökké (*ewig*), megörökít (*verewigen*),
- évszázad (*Jahrhundert*),
- valaha (*je/jemals*),
- az örök jövőben (*für alle Zukunft/aller Zukuft*).

2. *Sohaidő*: Ide tartoznak azok az idővel kapcsolatos határozószók, amelyek az idő múlásának tagadását, befagyasztását fejezik ki, vagyis a soha és német nyelvű szinonimái.

Nyelvi markerei:

- soha (*nie, niemals, zu keiner Zeit, nimmer*)

Melankolikus idő

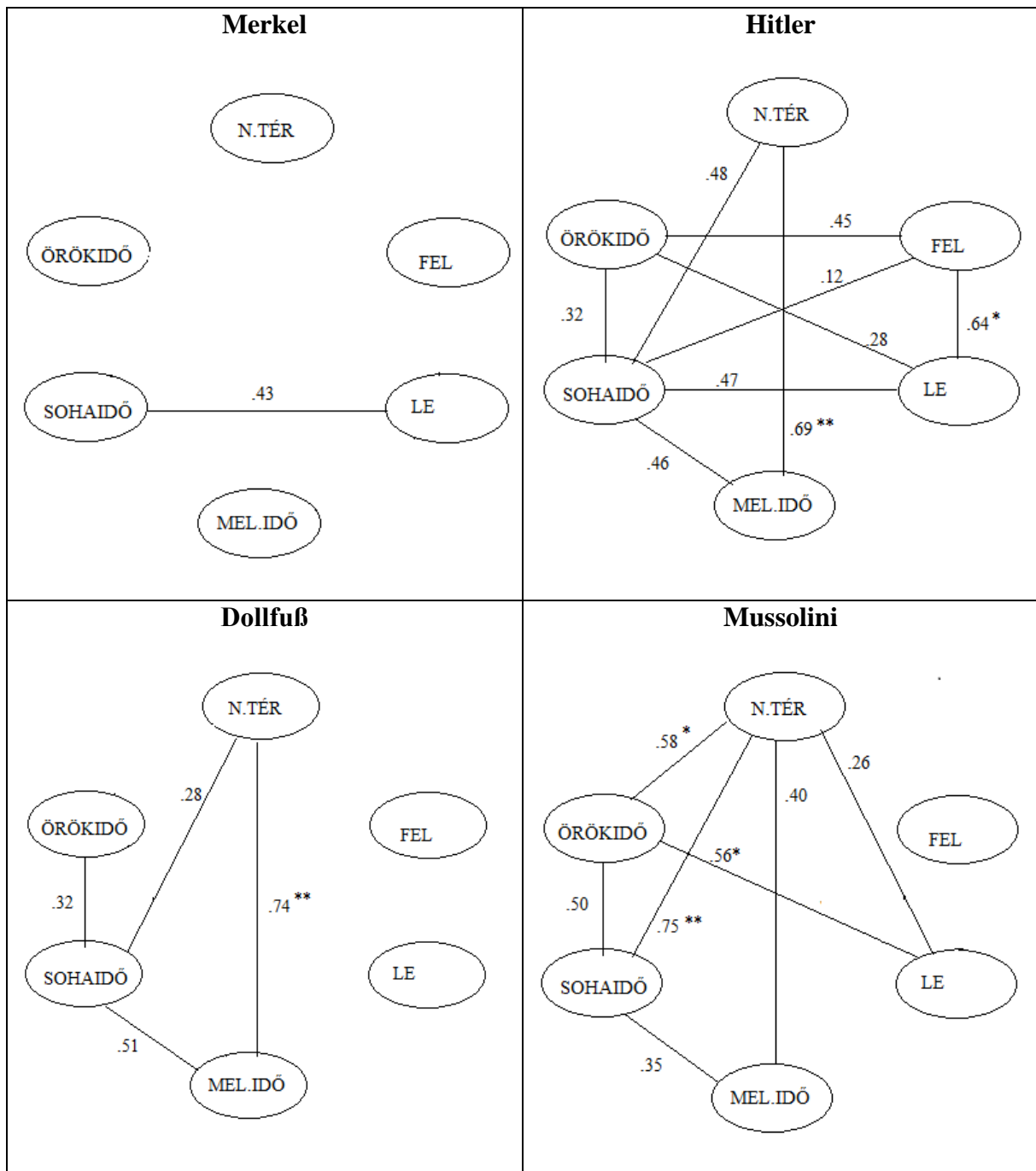
Múlt és jelen idő egyidejű megjelenése egy max. 2 mondat egységen belül. Azokat a tartalmakat kódoltuk, amelyekben a jövő (*Zukunft*) szó mellett (egy vagy max. két mondaton belül) múlt idő megjelenik meg igeidő formájában kifejezve vagy lexikai szinten (mint például Hitler beszédében a *történelmi* és a *jövő* szavak összekapcsolásával létrejövő „*historische Zukunft*” szókapcsolat.)

Példa a korpuszból:

- *A történelmi múltat ugyanolyan aljas módon bemocskolják, ahogy a történelmi jövőt gond nélkül eltagadják.* (Die geschichtliche Vergangenheit wird genau so infam besudelt wie die geschichtliche Zukunft unbekümmert abgeleugnet.) (Hitler, 1934)

6.4 Eredmények

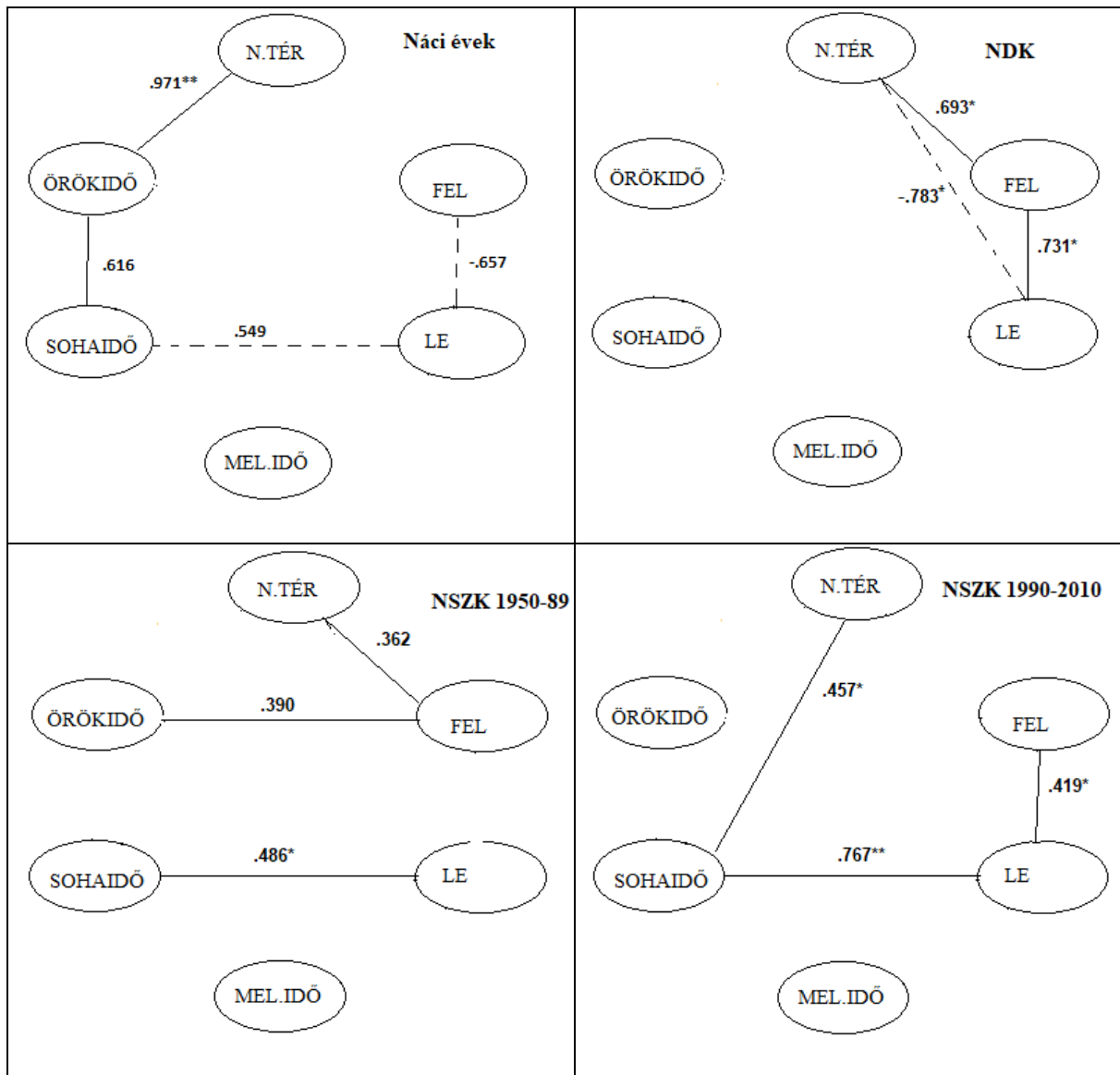
A politikai beszédek elemzési eredményeit a 4. ábra összegzi. Merkel beszédeiben egyáltalán nem jelentek meg regresszióra utaló jellegzetességek. A regresszió paranoid minőségére jellemző együtt járás jelent meg Hitler beszédeiben, de emellett szignifikáns kapcsolat jelent meg a Narcisztikus tér és a Melankolikus idő között, ami a regresszió narcisztikus minőségét jelzi, vagyis ezekben a beszédekben mindkét minőség jelen van.

4. ábra: A téridő-észlelés nyelvi változóinak korrelációs kapcsolatai a politikai beszédekben

Dollfuß beszédeiben nem jelent meg paranoid térészelelésre utaló kapcsolatiság, viszont szignifikánsan jelent meg a narcisztikus veszteséget indikáló Melankolikus idő és a Narcisztikus tér közötti kapcsolat. Vagyis tér és idő vonatkozásában is narcizmusra vonatkozó jellegzetességet tártunk fel. Mussolini beszédeiben a melankólia kevésbé volt jellemző, nála inkább a statikus időt jelző Örökidő és Sohaidő változókkal jelent meg szignifikáns kapcsolatiság a Nárcisztikus térnél, vagyis ebben a mintában is a narcizmus dominált és nem találtunk paranoid észlelésre utaló kapcsolatiságot.

A korrelációs elemzéseket ez után a négy tankönyvi mintán is elvégeztük és a következő eredményeket kaptuk (5. ábra):

5. ábra: Korrelációs eredmények a tankönyvi szövegekben

A kelet-német diktatúra tankönyveiben a paranoid észlelés jellegzetessége (korrelációs kapcsolat a vertikális téri tengely végpontjai között) szinte „vegytiszta” formában jelent meg. Hasonló kapcsolatiság mutatkozott az NSZK újraegyesítés utáni tankönyveiben. Ez azonban már „kevert” formában mutatta a regresszió narcizmusra és a paranoiára jellemző sajátosságokat, mert a Narcisztikus tér és a Sohaidó között is szignifikáns együtt járást találtunk. A náci tankönyvekben a narcisztikus regresszióra jellemző szignifikáns együtt járás jelent meg a Narcisztikus tér és az Örökidő között. Érdekes, hogy a statikus idő két kategóriája (Örökidő és Sohaidó) eltérő módon jelent meg a náci évek és az újraegyesítés utáni évtizedek

tankönyveiben. A náci tankönyvekben az Örökidő, az újraegyesítés utáni tankönyvekben viszont az időmúlás tagadását kifejező nyelvi jelek (Sohaidó) léptek szignifikáns kapcsolatba a Narcisztikus tér változóval. A háború utáni évtizedek tankönyveiről nem kaptunk egyértelműsíthető eredményt.

6.5 Megbeszélés

A téridő-kutatások vizsgálati szakaszának célja volt, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, vajon a csoportalapú narcizmus esetében homogén jelenséggel van-e dolgunk, vagy ennek többféle típusát is elkülöníthetjük. A korpuszanyagban sikerült differenciálni a regresszió narcisztikus, paranoid és kevert változatait is.

A paranoid minőségek elkülönítésére fogalmaztuk meg első hipotézisünket (H1). *A politikusok közül csak Hitler beszédeiben jelent meg paranoid észlelésre utaló jellegzetesség*, ami összhangban volt azon korábbi történeti-pszichológiai elemzések eredményeivel (Vernon, 1942; Murray, 1938; Lange-Eichbaum & Kurth, 1992; Schwaab, 1992), melyek a német vezér személyiségében is paranoid jellegzetességeket tártak fel. Volkan érvelése szerint a vezér narcizmusa paranoiába csaphat át, aminek komoly jelentősége van, hiszen a vezér saját nagycsoportidentitás-mintáját közvetíti a csoporttagok felé. A tömegműediumok által lehetősége van arra is, hogy ezt a narcisztikus-paranoid jellegzetességeket mutató azonosulási mintát a csoporton belül elterjessze, normatív mintává alakítsa. A náci tankönyvekben viszont nem paranoid, hanem inkább narcisztikus regresszióra utaló nyomokat találtunk.

Az NDK tankönyvekben viszont szignifikánsan jelent meg a vertikális téri preferencia végpontjainak (fel/le) együtt járása, mely alapján azt a következtetést fogalmaztuk meg, hogy *a téridő-észlelés vonatkozásában a kelet-német diktatúra tankönyveiben a paranoid észlelés „vegytiszta” formában jelenik meg*. Az újraegyesítés utáni évtizedek NSZK tankönyveiben megjelenő paranoid regresszióra utaló kapcsolatiság eredhet abból, hogy az egykori NDK egyetlen tankönyvkiadója, a „Volk und Wissen” könyvei továbbra is jelen voltak az oktatásban. A paranoid jellegzetességek ugyanakkor eredhetnek abból is, hogy a Berlini fal leomlása után a csoporthatárok konstrukciója újra fontossá vált (Volkan, 2003), ami új interpretációk kialakulásához vezetett.

A második hipotézis szerint a regresszió narcisztikus minősége tételezhető ott, ahol az Örök- és Sohaidő nyelvi változói között együtt járás jelenik meg (H2). A vizsgálati eredmények azonban ezt a hipotézist nem igazolták, mert az Örökidő és a Sohaidő változók között megjelenő kapcsolat vagy nagyon gyenge volt, vagy meg sem jelent (ld. tankönyvek). Ez persze nem jelenti azt, hogy ezt a két változót ki kellene vennünk a regresszív narcizmust indikáló változók közül, hiszen Mussolini beszédeiben, a náci tankönyvekben és az újraegyesítés utáni évtizedek tankönyveiben is szignifikáns kapcsolatot mutattak, ámde nem egymással, hanem a Narcisztikus tér változóval. A Melankolikus idő vonatkozásában sem igazolódott egyértelműen az indikátor szerep (H3). Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a csoportalapú regresszió állapotát sokkal inkább indikálja a Narcisztikus tér, mint a Melankolikus idő. Előbbi ugyanis csaknem minden regresszív mintában szignifikáns kapcsolatot hozott létre a narcisztikus és a paranoid változókkal is. A Melankolikus idő viszont nem mutatott szignifikáns kapcsolatot Mussolini beszédeiben, csak Hitlernél és legfőképp Dollfuß-nál, a tankönyvekben pedig egyáltalán nem hozott létre kapcsolatot. Ebből arra következtethetünk, hogy a Melankolikus idő csak lehetséges, de nem alapvető indikátora a csoportalapú narcizmusnak.

A kurrens szociálpszichológiai szakirodalom (de Zavala 2019; 2019b) a kollektív narcizmust két szélsőséges csoportközi attitűd (ingroup pozitivitás és outgroup negativitás) együttes megjelenéseként értelmezi a pszicho-dinamikus elmélet viszont a narcizmust dimenzionális jelenségként értelmezi és különböző minőségeit különíti el (Volkan, 2003; 2004a; 2015a). Jelen kutatás eredményei a csoportalapú narcizmus dimenzionális jellegét igazolták. A narcisztikus és paranoid jellegzetességek a csoportalapú folyamatokban is jól differenciálhatók. A szociálpszichológiai koncepció nem különíti el a kollektív narcizmust a kollektív paranoia jelenségeitől. Noha a kettő közötti határ gyakran kevésbé észlelhető, a narratív kategóriális elemzés módszerének nagy előnye, hogy empirikus módon képes megragadni a finom átmeneteket is.

Ugyancsak a narratív elemzések segítettek abban, hogy kiszűrjük azokat a narcizmus szempontjából releváns narratív változókat, amelyek a nyelvi jelek kutatásához támpontot jelenthetnek. Míg az individuális narcizmus nyelvi jegyeinek kutatásai az NPI eredményeket használják kiindulási alapként, a csoportalapú narcizmus kutatásához a csoportidentitás narratívumokban manifeszt jellegzetességeit kellett feltárnunk ahhoz, hogy ezeket a kategóriákat létrehozzuk. A narratív pszichológiai tartalomelemzés teremtett lehetőséget arra, hogy a kategóriákat kvantifikált változókká alakítsuk és ez által empirikus információt kapjunk

arról, hogy a csoportközi különbségek milyen mértékben, irányban és minőségben jelennek meg a narratívumokban. E kutatási szakasz eredményei szolgáltatták a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltáráshoz az alapinformációkat.

7. Harmadik vizsgálat: Nyelvi jegyek

A kutatás centrális kérdése volt, hogy a csoport alapú narcizmus milyen nyelvhasználati jellegzetességek mentén ragadható meg, vannak-e olyan szavak, amelyek a narcizmus jelenlétét indikálják. A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek kutatása abból a premisszából indult ki, hogy a narcizmust nemcsak az észlelés és reakciók sajátos változása jelezheti, hanem a folyamat a nyelv szintjén is manifesztált. Kérdés azonban, hogy ezeket a nyelvi jeleket hogyan lehet megragadni, azaz milyen változókhoz kapcsolatosan vizsgáljuk a jelenséget. Mivel a narcizmus nyelvi jegyeinek feltáráshoz vonatkozóan vannak már kutatások, ezért első lépésként ezek alkalmazhatóságát a vizsgáltuk meg.

A nyelvhasználatban bizonyos szavak, például a személyes névmások gyakoribb használata indikálhatja az érzelmi állapotot és a szelfről alkotott koncepciót is, ahogy ezt James Pennebaker (2011) igazolta. A névmáshasználat vizsgálata azóta is kitüntetett helyen szerepel a nyelvi jegyeket feltáró kutatásokban, és ez alól nem jelentenek kivételt a narcizmus nyelvi jegyeit vizsgáló empirikus kutatások sem. Ahmadian, Azarshahi és Paulhus (2017) Donald Trump nyelvi stílusát a szóhasználat szempontjából vizsgálták az elnökök előválasztási kampányában és a grandiozitás nyelvi jegyeként az *E/I személyes névmás használatát* igazolták. Pennebaker (2011) szerint a „mi” használata státuszt és hatalmat kölcsönöz a beszélőnek, ezért a későbbi nyelvi kutatásokba bekerült a TSZ/1 személyes névmás is.

Underberg és munkatársai (2019) az amerikai elnökök beszédeit (N=35) elemezve arra a kérdésre keresték a választ, hogy a grandiózus (azaz narcisztikus) és a nem grandiózus elnökök nyelvhasználatában vannak-e eltérések. Donald Trumpról több pszichológus, ú.m. Henry Alford, Howard Gardner, Ben Michaelis, George Simon is állította, hogy a grandiózus narcizmus tankönyvi példája lehetne (Alford, 2015). Az ő beszédeit a grandiózus narcizmus klasszikus eseteként kezelték. A kutatás szignifikáns korrelációkat tárt fel a narcisztikus elnökök és bizonyos szavak gyakoribb használata között. Jelentős eltérést találtak az *ütőképesség kifejezéseinél, a TSZ/1 személyes névmás, a társas nyelv és a testhez kapcsolódó*

fogalmak (ezek Martindale szerint is az individuális narcizmus indikátorai) gyakoribb használatában. Tézisük szerint a narcisztikus elnökök szóhasználatukat (tudatosan vagy tudattalanul) a választókhöz igazítják. A grandiozitást indikáló szavak használatával a beszélő a hatalom auráját erősíti és közvetíti a választók felé, ami feltételezhetően hatást gyakorol a választói magatartásra is.

A szervezeti pszichológiában több tanulmány (Brown, 1997; Duchon & Drake, 2009; Craig & Amernic, 2011) foglalkozik azzal, hogy a vezetőnek/vezetésnek meghatározó szerepe van abban, hogy a szervezeti kultúrában megjelennek és elterjednek-e narcizmusra jellemző védekező mechanizmusok. A nyelvhasználat változásait kutatva Craig és Amernic (2011) a szervezetekben megjelenő narcisztikus kommunikációnak két formáját különítették el:

1. a *konstruktív narcizmust*, mely a csoportkohéziót erősíti és reparatív jellegű ill.
2. a *destruktív típusú narcisztikus kommunikációt*, mely a veszteségre, fenyegetettségre reaktív és defenzív módon reagál.

A destruktív narcizmusra jellemző kommunikáció sajátosságait három cégóriás vezérigazgatónak a részvényesekhez írt leveleiben empirikusan is megvizsgálták. A kommunikációs folyamatban megjelenő narcizmus lehetőségét azonban ebben a kutatásban nem a cégvezetők személyiségéhez kapcsolták, vagyis nem az NPD alapjairól indultak, hanem a grandiozitást a szövegtartalmak diszkurzív elemzésével tárták fel. Az eredmények leírásánál olvasható, hogy azokban a levelekben, ahol a cégvezetők saját szervezetük sikerét eltúlozva, csaknem „határtalan” dimenzióba nagyítva mutatták be, ott gyakrabban jelentek meg *felsőfokú melléknevek és hiperbolák*. Az ilyen jellegzetesen túlzó mintákat a narcisztikus kommunikáció destruktív formájaként határozták meg. Ez a kommunikációs stratégia egyértelműen azt a célt szolgálta, hogy a konkurensből irigységet váltson ki. A hiperbolák és a szelf-referenciális felsőfokú melléknevek ill. a grandiózus narcisztikus kommunikációs stílus közötti összefüggést azonban több más empirikus kutatás is igazolta (Amernic & Craig, 2006; 2007; Petit & Bollaert, 2012; Laing & Dunn, 2018) a cégvezetők nyilvános kommunikációjában, beszédekben és levelekben egyaránt. Hozzá kell tennünk azonban, hogy ezt a kommunikációs stílust leggyakrabban a vezérigazgatók személyiségjegyeivel kapcsolták össze.

Ahogy az Olvasó számára már kiderült, ezeknek a kutatásoknak az volt a fő kérdése, hogy a grandiózus narcizmus ill. a nyelvhasználati jellegzetességek között van-e összefüggés, ami

teljesen megalapozott kutatói kérdés, hiszen a pszichometriai vizsgálatok alapvetően abból a premisszából indulnak ki, hogy az egyén nyelvhasználata és a pszichológiai állapot között együtt járások vannak (Gottschalk & Gleser, 1969; Pennebaker, Francis & Booth 2001; Pennebaker & Lay, 2002). Amikor a narcizmus nyelvi jegyeit akarjuk feltárni a politikai beszédekben, akkor ennek a megközelítésnek valóban lehet relevanciája. A tankönyvi narratívumok vizsgálatánál viszont ez a megközelítés már kevésbé alkalmazható, hiszen ez esetben nem a tankönyvíró(k) individuális narcizmusát indikáló nyelvhasználat sajátosságait akartuk feltárni, hanem azt, hogy *a csoportidentitás konstrukciójában kimutatható-e a narcisztikus identitáskonstrukció és ha igen, akkor ez hogyan jelenik meg a szövegekben.*

Jelen kutatás nem az individuális, hanem a csoporttagsághoz kapcsolt narcizmus nyelvi manifest jegyeinek feltárására irányul olyan narratívumokban, amelyek a csoportnak vagy a csoportról szólnak. A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek feltárásakor abból indultunk ki, hogy a beszédaktusban a szónok a nagycsoportidentitásnak egy olyan reprezentációját osztja meg, és terjeszti el a tömegkommunikáció csatornáin keresztül, amelynek középpontjában a kollektív narcizmus hiedelme jelenik meg.

7.1 Hipotézisek

Feltételeztük, hogy a kollektív narcizmus hiedelme nemcsak a proposíciók szintjén manifestált, hanem egyfajta stílust is eredményez, melynek jól elkülöníthető jellegzetességei vannak (Labov, 1966; Simon, 2002), mely feltételezhetően eltér a semleges nyelvtől és sajátos stílusmintát jelenít meg.

Abból indultunk ki, hogy a konsernek és a politikai pártok kommunikációja között alapvető hasonlóságot jelent, hogy mindkettő szavakat, metaforákat és kulturális kódokat használ a meggyőzés érdekében. A „grandiózus” ábrázolás célja a csoport/szervezet sikereinek felnagyítása. A beszélő/narrátor a csoport különlegességét és státuszát úgy ábrázolja, hogy az a csoporttagokban az azonosulás vágyát facilitálja, a külső csoportokból pedig irigységet váltson ki. Kétségtelen, hogy ennek adekvát nyelvi eszköze lehet a saját csoport vonatkozásában a felsőfokú melléknevek és hiperbolák használata. *Feltételezhető azonban, hogy nemcsak ezek, hanem más nagyító retorikai alakzatok is alkalmasak erre a célra.* Történelmi nagycsoportok esetében pedig a szervezetektől eltérő módon az a lehetőség is felmerül, hogy a beszélő/narrátor

a csoport különleges értékét oly módon emeli ki, hogy *a csoportot dicsőítő módon ábrázolja*. Mindezek alapján a következő két hipotézist fogalmaztuk meg:

H1: Mivel a kollektív narcizmus gyakran jár együtt glorifikációval (Cichocka et al., 2015), ezért feltételeztük, hogy azokban a mintaegységekben, ahol a narratív kategoriális elemzés a narcisztikus identitáskonstrukció jelenlétét tárta fel, *a saját csoport említését gyakran kíséri a dicsőség (glory) érzése*.

H2: Hipotézisként állítottuk továbbá, hogy azokban a mintákban, ahol a Csoportnarcizmus és a saját csoport Dicsősége között statisztikai együtt járás van, ott gyakrabban jelennek meg *nagyító retorikai alakzatok is* (ú. m. hiperbolák, felsőfokú melléknevek, magas helyiértékű számok, abszolút értelmű névszók).

7.2 Módszer

A nyelvi változók vizsgálatához kódolási eljárást dolgoztunk ki, mely az itt következő alfejezetben kerül részletes bemutatásra. A kutatásban, ahol ez lehetséges volt, automatizált eljárást alkalmaztunk a korábban már bemutatott szoftverek segítségével.

A Csoportnarcizmus kategória nyelvi jegyeinek gyakoriságát a Regresszív Képzeti Szótár (RID) segítségével szűrtük ki. A nagyítás retorikai alakzatainak feltárásához, ahol ez lehetséges volt automatizált eljárást használtunk, ahol nem, ott kézi kódolást alkalmaztunk. A felsőfokú melléknevek és hiperbolák azonosítása kizárólag kézi kódolással történt. A magas helyiértékű számok közé összesen hat számnév került (ld. Melléklet), ezek kódolása az Atlas.ti 8 tartalomelemző szoftverrel automatizált eljárással történt. Az abszolút szavak listáját a kvalitatív elemzés alapján állítottuk össze, és automatizált eljárással szűrtük ki az Atlas.ti 8 szoftverrel.

A H1 és H2 hipotézisek vizsgálatára a tartalomelemzéssel nyert kvantifikált adatokkal korrelációs elemzéseket végeztünk. Azt vizsgáltuk, hogy bizonyos (narcizmusreleváns) narratív kategóriák és egyes nyelvi jegyek között van-e együtt járás. Az elemzéseket SPSS 22.0 programmal végeztük el a politikai beszédeken és a tankönyvi korpuszon is. Ez után a H4

hipotézis vizsgálatához faktoranalízist végeztünk abból a célból, hogy kiszűrjük azokat a változókat, amelyek a narcisztikus kommunikáció univerzális nyelvi jegyeit jelenthetik.

7.2.1 Vizsgált nyelvi változók

A kutatás első lépése az volt, hogy a politikusok beszédeiben és a Versailles-i békéről szóló tankönyvi szövegrészekben a narratív kompozíció mentén feltárt narcisztikus dinamikát a nyelvi jelekkel való kapcsolat szintjén is analizáljuk. Ebben a vizsgálati dimenzióban három kategóriában vizsgáltuk a nyelvi változókat. A „Nagyító alakzatok” (1) kategóriába kerültek a felsőfokú melléknevek, hiperbolák, magas helyiértékű számok, abszolút értelmű névszók. Második vizsgálati kategóriaként emeltük be a Tagadást (2), ami bármely nyelvi elemzésben releváns lehet, hiszen a pszichológiai állapot egyik legfontosabb indikátoraként tekinthetők az élettörténeti (Péley, Naszódi & László, 2005; Hargitai et al., 2005) és a csoporttörténeti narratívumokban is (László, 2005a; 2012). Mivel a kollektív narcizmus bizonytalanságot, defenzív jellegű szociális identitást tételez (Cichocka, 2016), ezért a vulnerabilitás és a destruktivitás vizsgálatára vezettük be a Tagadás mellett a Kényszer (3) nyelvi kategóriákat. Kashima (2004) szerint ui. a pozitív szociális identitás szempontjából nagyon fontos, hogy a jelentős pozitív történelmi eseményekben a csoport tagjai saját csoportjukat cselekvőképes, aktív ágensként tudják megélni. A kényszer nyelvi jeleinek gyakoribb előfordulása utalhat arra, hogy a csoport tagjai magukat az események elszenvedőjeként jelenítik meg (László, 2012; Retzinger, 1997). A kódolás szabályait a következő leírás tartalmazza néhány példával bemutatva, de a teljes lista a Melléklet részben olvasható.

7.2.2 A nyelvi változók kódolásának szabályai példákkal

Nyelvi változó

A kódolás szabályai példákkal

Nagyító alakzatok	<p>A nagyító alakzatokat szószinten kódoltuk és négy kategóriában vizsgáltuk:</p> <ul style="list-style-type: none">- felsőfokú melléknevek, pl. <i>legrégebb</i> (älteste)- hiperbolák, pl. <i>gigantikus</i> (gigantisch)- magas helyiértékű számok, pl. milliók (Millionen)- abszolút értelmű névszók, melyek fokozhatatlan minőséget pl. - hatatlan/-hetetlen képzővel képzett szavak pl. <i>hihetetlen</i> (unglaublich), teljességet, pl. <i>egészen</i> (ganz), <i>mindenki</i> (alle) vagy totalitást fejeznek ki, pl. <i>totális</i> (total)
Tagadás	<p>I. Szószintű gépi és kézi kódolással a tagadás kategóriájába soroltuk az összes olyan tagadó formát, amely nem abszolút értelmű tagadást fejez ki, ezek képezték a Tagadás kategória elemeit:</p> <ul style="list-style-type: none">- <i>nem</i> (nicht) partikula- <i>nélkül</i> (ohne) kötőszóként és prepozícióként is- <i>sem-sem</i> (weder-noch) konjunkció mindkét tagja egyenként kódolva.- a -talan/-telen fosztóképző német nyelvben megfeleltetett formái, ú.m. <i>un-</i>, <i>a-</i>, <i>des-</i>, <i>dis-</i>, <i>miss-</i>, <i>in-</i>, <i>non-</i>. tagadó prefixumok, pl. <i>unfreundlich</i> (barátságtalan), <i>inhuman</i> (embertelen).- A <i>-nélküli</i> (<i>-los</i>) fosztóképző, pl. <i>munkánélküli</i> (arbeitslos), <i>álmatlan</i> (schlaflos). <p>II. Abszolút tagadásként szószinten kódoltuk a tagadásnak azon formáit, melyek abszolút értelemmel bírnak, fokozhatatlanok, teljes kizárást fejeznek ki, kivéve a Sohaidő kifejezéseit. Ide tartoznak:</p> <ul style="list-style-type: none">- a mondaértékű tagadást kifejező <i>nem</i> (nein)- <i>senki</i> (niemand), <i>sehol</i> (nirgendwo, nirgends), <i>semmi</i> (nichts)- a <i>kein*</i> tagadószó és annak ragozott formái

- a -hatatlan/-hetetlen képző német megfelelői (un...-bar, un...-lich), melyek totalitásra, abszolút értelemre utalnak.

Kényszer

A kényszer nyelvi jegyeinek kódolás szószinten történik. Ide tartoznak:

- a kényszeríteni (*zwingen*) ige jelen és múlt idejű alakjai
- vagy melléknévi igenév formája, pl. *kényszerült* (gezwungen)
- A komoly szükségszerűséget, elkerülhetetlenséget kifejező *muszáj* (müssen) ige jelen és múlt idejű alakjai.
- A kényszert, kötelezettséget, kötelességet kifejező *kell* (haben..zu + infinitiv szerkezet)
- melléknévi igenevek, melyek a kényszer állapotát fejezik ki, ú.m. *oktrojált* (aufoktroiyiert), *rárótt* (aufgebürdet)
- a *szükséges* (notwendig) melléknév
- Főnevek, melyek erőteljes külső hatást fejeznek ki, pl. *kötelesség* (Pflicht), *nyomás* (Druck), *kényszer* (Zwang).

7.3 Minta

A kutatást ugyanazon a korpuszanyagon végeztük el, a tankönyvi mintát az előző fejezetben bemutatott vizsgálati elrendezésben elemeztük. A náci korszak és az NDK tankönyvi szövegei változatlanul egy-egy vizsgálati egységet képeztek, az NSZK tankönyveket ez esetben sem évtizedenként vizsgáltuk, hanem egy mintában vizsgáltuk a tankönyveket az 1950 és 1980 közötti időszakban, és ugyancsak egy mintába vontuk az 1990 és 2016 közötti időszak tankönyvi szövegeit is. Az összevonást indokolta, hogy a korrelációs elemzésekhez ez által optimálisabb mintaegységeket tudtunk kialakítani. A nyelvi elemzésekben tehát négy politikai beszéd mintaegység és négy tankönyvi vizsgálati egység keletkezett, azaz összesen nyolc különböző mintán teszteltük a nyelvi jelek együtt járásait.

7.4 Eredmények

7.4.1 Vizsgálat: Glorifikáció (a saját csoport dicsőítése)

Első hipotézisünkben (H1) azt feltételeztük, hogy azokban a mintaegységekben, ahol a narratív kategoriális elemzés a narcisztikus identitáskonstrukció jelenlétét tárta fel, ott a saját csoport

említését (Csoportnarcizmus) a Dicsőség (glory) érzése kíséri (H1). A következő eredmények születtek:

A politikai beszédekben *a Csoportnarcizmus és a saját csoport dicsősége között csak egy politikusnál jelent meg szignifikáns kapcsolat, mégpedig Mussolini beszédeiben* ($r=.684$; $p<.01$). Hitlernél azonban nem találtunk kapcsolatot és Dollfuß ill. Merkel beszédeiben sem volt szignifikáns együtt járás.

A tankönyvi mintában szignifikáns együtt járást tártunk fel az *NDK tankönyvi mintában* ($r=.971$; $p<.01$) és ugyancsak *szignifikáns együtt járás mutatkozott az újraegyesítés utáni évtizedek tankönyveiben* ($r= .529$; $p<.01$). A többi tankönyvi mintaegységben nem találtunk kapcsolatot a két változó között.

Második hipotézisünk (H2) tesztelésére a dicsőségérzés és a nagyító alakzatok együtt járását vizsgáltuk meg (csoportbontás nélkül) és azt találtuk, hogy *a dicsőségérzéshez*

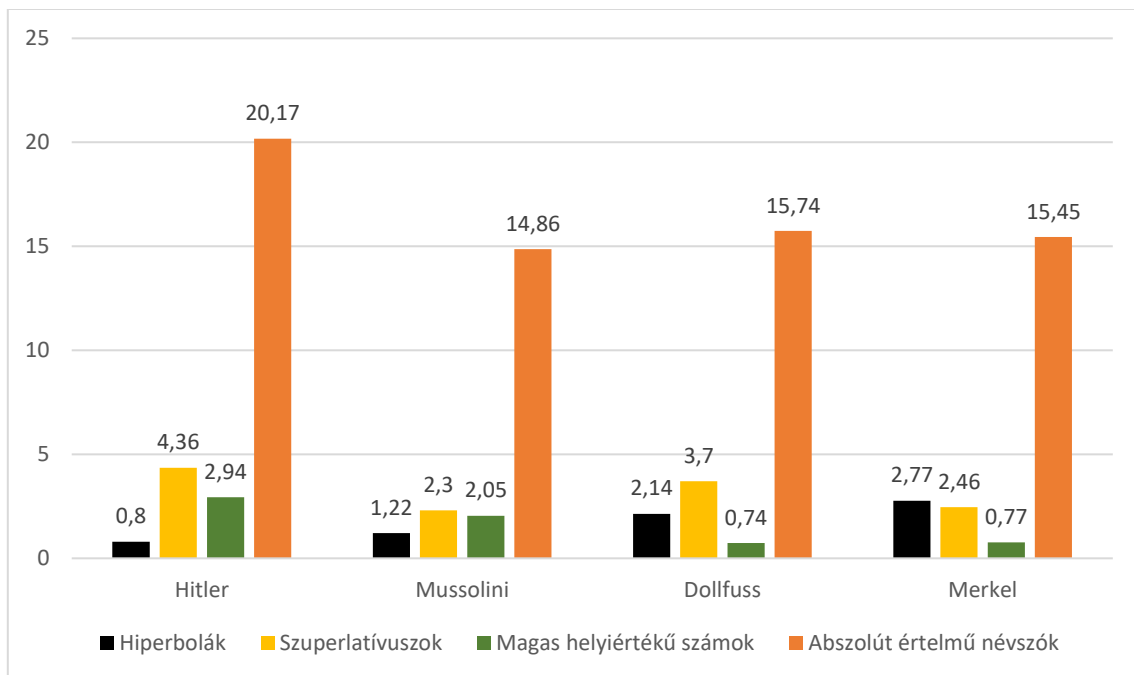
- *felsőfokú melléknevek kapcsolódtak* Hitler beszédeiben ($r =.766$, $p<.01$) és az újraegyesítés utáni Németország tankönyveiben ($r = -.387$; $p<.01$);
- *hiperbolák kapcsolódtak* Dollfuß beszédeiben ($r = .530$; $p=.06$) valamint az NDK tankönyvekben a ($r = .904$; $p<.01$),
- *abszolút szavak kapcsolódtak* az NDK tankönyvi mintában ($r =.867$; $p<.01$),
- *magas helyiértékű számok* Mussolini beszédeiben ($r =.585$; $p<.05$).

A hipotézis tesztelésén túl a dicsőség érzésének további együtt járásait megvizsgáltuk. Érdekes eredményként említhető, hogy *a saját csoport dicsősége három politikusnál együtt járást mutatott a saját csoport örömeivel*, Hitlernél ($r=.694$; $p<.01$), Mussolininél ($r=.552$; $p=.05$) és Dollfuß-nál a saját csoport dicsősége a kollektív öröm érzésével járt együtt ($r=.775$; $p<.01$), Merkelnél viszont nem találtunk kapcsolatot. *A Versailles-i békéről szóló tankönyvi narratívumokban sem találtunk ilyen jellegű kapcsolatot*, de tekintettel a szövegek tartalmára, ez nem is olyan meglepő. Ezekben a csoportalapú öröm vagy egyáltalán nem jelent meg, vagy „katona módra” a győztesek becsületéhez ($r=.968$; $p<.01$) kapcsolódott, ahogy ezt a náci tankönyvekben találtuk.

7.4.2 Vizsgálat: Nagyító alakzatok

Ez után megvizsgáltuk azt is, hogy a nagyító alakzatok milyen gyakorisággal jelennek meg a szövegekben, van-e lényeges különbség a saját csoportot dicsőítő kommunikáció és a nem dicsőítő kommunikáció között. Mivel mind a négy nagyító retorikai alakzat (hiperbolák, felsőfokú melléknevek, magas helyiértékű számok és az abszolút értelmű névszók) alkalmas arra, hogy kiemelje a saját csoport dicsőségét, ezért azt feltételeztük, hogy a glorifikáló mintákban ezek nagyobb gyakorisággal jelennek meg (H2).

A beszédekben a legtöbb nagyító alakzat Hitler (28,28) és Dollfuß (22,32) beszédeiben fordult elő ezer szóra vetítve, Merkel (21,45) és Mussolini (20,43) beszédeiben valamivel kevesebb, de jelentős különbségeket nem találtunk a nagyító alakzatok relatív gyakoriságértékei között. A nagyító alakzatok relatív gyakoriságértékeit ez után külön-külön is megvizsgáltuk (hiperbolákat, f. f. mellékneveket, magas helyiértékű számokat és az abszolút értelmű névszókat), ennek eredményeit mutatja a 6. ábra.

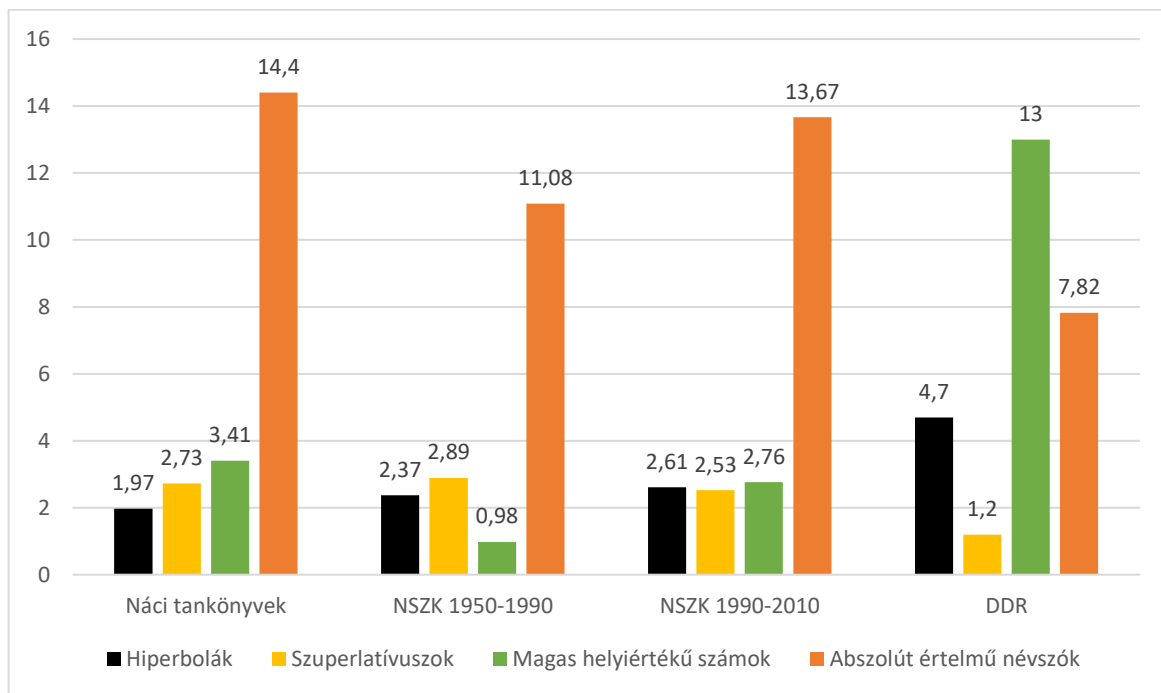

6. ábra: A nagyítás retorikai alakzatainak relatív gyakorisága a politikai beszédekben

A politikai beszédek hasonlóak voltak abban a tekintetben, hogy a nagyító alakzatok közül minden politikus az abszolút szavak használatával élt a leggyakrabban. A nagyító retorikai alakzatokon belül az abszolút szavak aránya érdekes módon minden politikusnál 73-77% volt.

Merkel és Dollfuß ritkábban használtak magas helyiértékű számokat, mint a két diktátor, viszont nagyobb gyakorisággal használtak hiperbolákat a kommunikációban.

A tankönyvi mintákban nagyító alakzatok az NDK (26,72) és náci (22,51) tankönyvekben jelentek meg a legnagyobb gyakorisággal. Ezen belül pedig az *abszolút szavak relatív gyakorisága dominált három mintaegységben* (náci évek, és a két NSZK mintaegység) az NDK tankönyvekben viszont a nagyító alakzatok közül a magas helyiértékű számok jelentek meg a legnagyobb relatív gyakorisággal, ahogy a 7. ábra mutatja.

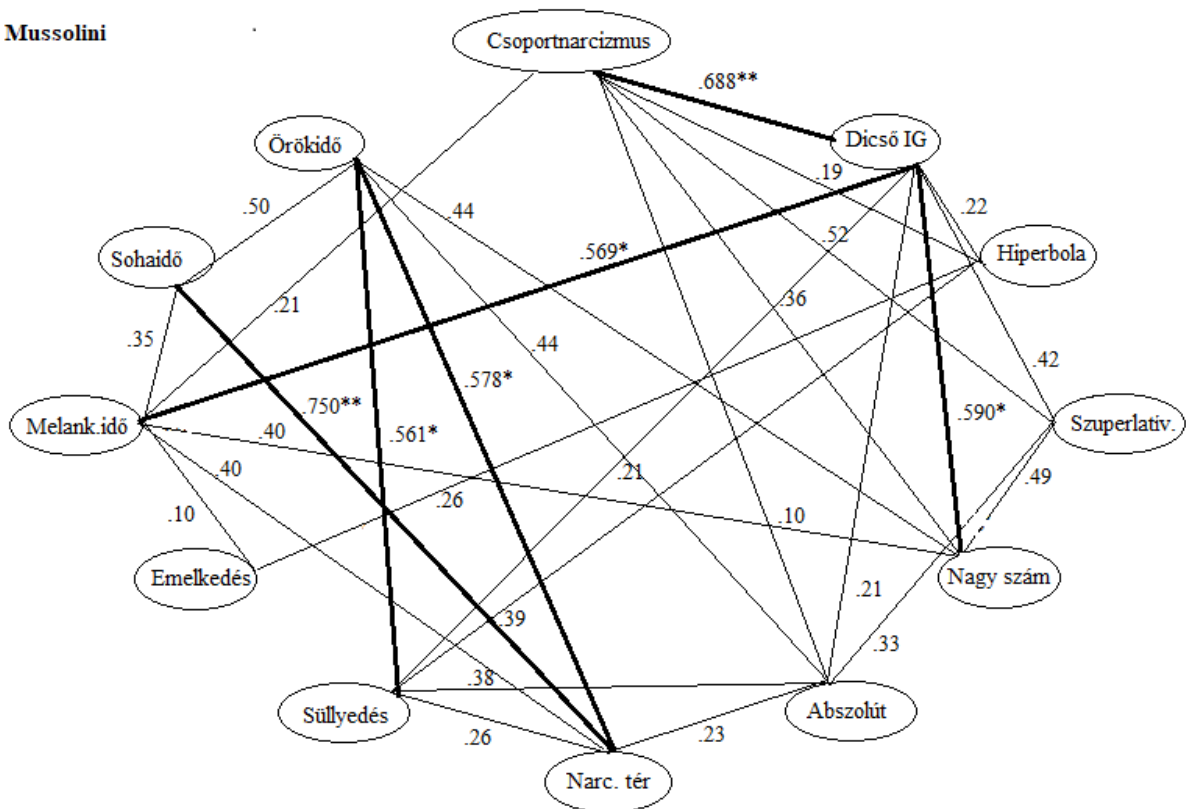
7. ábra: A nagyítás retorikai alakzatainak relatív gyakorisága a tankönyvekben

Következő lépésként azt is megvizsgáltuk, hogy milyen együtt járások figyelhetők meg a Csoportnarcizmus, a Dicsőség érzés (glory), ill. a Téridő és a nagyítás retorikai alakzatai között. Azért emeltük be a Téridő kategória változóit ezekbe a vizsgálatokba, mert ezek indikátorként működtek a paranoid és narcisztikus minták vonatkozásában. A következő eredmények születtek:

Hitler beszédeiben mind a négy nagyító alakzat esetében kapcsolat jelent meg a csoportnarcizmus és a nagyító retorikai alakzatok között, de az abszolút névszók esetében a korreláció iránya ellentétes volt (8. ábra).

helyiértékű számok pedig nem a Csoportnarcizmushoz, hanem a saját csoport dicsőséghez (glory) kapcsolatosan mutattak szignifikanciát. ($r=.590$; $p<.05$)

Mussolini

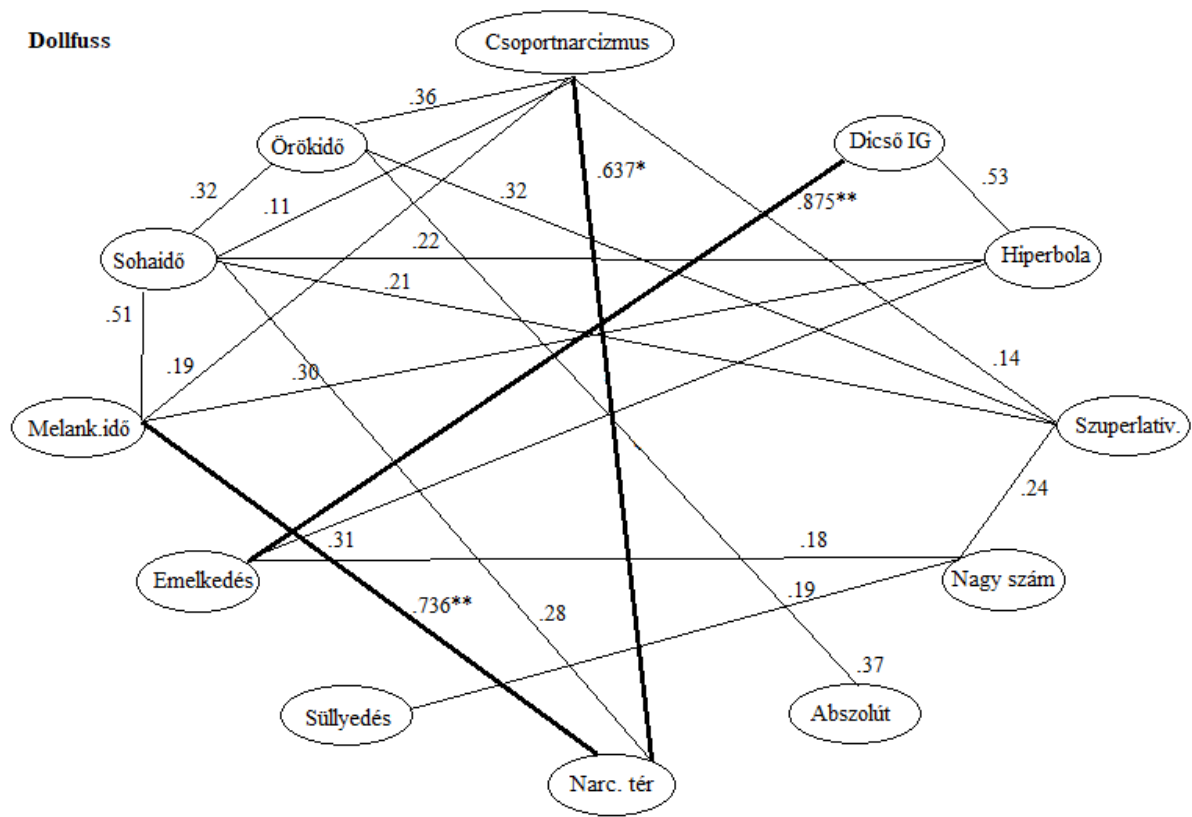

9. ábra: A nagyító alakzatok korrelációs kapcsolatai.

A téridő vizsgálati eredményeit is bevonva kiderült az is, hogy a saját csoport dicsősége a melankolikus idővel mutat szignifikáns kapcsolatot mindkét vezérnél. A beszédek szöveganyagából tájékozódhatunk arról, hogy mit is jelez ez a kapcsolat. Mussolini a múlt (Róma) dicsőségét nagyítja fel és ezt kapcsolja össze a csoportnarcizmussal. Hitler pedig a germán múlt dicsőségét emeli ki. Erősen feltételezhető, hogy ez a sajátos együtt járás a (történelmi) választott dicsőséget jelzi (Volkan, 1999, 2004a; 2015a; 2020). Ez a kapcsolatiság azonban nem jelent meg sem Dollfuß, sem Merkel beszédeiben.

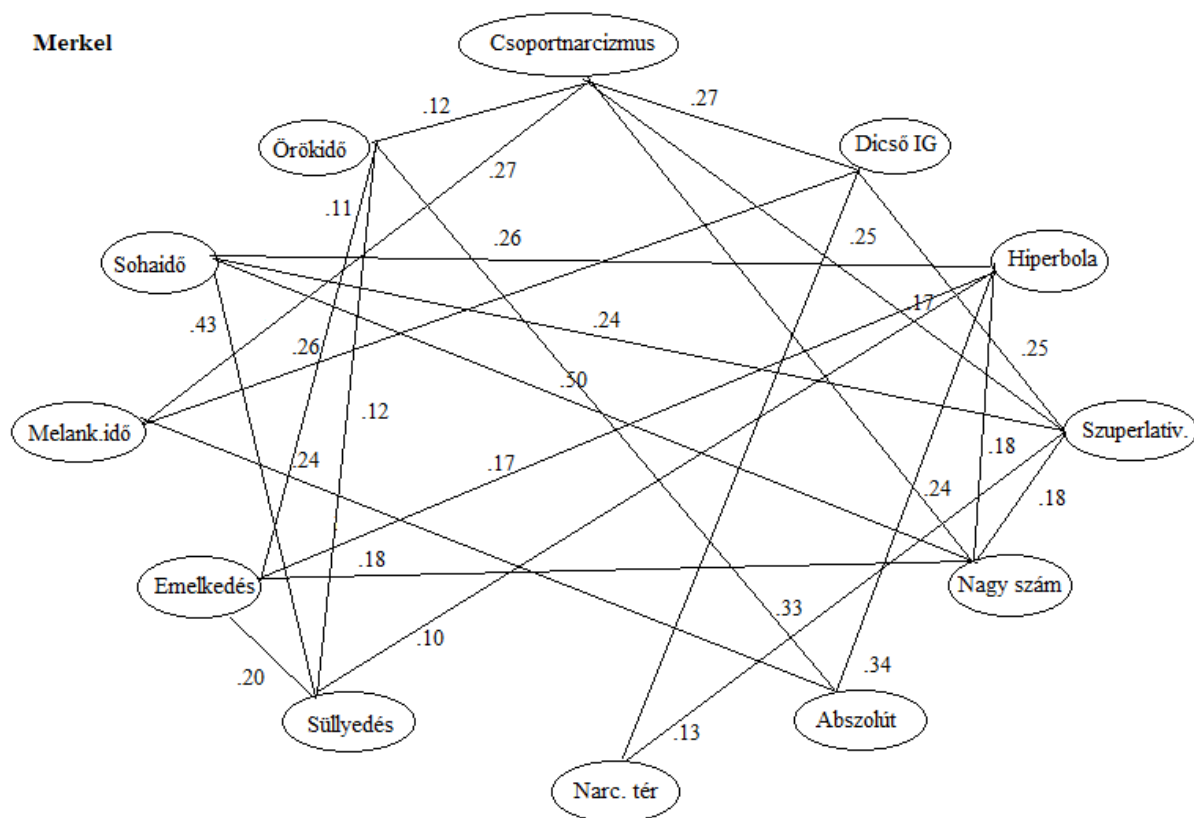
Dollfuß beszédeiben (10. ábra) a dicsőség érzése nem jelent meg korrelációs csomópontként, nem találtunk kapcsolatot a nagyító alakzatok egyikével sem és a nagyítás nyelvi változói között se mutatkozott szignifikáns kapcsolat, ami azt jelzi, hogy a retorikai alakzatok nem egymást erősítve jelennek meg a beszédekben. Merkel beszédeinek elemzési eredményeiből

(11. ábra) az derült ki, hogy a nagyító alakzatok vonatkozásában egyáltalán nincsenek ilyen jellegű kapcsolatok.

10. ábra: A nagyító alakzatok korrelációs kapcsolatai.

Merkel

11. ábra: A nagyító alakzatok korrelációs kapcsolatai Merkel beszédeiben.

A tankönyvi minta elemzése a következő eredményt hozták: A náci tankönyvekben a nagyítás alakzatai közül csak a magas helyiértékű számok mutattak szignifikáns és negatív irányú együtt járást a Csopornarcizmus változóval ($r = -.909$; $p < .05$). Viszont érdekes és említésre érdemes eredmény, hogy a felsőfokú melléknevek ezekben a mintákban nem a saját csoport dicsőségét emelték ki, hanem a németek megaláztatottságát ($r = .928$; $p < .05$) és a külső csoportok felelősségét ($r = .922$; $p < .05$).

A háború utáni NSZK tankönyvekben a nagyító alakzatok esetében szignifikáns és negatív irányú kapcsolatot találtunk a németek dicsősége és a hiperbolák között ($r = -.456$; $p < .01$). Ez a minta azt jelzi, hogy nem egy „klasszikus” dicsőítő nagyítással van dolgunk. A német diktátor beszédeivel szemben az NSZK tankönyvek ezen mintaegységében a saját csoport dicsőségét nem a melankolikus idő, hanem a sohaidó kísérte ($r = .675$; $p < .01$).

Az ezredforduló után, amikor a régi szövegek visszakerültek a tankönyvekbe, a saját csoport dicsősége a felsőfokú melléknevekkel szignifikáns együtt járást mutatott ($r = .564$; $p < .01$). Az abszolút szavak viszont a Becsületérvés kísérőivé váltak, mind a saját csoport ($r = .479$; $p < .05$), mind győztesek ($r = .533$; $p < .01$) vonatkozásában. Ugyanakkor az abszolút névszók

szignifikánsan kísérték ($r=.565$; $p<01$) a győztesek megvetettségét és a saját csoport megalázottságát ($r= .636$; $p<01$). Ez a két változó, a külső csoportok megvetése és a saját csoport megalázottsága pedig szignifikáns kapcsolatot mutatott egymással ($r= .496$; $p<05$).

Az NDK mintában a nagyítások nyelvi jegyei két elkülönülő kapcsolati csoportot hoztak létre. A felsőfokú melléknevek és a magas helyiértékű számok szignifikáns együtt járást mutattak ($r =.922$; $p<.01$), de nem kapcsolódtak a hiperbolákhoz és az abszolút szavakhoz, ezek külön kapcsolatban jelentek meg ($r =.736$; $p<05$). A minta a megalázottság vonatkozásában is egészen sajátos volt. Az NDK tankönyvírók szuperlatívuszokkal ($r = .709$; $p<01$) és nagy számokkal ($r =.679$ $p<05$) irták le a saját csoport megalázottságát, ugyanakkor hiperbolákkal ($r = .772$; $p<01$) és abszolút szavakkal ($r =.709$, $p<05$) a külső csoport megalázását, melybe tudjuk, hogy az „imperialista” németek is beletartoztak. A saját csoport dicsőségét ugyancsak hiperbolák ($r =.913$; $p<01$) és abszolút szavak ($r =.849$; $p<01$) kísérték. Mindemellett az NDK mintában fokozottan jelent meg a fenyegetés is: a hiperbolák ($r =.944$; $p<01$) és az abszolút szavak ($r =.867$; $p<01$) szignifikánsan kísérték a saját csoport ártó szándékait. Ezen eredmények ismeretében alaposabb vizsgálatnak vetettük alá az abszolút névszókat és a következő eredményeket kaptuk:

Hitler beszédeiben az abszolút szavak szignifikáns, negatív irányú korrelációt jeleztek

- a Csoportnarcizmussal ($r = -.640$; $p<05$),
- a saját csoport Örömeivel ($r = -.777$; $p<01$),
- a Magas helyiértékű számokkal ($r = -.577$; $p<05$) és a
- Melankolikus idővel ($r = -.595$; $p<05$).

Mussolininél szignifikáns és negatív irányú korrelációs kapcsolat jelent meg, az abszolút szavak és a

- a külső csoportok hosztilis szándékai között ($r = -.717$; $p<01$)

Dollfuß volt az egyetlen politikus, akinél az abszolút szavak szignifikáns és pozitív irányú kapcsolatiságot jeleztek

- az osztrákok megvetettségével ($r =.778$; $p<01$),
- jó szándékával ($r =.691$; $p<01$) és
- felelősségvállalásával ($r =.722$; $p<01$).

Merkelnél negatív együtt járás jelent meg az abszolút értelmű névszók és

- a saját csoport jó szándéka között ($r = -.651$; $p < .01$).

A náci tankönyvekben az abszolút szavak negatív irányú együtt járást mutattak

- a külső csoportok reményével ($r = -.919$; $p < .01$).

A háború utáni években a legmagasabb korrelációs értéket a csoportnarcizmus és az abszolút szavak mutatták ($r = .649$; $p < .01$). Abszolút szavak kísérték a győztesek haragját ($r = .453$; $p < .05$) és a saját csoport megalázottságát is ($r = .391$; $p = .05$), a két változó között pedig szignifikáns kapcsolat mutatkozott ($r = .519$; $p < .01$).

Az újraegyesítés utáni évtizedekben az abszolút szavak több változóval is szignifikáns, pozitív irányú kapcsolatba léptek. Abszolút szavak kísérték a saját csoport

- félelmét ($r = .656$; $p < .01$)
- megalázottságát ($r = .636$; $p < .01$),
- reményét ($r = .620$; $p < .01$)
- becsületét ($r = .479$; $p < .05$)
- és a győztesek megvetését ($r = .565$; $p < .01$)

Az NDK mintában abszolút szavak kísérték a

- csoportnarcizmust ($r = .774$; $p < .05$).
- a saját csoport dicsőségét ($r = .849$; $p < .01$),
- és ártó szándékait ($r = .867$; $p < .01$)
- a külső csoport megalázottságát ($r = .709$; $p < .05$)

7.5 Megbeszélés

A vizsgálat célja volt, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi manifeszt jegyeit tárja fel a tömegkommunikáció egyes produktumaiban. Abból indultunk ki, hogy a kollektív narcizmus hiedelme nemcsak a propozíciók szintjén lehet manifesztált, *hanem a hiedelem háttérében álló narcisztikus dinamika egyfajta stílust is eredményez, melynek jól elkülöníthető jellegetességei vannak*. Craig és Amernic (2011) útmutatása alapján abból indultunk ki, hogy a nagyító alakzatokat érdemes lehet alaposabb vizsgálat tárgyává tenni. A történelmi nagycsoportok különleges értékének kiemelését ezen kívül a dicsőség-tulajdonítás vonatkozásában is megvizsgáltuk.

A csoportalapú narcizmus egyik jellegzetessége a saját csoport túlértékelése, melynek egyik lehetséges formája, ha a beszélő/narrátor a csoportot a dicsőség érzésével kapcsolja össze. Mivel a kollektív narcizmus gyakran jár együtt glorifikáló azonosulással (Cichocka et al., 2015), ezért *első hipotézisünkben feltételeztük, hogy azokban a mintaegységekben, ahol a narratív kategoriális elemzés a narcisztikus identitáskonstrukció jelenlétét tárta fel, a saját csoport említését gyakran kíséri a dicsőség (glory) érzése (H1)*. Ez hipotézis azonban csak részben igazolódott. Csoportnarcizmus és Dicsőség között szignifikáns együtt járást találtunk: Mussolini beszédeiben, az NDK tankönyvi szövegekben és az újraegyesítés utáni NSZK tankönyvekben. A narratív elemzések alapján azonban sokkal több mintában jelent meg narcisztikus identitáskonstrukció. *Ebből arra következtethetünk, hogy a saját csoport dicsőítése lehetséges, de nem abszolút indikátora a csoportalapú narcizmusnak.*

Második hipotézisünkben (H2) *azt feltételeztük, hogy a glorifikáló mintákban (értsd: ahol a Csoportnarcizmus és a saját csoport Dicsősége között együtt járás van) gyakrabban jelennek meg nagyító retorikai alakzatok*. Az elemzésekből az derült ki, hogy *a nagyító alakzatok közül bármelyik együtt járhat a saját csoport dicsőségével, de a nagyító alakzatok nem jelentek meg nagyobb relatív gyakorisággal a glorifikáló mintákban*. A második hipotézis tehát nem igazolódott. A csoportjukat dicsőítő és nem dicsőítő politikusok/tankönyvírók szövegei között ugyanis nem volt lényeges eltérés. Nyolcból hét mintaegységben (az NDK kivétel) azt találtuk, hogy *a nagyító alakzatokon belül az abszolút értelmű névszók használata dominál*. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy az abszolút szavakat használó politikus sokkal nagyobb elkötelezettség benyomását kelti, mert az abszolútumok kizárják a kétséget, ezért lehet releváns szerepük a csoporttagok meggyőzésében.

Ez után megvizsgáltuk azt is, hogy milyen korrelációs összefüggések jelennek meg a Nagyító alakzatok, a Csoportnarcizmus, a saját csoport Dicsősége és a Téridő változói között. Ettől a vizsgálattól azt vártuk, hogy a narcisztikus, paranoid típusok vonatkozásában is információt szerezhethünk a nagyító alakzatok együtt járásairól, de az itt nyert eredmények nem szolgáltak egyértelműsíthető adatokkal. Ebben a vizsgálati szakaszban mégis lényeges, ámde további elemzéseket igénylő eredményeket kaptunk.

Hitlernél a nagyító alakzatok mindegyike együtt járt (pozitív vagy negatív irányban) a csoportemlésekkel, a németek dicsőségét pedig szuperlatívuszok kísérték. Mussolininél

azonban a magas helyiértékű számok jelentek meg ugyanebben a szerepben. Vagyis *Hitler a saját csoport dicsőségét felsőfokú melléknevekkel, Mussolini pedig magas helyiértékű számokkal emelte ki. Dollfuß és Merkel beszédeiben*, ahol a nagyító alakzatok relatív gyakorisága nem volt lényegesen eltérő a diktátorok beszédeiben feltárt eredményektől, a *nagyítások nem a saját csoport dicsőségének kiemelését szolgálták és nem is mutatkoztak közöttük korrelációs összefüggés.*

Érdekes eredmény volt, hogy *a két diktátor beszédeiben a saját csoport dicsősége melankolikus idővel kapcsolódott, amiről azt feltételeztük, hogy a választott dicsőség nyelvi manifestációját jelentheti.* Ennek megerősítéséhez azonban még további kutatásokra lenne szükség. Volkan (1998; 1999b; 2003; 2004a; 2006a; 2015a) mindenesetre ezt a kommunikációs stratégiát a narcisztikus vezérek sajátosságaként említi. A narcisztikus vezérek azért instrumentalizálják a választott dicsőség képeit, hogy válságos időkben (regresszió esetén) szubjektív státusznövekedést érjenek el és mobilizálni tudják a tömeget. Dollfuß és Merkel beszédeiben nem jelent meg választott dicsőségre utaló kapcsolatiság.

A tankönyvekben két mintaegységben jelent meg a saját csoport glorifikáló ábrázolása, NDK és újraegyesítés utáni tankönyvek. Ezekben a mintákban azt találtuk, hogy *az NSZK tankönyvekben a németek dicsőségét a tankönyvírók felsőfokú melléknevekkel emelték ki* (Hitler beszédeihez hasonlóan). Az *NDK tankönyvi szövegekben viszont a kelet-németek dicsőségét hiperbolák és abszolút névszók kísérték.* Ezen eredmények alapján mindössze annyi állapítható meg, hogy a csoportdicsőség kiemelését tkp. bármely nagyító alakzat szolgálhatja. Az elemzés fókuszát ekkor a szövegek helyett a nagyító alakzatokra fordítottuk.

A felsőfokú melléknevek és a magas helyiértékű számok megjelenése között némi hasonlóság fedezhető fel abban a tekintetben, hogy mindkettő alkalmas a csoportidentitás lényeges aspektusainak kiemelésére. Ezek a nagyító alakzatok vagy a saját csoport dicsőségéhez kapcsolódóan jelentek meg, és így a csoportidentitás pozitív vonatkozását emeltéki (ld. Hitler beszédei és az újraegyesítés tankönyvei), vagy valamilyen negatív vonatkozást nagyítottak fel, pl. a saját csoport megalázottságát (ld. náci és NDK tankönyvek). Ne felejtjük el, hogy a szociálpszichológiai szakirodalom kiemeli, a saját csoport különleges értékét *bármilyen* definiálhatja (de Zavala et al., 2009), sőt a kollektív áldozatiság is szolgálhat a csoportidentitás lényegi elemeként (bővebben erről Fülöp & Kővágó, 2018). A magas helyiértékű számok ehhez

hasonlóan, vagy a saját csoport dicsőségéhez kapcsolódtak (ld. Mussolini beszédei), vagy a saját csoport megalázottságát emelték ki (ld. NDK tankönyvek).

A *hiperboláknál* hasonló jellegzetesség jelent meg némi eltéréssel. A saját csoport dicsőségével (negatív irányú) korrelációt mutattak a háború utáni NSZK tankönyvekben és szignifikánsan kapcsolódtak össze az NDK szövegekben is. Az NDK tankönyvekben emellett gyakran jelentek meg hiperbolák a saját csoport ártó szándékának kíséretében és a saját csoport megalázottságát is kiemelték. Vagyis *erről a változóról erősen sejthető volt, hogy a csoportidentitásnak nem a pozitív aspektusaihoz kapcsolódik.*

Hasonló sejtés fogalmazódott meg az abszolút névszók esetében is. Wurmser (1993) szerint az identitás idealizált aspektusainak tekintetében az abszolútumok megjelenése alapvetően a narcizmus dinamikáját indikálja. Az abszolút minőségek megjelenése pedig destruktív tendenciát jelez. Ahol az idealizáció abszolút minőséget ölt, ott arra is számítanunk kell, hogy a releváns másik „abszolút rossz” értékelést kap (Wurmser, 1993; Lubit, 2002). Minél fontosabb az identitás idealizált aspektusának fenntartása, annál inkább *tagadni* kell az ennek ellentmondó körülményeket (Wurmser, 1993).

Az abszolút névszók esetében nagyon sokféle változóval tártunk fel kapcsolatot. Az eredmények alapján első pillantásra az látszik, hogy azokban a mintaegységekben, ahol paranoid jellegzetességeket tártunk fel (Hitler-beszédek, NDK és újraegyesítés utáni tankönyvek) az abszolút névszók szembevető módon több változóval mutattak együtt járást. Ez persze nem szolgáltat alapot bármiféle következtetés levonásához. Érdekes és további vizsgálatra érdemes eredmény volt azonban, hogy az abszolút szavak *Merkel beszédeiben* (kizárólag), *Dollfuß beszédeiben* (részben) *a saját csoport jó szándékainak kiemelését szolgálták*, a többi mintában viszont döntően negatív érzésekkel és szándékokkal kapcsolódtak. *A többi mintában szignifikáns kapcsolat tárult fel az ártó szándékokkal* (ld. Mussolini beszédei és az NDK tankönyvek), a *Megvetés érzésével* (ld. Dollfuß és az újraegyesítés utáni tankönyvek), a *Megalázottság érzésével* (ld. NDK és az újraegyesítés utáni tankönyvek). Ezen eredményeket erősítette, hogy Hitler beszédeiben a saját csoportban lelt Örömmel és a Csoportnarcizmussal is negatív irányú kapcsolat mutatkozott.

Ezek az eredmények azonban csak sejtések megfogalmazására voltak alkalmasak és még nem tartalmazták az összes változó vonatkozásában nyert eredményeket. Következő lépésként ezért a nagyító alakzatokat az összes változó vonatkozásában is megvizsgáltuk.

8. Negyedik vizsgálat: Faktoranalízis

A nyelvi változók további részletesebb vizsgálatára faktoranalízist végeztünk, hogy kiszűrjük azokat a változókat, melyek a csoportalapú narcizmus pszicho-dinamikáját a nyelvhasználatban a leginkább indikálhatják. A nagyítás alakzatairól már kiderült, hogy ezek valóban gyakran kísérhetik a csoportok glorifikációját. Ugyanakkor az is kiderült, hogy ezek nem jelentenek egységes, úgymond univerzális nyelvi indikátort.

8.1 Hipotézisek

A meglévő adathalmazból ezért azt is szeretnénk volna kiszűrni, hogy a csoportalapú narcizmusnak vannak-e olyan *univerzális* nyelvi jegyei, melyek beszélőtől függetlenül is indikálják a kommunikáció narcisztikus jellegét.

H1: A kollektív narcizmusról szóló szociálpszichológiai kutatásokból ismeretes, hogy a grandiózus forma mellett egy *vulnerabilis változat* lehetősége is felmerült (Cichocka, 2016). Feltételezésünk szerint ennek a nyelvhasználati különbségekben is meg kell jelennie.

A kutatásban abból indultunk ki, hogy a narcizmus egy olyan sajátos identitáskonstrukciós jelenség, mely mind a tagok szociális identitásában, mind a nagycsoportok identitásfolyamataiban ugyanazon dinamika mentén működik.

H2: Ha ez így van, akkor az is feltételezhető, hogy a narcisztikus pszicho-dinamikának *lehetnek univerzális nyelvi markerei* is, melyek a narcizmus minőségi változataitól függetlenül jelennek meg a narcisztikus kommunikáció folyamatában.

8.2 Módszer

A csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek további elemzéséhez a faktoranalízis egyik speciális esetét, a főkomponens-analízist választottuk. Ettől azt vártuk, hogy a teljes minta átszűrésével olyan nyelvi jegyeket tárhatunk fel, amelyek a csoportalapú narcizmus univerzális nyelvi indikátoraként funkcionálnak.

A főkomponens analízis egy olyan statisztikai eljárás, amely több független változót alakít át lineáris transzformáció segítségével az eredeténél kisebb számú, új független változókká. Lehetőséget ad arra, hogy az eredetileg megfigyelt változókat korrelációjuk alapján kisebb számú főkomponens változóvá vonjuk össze. Jól alkalmazható a változók számának csökkentésére, és a kevésbé fontos változók kiszűrésére. Természetesen több változót is teszteltünk ezekben a vizsgálatokban, de ezek részletes bemutatásától a dolgozatban eltekintünk. Itt és most kizárólag azokat az eredményeket tárjuk az Olvasó elé, amelyek jelen vizsgálat szempontjából szolgálnak releváns információval.

8.3 Minta

A mintaegységek a politikusok esetében változatlanul négy csoportot jelentettek, a tankönyvek esetében pedig az előző vizsgálathoz hasonlóan úgy alakítottuk ki a mintaegységeket, hogy azok informáljanak a történelmi helyzetről is. Tehát egy mintaegységbe foglaltuk a náci tankönyveket, egy mintaegységbe kerültek az 1945 és 1989 közötti NSZK tankönyvek, ugyanezen időszakból már kialakítottuk az NDK mintaegységet és végül a negyedik tankönyvi mintaegység már az újra egyesített Németország tankönyveiből alakítottuk ki.

Mintaegységek:

1. Hitler-beszédek
2. Mussolini-beszédek
3. Dollfuß-beszédek
4. Merkel-beszédek
5. Náci tankönyvek
6. NSZK tankönyvek a második világháború háború után
7. NDK tankönyvek a második világháború háború után
8. Az újaegyesített Németország tankönyvei

8.4 Eredmények

Első lépésként abból indultunk ki, hogy mivel maga a csoport áll a narcizmus középpontjában, ezért a Csoportnarcizmushoz kapcsolatosan vizsgáltuk a nyelvi változókat.

8.4.1 A politikai beszédek elemzési eredményei a Csoportnarcizmus változóval

Hitler beszédeiben a faktoranalízis vizsgálatok eredményeként négy olyan változó jelent meg, amelyek azonos tengelyen mozogtak a csoportnarcizmussal:

- Felsőfokú melléknevek: 0,938
- Öröm 0,930
- Melankolikus idő 0,884
- Dicsőség 0,796
- Csoportnarcizmus 0,790

A Cronbach-alfa értéke ($\alpha = 0,687$) azonban arra utalt, hogy ezek között az elemek között ugyan van belső konzisztencia, de ez az érték nem jelzett erős kapcsolatot.

Mussolini beszédeiben a Felsőfokú melléknevek szintén egy tengelyen mozogtak a Csoportnarcizmussal, de ezekben a beszédekben az Abszolút idő (vagyis az Örök- és a Sohaidő), a Narcisztikus tér és az Öröm ellentétes tengelyen kapcsolódtak.

- Abszolút idő 0,917
- Narcisztikus tér 0,847
- Öröm 0,837
- Felsőfokú melléknevek -0,696
- Csoportnarcizmus -0,693

Mussolini beszédeiben a megbízhatósági elemzés eredménye hasonló volt a Hitler esetében mért belső konzisztencia értékével (Cronbach-alfa-érték: 0,67).

Dollfuss beszédeiben a Csoportnarcizmus a Narcisztikus térrel mozgott azonos tengelyen, ezzel a párossal ellentétesen a Kényszer, a Megvetés és az Abszolút tagadás jelentek meg egy komponensként. Az öt változó Cronbach-alfája azonban elfogadhatatlan értéket mutatott ($\alpha = 0,364$).

•	Kényszer	0,856
•	Csoportnarcizmus	-0,814
•	Megvetés	0,747
•	Abszolút tagadás	0,698
•	Narcisztikus tér	-0,677

Merkel beszédeiben a Csoportnarcizmust semmi nem befolyásolta, vagyis nem funkcionált főkomponensként. Az analízisben négy változó jelent meg, de a Cronbach-alfa-érték ebben az esetben is elfogadhatatlan volt ($\alpha = 0,592$).

•	Abszolút tagadás	0,850
•	Csoportnarcizmus	-0,739
•	Tagadás	0,724
•	Narcisztikus tér	0,692

Ezek a vizsgálati eredmények azt jelezték, hogy *a Csoportnarcizmusnak a nagyító alakzatok tekintetében a felsőfokú mellékneveken kívül nincs olyan univerzális nyelvi kísérője, amely kultúrától, beszélőtől, korszaktól függetlenül azonosítható lenne*. Persze ez az eredmény sem elhanyagolható. Az abszolút névszók tekintetében azonban kiderült, hogy ezek funkciójukat tekintve nem mozognak együtt a nagyítás többi alakzataival, ill. más jellegű kapcsolatiság jellemző rájuk. Feltűnően erős kapcsolat jelent meg több mintában is a Tagadás változóval, ezért a faktoranalízis vizsgálatokat erre a főkomponensre is elvégeztük.

8.4.2 A politikai beszédek elemzési eredményei a Tagadás változóval

A faktoranalízis vizsgálatokat először a Tagadás, majd az Abszolút tagadás változóval is elvégeztük és a következő eredmények születtek:

Hitler beszédeiben a Tagadás a következő változókkal hozott létre közös faktort:

Abszolút névszók	0,635
Abszolút idő	0,620
Örökidő	0,619
Külső csoportok felelőssége	0,523
Saját csoport öröme	-0,455
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,755

Ezek az adatok azt jelezték, hogy a német diktátor kommunikációjában a tagadáshoz abszolút minőségek társulnak (abszolút névszók, abszolút idő, örökidő) és a faktorban megjelent a csoportalapú narcizmus egyik indikátora a felelősség háritása és a glorifikáló narcizmus másik indikátora, a saját csoport öröme is. A faktor kovariancia értékeiből számított Cronbach-alfa elfogadható értéket jelzett. *Hitler* beszédeiben tehát az abszolútumok mellett a felelősség és az öröm változók mutattak releváns értékeket, de ez utóbbi a tagadással ellentétes tengelyen jelent meg.

Amikor ugyanezeket a komponenseket Mussolini és Dollfuß beszédeiben megvizsgáltuk, akkor az olasz diktátornál a Cronbach-alfa értéke $\alpha = 0,660$ volt, Dollfussnál pedig $\alpha = 0,600$, ami arra utalt, hogy a három politikus mintája között hasonlóság van. Merkelnél azonban elfogadhatatlan kapcsolatot találunk ($\alpha = 0,215$). Ezek az eredmények is erősítették azt a kutatói sejtést, hogy a két diktátor kommunikációja egyértelműen narcisztikus jellegzetességeket mutat, Dollfuß-nál viszont voltak eredmények arra vonatkozóan, hogy narcisztikus, de arra is, hogy nem narcisztikus mintával van dolgunk. A faktoranalízis módszere optimális módszert jelentett ahhoz, hogy ezt a kérdést tisztázni tudjuk.

A Tagadások és az Abszolút névszók ugyancsak egy tengelyen jelentek meg *Mussolini* beszédeiben is szignifikáns ($r = .852$; $p < 01$). A Tagadással hat változó jelent meg egy faktorban:

Abszolút névszók	0,852
Külső csoportok ártó szándéka	-0,642
Külső csoportok jó szándéka	-0,613
Külső csoportok felelőssége	-0,575
Külső csoportok megvetése	-0,560
Külső csoportok félelme	-0,557
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,774

Mussolini és Hitler mintái között a hasonlóságot az abszolútumok és a felelősség háritása jelentette. A Cronbach-alfa értéke ebben a faktoranalízisben is elfogadható értéket mutatott.

Dollfuß beszédei alapvetően eltértek az első két vizsgált szövegmintától abban, hogy a faktort nem a Tagadás, hanem az Abszolút tagadás változó hozta létre. Hasonlóak viszont a faktorba kerülő változók, hiszen az osztrák kancellár beszédeiben is megjelent a Megvetés és az Öröm, persze más relációban. Az Abszolút tagadással kerültek egy faktorba a

Saját csoport haragja	0,751
Saját csoport felelőssége	0,708
Saját csoport megvetettsége	0,663
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,700

Merkel beszédeiben a Tagadással azonos tengelyen csak a saját csoport büszkesége jelent meg. Ellentétes előjellel viszont több változó is bekerült, ezek konzisztenciája azonban nem jelzett elfogadható értéket.

Saját csoport jóindulata	-0,570
Saját csoport büszkesége	0,553
Abszolút idő	-0,467
Külső csoport dicsősége	0,450
Saját csoport felelőssége	-0,435
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,592

A mintákban közös eredmény, hogy *a felelősség változó minden faktorban megjelent*, de a két diktátornál a külső csoportok felelőssége kapcsolódott a Tagadáshoz, Dollfuß és Merkel beszédeiben viszont a saját csoport felelőssége.

8.4.3 A tankönyvi korpusz faktoranalízis-vizsgálati eredményei

A faktoranalízis vizsgálatok sem a politikai beszédekben, sem a tankönyvi mintán nem hoztak meggyőző eredményt arra vonatkozóan, hogy a narcisztikus kommunikációban a Csoportnarcizmus főkomponensként konzisztens faktort hozhat létre. Ezzel szemben a Tagadás változóval végzett elemzések konzisztens eredményeket hoztak.

Náci évek tankönyvei

Ebben a mintában csak három változó jelent meg a faktorban, azonban épp ez a „szűkösség” világított rá arra, hogy a tagadás milyen módon kapcsolódik a vulnerabilitáshoz. A tankönyvi minták közül a náci évek tankönyvein végzett faktoranalízis mutatta a legmagasabb konzisztenciát. A Cronbach-alfa értéke rendkívül magas értéket mutatott.

A Versailles-i békéről szóló tankönyvi narratívumokban a Tagadással képeztek közös faktort:

Saját csoport öröme	0,935
Saját csoport haragja	0,934
Abszolút névszók	0,657
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,924

NSZK tankönyvek (1950-1980)

A náci évek tankönyvi szövegeitől némileg eltértek a háború utáni NSZK szövegeinek vizsgálati eredményei, ahol – Dollfuß eredményeihez hasonlóan – nem a Tagadás, hanem az Abszolút tagadás nyelvi változó hozott létre konzisztens faktort. Az Abszolút tagadással kerültek egy faktorba:

Csoportnarcizmus	0,599
Saját csoport megalázottsága	0,578
Abszolút névszók	0,453
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,682

A faktor belső konzisztenciája azonban nem volt túl meggyőző.

NDK tankönyvek

A NDK diktatúra tankönyveiben a Tagadás főkomponensként konzisztens faktort alkotott a következő változókkal:

Kényszer	-0,860
Saját csoport haragja	0,799
Abszolút névszók	0,727
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,885

A Cronbach-alfa megerősített minket abban, hogy ezek a változók valóban konzisztensek.

Az újraegyesítés után megjelent tankönyvekben a Tagadás főkomponens kapcsolatai ugyancsak optimális konzisztenciát mutattak és e minta érdekessége, hogy kizárólag negatív csoportalapú érzelmek jelentek meg a faktorban a Tagadás mellett:

Abszolút névszók	0,811
Saját csoport megalázottsága	0,804
Külső csoportok megvetése	0,549
<hr/>	
<i>Cronbach-alfa</i>	0,878

Mivel a tankönyvi korpuszban egy nemzeti trauma emlékezeti reprezentációját vizsgáltuk, ezek a szövegek lehetőséget adtak arra is, hogy a narcisztikus trauma indikátorérmére vonatkozóan is elvégezzük az elemzéseket. Narcisztikus traumát jelezhet a saját csoport megalázottsága, ezért ezt a változót is főkomponensként vizsgáltuk és a következő eredményt kaptuk:

8.4.4 Főkomponens: saját csoport Megalázottsága (teljes tankönyvi minta vizsgálata)

Főkomponens:	Saját csoport megalázottsága	Szignifikancia
Hiperbolák	.492**	p < 0,01
Tagadás	.507**	p < 0,01
Abszolút névszók	.275*	p < 0,05
<hr/>		
<i>Cronbach-alfa</i>		0,650

A saját csoport megalázottságát három nyelvi marker kísérte szignifikánsan a nemzeti traumáról szóló narratívumokban: nagyító hiperbolák, tagadások és abszolút névszók.

8.5 Megbeszélés

A faktoranalízis vizsgálatok célja az volt, hogy a nyelvi jegyek korrelációs elemzéseit tovább finomítsuk és megvizsgáljuk azt a hipotézist, mely szerint a csoportalapú narcizmusnak különböző minőségei is lehetnek, ahogy erre Cichocka (2016) és Volkan (2004a; 2015a; 2009) is utalnak. A két szerző azonban eltérő módon közelíti meg a változatok lehetőségét. Cichocka egy vulnerabilis változat lehetőségét feltételezi, Volkan viszont narcisztikus és paranoid minőségeket különböztet meg. A kutatásoktól azt vártuk, hogy a nyelvi jegyek szintjén megjelenő különbségek jelezhetnek minőségi különbségeket is. Hipotézisként fogalmaztuk meg, hogy ha a kollektív narcizmusnak valóban létezik egy vulnerabilis típusa, akkor ennek a nyelvhasználati sajátosságokban is meg kellene jelennie. Emellett pedig azt is feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmusnak lehet valamilyen univerzális nyelvi indikátora is.

A vulnerabilitást indikálhatják bizonyos nyelvi jelek, mint például a tagadások (Hargitai et al., 2005; Kézdi 1995; László; 2005) vagy a kényszer kifejezései (László, 2012; Retzinger, 1995; 1997). Az eredmények alapján valóban sikerült olyan nyelvi változókat kiszűrni, amelyek indikálhatják a vulnerabilitást. A *hiperbolák* esetében már a korrelációs vizsgálatok eredményei is jelezték, hogy ennek a nagyító alakzatnak nem a grandiozitással és a csoportidentitás pozitív aspektusaival van kapcsolata. A faktoranalízis vizsgálatokkal sikerült egyértelműsíteni, hogy a hiperbolák a *csoport megalázottságához kapcsolódnak*. A hiperbolákra vonatkozó eredmények összhangban voltak Craig és Amernic (2011) vizsgálati eredményeivel, de ezek a szerzők a hiperbolák megjelenését a destruktív narcisztikus kommunikációs típusához kapcsolták. Jelen kutatás eredményei a két kutató eredményeit némileg differenciáltabbá teszik, hiszen a csoportnarcizmus vonatkozásában a hiperbolák a (narcisztikus) identitássérülés indikátoraiként jelentek meg a teljes tankönyvi mintában. Inkább a vulnerabilitás irányába mutat az is, hogy a tagadás meghatározó változóként jelent meg a faktorban. *A hiperbolákat tehát jelen kutatás eredményei alapján a csoportidentitás narcisztikus sérülését indikáló nyelvi markerként határozhatjuk meg*. Ez az eredmény azonban nem értelmezhető úgy, hogy a hiperbolák egy vulnerabilis változat nyelvi markerei. Ennek lehetőségét további kutatásokkal kellene megvizsgálni.

Craig és Amernic (2011) eredményei szerint narcizmust indikálnak a felsőfokú melléknevek is. Jelen kutatás eredményei ezt megerősítették a csoportalapú narcizmus esetében is. Ugyanakkor a magas helyiértékű számok (milliók, milliárdok stb.) is felsőfokú melléknevekhez hasonlóan

alkalmasak arra, hogy a csoportidentitás releváns pozitív vagy negatív aspektusait emeljék ki. A csoportalapú narcizmus vonatkozásában azonban a faktoranalízissel egy újabb változót sikerült kiemelni, mégpedig a tagadások jelentőségét.

Feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmusnak lehetnek olyan univerzális nyelvi markerei is, amelyek a narcizmus típusaitól (grandiózus és vulnerabilis) ill. minőségeitől (narcisztikus és paranoid) függetlenül a narcisztikus identitáskonstrukció univerzális nyelvi indikátorait jelenthetik. A nagyító alakzatok nyelvi változóinak korrelációs kapcsolatait elemezve már sejthető volt, hogy az Abszolút névszók és a Tagadás változó közötti szignifikáns kapcsolatiság lehet egy ilyen indikátor. A Tagadás ill. az Abszolút tagadás változókat főkomponensként vizsgálva azt az eredményt kaptuk, hogy Merkel beszédeinek kivételével mind a hét vizsgálati mintában konzisztens faktort alkotott az abszolút névszókkal.

Az abszolút értelmű névszók a kommunikációs folyamatban a nagyítás retorikai alakzatai közé tartoznak, stilisztikai eszközként funkciójuk abban áll, hogy segítik a beszélőt a releváns tartalmak kiemelésében. Pszichológiai szempontból azonban az abszolútumoknak a szelf idealizált aspektusainak fenntartásában van szerepük, és a nyelvben való megjelenésük az idealizáció minőségi változását jelzi (Wurmser, 1993). A korrelációs elemzések eredményei már jelezték azt, hogy az abszolút szavak a csoportidentitásnak valószínűleg nem a pozitív értékdimenziójához kapcsolódnak. A faktoranalízis vizsgálatokkal viszont sikerült fényt deríteni arra, hogy az abszolútumokkal kísért tagadáshoz további változók is konzisztens módon kapcsolódhatnak.

A politikai beszédekben a Felelősség változó minden politikusnál megjelent a Tagadás faktorban. A két diktátornál a külső csoportok Felelőssége kapcsolódott a Tagadáshoz, Dollfuß és Merkel beszédeiben viszont a saját csoport Felelőssége. Az előjelek tekintetében azonban eltérések voltak, hiszen Hitlernél pozitív, Mussolininél negatív volt a korrelációs kapcsolat iránya, Dollfuß-nál és Merkelnél pedig negatív kapcsolat jelent meg a tagadás és a saját csoport felelőssége között. Ezek az eredmények meglehetősen ellentmondásosnak tűnnek abban az esetben, ha kizárólag e két változó viszonyát nézzük. A faktoranalízis eredményei azonban arra hívták fel a figyelmünket, hogy az Abszolút névszók és Tagadás (Abszolút tagadás) egy „tengelyt” alkotnak, melyhez az egyes narratívumokban ambivalens vagy negatív minőségek kapcsolódnak. Az abszolút tagadás pedig erre a negatív vagy ambivalens minőségre vonatkozik. A politikai beszédekben következésképp *az abszolút tagadást nem a felelősség*

tagadásaként kell értelmezünk, hanem a felelősség miatt keletkezett ambivalencia abszolút tagadásaként.

Hitler beszédeiben így az abszolút tagadások a *felelősség és a saját csoport öröme* között feszülő ambivalenciát iktatják ki. Mussolini beszédeiben az abszolút tagadások egyértelműen a *külső csoportokkal szembeni ambivalenciához* kapcsolódnak. Dollfuß beszédeiben a saját csoport státuszvesztése (*az osztrákok megvetettsége*) és a *saját csoport felelősségének* összekapcsolódása azt sejteti, hogy a beszélő intenzív lelkiismeretfurdalással küzd. Az abszolút tagadások ennek a negatív identitástartalomnak a kiiktatására irányulnak. *Merkel* beszédeiben azonban a Tagadás főkomponensként *nem alkotott konzisztens faktort* és nem járt együtt a két változó sem.

A tankönyvi mintákban a *náci évek* elemzési eredményei a legtisztább formában mutatták meg, hogyan jelenhet meg a csoportidentitáshoz kapcsolt ambivalencia (*saját csoport öröme és saját csoport haragja között*), melyhez az abszolút tagadás kapcsolódik. Ugyancsak konzisztens eredményeket jelzett az *NDK tankönyvi* minta faktoranalízis vizsgálata is, ahol a *kényszer és a harag* negatív tartalmi kerültek kapcsolatba az abszolút tagadással. A *háború utáni évtizedek NSZK tankönyveiben* a Csoportnarcizmus mellett a saját csoport Megalázottsága is megjelent a faktorban, de ezek a változók csak „sejtették” a kapcsolatot, *nem alkottak konzisztens egységet*. Ezzel szemben az *újraegyesített Németország tankönyveiben* a *narcisztikus sértettség és annak érzelmi kompenzációja (külső csoportok megvetése)* közös faktorban jelentek meg, ami egyáltalán nem stabil identitásminőséget tükröz, még ha tudjuk is, hogy ez a jellegzetesség döntő mértékben a 2000-es évek tankönyveinek forrásanyagaiból eredeztethető.

9. Általános megbeszélés

Minden kutatás azzal veszi kezdetét, hogy tisztázzuk a kutatás alapfogalmát. A dolgozat elméleti részében már részletesen is bemutattuk, hogy miért döntöttünk a csoportalapú narcizmus fogalma mellett és miért nem tartjuk adekvát jelzőnek a „kollektív” előtagot. Az eddigi kutatási eredmények talán már az Olvasó számára is megvilágították, hogy itt nemcsak a fogalmak, hanem a mögöttük rejlő koncepciók között is különbség van. A kollektív narcizmus koncepciója jó alapot teremtett ahhoz, hogy elinduljanak az empirikus kutatások. Ugyanakkor – Max Weber szellemében érvelve – minden koncepció értelme az, hogy meghaladják a későbbi

kutatások. Ezzel persze nem e dolgozat eredményeit szeretnénk grandiózus módon eltúlozni, csupán felhívjuk a figyelmet arra, hogy van lehetőség (és talán igény is) a koncepció finomítására.

Jelen kutatás célja azonban nem az elméleti koncepció újra alapozása volt, hanem a csoportalapú narcizmus nyelvi markereinek feltárása. A narcizmus egy nagyon sokarcú jelenség, így nem állítható, hogy ebben a dolgozatban minden lehetőséget kimerítettünk volna. Az eredmények kizárólag a történelmi nagycsoportok vonatkozásában kínálnak új eredményeket, és ezen belül is egyes tömegkommunikációs produktumok tekintetében.

Mivel az individuális narcizmus nyelvi markereinek kutatásában alkalmazott módszerek a csoportalapú narcizmus kutatásában nem alkalmazhatók, ezért első lépésként olyan módszert kellett választani, melynek segítségével a szövegekről eldönthető, hogy megjelenik-e bennük a csoportalapú narcizmus vagy sem. A narratív kategoriális tartalomelemzés módszere optimális választásnak bizonyult, mert az identitáskonstrukciós folyamatoknak egészen finom elemzését teszi lehetővé. Sőt esetenként zavarba ejtő az az adatmennyiség, mely egy ilyen elemzés során keletkezik. Hozzá kell tennünk, hogy a dolgozatba az eredményeknek csak egy töredéke került be, a fennmaradó részek külön tanulmányok alapját képezhetik.

A pszichológiai tartalomelemzések célja az volt, hogy a narratív konstrukció mentén feltárjuk, mely szövegekben jelennek meg a csoportalapú narcizmusra jellemző identitásfolyamatok. Négy tematikus csoportban fogalmaztuk meg a hipotéziseket:

1. Regresszivitásra vonatkozó hipotézisek (H1, H2)
2. Érzelemszabályozásra vonatkozó hipotézisek (H3, H4, H5)
3. Narcisztikus traumára vonatkozó hipotézis (H6)
4. Külső csoportokra vonatkozó attribúciók (H7, H8)

Mivel a narcizmus megjelenése a csoportokban mindig regressziót jelez, ezért az első két hipotézisünk ehhez kapcsolódott. Feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmus nyelvi jegyeinek gyakoribb használata hatással lehet a gondolkodási folyamatokra és ezen keresztül a szöveg minőségére is (H1). A csoportnarcizmus változóval végzett elemzések eredménye szerint három politikusnál (Hitler, Mussolini, Dollfuß) a csoportalapú regresszió jeleit tártuk fel. Merkel volt az egyetlen politikus, akinek beszédeiben a regresszióknak nem volt nyoma. A

tankönyvi szövegeket megjelenésük alapján évtizedekre bontottuk, majd később nagyobb vizsgálati egységekbe vontuk, így összesen négy tankönyvi minta keletkezett. Az eredmények szerint mind a négy vizsgálati egységben kimutatható a regresszió jelenléte, ezek mértéke azonban eltérő volt.

Második hipotézisünkben feltételeztük, hogy a regresszív állapotra jellemző poláris minőségek a csoportalapú narcizmusnak is adekvát indikátorai lehetnek (H2). A csoportról szóló narratívumokban azt vizsgáltuk, hogy hol jelenik meg szignifikáns különbség a csoportok között a csoportközi érzelmek, intenciók és felelősség vonatkozásában. Szignifikáns különbségek minden politikai beszédében megjelentek, ebből azt a következtetést vontuk le, hogy a csoportközi polarizáció önmagában nem jelent differenciáló tényezőt a narcisztikus és nem narcisztikus minták között. Ez után azt is megvizsgáltuk, hogy van-e különbség a tulajdonított érzelmek vonatkozásában, és három hipotézist fogalmaztunk meg (H3, H4, H5). A negatív érzelmi hangoltságra vonatkozó feltételezés (H3) nem igazolódott, viszont a státuszérzelmekre (H4, H5) és a narcisztikus indikátorérzelemre (H6) vonatkozó hipotéziseinek vizsgálata már értékelhető eredményt hozott.

Feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmus jelenlétét indikálja, ha a beszélő/narrátor az autentikus kötődést indikáló pozitív érzelmek, illetve a negatív alapérzelmek helyett inkább státuszérzelmeket használ a kommunikációban (H4 és H5). A hipotézis jó nyomnak bizonyult a beszédek differenciálásához. Merkel beszédeiben nem a státuszérzelmek, hanem az alapérzelmek ill. az autentikus csoportalapú érzelmek jelentek meg nagyobb arányban. A két diktátor esetében viszont azt láttuk, hogy a csoportközi érzelmeknél jóval nagyobb arányban használtak státuszérzelmeket és a csoportközi különbségek kiemelésénél is fontos szerepet kaptak ezek a pozitív és negatív érzelmek. Dollfuß beszédeiben viszont mindkét jellegzetesség megjelent: a pozitív csoportalapú érzelmek tekintetében ez a politikai is elsősorban státuszérzelmekkel emelte ki a saját csoport értékeit, viszont a negatív érzelmek között már nem státuszérzelmek domináltak és a malignus narcizmussal összefüggésbe hozható negatív státuszérzelmek vagy egyáltalán nem jelentek meg (ld. irigység) vagy a saját csoport oldalán jelentek meg (ld. megvetés) az osztrák kancellár beszédeiben. A három kortárs beszédei abban is különböztek Merkel beszédeitől, hogy ezekben megjelent a narcisztikus trauma indikátorérzelme is.

Ezek az eredmények összhangban voltak az előzetes regresszivitás-vizsgálat eredményeivel, melynek alapján azt a sejtést fogalmaztuk meg, hogy a négy politikus közül a három kortárs beszédeiben jelen van a csoportalapú narcizmus. Ezt a sejtést erősítette az is, hogy ezekben a beszédekben bizonyos narcizmusreleváns érzelmek is szignifikáns különbségeket mutattak. A két diktátor beszédeiben erőteljesen jelent meg a külső csoportok megvetése, ami alapján malignus-destruktív jelleget feltételeztünk. Az eredmények alapján a két diktátor beszéde a „kollektív narcizmus” kategóriába sorolható, hiszen a saját csoport iránti pozitivitás mellett a külső csoportokkal szembeni negativitás jelent meg (de Zavala, 2019a; 2019b), mégpedig szignifikáns különbséggel. Dollfuß beszédeinek vonatkozásában azonban nem volt ilyen egyértelmű a besorolás. Ugyan ezekben a beszédekben is megjelent a saját csoport értékének túlzó kiemelése és a külső csoportokkal szembeni negativitás, de ahogy a narratív elemzések eredményei jelezték, itt egy minőségileg más különbségteremtésről van szó: Dollfuß nem vetette meg és nem irigyelte a külső csoportokat. Tehát a külső csoportokkal szembeni negativitás tekintetében jelentős különbségek lehetnek.

A két diktatúra tankönyveiben mind a pozitív, mind a negatív csoportközi érzelmek tekintetében a státuszérzelmek domináltak és szignifikáns csoportközi különbségeket tártunk fel a státuszérzelmek vonatkozásában. Ezek az eredmények amellet szoltak, hogy a két diktatúra mintája a „kollektív narcizmus” kategóriába sorolható. Az NSZK tankönyvekben azonban a kutatások eredményei szerint nem jelent meg szignifikáns csoportközi különbség, más szavakkal a saját csoport pozitivitás mellett nem jelent meg markáns negativitás a külső csoportokkal szemben. Ennek alapján ezek a tankönyvi szövegek nem minősíthetők narcisztikusnak. Ugyanakkor minden tankönyvi szövegben, kivétel nélkül jelen volt a narcisztikus trauma indikátorérzelme, a megalázottság. Sőt az NSZK tankönyvekben ez az egyetlen negatív csoportközi érzelm, amelynél szignifikáns különbség jelent meg a saját és a külső csoportok között. Ha ebből indulunk ki, akkor ezeket a szövegeket is narcisztikusnak tekinthetjük. Ebben a tekintetben összhang van a regresszió-elemzések eredményei és a csoportalapú érzelmek vizsgálati eredményei között. Vagyis ebből az elemzésből is az derült ki, hogy narcizmus és narcizmus között különbség lehet.

A csoportközi felelősség és intenciók narratív elemzése ezeket az eredményeket tovább finomította. Narcisztikus (defenzív) szociális identitást feltételeztünk azokban a szövegekben, ahol a felelősség hátrítása jelenik meg (H7). A két diktátor beszédeiben egyértelműen megjelent a felelősség hátrítása, Dollfuß beszédeiben viszont, amit előzetesen már narcisztikusként

kategorizáltunk, nem találtunk felelősségvárítást és Merkel beszédeiben is határozott felelősségvállalás jelent meg. A tankönyvek vonatkozásában a két diktatúra tankönyveiben szignifikáns különbség jelent meg a csoportok között és a felelősséget a külső csoportokra terhelték a Versailles-i béke miatt. Az NSZK tankönyvekben azonban azt láttuk, hogy bár az előzetes vizsgálatok szerint a narcisztikus trauma indikátorérzelme mindvégig jelen volt, de a tankönyvszerzők egyre inkább a saját csoport oldalán jelenítették meg a felelősséget. Ezek az eredmények ismét tovább differenciálták az előzetes eredményeket.

A kollektív narcizmus a külső csoportokkal szemben negatív attitűdöket jósol (de Zavala et al., 2013). Az intenciók tekintetében ezért azt vártuk, hogy a narcisztikus kommunikációban több ártó és kevesebb jó szándékot tulajdonítanak a narrátorok/beszélők (H8). Az intencionális ráta alapján a két diktátor beszédeiben valóban jóval több ártó, mint jó szándék jelent meg. Merkelnél és Dollfuß-nál azonban ennek épp fordítottját láttuk. Ezek az eredmények összhangban voltak azzal a megállapítással, hogy csak a két diktátornál mutatható ki malignitásra utaló jellegzetesség, Dollfuß esetében pedig nem beszélhetünk destruktív narcizmusról. A Versailles-i békéről szóló narratívumokban kivétel nélkül az ártó szándékok jelentek meg nagyobb gyakorisággal a jó szándékkal szemben és a teljes tankönyvi mintában a külső csoportoknak szignifikánsan több hosztilis szándékot tulajdonítottak, mint a saját csoportnak.

A diktátorok és a diktatúrák mintaegységeiben a kollektív narcizmus úgy tűnt egyértelműen jelen van, és ennek malignus jellegzetességei is feltárultak. Ezzel szemben voltak olyan minták is, ahol volt ugyan narcizmusra utaló nyom, de az eredmények némileg ellentmondásosak voltak. Dollfuß beszédeiben és az NSZK tankönyvekben (legfőképp az újraegyesítés utáni évtizedekben) ugyanis inkább „átmenetek” jelentek meg.

A narratív tartalomelemzések eredményei alapján erősen sejthető, hogy a kollektív narcizmus nem homogén jelenség, hiszen találtunk destruktív és nem destruktív példákat is. Az is feltételezhető azonban, hogy többféle kategorizáció is lehetséges. Cichocka (2016) feltételezése szerint lehet grandiózus és vulnérabilis típusa, Volkan szerint (2004a; 2015a; 2009) viszont a nagycsoportok esetében narcisztikus és paranoid típusokról is beszélhetünk a csoportalapú narcizmus esetében. A Téridő vizsgálatokkal valóban sikerült elkülöníteni olyan mintákat, ahol paranoid jellegzetességek vannak: Hitler beszédeiben, az NDK tankönyvekben és az újraegyesítés utáni NSZK tankönyvek szövegeiben.

A narratív elemzések finomra hangolt módszerével tehát a kollektív narcizmusnak többféle változatát is sikerült differenciálni. A Szerző ezek alapján amellet érvel, hogy a „kollektív” narcizmus nem csupán a saját csoport iránti pozitivitás és a külső csoportokkal szembeni negativitás együttes megjelenése – ahogy ezt a szociálpszichológiai koncepció (de Zavala et al., 2009; Cichocka, 2016; de Zavala, 2019a) tételezi –, hanem egy dimenzió, melynek finom átmenetei vannak. Problémaként fogalmaztuk meg, hogy a kurrens elmélet elmosza ennek a dimenzióknak a folyamatosságát.

A nyelvi jegyek kutatásában abból indultunk ki, hogy a kollektív narcizmus nemcsak a propozíciók szintjén, hanem egy sajátos stílusban is megjelenhet. Craig és Amernic (2011) útmutatása alapján abból indultunk ki, hogy a nagyító alakzatokat érdemes lehet alaposabb vizsgálat tárgyává tenni. Négy ilyen alakzatot vizsgáltunk meg a csoportalapú narcizmus vonatkozásában és a következő eredményeket kaptuk: A felsőfokú melléknevek és a magas helyiértékű számokról kiderült, hogy mindkét nagyító alakzat a csoportidentitás lényeges aspektusait emeli ki, de hasonló sejtés fogalmazódott meg a hiperbolák és az abszolút értelmű névszók vonatkozásában is. A korrelációs módszerrel azonban ennél többet nem tudtunk megállapítani. A faktoranalízis viszont lehetőséget adott arra, hogy a változók számát csökkentve kiszűrjük a lényeges változókat. Ennek segítségével sikerült egyértelműsíteni, hogy a hiperbolák a saját csoport megalázottságához kapcsolódnak.

Ezek az eredmények összhangban voltak Craig és Amernic (2011) vizsgálati eredményeivel abban az értelemben, hogy a hiperbolák valóban a narcizmus jelenlétét indikálták. A szerzők cégóriások vezérigazgatóinak a részvényesekhez írt leveleit vizsgálták, ahol a hiperbolák a destruktív narcisztikus kommunikáció markereiként jelentek meg. Jelen kutatás viszont egy narcisztikus trauma elbeszéléseit vizsgálta és ezekben a mintákban nem a destruktivitás, hanem a sérülékenység nyert jelentőséget. A hiperbolákat jelen kutatás eredményei alapján a csoportidentitás narcisztikus sérülését indikáló nyelvi markerként határoztuk meg. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Craig és Amernic (2011) vizsgálati eredményeit falszifikáltuk volna, csupán annyit, hogy a hiperboláknak egy más identitáshelyzetben ilyen funkciója is lehet.

A faktoranalízis vizsgálatok azonban ennél fontosabb eredményt is hoztak. Feltételeztük, hogy a csoportalapú narcizmusnak lehetnek univerzális nyelvi markerei is. A Tagadás és Abszolút tagadás változókat főkomponensként vizsgálva azt az eredményt kaptuk, hogy Merkel

beszédeinek kivételével ez a két változó mind a hét vizsgálati mintában konzisztens faktort alkotott az abszolút névszókkal. Noha az abszolút névszók a kommunikációs folyamatban a nagyítás retorikai alakzatai közé tartoznak, pszichológiai szempontból egészen más funkciójuk van. Wurmser (1993) szerint az abszolútumoknak a szelf idealizált aspektusainak fenntartásában van szerepük, és a nyelvben való megjelenésük az idealizáció minőségi változását jelzi. Jelen kutatás eredményei megerősítették ezt a tézist. Az abszolút tagadás azonban nem önmagában jelezte a csoportalapú narcizmust, hanem mindig olyan változókkal kapcsolatosan, melyek egymással ambivalens kapcsolatban álltak, és tegyük hozzá, ez által akadályt jelentettek a csoporttal való azonosulás útjában.

A nyelvi jegyek kutatásának eredményei tehát információval szolgáltak arról is, hogy a kommunikációs folyamatban manifesztált narcizmusnak milyen retorikai funkciója van, hiszen az abszolútumok és a tagadások együtt járása egy olyan nyelv megjelenését indikálja, mely az ambivalenciák kiiktatását célozza. Az ambivalenciák kiiktatása pedig a tömegkommunikáció alapfunkciója – ahogy ezt már William Burke (1968) évtizedekkel ezelőtt feltárta. A narcisztikus kommunikáció stílusát gyakorló szónok tulajdonképpen egy primitív, regresszív nyelvet használ, amely egyrészt polarizál (éles határt húz a saját és a külső csoportok között), másrészt pedig homogenizál (eltüntetni a csoporton belüli különbségeket). Vagyis pontosan arról a jelenségről van szó, amit már Tajfel és Turner (1979) kutatásai is feltártak, hiszen a csoportalapú narcizmus a csoportalakulás alapfolyamatát kísérő jelenség. Felerősödése minden olyan helyzetben várható, ahol a csoport tagjai identitás-fenyegetettséget érzelnek. A narcizmusnak ugyanis a csoportkohézió meg- ill. újrateremtésében van alapvető szerepe. Azzal, hogy a beszélő/narrátor a csoportok közötti különbségeket felnagyítja, tkp. kiélesíti a csoportok közötti határt, más szóval a csoportidentitás strukturális határait erősíti meg. A saját csoport különleges értékének alapja azonban nemcsak a dicsőség lehet, hanem a szenvedés is. A lényeg, hogy a csoport megkülönböztesse, kiemelje magát a többi csoport közül. Ehhez ugyanúgy alapot adhat az elszenvedett áldozat (Pratto & Sidanus, 2012) és a hozzá kapcsolódó morális felsőbbrendűség (Balogh, 2019), mint a csoport múltbeli dicsőségének kiemelése. Ezek a stratégiák a csoporttagok számára azonosulási lehetőséget kínálnak.

A narcisztikus kommunikáció a csoporttagok számára szociális identitásuk pozitív értelmének helyreállítását teszi lehetővé anélkül, hogy az észlelt depriváció (státuszhátrány) leküzdésére bármit is tennének. Kényelmes, gyors és hatékony módja annak, hogy egy csoport tagjai aktív teljesítmény és felelősségvállalás nélkül jussanak (szubjektív) státusznövekedéshez. Tegyük

azonban hozzá, hogy csak a külső szemlélő számára. A csoportalapú narcizmus ugyanis történelmileg determinált jelenség, vagyis a csoporttagok számára a narcizmusba menekülés nem opció, hanem az egyetlen észlelt lehetőség arra, hogy a csoporthoz tartozás értelmét még fenn tudják tartani.

10. Korlátok és kitekintés

A kutatás korpuszanyagaként kiválasztott politikai beszédek tekintetében kritika illetheti a Szerzőt, hiszen a minta összeállításában a történelmi és kulturális szempontok nagyobb súlyt kaptak, mint a szociálpszichológiai szempontok. Az eredmények alapján azonban úgy tűnik, négy olyan politikust sikerült kiválasztani, akiknek beszédeiben a csoportalapú narcizmusnak különböző minőségei jelentek meg; vagy éppen nem jelent meg, hiszen ilyen mintára is szükségünk volt.

Kritika illetheti a Szerzőt abból a szempontból is, hogy statisztikai módszereiben meglehetősen egyszerű eszközöket alkalmazott, ami tény és való. A korrelációs vizsgálatok ugyanis nem alkalmasak arra, hogy oksági kapcsolatokat tárjanak fel. Vagyis az empirikus kutatás minden lehetőségét nem merítettük ki. Ugyanakkor ezek az egyszerű statisztikai eljárások lehetővé tették a hipotézisek vizsgálatát és ezzel irányt adhatnak a további kutatásoknak.

A dolgozatban aránytalanul hosszúnak tűnhet a Frankfurteri iskola Csoportkísérletének bemutatásáról szóló rész. A részletes kifejtés oka, hogy Magyarországon ezek az eredmények teljesen ismeretlenek, a kísérlet ismertetése így forrása lehet a hazai fasizmuskutatásnak is. Ezen túl, ahogy a dolgozat bevezetőjében kiemeltük, a kollektív narcizmus koncepciója ebben a diszkurzusban és ebben a munkában került kifejtésre, ilyen értelemben pedig egy fontos kordokumentumról szó.

A kutatás legfőbb eredménye a Szerző szerint, hogy rámutat a csoportalapú narcizmus sokszínűségére és arra, hogy a szociálpszichológia milyen diszkurzusban mozog. Persze ezek az eredmények önmagunkban nem elegendőek ahhoz, hogy általánosítsuk, mégis jelzik, hogy további differenciáló vizsgálatokra lenne szükség. Tanulmányozásra, kísérletre mindenképpen érdemes a narcizmus és a paranoia problémája, jellegzetességeik szétszálazása fontos lenne a jövőbeni kutatások számára. A Szerző egyetért Vamik Volkannal abban, hogy a csoportközi

konfliktusok kirobbanásában ugyan ott munkál a narcizmus, de valójában nem a narcisztikus, hanem a paranoid identitásfolyamatok megjelenése jelent veszélyt, és ennek kialakulásában meghatározó szerepe lehet egy politikai vezetőnek. Tőle (is) függ, hogy mennyire „hangolja rá” a csoportot a külső csoportokkal szembeni agresszióra.

A dolgozatban az eredményeknek csak egy része került bemutatásra, csak azok, amelyek a címben meghatározott témakörben lényeges információval szolgáltak. Például nem került a dolgozatba az a kutatási eredmény, hogy a szociális láthatatlanságnak is vannak nyelvi indikátorai. Hitler például saját személyre mint „ismeretlen katona”, máskor mint „névtelen katona” tett utalást. Mussolininél is hasonló utalásokat találtunk saját személyére és a lövészárkok katonáira: az „elfelejtettek”, a „láthatatlanok”. Ezek a szavak is a narcisztikus trauma indikátorai lehetnek, de feltehetően az individuum narcisztikus sérüléséhez kapcsolódnak. Ezt azonban további vizsgálatokkal kellene tisztázni. Ezért is fontos lenne az individuális és a csoportalapú narcizmus összefüggéseinek további kutatása. Jelen vizsgálatok eredményei összhangban vannak de Zavala (2011) és munkatársainak (de Zavala, Cichocka & Iskra-Golec, 2013) azon kutatási eredményeivel, mely szerint nem az egyéni, hanem a kollektív narcizmus befolyásolja a csoportot ért kritikára adott hosztilis reakciókat.

Bár a dolgozat kereteit szétfeszítette volna, mégis jól hasznosítható eredményt hozott volna, az abszolút és tagadó szavak további aspektusainak vizsgálata. Izgalmas kérdés, hogy ezek a szavak működhetnek-e indikátorként a csoportközi konfliktusok kirobbanásában. Ehhez azonban további elemzéseket kellene végezni és valószínűleg diplomácia iratokat is be kellene vonni a vizsgálatokba. Vagyis ez a kérdés egy külön kutatás tárgyát képezheti.

A Szerző a kutatás egyik lényegi eredményeként tekint arra, hogy sikerült két olyan perspektívát egy kutatásba vonni, melyek kevésbé keresnek utat egymáshoz. A dolgozat eredményei példát szolgáltatnak arra is, hogy van lehetőség az analitikus és a kognitív szociálpszichológia összebékítésére, hiszen ugyanazon jelenségről van szó, bármely perspektívából is tekintünk rá. Fontos azonban, hogy egy dimenzióknak ne csak az egyik végét lássuk. A szociálpszichológia lehetősége, hogy a kollektív narcizmus értelmezését elmozdítsa egy filozófiai szélsőségtől (értsd: a kollektív narcizmus mint a demokrácia ellentéte) a kulturális tolerancia irányába (értsd: a csoportalapú narcizmus, mint a csoportidentitás kohéziójának indikátora), hiszen aki érti a narcizmus drámáját, képes több empátiával fordulni az embertársai felé.

Köszönetnyilvánítás

Ez úton szeretném kifejezni köszönetemet a Pszichológia Doktori Iskola vezetésének, hogy megtiszteltek a doktori iskola tagságának lehetőségével. Nagyon sokat tanultam a négy év alatt és a kutatás szabadságát élvezhettem. Hálás vagyok Erős Ferenc professzornak, „doktorapámnak”, aki szellemi utamat kísérte. Elég jó „apaként” hagyott kísérletezni, támogató tükréből erőt meríthettem és a frusztrációban nem hagyott magamra. Köszönöm László Jánosnak, hogy megismerhettem, és egy olyan módszerrel ajándékozott meg minket, amellyel a lélek szövetét szálakra bonthatjuk. Megérthetjük, hogy a szálak merre vezetnek, milyen anyagból készültek és a szövetet hogyan öltik magukra kis és nagy csoportok. Köszönöm Bigazzi Sárának a szemináriumi bölcs tanácsokat, melyek segítettek tovább lépni, a problémát tovább gondolni. Köszönöm Vincze Orsolyának az alaposságot, az értő és gondolkodó követést, támogatást, mellyel munkámat kísérte. A statisztikai elemzésekben a tapasztalatlanság útvesztőjében mentőövet kaptam Lénárt Imrétől és Erát Dávidtól, hála és köszönet érte. Köszönöm Kővágó Pálnak és Bandi Szabolcsnak, hogy a dolgozatot elolvasták, velem gondolkodtak és értékes javaslataikkal megajándékoztak. Végül szeretnék köszönetet mondani családom minden tagjának, hogy elviselték a kutatás éveit. Ígérem családi körben többet nem fogok a narcizmusról beszélni és az identitás szót is csak mértékkel használom.

Felhasznált irodalom

- Abse, D.W. & Ulman, R. (1977). Charismatic Political Leadership and Collective Leadership. In: Robins, R. S. (ed.) *Psychopathology and Political Leadership*. New Orleans: Tulane University Press.
- Adler, A. (1910). Psychischer Hermaphroditismus und männlicher Protest. Ein Kernproblem der nervösen Erkrankungen. In: A.A. *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*.
- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J., Sanford, R.N. (1950). *The Authoritarian Personality (Studies in Prejudice)*. New York: Harper.
- Adorno, T. W. (1954). Bemerkung über Politik und Neurose. In: *Gesammelte Werke*. Bd. 8, 434-439.
- Adorno, T. W. (1955). Schuld und Abwehr. Eine qualitative Analyse zum Gruppenexperiment. In: Adorno & Dirks (Hg.): *Das Gruppenexperiment. Ein Studienbericht*. Frankfurter Beiträge zur Soziologie, Bd. 2, Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 278–428.
- Adorno, T. W. (1960). Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit? In: *Gesellschaft-Staat-Erziehung*, 5.
- Adorno, T. W. (1967). Sociology and Psychology. *New Left Rev*, 46. 67–80.
- Adorno, T. W. (1951/2016). Adorno, T. W. (1951). Freudian theory and the pattern of fascist propaganda. In G. Róheim, *Psychoanalysis and the social sciences*, Vol. 3, pp. 279–300. International Universities Press. Magyarul: A freudi elmélet és a fasiszta propaganda mintázata. *Thalassa*, 17, 2-3, 17–32.
- Adorno, T.W. (1959a). Theorie der Halbbildung. In: Adorno, T.W. *Gesammelte Schriften*, Bd. 8. *Soziologische Schriften I*, 93–121.
- Adorno, T.W. (1959b). Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit. In: *Gesammelte Schriften*, Bd. 10/2, 555-572.
- Adorno, T.W. (2006). A freudi pszichoanalízis és a fasiszta propaganda mintázata. *Thalassa*, 17,2-3, 7-32.
- Adorno, T. W. & Dirks, W. (1955). *Gruppenexperiment*. Frankfurter Beiträge zur Soziologie. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
- Adorno, T.W. & Horkheimer, M. (1947/2020). *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments*. Amsterdam: Querido, Magyarul: A felvilágosodás dialektikája. Budapest, Atlantisz.
- Agora, Zs. (2018). Historische Identitäten psychologisch erforschen. In: Ludwig Janus, Winfried Kurth, Heinrich J. Reiß, Götz Egloff (Hg.): *Der Wandel der Identitätsstrukturen*

- und Beziehungen im Laufe der Geschichte – gesellschaftliche und politische Prozesse verstehen. *Jahrbuch für psychohistorische Forschung* 18. Mattes Verlag, 73–94.
- Agora, Zs. (2015). El nem sírt könnyei(n)k. Alexander és Margarete Mitscherlich: A gyászolásra képtelenül. A közösségi viselkedés alapjai. *BUKSZ*, 27, 1, 30–34.
- Agora, Zs. (2020). A náciizmus történeti pszichológiája. Kronosz: Pécs.
- Agresti, A. (2019). *An introduction to categorical data analysis. an introduction to categorical data analysis*. Wiley, Florida.
- Akhtar, S. (2015). Deskriptive Merkmale und Differenzialdiagnose der narzisstischen Persönlichkeitsstörung. In: Kernberg, O. F. & Hartmann, H. (ed.), *Narzissmus. Grundlagen-Störungsbilder-Therapie*. Stuttgart: Schattauer. 231–262.
- Akstinaite, V.- Robinson, G.-Sadler-Smith, E. (2019). Linguistic Markers of CEO Hubris. *Journal of Business Ethics*. 1–19.
- Alford, F.C. (1988). *Narcissism: Socrates, the Frankfurt School and psychoanalytic Theory..* New Haven: Yale Press.
- Alford, H. (2015). Is Donald Trump actually a narcissist? Therapists weigh in. *Vanity Fair*. Retrieved from <https://www.vanityfair.com/news/2015/11/donald-trump-narcissism-therapists> (2022.08.20)
- Al-Mosaiwi, M. & Johnstone, T. (2018). In an Absolute State: Elevated Use of Absolutist Words Is a Marker Specific to Anxiety, Depression, and Suicidal Ideation. *Clinical Psychological Science*, 6, 4, 529–542.
- Alper, G. (2003). *Self Defence in a Narcissistic World. The New Everyday Addiction to Power Trips*. UP of America.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg, Canada: University of Manitoba Press.
- Altmeyer, M. (2011). Im Spiegel des Anderen: Gruppe, Narzissmus, Gruppennarzissmus. *Gruppenpsychotherapie und Gruppendynamik*. 47: 69– 3.
- Anderson, R. E. and M. E. Tirrell: 2004, 'Too Good to be True. CEOs and Financial Reporting Fraud', *Consulting Psychology Journal*, 56, 35–43.
- Andreasen, N.C., Black, D.W. (1997). *Bevezetés a pszichiátriába*. Medicina: Budapest.
- Andreouli, E. & Chrysochoou, X. (2015). Social representations of national identity in culturally diverse societies. In: Sammut, Gordon; Andreouli, Eleni; Gaskell, George and Valsiner, Jaan (Eds.) *The Cambridge Handbook of Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 309–322.

- Anglin, A. H., Wolfeb, Mt.T., Short, J.C., McKenny, A.F., Pidduck, R.J., (2018). Narcissistic rhetoric and crowdfunding performance: A social role theory perspective. *Journal of Business Venturing*, 33, (6), 780-812.
- Angvik, M., von Borries, B. (1997). *A Comparative European Survey on Historical Consciousness and Political Attitudes among Adolescents*. Korber-Stiftung: Hamburg.
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14: 20-39.
- Ashley, A. H. & Freis, S. D. (2019). Assuming the worst: Hostile attribution bias in vulnerable narcissists, *Self and Identity*, 20, 4, 1-13.
- Ashton-James, C., & Tracy, J. (2012). Pride and prejudice: how feelings about the self influence judgments of others. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 38, 466–476.
- Assmann, J. (1999). *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Augoustinos, M., and Innes, J. M. (1990). Towards an integration of social representations and social schema theory. *British Journal of Social Psychology*, 29(3), 213–231.
- Bach, S (1977). On the narcissistic state of consciousness. *International Journal of Psychoanalysis*, 58, 209-233.
- Bach, S. (2006). *Getting from Here to There*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.
- Bahtyin, M. M. (1982). *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Európa, Budapest.
- Balogh, L. L., Takács, M. & Valastyán, T. (szerk.) (2019). *Áldozat-narratívák*. Budapest, Kijárat.
- Balogh, L.L. & Valastyán, T. (szerk.) (2016). *Az áldozat reprezentációi*. Debreceni Egyetem, Kultúra Animi.
- Banaji, M. R., & Prentice, D. A. (1994). The self in social contexts. *Annual Review of Psychology*, 45: 297-332.
- Bandura, A. (1989). Social Cognitive Theory. In. Vasta, R., *Annals of Child Development*. Vol. 6. *Six Theories of Child Development (1–60)*. Greenwich: JAI Press.
- Bandi, Sz. (2020). *Az önimádat dimenziói és típusai: Az ortogonális nárcizmus koncepció*. Doktori disszertáció. PTE BTK Pszichológia Doktori Iskola. Pécs.
- Bánki, Gy. (2016). *A legnagyobb könyv a nárcizmusról*. Budapest: Ab Ovo.
- Bar-On, D. (2007). Reconciliation Revisited for More Conceptual and Empirical Clarity. In_ Beč-Neumann (ed.): *War Crimes, Genocide and Memories*. Sarajevo: Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies of the University of Sarajevo, 62-84.

- Bar-Tal, D. (1998). Societal beliefs in times of intractable conflict: The Israeli case. *International Journal of Conflict Management*, 9, 22-50.
- Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N. & Gundar, A. (2009). A Sense of Self-Perceived Collective Victimhood in Intractable Conflicts. *International Review of the Red Cross*, June, 229-258.
- Bar-Tal, D. (2000). *Shared beliefs in a society: Social psychological analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bar-Tal, D. (2001). Why does fear override hope in societies engulfed by intractable conflict, as it does in the Israeli society? *Political Psychology*, 22, 601–627.
- Bar-Tal, D. (2007). Sociopsychological foundations of intractable conflicts. *American Behavioral Scientist*, 50, 1430-1453.
- Bar-Tal, D. (Ed.) (2011). *Intergroup Conflicts and Their Resolution. A Social Psychological Perspective*. New York: Psychology Press, Taylor & Francis.
- Bar-Tal, D., Halperin, E., Rivera, J. (2007). Collective Emotions in Conflict Situations: Societal Implications. *Journal of Social Issues*, 63, 2, 441–460.
- Barry, P.D. (2002). *Mental Health and Mental Illness*. Philadelphia: Lippincott.
- Bastian, B. and Haslam, N., (2011). Experiencing dehumanization: Cognitive and emotional effects of everyday dehumanization. *Basic and Applied Social Psychology*, 33, 4, 295–303.
- Battegay, R. (1989). Das Ich-Abwehrmechanismen und Coping. *Zeitschrift Psychosomatischer Medizin*, 35, 220–240.
- Baumeister, R. F., & Hastings S. (1997). Distortions of Collective Memory: How Groups Flatter and Deceive Themselves. In: Pennebaker, J.W., Paez, D., Rimé, B., Baumeister, R.F., Hastings, S. Eds.): *Collective Memory and Political Events. Social Psychological Perspective*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 277-93.
- Baumeister, R. F., Heatherton, T. F., & Tice, D. M. (1993). When ego threats lead to self-regulation failure-negative consequences of high self-esteem. *Journal of Personality*, 61(1): 49-61.
- Baumesiter, R. F. & Newman, S. L. (1994). How Stories Make Sense of Personal Experiences: Motives that Shape Autobiographical Narratives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20,6, 676-690.
- Baumeister, R. F., Tice, D. M., & Hutton, D. G. (1989). Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57: 547-579.

- Baumgardner, A. H., Kaufman, C. M., & Cranford, J. A. (1990). To be noticed favorably: Links between private self and public self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16(4): 705-716.
- Bailey, C. A., & Ostrov, J. M. (2008). Differentiating forms and functions of aggression in emerging adults: Associations with hostile attribution biases and normative beliefs. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, (6), 713–722.
- Becker, M., Vignoles, V. L., Owe, E., Brown, R., Smith, P. B., Easterbrook, M., ... Yamakoglu, N. (2012). Culture and the distinctiveness motive: Constructing identity in individualistic and collectivistic contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102, 833-855.
- Bell, A. (1984). Language style as audience design. *Language in Society*, 13, 145–204.
- Bendick, R. (1997). Zur Wirkung und Verarbeitung nationaler Kriegskulturen: Die Darstellung des ersten Weltkriegs in deutschen und französischen Schulbüchern. In: Gerhard Hirschfeld et. al.: Kriegserfahrungen. Studien zur Sozial- und Mentalitätsgeschichte des Ersten Weltkrieges. Essen: Klartext, 403-423.
- Bettelheim, B. (1999). *A végső határ*. Budapest: Európa.
- Bibring, E. (1953). The mechanism of depression. In: P. Greenacre (Eds.) *Affective Disorders*. New York: International University Press, 13-48.
- Biggs, A., Brough, P. & Drummond, S. (2017). *The Handbook of Stress and Health: A Guide to Research and Practice*. Chichester: Wiley and Sons, 351–364.
- Binswanger, L. (1960). Melancholie und Manie. *Phänomenologische Studien*. Pfullingen, Neske, 43-45.
- Bion, Wilfred (1961). *Experiences in Groups*. London: Tavistoc Publications.
- Bion, Wilfred (1962). *Learning from Experience*. London: Tavistoc Publications.
- Bion, Wilfred (1970). *Attention and Interpretation: A Scientific Approach to Insight in Psychoanalysis and Groups*. London: Tavistoc Publications.
- Bizumic, B. & Duckitt, J. (2008). “My Group Is Not Worthy of Me”: Narcissism and Ethnocentrism. *Political Psychology*, 29, 3, 437–453.
- Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 22, 162-186.
- Bodenhausen, G. V. (1993). Emotion, arousal, and stereotypic judgements: a heuristic model of affect and stereotyping. In: Mackie, D. M. & Hamilton D.L. (Eds.) *Affect, cognition, and stereotyping: interactive processes in group perception*. San Diego, CA: Academic Press, 13–37.

- Bogart, L. M., Benetsch, E.G. & Pavlovic, J. D. (2004). Feeling Superior but Threatened: The Relation of Narcissism to Social Comparison, *Basic and Applied Social Psychology*, 26:1, 35-44.
- Bogolyubova, O., Tikhonov, R., Ivanov, V., Panicheva, P., & Ledovaya, Y. (2017). Violence exposure, posttraumatic stress, and subjective well-being in a sample of Russian adults. *Journal of Interpersonal Violence*. 30, 1153-1167.
- Bogolyubova, O., Panicheva, P., Tikhonov, R., Ivanov, V., & Ledovaya, Y. (2018). Dark personalities on Facebook: Harmful online behaviors and language. *Computers in Human Behavior*, 78, 151-159.
- Boschan, P. (1990). Temporality and Narcissism. *International Review of Psycho-Analysis*. 17, 337–349.
- Bossle, L. (2021). Die Erhaltung des Katholizitätsprinzips als Sauerteig im 21. Jahrhundert. Helmut Serrand zum 65. Geburtstag. In: *Medizinhistorische Mitteilungen. Zeitschrift für Wissenschaftsgeschichte und Fachprosaforchung*. Bd. 36/37, 253–263.
- Bradley, G. W. (1978). Self-serving biases in the attribution process: A re-examination of the fact or fiction question. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 56-71.
- Breakwell, G. M. (1983). Identities and conflicts. In G. M. Breakwell (Ed.), *Threatened Identities* (pp. 189-214). Chichester, U. K.: Wiley. Breakwell (1986):
- Breakwell, G. M. (1986). *Coping with Threatened Identities*. New York: Methuen.
- Breakwell GM (1992). Processes of self-valuation: efficacy and estrangement. In: Breakwell GM (ed.) *Social Psychology of Identity and the Self Concept*. London: Academic Press/Surrey University Press, 35–55.
- Breuer, S. (1992). Sozialpsychologische Implikationen der Narzißmustheorie. *Psyche*, 46, 1–31.
- Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 475-482.
- Brewer, M. B. (1993). The role of distinctiveness in social identity and group behaviour. In M. A. Hogg & D. Abrams (Eds.), *Group motivation: Social psychological perspectives*, London: Harvester Wheatsheaf, 1–16.
- Brewer, M.B., Kramer, R.M. (1985). The psychology of intergroup attitudes and behaviour. *Annual Review of Psychology*, 36, 219-243.
- Brown, J. D., Collins, R. L., & Schmidt, G. W. (1988). Self-esteem and direct versus indirect forms of self-enhancement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55: 445-453.

- Brown, J. D., & Dutton, K. A. (1995). The thrill of victory, the complexity of defeat: Self-esteem and people's emotional reactions to success and failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4), 712–722.
- Brown, A. D. (1997). 'Narcissism, Identity, and Legitimacy', *Academy of Management Review* 22, 643–686.
- Bursten, B. (1973). Some Narcissistic Personality types. In: *International Journal of Psychoanalysis*, 54. 287-300
- Bruner, J. (1986/2005). *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. Magyarul: *Valóságos elmék, lehetséges világok*. Budapest, Új Mandátum.
- Bruner, J. & Lucariello, J. (1989). Monologues as a narrative recreation of the world. In: Nelson, K. (ed.): *Narratives from the crib*. Harvard University Press, Cambridge, 234–308.
- Burke, W. L. (1968). Space modulators and the gat people: Ambiguity reduction and mass communications, *Journal of Broadcasting*, 12, 4, 301-308.
- Cai, H., & Gries, P. (2013). National narcissism: Internal dimensions and international correlates. *PsyCh Journal*, 2, 122-132.
- Campbell, D. T. (1958). Common fate, similarity, and other indices of the status of aggregates of persons as social unities. *Behavioral Sciences*, 3, 14–25.
- Campbell, D. T. (1961). Conformity in psychological theories of acquired behavioral dispositions. In I. A. Berg & B. M. Bass (Eds.), *Conformity and deviation* (pp. 101–142). New York: Harper.
- Campbell, J. D. (1990). Self-esteem and clarity of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(3): 538-549.
- Campbell, W. K., Foster, J.D. & Brunell, A.B. (2004). Running From Shame or Reveling in Pride? Narcissism and the Regulation of Self-Conscious Emotions. *Psychological Inquiry*, 15, 2, 150-153.
- Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political Studies*, 47(1), 2–16.
- Catt, I. E. (1986). Rhetoric and narcissism. *Western Journal of Speech Communication*, 50, 3, 242–253.
- Cattell, R. B. (1957). *Personality and motivation: Structure and measurement*. New York: World Book.

- Canetti, E. (1960). *Crowds and Power*. New York: Seabury Press. Magyarul: Tömeg és hatalom. Budapest: Európa, 1992.
- Carey, A. L., Brucks, M. S., Küfner, A. C. P., Holtzman, N. S., große Deters, F., Back, M. D., Donnellan, M. B., Pennebaker, J. W., & Mehl, M. R. (2015). Narcissism and the use of personal pronouns revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109 (3), e1–e15.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (2006). *Személyiségpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest
- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 2, 267–283.
- Çayir, K. (2009). Preparing Turkey for the European Union: Nationalism, National Identity and ‘Otherness’ in Turkey's New Textbooks. *Journal of Intercultural Studies*, 30(1), 39-55.
- Casement, P. (1990). *Further Learning from the Patient. The Analytic Space and Process*. London, Routledge.
- Cichocka, A. (2016). Understanding Defensive and Secure Ingroup Positivity: The Role of Collective Narcissism, *European Review of Social Psychology*, 27,1, 283-317.
- Cichocka, A., & Cislak, A. (2020). Nationalism as collective narcissism. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 34, 69–74. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2019.12.013>
- Cichocka, A., Marchlewska, M., Golec de Zavala, A., Olechowski, M. (2015). 'They will not control us': Ingroup positivity and belief in intergroup conspiracies. *British Journal of Psychology*, 107 (3), 556-76.
- Codol, J. P. (1987). Comparability and incomparability between oneself and others: Means of differentiation and comparison reference points. *European Journal of Cognitive Psychology*, 7, 1-19.
- Cohen, A. R. (1959). Some implications of self-esteem for social influence. In C. I. Hovland & I. L. Janis (Eds.), *Personality and persuasibility*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Conze, E. (2018). *Die große Illusion. Versailles 1919 und die Neuordnung der Welt*. Frankfurt am Main, Siedler.
- Cooley, C. H. (1902). *Human Nature and the Social Order*. New York: Scribner.
- Costello, K. and Hodson, G., (2014). Explaining dehumanization among children: The interspecies model of prejudice. *The British Journal of Social Psychology*, 53, 1, 175–197.
- Craig, R. & Amernic, J. (2011). Detecting Linguistic Traces of Destructive Narcissism At-a-Distance in a CEO’s Letter to Shareholders. *Journal of Business Ethics*, 101, 563–575.

- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, (1), 74–101.
- Crisp, R.J., Turner, R.N. (2010). *Essential Social Psychology*. London: Sage.
- Crocker, J., & Luhtanen, R. (1990). Collective self-esteem and in-group bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 60-67.
- Crusius, J., & Mussweiler, T. (2012). When people want what others have: The impulsive side of envious desire. *Emotion*, 12, 142–153.
- Cruwys, T., Alexander Haslam, S., Dingle, G. A., Haslam, C., and Jetten, J. (2014). Depression and social identity: an integrative review. *Personality and Social Psychology Review* 18, 215–238.
- De Fina, A. (2003). *Identity in Narrative. A Study of Immigrant Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- De Rivera, J. (1977). *A Structural Theory of Emotions*. New York, International Universities Press.
- de Zavala, A. G., Cichocka, A., Eidelson, R., & Jayawickreme, N. (2009). Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1074–1096.
- de Zavala, A. G. (2011). Collective narcissism and intergroup hostility: The dark side of in-group love'. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(6), 309–320.
- de Zavala, A. G. (2012). Collective narcissism. In Christie, D.J. (Ed.), *Encyclopedia of Peace Psychology*. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell.
- de Zavala, A., Cichocka, A., & Iskra-Golec, I. (2013). Collective narcissism moderates the effect of in-group image threat on intergroup hostility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104, 1019-1039.
- de Zavala, A., Cichocka, A., & Bilewicz, M. (2013). The paradox of in-group love: Differentiating collective narcissism advances understanding of the relationship between in-group and out-group attitudes. *Journal of Personality*, 81, 16-28.
- de Zavala, A., Peker, M., Guerra, R., & Baran, T. (2016). Collective Narcissism Predicts Hypersensitivity to In-group Insult and Direct and Indirect Retaliatory Intergroup Hostility. *European Journal of Personality*, 30(6), 532-551.
- de Zavala, A. G. (2018). Collective narcissism: antecedents and consequences of exaggeration of the in-group image. In A. Hermann, A. Brunell, & J. Foster (Eds.), *The handbook of*

- trait narcissism: Key advances, research methods, and controversies (pp. 79–89). New York, NY: Springer.
- de Zavala, A., & Federico, C. M. (2018). Collective narcissism and the growth of conspiratorial thinking over the course of the 2016 United States presidential election: A longitudinal analysis. *European Journal of Social Psychology*, 48, 7, 1011-1018.
- de Zavala, A.G., Dyduch-Hazar, K., & Lantos, D. (2019). Collective narcissism: Political consequences of investing self-worth in the ingroup's image. *Political Psychology*, 40(Suppl 1), 37–74.
- de Zavala, A. (2019a). Collective Narcissism and In-Group Satisfaction Are Associated With Different Emotional Profiles and Psychological Wellbeing. *Frontiers in Psychology*, (10), 203. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00203.
- de Zavala, A. (2019b). Emotional profile associated with collective narcissism. Manuscript submitted.
- Devine-Wright, P. (2003). A Theoretical Overview of Memory and Conflict. In: Carins, E. & Roe, M.D. (Eds.): *The Role of Memory in Ethnic Conflict*, New York: Palgrave Macmillan, 9-33.
- Diamond, D. (2009). Narzissmus als klinisches und gesellschaftliches Phänomen. In: Kernberg, O. F. & Hartmann, H. (ed.), *Narzissmus. Grundlagen-Störungsbilder-Therapie*. Stuttgart: Schattauer. 171–204.
- Dickinson, K. A., & Pincus, A. L. (2003). Interpersonal analysis of grandiose and vulnerable narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 17, 188–207.
- Doeselaar, L., Becht, A. I., Klimstra, T.A., Meeus, W, H. J. (2018). A review and integration of three key components of identity development. Distinctiveness, Coherence, and Continuity. *European Psychologist*, 23, 278-288.
- Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R., & Manstead, A. S. R. (1998). Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(4), 872–886.
- Douglas, M. (1987). *How institutions think*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Dörte, G. (Hg.) (1994). *Schulvorschriften für den Geschichtsunterricht im 19./20. Jahrhundert. Dokumente aus Preußen, Bayern, Sachsen, Thüringen und Hamburg bis 1945*. Köln: Böhlau.
- Dreidemy, L. (2014). *Der Dollfuß- Mythos. Eine Biographie des Posthum*. Böhlau, Wien.
- Dresler-Hawke, E. & Liu, J.H. (2006). Collective shame and the positioning of German national identity. *Psicología Política*, 32, 131-153.

- Duchon, D. & Drake, B. (2009). Organizational Narcissism and Virtuous Behavior, *Journal of Business Ethics*, 85, 301–308.
- Dutton, J. E., & Dukerich, J. M. (1991). Keeping an eye on the mirror: Image and identity in organizational adaptation. *Academy of Management Journal*, 34(3): 517-554.
- Dyduch-Hazar, K., Mrozinski, B., Simão, C., & Golec de Zavala, A. (2019). Collective narcissism and ingroup satisfaction predict different reactions to the past transgressions of the ingroup. *Polish Psychological Bulletin*, vol. 50(4) 316–325.
- Egli, W., Saller, V., Signer, D. (2002). *Neuere Entwicklungen der Etnopschoanalyse*. Münster: LIT.
- Ehmann, B. (2002). *A szöveg mélyén*. Budapest: Új Mandátum.
- Ehmann, B. (2004a). A pszichológiai idő kutatásáról, *Pszichológia*, 24, 4, 317-324.
- Ehmann, B. (2004b). Time related word categories and narrative patterns in life story recalls, 7th International Conference on Philosophy, Psychiatry and Psychology, „Time, Memory and History“. Heidelberg, September 23-26, Absztrakt kötet, 31-32.
- Ehmann B., Kis B., Naszódi M., László J: (2005). A szubjektív időélmény tartalomelemzéses vizsgálata. A LAS Vertikum időmodulja. *Pszichológia*, 25, 2, 133-142.
- Ehmann B., Garami V., Rózsa S. & Demetrovits Zs. (2008). Mentális téri és idői mozgások énelbeszélésekben. In Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése. Nyíregyháza, Magyarország, 2008.05.22 - 2008.05.24.
- Ehmann, B., Csertő, I., Ferenczhalmy, R., Fülöp, É., Hargitai, R., Kővágó, P., Pólya, T., Szalai, K., Vincze, O., László, J. (2014). Narratív kategoriális tartalomelemzés: a NARRCAT. In: X. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, 2014. január 16-17., Szeged.
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (Eds.) (1999). *Social identity: Context, commitment, content*. Oxford, England: Blackwell Publishers.
- Ellis, A. (1962). *Reason and Emotion in Psychotherapy*, Secausus, New York, Lyle Stuart.
- Ellis, A. (1989). Rational-emotive therapy, In: Corsin, R.J. & Wedding, I.D. (Eds.): *Current Psychotherapies*, Itasca, Illinois, Peacock Publishers, 197-238.
- Ellis, H. (1898). Auto-Erotism: a psychological study. *Alienist & Neurologist*; 19, 260–99.
- El-Meligi, M. (1972). A technique for exploring time experiences in mental disorders. In: Yaker, H., Osmond, H. & Cheek, F. (Eds.): *The Future of Time*. The Hogarth Press, London 220-272.
- Emmons, R. A. (1987). Narcissism: Theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 11-17.

- Engesser, S., Fawzi, N., & Larsson, A. O. (2017). Populist online communication: introduction to the special issue. *Information, Communication & Society*, 20(9), 1279–1292.
- Erez, M., & Earley, P. C. (1993). *Culture, self-identity, and work*. New York: Oxford University Press.
- Erikson, E. H. (1950/2002). *Childhood and Society*, New York: Norton & Co. Magyarul: *Gyermekkor és társadalom*. Budapest: Osiris.
- Erikson, E. H. (1966). *Kinderspiel und politische Phantasie. Stufen in der Ritualisierung der Realität*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Erikson, E. H. (1975). *Dimensionen einer neuen Identität*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton.
- Erős, Ferenc (2017). *Tömeg - egyén - hatalom: Freud tömegpszichológiájának újraértelmezése*. In: Vonyó, József; Csukovits, Enikő; Gyarmati, György (szerk.) *Személyiség és történelem: a történelmi személyiség: A történelmi életrajz módszertani kérdései*. Budapest, Magyarország, Pécs, Magyarország: Magyar Történelmi Társulat, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Kronosz Kiadó, 111-131.
- Evans, V., Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Fairbairn, W. D. (1952). *An Object Relations Theory of Personality*. New York: Basic Books.
- Fast, L. A. & Funder, D. C. (2008). Personality as manifest in word use: Correlations with self-report, acquaintance report, and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 334-346.
- Fast, L. A. & Funder, D. C. (2010). Gender differences in the correlates of self-referent word use: Authority, entitlement, and depressive symptoms. *Journal of Personality*, 78, 313-338.
- Festinger, L. (1954). A Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations* 7, 117-140.
- Festinger, L. (1957/2000). *A kognitív disszonancia elmélete*. Budapest, Osiris.
- Finchelstein, F. (2017). *From Fascism to Populism in History*. University of California Press, Oakland.
- Fine, R. (1986). *Narcissism, the self, and society*. Columbia University Press, New York.
- Fischer, A. H., & Manstead, A. S. R. (2008). Social functions of emotion. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, & L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* (pp. 456–468). The Guilford Press.
- Földényi, L. F. (2015). *Melankólia*. Kalligram, Budapest.

- Fónagy, I. (1990). Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest.
- Freud, A. (1946/1996). Das Ich und die Abwehrmechanismen. London, Imago. Magyarul: Az én és az elhárító mechanizmusok. Budapest, Párbeszéd könyvek.
- Freud, S. (1900/2000). Álomfejtés. Helikon, Budapest.
- Freud, S. (1914). Zur Einführung des Narzissmus. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Freud, S. (1917/1997). Gyász és melankólia. Sigmund Freud művei. VI. Ösztönök és ösztönsorsok. Metapszichológiai írások. Budapest: Filum, 129–143.
- Freud, S. (1919). Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen. Leipzig-Wien: Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Freud, S. (1921/1995). Massenpsychologie und Ich-Analyse. Magyarul: Tömegelektan és énanalízis. Budapest: Cserépfalvi, 1995.
- Freud, S. (1923). Das Ich und das Es. Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Leipzig
- Freud, S. (1931). Über libidinöse Typen.
- Freud, S. (1930/1992). Rossz közérzet a kultúrában. Budapest: Kossuth.
- Freud, S. (1933). Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. Internationaler Psychoanalytischer Verlag., Leipzig, Wien, Zürich.
- Frevert, U. & Haupt, H-G. (Hg.) (1999). Der Mensch des 20. Jahrhunderts. Frankfurt: Campus.
- Frevert, U. (1991). Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft. C.H. Beck: München.
- Fromm, E. (1956). The Art of Loving. An Inquiry to the Nature of Love. New York: Harper, Row.
- Fromm, E. (1941/2002). Menekülés a szabadság elől. Budapest, Napvilág.
- Fromm, E. (1964). Die Seele des Menschen. Ihre Fähigkeit zum Guten und Bösen. In. GA Bd. II. 159-268.
- Fromm, E. (1973/2001). Anatomie der menschlichen Destruktivität. In: Funk, R. (1989). Erich Fromm Gesamtausgabe. DTV: München. Magyarul: A rombolás anatómiája. Budapest: Háttér.
- Frugé, E, Adams, C. (1995). Applications of the Tavistoc Group Relations Model in Community Mental Health and Protective Service Systems. Residential Treatment for Children & Youth, 13:1, 29-53, DOI: 10.1300/J007v13n01_04.

- Funk, R. (1998). Egoismus als Selbstsucht und Narzissmus. Überlegungen in Anschluss an Erich Fromm Rainer Funk Erstveröffentlichung. In: Heck, Th. L. (Ed.). *Das Prinzip Egoismus*. Tübingen: Nous, 353-366.
- Fülöp, É., Csertő, I., Ilg, B., Szabó, Zs., Slugoski, B., László, J. (2014). Emotional elaboration of collective traumas in historical narratives. In Forgas, J.P., Vincze, O. & László, J. (Eds.), *Social Cognition and Communication* (245–262). New York, Psychology Press.
- Fülöp, É. & Kövágó, P. (szerk.) (2018). *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája*. Budapest, Oriold.
- Gabbard, G.O. (1986). Two Subtypes of Narcissistic Personality Disorder. In: *Bulletin of the Menninger Clinic*, 53. 527-537
- Ganesh, S. (2003). ‘Organizational Narcissism’, *Management Communication Quarterly*, 16, 558–595.
- Gebauer, J.E., Sedikides, C., Verplanken, B. & Maio, G.R. (2012). Communal narcissism. *Journal of Personal Social Psychology*, 103, 5, 854–878.
- Geoghegan, B. (2016). A Psychoanalytic Perspective on an Interview with an Irish Republican Prisoner. *Journal of Terrorism Research*, 7 (2), 1-14.
- Gersten, S.P. (1991). Narcissistic Personality Disorder Consists of two Subtypes. In: *Psychiatric Times*, 8. 25-26.
- Goldberg, C. (1991). *Understanding shame*. New York, Aronson
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual*. New York: Anchor.
- Gorman, B. S. & Wessmann, A. E. (1977). Images, Values and Concepts of Time in Psychological Research. In: Gormann, B.S. & Wessmann, A. E. (Eds.): *The Personal Experience of Time*, 218-263. Plenum Press New York and London.
- Gottschalk, L.A. & Gleser, G.C. (1969). *The Measurement of Psychological States through the Content Analysis of Verbal Behavior*. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.
- Graff, A. (2010). Looking at picture of gay men: Political uses of homophobia in contemporary Poland. *Public Culture*, 22(3), 583–603.
- Greenwald, A. G. (1980). The totalitarian ego: Fabrication and revision of personal history. *American Psychologist*, 35(7): 603-618.
- Grice, H.P. (1997). A társalgás logikája. In: Pléh, Cs., Síklaki, I., Terestyéni, T. (szerk.): *Nyelv-Kommunikáció - Cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 213–228.
- Griffin, R. (1993). *The Nature of Fascism*. Routledge, London.

- Grunberger, B. & Dessuant, P. (1997). *Narzißmus, Christentum, Antisemitismus. Eine Psychoanalytische Untersuchung.* Klett Cotta, Stuttgart. Eredeti Uók (1997) Narcissisme, Christianisme, Antisemitisme. Paris, Actes Sud Hebraica.
- Guerra, R., Golec de Zavala, A., Neves, T. (2017). Fraternalistic deprivation, collective narcissism and intergroup hostility in Europe. 18th European Association of Social Psychology General Meeting, 5-8 July Granada, Spain.
- Guerra, R., Bierwiazzonek, K., Ferreira, M., Golec de Zavala, A., Abakoumkin, G., Wildschut, T. & Sedikides, C. (2020). An intergroup approach to collective narcissism: Intergroup threats and hostility in four European Union countries. *Group Processes & Intergroup Relations*, 1-19.
- Gudykunst, W. B. (1988). „Culture and Intergroup Processes.” In: *The Cross-Cultural Challenge to Social Psychology.* ed Bond, M.H.. Thousand Oaks, Ca: Sage. 165-81.
- Gunderson, J.G. (2011). Clinical practice. Borderline personality disorder. *N Engl J Med* 2011;364: 2037–2042.
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel.* Princeton NJ: Princeton University Press.
- Gyáni, G. (2007). *Relatív történelem.* Budapest, Typotex.
- Gyáni, G. (2010). *Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem.* Budapest, Nyitott könyvműhely.
- Haan, N. (1977). *Coping and Defending: Processes of Self-environment Organization.* New York: Academic Press.
- Hagain B. E., Hammack, P.L., Pilecki, A. & Aresta, C. (2013). Shifting Away From a Monolithic Narrative on Conflict: Israelis, Palestinians, and Americans in Conversation. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 19(3), 295–310.
- Haffner, S. (1978/2002). *Megjegyzések Hitlerhez.* Európa, Budapest.
- Hall, S. (1994). *Rassismus und kulturelle Identität. Ausgewählte Schriften 2.* Hamburg: Argument.
- Haller, R. (2019). *Die Narzissmusfalle. Anleitung zur Menschen- und Selbstkenntnis.* Salzburg, Ecovin.
- Hancock, J. T., Woodworth, M. T., & Porter, S. (2013). Hungry like the wolf: A word-pattern analysis of the language of psychopaths. *Legal and Criminological Psychology*, 18, 102-114.
- Hargitai, R, Naszódi, M. Kis, B. Nagy, L., Bóna, A. László, J. (2005). A depresszív dinamika nyelvi jegyei az én-elbeszélésekben. A LAS-Vertikum tagadás és szelf-referencia modulja. *Pszichológia*, 2005, (25), 2, 181-199

- Hartocollis, P. (1972). Time as a Dimension of Affects. *The Journal of the American Psychoanalytic Association*, 20, 92-108.
- Hartocollis, P. (1978). Time and Affects in Borderline Disorders. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 59, 157-163.
- Hartouni, Z.S. (1992). Effects of narcissistic personality organization on causal attributions. *Psychological Reports*, 71, 1339–1346.
- Haslam, N., (2006). Dehumanization: An Integrative Review. *Personality and Social Psychology Review*, vol. 10,3, 252–264.
- Haslam, N. & Loughnan, S. (2014). Dehumanization and Infrahumanization. *The Annual Review of Psychology*, 65, 399–423.
- Henrich, J., & Gil-White, F. J. (2001). The evolution of prestige: Freely conferred deference as a mechanism for enhancing the benefits of cultural transmission. *Evolution and Human Behavior*, 22(3), 165–196. [https://doi.org/10.1016/S1090-5138\(00\)00071-4](https://doi.org/10.1016/S1090-5138(00)00071-4).
- Henseler, Heinz (2000, 4.Aufl.). *Narzisstische Krisen. Zur Psychodynamik des Selbstmords*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Henry, P. J. (2009). Low-Status Compensation: A Theory for Understanding the Role of Status in Cultures of Honor. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 3, 451–466.
- Hewstone, M. (1990). The "ultimate attribution error"? A review of the literature on intergroup causal attribution. *European Journal of Social Psychology*, 20, 311–335.
- Hill, S. E., & Buss, D. M. (2008). The evolutionary psychology of envy. In R. Smith (Ed.) *Envy: Theory and research* (pp. 60–70). New York: Oxford University Press.
- Hilton, D.J., Erb, H.R., Dermot, M., Molian, D.J. (1996). Social representations of history and attitudes to European unification in Britain, France and Germany. In: Breakwell, G.M., Lyons, E. (Eds.) *Changing European Identities*. Jordan Hill: Butterworth Heinemann Linacre House. 275–295.
- Hinrichs, R. (1984). Zeit und Psyche: Zur Genese und Dynamik der subjektiven Zeitwahrnehmung. *Zeitschrift für Psychosomatische Medizin und Psychoanalyse*, 30, (4), 342-356.
- Ho, R. & Lloyd, J.I. (1983). Intergroup Attribution: The Role of Social Categories in Causal Attribution for Behaviour. *Australian Journal of Psychology*, 35, (1), 49-59.
- Hodson, G., & Dhont, K. (2015). The person-based nature of prejudice: Individual difference predictors of intergroup negativity. *European Review of Social Psychology*, 26 (1), 1–42.

- Hodson, G., MacInnis, C.C. & Costello, K. (2014). (Over)valuing “humanness” as an aggravator of intergroup prejudices and discrimination. In: P. G. Bain, J. Vaes, & J.-P. Leyens, (Eds.) *Humanness and Dehumanization*. New York: Psychology Press, 86–110.
- Holdren, M. (2004). Casual attributions among overt and covert narcissism subtypes for hypothetical, retrospective, and prospective events. Doktori disszertáció Ohio University.
- Holtzman, N. S., Vazire, S., & Mehl, M. R. (2010). Sounds like a narcissist: Behavioral manifestations of narcissism in everyday life. *Journal of Research in Personality*, 44, 478-484.
- Holtzman, N. S., Tackman A. M., Carey A. L., Brucks M.S., Kűfner A. C. P., Deters F., Back M. D., Donnellan M. B., Pennebaker J. W., Sherman R. A., Mehl M. R. (2019). Linguistic Markers of Grandiose Narcissism: A LIWC Analysis of 15 Samples. *Journal of Language and Social Psychology*, 38, 5–6, 773-786.
- Hopkins, N., & Reicher, S. (1997). Social movement rhetoric and the social psychology of collective action: A case study of the anti-abortion mobilization. *Human Relations*, 50, 3, 261-286.
- Horowitz, R., & Schwartz, G. (1974). Honor, normative ambiguity and gang violence. *American Sociological Review*, 39, 238–251.
- Horkheimer, M. (1936). Egoismus und Freiheitsbewegung. Zur Anthropologie des bűrgerlichen Zeitalters. In: Horkheimer, M. (1992). *Traditionelle und kritische Theorie. Fűnf Aufsätze*. Frankfurt am Main, Fischer, 43-122.
- Horkheimer, Max (Hg.) (1936). Studien űber Autoritűt und Familie. Forschungsberichte aus dem Institut fűr Sozialforschung. *Schriften des Instituts fűr Sozialforschung*. IfS Paris
- Horkheimer, M., Adorno, T. W. (1944/1990). A felvilűgosodűs dialektikűja. Budapest: Atlantisz.
- Hopper, E. & Weinberg, H. (Eds.) (2017). *The Social Unconscious in Persons, Groups, and Societies: Volume 3: The The Foundation Matrix Extended and Re-Configured*. London: Karnac.
- Horney, K. (1939). *New Ways in Psychoanalysis*. New York: Horton.
- Horowitz, M. J. (1975). Sliding Meanings: A Defense Against Threat in Narcissistic Personalities. *International Journal of Psychoanalysis and Psychotherapy*, 4, 167-80.
- Horowitz, M. J. (1989). Clinical phenomenology of narcissistic pathology. *Psychiatric Clinics of North America*, 12, 531-539

- Hovland, C. I., & Janis, I. L. (Eds.). (1959). *Personality and persuasibility*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hymes, D. (2001). A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In: Pléh Csaba–Síklaki István–Terestyéni Tamás (szerk.) *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris. Budapest. 458–495.
- Imhoff, R. (2010). *The dynamics of collective guilt three generations after Holocaust: Young Germans' emotional experiences in response to the Nazi past*. Hamburg, Germany: Kovac.
- Iványi, Zs. (2010). Nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr* 125, 74–93.
- Ireland, M. E. & Mehl, M. R. (2014). Natural language use as a marker of personality. In T. Holtgraves (Ed.), *The Oxford handbook of language and social psychology*: Oxford University Press.
- Jacobson, E. (1957). Denial and repression. *Journal of American Psychanal. Association*, 5, 61–92.
- Jacques, E. (1982). *The Form of Time*. New York, NY: Crane, Russak & Co.
- Jarymowicz, M., & Bar-Tal, D. (2006). The Dominance Of Fear Over Hope In The Life Of Individuals and Collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36, 367–392.
- Jaspal R, Cinnirella M.(2010). Coping With Potentially Incompatible Identities: Accounts of Religious, Ethnic, and Sexual Identities From British Pakistani Men Who Identify as Muslim and Gay. *British Journal of Social Psychology*. 849–870.
- Jeness, V., Maxson, C. L., Matsuda, K. N., & Sumner, J. N. (2007). *Violence in California correctional facilities: An empirical investigation of sexual assault*. Report submitted to the California Department of Corrections and Rehabilitation, Sacramento.
- Jetten, J., Haslam, C., Haslam, S. A., Dingle, G., and Jones, J. M. (2014). How groups affect our health and well-being: the path from theory to policy. *Social Issues Policy Review*, 8, 103–130.
- Joffe, W.G. & Sandler, J. (1965). Über einige begriffliche Problem im Zusammenhang mit dem Studium narzisstischer Störungen. *Psyche*, 21, 152-165.
- Johnson, W.B. (1995). Narcissistic Personality as a Mediating Variable in Manifestations of Post-Traumatic Stress Disorder. *Military Medicine*, 160, 1, 40-41.
- Joó, M. (2013). Szerelem – politika – civilizáció: Marcuse nyomában. *Lábjegyzetek Platónhoz*, (11). 346-360. (2013)
- Jucovy, M. E. (1994). A pszichoanalízis hozzájárulása a holocaust tanulmányozásához. *Thalassa*, (5), 1–2: 12–31.

- Jovchelovitch, S. (1996). In defense of representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 26,2, 121-135.
- Karterud, S. (1989). A Study of Bion's Basic Assumption Groups. *Human Relations*, 42, (4), 315–355.
- Kashima, Y. (2004). Culture, communication, and entitativity: A social psychological investigation of social reality. In: V. Yzerbit, C. M. Judd, and O. Cornelle (Eds.): *The psychology of group perception: Perceived variability, entitativity and essentialism*. Philadelphia, Psychology Press, 257–273.
- Keltner, D., & Haidt, J. (1999). Social functions of emotion at four levels of analysis. *Cognition and Emotion*, 13, 505–521.
- Kern, M. L., Eichstaedt, J. C., Schwartz, H. A., Dziurzynski, L., Ungar, L. H., Stillwell, D. J., Kosinski, M., Ramones, S. M., & Seligman, M. E. P. (2014). The online social self An LIWC open vocabulary approach to personality. *Assessment*, 21, 158-169.
- Kernberg, O. (1957). *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. Jason Aronson Inc. New York. *Borderline szindróma és patológiás narcizmus*. Kapocs Kiadó, 1990.
- Kernberg, O. F. (1967). Borderline personality organization. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 15, 641–685.
- Kernberg, O. (1970). A psychoanalytic classification of character pathology. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 18, 4, 800-22.
- Kernberg, O. (1975). *Borderline-Störungen und pathologischer Narzissmus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kernberg, O. (1976). *Object relations theory and clinical psychoanalysis*. New York: Jason Aronson.
- Kernberg, O. (1989a). The temptations of conventionality. *International Psychoanalytical Review*, 16, 191-205.
- Kernberg, O. F. (1989b). Narcissistic personality disorder in childhood. *Psychiatric Clinics of North America*, 12, 671–694.
- Kernberg, O. (2003a). Sanctioned social violence: A psychoanalytic view. Part I. *International Journal of Psychoanalysis*. 84, 683–698.
- Kernberg, O. (2003b). Sanctioned social violence: A psychoanalytic view. Part II. *International Journal of Psychoanalysis*. 84, 953–968.
- Kernberg, O. (2008). The Destruction of Time in Pathological Narcissism. *International Journal of Psychoanalysis*, 89, 299–312.

- Kézdi, B. (1995). A negatív kód. Kultúra és öngyilkosság. Pannónia könyvek, Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- Kitayama, S., & Markus, H. R., (Eds.) (1994). *Emotion and culture: Empirical studies of mutual influence*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Klar, Y., & Bilewicz, M. (2017). From socially motivated lay historians to lay censors: Epistemic conformity and defensive ingroup identification. *Memory Studies*, 10(3), 334–346.
- Klimova, H. (2007). The Totalitarian System and Narcissistic Injury: Holocaust Consequences as a Special Case. *The Group-Analytic Society (London)*, Vol 40(3):366–378.
- Klemperer, V. (1984). *A Harmadik Birodalom nyelve*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Knellessen, O., Passett, P. & Schneider, P. (2009). Trauer oder Melancholie. In: Franz Wellendorf/Thomas Wesle (Hg.), *Über die (Un)Möglichkeit zu trauern*, Stuttgart: Klett-Cotta, 56-71.
- Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self: A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders*. New York: International Universities Press.
- Kohut, H. (1974). Remarks about the formation of the self. In *The search for the self (Vol. 2)*. New York: International Universities Press: 737-770.
- Kohut, H. (1973). Überlegungen zum Narzißmus und zur narzißtischen Wut. *Psyche*, 27, 513–554.
- Kohut, H. (1972). Thoughts on narcissism and narcissistic rage. *Psychoanalytic Study of the Child*, 27, 360-400.
- Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self*. New York: International Universities Press.
- Kohut, H. (1979). *Die Heilung des Selbst*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kohut, H. (2007). *Narzißmus. Eine Theorie der psychoanalytischen Behandlung narzißtischer Persönlichkeitsstörungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kohut, H. Wolf, E. S. (1980). Die Störungen des Selbst und ihre Behandlung. In: *Die Psychologie des 20. Jahrhunderts, Bd. X, Ergebnisse für die Medizin (2) Psychiatrie*, herausgegeben von Peters U H 1980, 667 – 682.
- Kokkinos, C. M., Karagianni, K., & Voulgaridou, I. (2017). Relational aggression, big five and hostile attribution bias in adolescents. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 52, 101–113.

- Koselleck, R. (1992). Volk, Nation. In: Brunner, O., Conze, W. Koselleck, R.: Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Bd. 7, 316-321.
- Kosterman, R., Feshbach, S. (1989). Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10: 257-274.
- König, K. (1997). *Abwehrmechanismen* (2. Aufl.). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Kövágó, P. L. (2020). A kollektív áldozati élmény összefüggése a kisebbségi csoportokkal szembeni ellenséges és támogató attitűdökkel. Doktori disszertáció. PTE BTK PI.
- Kóvári, Z. (2011). Nyelvhasználat, szublimáció és szelf-kohézió a kreatív tevékenységben és a terápiás folyamatban. *Lélekelemzés*, 1, 106-130.
- Krippendorff, K. (1995). *A tartomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Krisztián, A. (1997). A varázsló trükkjei. In: Bernáth László – Solymosi Katalin (szerk.): *Fejlődéslélektan olvasókönyv*. Budapest, Tertia Kiadó, 219–236.
- Kriz, J. (2011). *Chaos, Angst und Ordnung. Wie wir unsere Lebenswelten gestalten*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Krizan, Z., & Johar, O. (2015). Narcissistic rage revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 108(5), 784–801.
- Krumeich, G. (2018). *Die unbewältigte Niederlage. Das Trauma des Ersten Weltkrieges und die Weimarer Republik*. Herder: Freiburg im Breisgau.
- Labov, W. (1966). *The Social Stratification of English in New York City* Washington, D. C.: Center for Applied Linguistics.
- Lacan, J. (1966/1993). A tükör-stádium mint az én funkciójának alakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja a számunkra. *Thalassa*, 4,2, 5-11.
- Lacan, J. (2017). *Das Sinthom. Das Seminar, Buch XXIII (1975–1976)*. Wien: Turia und Kant.
- Laing, & Dunn, B. F. (2018). Organisational Narcissism: A Review of the Indicators in the Major Australian Banks. *e-Journal of Social & Behavioural Research In Business*, 9, 1, 58–75.
- Lange-Eichbaum W, Kurth W. (1992). Genie, Irrsinn und Ruhm. In: Ritter W (Hrsg). *Die Politiker und Feldherren* Bd. 8. Ernst Reinhardt: München-Basel, 74–91.
- Langer, W. C. (1972). *The Mind of Adolf Hitler. The Secret Wartime Report*. New York, 1972, Basic Books.
- Laplanche, J. & Pontalis, J. B. (1972). *Das Vokabular der Psychoanalyse*. Frankfurt, Suhrkamp.

- Lasch, C., (1979/1984). *The Culture of Narcissism*. New York: Norton, magyarul: *Az önimádat társadalma*. Budapest: Európa.
- Lasch, C. (1981). *Le complexe de Narcissus. La nouvelle sensibilité américaine*. Paris: Robert Laffont.
- Lazarus, A. A. (1972). *Behavior Therapy and Beyond*. New York, McGraw-Hill.
- Lazarus, R. S., DeLongis, A., Folkman, S., & Gruen, R. (1985). Stress and adaptational outcomes: The problem of confounded measures. *American Psychologist*, 40, 7, 770–779.
- Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press.
- Lepénies, W. (1969). *Melancholie und Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Lasswell, H. D. (1927). The Theory of Political Propaganda. *The American Political Science Review*, 21 (3), 627-631.
- László, J., Ferenczhalmy, R., & Szalai, K. (2010). The Role of Agency in Social Representations of History. *Social and Political Psychology International Review*, 1 (1), 31–43.
- László, J., Ehmann, B., Imre, O. (2002). Történelem történetek: a történelem szociális reprezentációja és a nemzeti identitás. *Pszichológia*, 22, 147-162.
- László, J., Ehmann, B., Péley, B., Pólya, T. (2002). Narrative Psychology and Narrative Psychological Content Analysis. In: László, J., Stainton Rogers, W. (Eds.): *Narrative Approaches in Social Psychology*. Budapest, New Mandate. 9–25.
- László, J. & Fülöp, É. (2010). A történelem érzelmi reprezentációja történelemkönyvekben és naiv elbeszélésekben. *Történelemtanítás*, XLV, I/3. URL: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/10/laszlo-janos-fulop-eva-a-tortenelem-erzelmi-reprezentacioja-tortenelemkonyvekben-es-naiv-elbeszelesekben-01-03-02/> letöltve 2020.07.31.
- László, J., Vincze, O. (2004). Coping with Historical Tasks. The Role of Historical Novels in Transmitting Psychological Patterns of National Identity. *Spiel*, 21, 1, 76-88.
- László, J. (2003). Szociális emlékezet: A történelem szociálpszichológiája. *Magyar Tudomány*, 1, 2-4.
- László, J. (2005a). A narratív pszichológiai tartalomelemzés. *Magyar Tudomány*, 166, 11, 1366–1375.
- László, J. (2005b). A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába. *Pszichológiai Horizont* 3, Budapest: Új Mandátum.
- László, J. (2008a). Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28, 4, 5–21.

- László, J. (2008b). *The Science of Stories: An Introduction to Narrative Psychology*. London & New York, Routledge.
- László, J. (2011). Narrative Psychology. In: Christine, D. (ed.) *The Encyclopedia of Peace Psychology*. San Francisco: Wiley-Blackwell, 687-691.
- László, J. (2012). *Történelemtörténetek*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- László, J. (2014). *Historical Tales and National Identity. An introduction to narrative social psychology*. Routledge, London & New York.
- László, J., Ehmann, B., Péley, B., Pólya, T. (2002). A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, 4, 367-390.
- Lakoff, G. and Turner, M., (1989). *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York, Springer.
- Leach, C. W., Van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M. L., Pennekamp, S. F., Doosje, B., et al. (2008). Group-level self-definition and self-investment: a hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 144–165.
- LeBlanc, V. R., Regehr, C., Jelley, R. B., and Barath, I. (2008). The relationship between coping styles, performance, and responses to stressful scenarios in police recruits. *International Journal of Stress Management*, 15, 1, 76–93.
- Lehner, S. & Wodak, R. (2020). Nationalismus und Rechtspopulismus. In: Österreichische Identitäten im Wandel, Empirische Untersuchungen zu ihrer diskursiven Konstruktion 1995-2015. Wiesbaden: Springer, 169-204.
- Leidner, B., Ginges, J. & Sheik, H. (2012). Affective Dimensions of Intergroup Humiliation. *PLoS ONE* 7(9): e46375.
- Lepénies, W. (1988). *Melancholie und Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Leuzinger-Bohleber, M. (2001). Langzeitwirkungen von Psychoanalysen und Psychotherapien. In: Bohleber, W. (ed.) *Psyche. Zeitschrift für Psychoanalyse und die Anwendungen*, Heft 3, 193–276.
- Leyens, J. Ph., Paladino, M. P., Rodriguez, R. T., Vaes, J., Demoulin, S., Rodriguez, A. P., & Gaunt, R. (2000). The emotional side of prejudice: The Attribution of Secondary Emotions to Ingroups and Outgroups. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 186-197.
- Leyens, Jacques-Philippe; Cortes, Brezo; Demoulin, Stéphanie; Dovidio, John F.; Fiske, Susan T.; Gaunt, Ruth; Paladino, Maria-Paola; Rodriguez-Perez, Armando; Rodriguez-Torres,

- Ramon; Vaes, Jeroen (November, 2003). "Emotional prejudice, essentialism, and nationalism The 2002 Tajfel lecture". *European Journal of Social Psychology*. 33 (6): 703–717.
- Levy K.N. (2012). Subtypes, dimensions, levels, and mental states in narcissism and narcissistic personality disorder. *Journal of Clinical Psychology*;68, 886–897.
- Levy, K.N., Ellison, W.D., Reynoso, J. S. (2011). A Historical Review of Narcissism and Narcissistic Personality. *The Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder*. Hoboken, Wiley, 3-13.
- Lewis, A. (1932). The Experience of Time in Mental Disorders. *Proceedings of the Royal Society of Medicine*, 25, 611-620.
- Lewis, M., & Brooks-Gunn, J. (1979). *Social cognition and the acquisition of self*. New York: Plenum Press.
- Lewis, H. B. (1987). Shame and the Narcissistic Personality. In: Nathanson, D.L. *The Many Faces of Shame*. New York, London, Guilford Press.
- Lichtenstein, H. (1964). The Role of Narcissism in the Emergence and Maintenance of Primary Identity. *International Journal of Psychoanalysis*, 45, 49–56.
- Liu, J. H. & Hilton, D.J. (2005). How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology* (2005), 44, 537–556.
- Liu & László (2007). A Narrative Theory of history and Identity: Social Identity, Social Representations, Society and the Individual. In: Moloney, G. & Walker, I., (Eds.): *Social Representations and Identity: Content, Process and Power*. London, Palgrave.
- Liu, J. H., Paez, D., Hanke, K., Rosa, A., Hilton, D.J., Sibley, C.G., Cabecinhas, R. Zaromb, F., Garber, I.E., Leong, C., Moloney, G., Valchev, V., Gastardo-Conaco, C., Huang, L., Quek, A., Techio, E., Sen, R., van Osch, Y, Muluk, H., Wagner, W., Wang, F., Khan, S.S., Licata, Klein, O., László, J., Fülöp, M., Chau-kiu, J., Cheung, Yue, X., Ben, S. Youssef, Kim, U., Park, Y., Puch-Bouwman, J., Hassall, K. Adair, J., Unik, iL., Spini, D., Henchoz, K., Böhm, G., Selart, M., Erb, H., Thoben, F., Leone, G., Mastrovito, T., Atsumi, T., & Suwa, K. (2012). Cross-Cultural Dimensions of Meaning in the Evaluation of Events in World History? Perceptions of Historical Calamities and Progress in Cross-Cultural Data From Thirty Societies. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(2) 251–272.
- Locke K. (2009). Aggression, narcissism, self-esteem, and the attribution of desirable and humanizing traits to self versus others. *Journal Res. Personal*. 43, 99–102.

- Lubit, R (2002). "The long-term organizational impact of destructively narcissistic managers". *Academy of Management Executive*. 16 (1): 127–38.
- Luhmann, N. (2005). *Soziologische Aufklärung*. Wiesbaden: Springer.
- Lyons, P. A., Kenworthy, J., & Popan, J. (2010). Ingroup identification and group-level narcissism as predictors of U.S. citizens' attitudes and behavior toward Arab immigrants. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36, 1267–1280.
- Mack, J. (1983). Nationalism and the self. *Psychohistory Review*, 11 (2-3), 47–69.
- Manow, Philip (2021). Populismus – in Ost und West, in: *Deutschland Archiv*, 22.09.2021.
- Marcia, J.E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 551–558.
- Marchlewska, M., Cichocka, A., Panayiotou, O., Castellanos, K., & Batayneh, J. (2018). Populism as identity politics: Perceived in-group disadvantage, collective narcissism, and support for populism. *Social Psychological and Personality Science*, 9, 2, 151–162.
- Marchlewska M, Cichocka A, Łozowski F, Górska P, Winiewski M. (2019). In search of an imaginary enemy: Catholic collective narcissism and the endorsement of gender conspiracy beliefs. *Journal of Social Psychology*, 159 (6), 766-779.
- Markova, I. (1987). Knowledge of the self through interaction, In: Yardley, K.M. & Honess, T. M. (Eds.). *Self and Identity*, Chichester and New York: Wiley.
- Marques, J; Paez, D., Valencia, J., & Vincze, O. (2006). Effects of Group Membership on the Transmission of Negative Historical Events. *Psicologia politica*, 32, 79–105.
- Martindale, C. (1975). *Romantic Progression: The Psychology of Literary History*. Hemisphere, Washington.
- Martindale, C. (1990). *The clockwork muse: The predictability of artistic change*. New York, Basic Books.
- Mayer, J. D., (1993). The emotional madness of the dangerous leader. *Journal of Psychohistory*, 20, 331-348.
- Markova, I. (2008). Persuasion and Propaganda. *Diogenes*, 217, 37–51.
- Matsumoto, D. (2008). Contempt. In W. A. Darity (Ed.), *International encyclopedia of the social sciences* (2nd ed., pp. 113–114). New York, Macmillan.
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: William Morrow US.
- McAdams, D. P. (1996). Personality, modernity, and the storied self: A contemporary framework for studying persons. *Psychological Inquiry*, 7, 295–321.

- McCauley, C. & Moskaleiko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20, 415-433.
- McIntyre, A. (1983). The Aging Narcissistic Leader: The Case of Sir Oswald Mosley at Mid-Life. *Political Psychology*, 4, 3, 483-499.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding media. The Extensions of Man*. McGraw-Hill, New York.
- Mehl, M.R. & Pennebaker, J. W. (2003). The Sounds of Social Life: A Psychometric Analysis of Students' Daily Social Environments and Natural Conversations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 4, 857-70.
- Meltzer, D. (1968) 'Terror, Persecution and Dread'. *International Journal of Psychoanalysis*, 49, 396-400.
- Mentzos, S. (1988). *Interpersonale und institutionalisierte Abwehr*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Merton, R. K. (1980). *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest, Gondolat.
- Miller, A. (1980). *Am Anfang war Erziehung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Miller, J. D., Hoffman, B. J., Gaughan, E. T., Gentile, B., Maples, J., & Campbell, W. K. (2011). Grandiose and vulnerable narcissism: A nomological network analysis. *Journal of Personality*, 79, (5), 1013–1042.
- Miller, J. D., Lynam, D. R., Hyatt, C. S., and Campbell, W. K. (2017). Controversies in narcissism. *Annual Review of Clinical Psychology* 13, 219–315.
- Miller, D. T. & Ross, M. (1976). Self-serving biases in the attribution of causality: Fact or fiction? *Psychological Bulletin*. 82, 213-225.
- Millon, T., Millon, C.M., Meagher, S.E., Grossman, S.D., Ramnath, R. (2012). *Personality Disorders in Modern Life*. New Jersey: Wiley.
- Mitscherlich, A. (1963). *Auf dem Weg zur vaterlosen Gesellschaft: Ideen zu einer Socialpsychologie*. München: R. Piper & Co.
- Mitscherlich, A. & Mitscherlich, M. (1967). *Die Unfähigkeit zu trauern. Grundlagen kollektiven Verhaltens*, München: R. Piper & Co.
- Morf, C.C. & Rhodewalt, F. (2001a). Expanding the Dynamic Self-Regulatory Processing Model of Narcissism: Research Directions for the Future. *Psychological Inquiry* 2001, Vol. 12, No. 4, 243-251.
- Morf, C. C. & Rhodewalt, F. (2001b). Unraveling the Paradoxes of Narcissism: A Dynamic Self-Regulatory Processing Model, *Psychological Inquiry: An International Journal for the Advancement of Psychological Theory*, 12:4, 177-196.
- Moscovici, S. (1961). *La psychanalyse, son image et son public*. Paris: Presses Universitaires de France.

- Moscovici, S. (1985). *The Age of the Crowd*. Cambridge, Cambridge UP.
- Moscovici, S. and Marková, I. (2000). 'Ideas and Their Development: a Dialogue between S. Moscovici and I. Marková', in S. Moscovici, *Social Representations: Explorations in Social Psychology*, edited and introduced by G. Duveen. Cambridge: Polity Press.
- Moses, R. (1990). Self, Self-view, and Identity. In: *The Psychodynamics of International Relationships*, Vol. 1. Concepts and Theories. (Eds.) Volkan, V. D., Demetrios, A.J., Montville, J.V. Lexington Books: Lexington. 47-55.
- Murray, H. (1938). *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press.
- Müller, J. W. (2016). *What is populism?* Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Nasby, W., Hayden, B., & DePaulo, B. M. (1980). Attributional bias among aggressive boys to interpret unambiguous social stimuli as displays of hostility. *Journal of Abnormal Psychology*, 89, 459–468.
- Nathanson, D.L. (1987). *The Many Faces of Shame*. New York/London, The Guilford Press.
- Ortby, A., Clore, G.L. & Collins, A. (1988). *The Cognitive Structure of Emotions*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Ostell, A. (1992). Absolutist thinking and emotional problems. *Counselling Psychology Quarterly*, 5, 2, 1992, 161-176.
- Parkinson, B., Fischer, A.H., Manstead, A.S.R. (2005). *Emotion in Social Relations: Cultural, Group, and Interpersonal Processes*. New York: Psychology Press.
- Pratto, F., & Sidanius, J. (2012). From Here to There: Theoretical Background. In F. Pratto, & J. Sidanius, *Social Dominance*. Cambridge, Cambridge University Press, 3-57.
- Rodriguez Mosquera, P. M., Uskul, A.K. & Cross, S. E. (2011). The Centrality of Social Image in Social Psychology. *European Journal of Social Psychology*, 41, 403–410.
- Näcke, P. (1899). Kritisches zum Kapitel der normalen und pathologischen Sexualitaet. *Archiv fuer Psychiatrie*, Berlin, 32, 1899, 356-386
- Niethammer, L. (2000). *Kollektive Identität. Heimliche Quellen einer unheimlichen Konjunktur*. Hamburg: Rowohlt.
- Ogilvie, D. M. (1968). The Icarus complex. *Psychology Today*, 3, 7, 30–67.
- Parens, H. (2014). *War is Not Inevitable: On the Psychology of War and Aggression*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Henri P. War is Not Inevitable – Why War Revisited. *Psychol Behav Sci Int J*. 2017; 2(3) : 555-588. DOI: 10.19080/007 PBSIJ.2017.02.555588.
- Pataki, F. (1987). *Identitás, személyiség, társadalom*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Paulhus, D. L. & Williams K.M. (2002). The Dark Triad of Personality. In: *Journal of Research in Personality*, 36, 556–563.
- Péley, B., Kis, B., Naszódi, M., László, J. (2005). A szelf-állapotok kifejeződése az élettörténeti elbeszélésekben. *Pszichológia*, 2005, (25), 2, 171-179.
- Pennebaker, J. W., Francis, M. E., & Booth, R. J. (2001). Linguistic inquiry and word count: LIWC 2001. Mahway: Lawrence Erlbaum Associates, 71, 2001.
- Pennebaker, J.W. & Lay, T.C. (2002). Language Use and Personality During Crisis: Analysis of Major Rudolph Giuliani's Press Conference. *Journal of Research in Personality*, 36,3 271-282.
- Petit, V. & Bollaert, H. (2012). Flying Too Close to the Sun? Hubris Among CEOs and How to Prevent it. *Journal of Business Ethics*, 108, 265–283.
- Pettigrew, F. T. (1979). The Ultimate Attribution Error: Extending Allport's Cognitive Analysis of Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5, (4), 461-476.
- Pettigrew, T. F. (2017). Social psychological perspectives on Trump supporters. *Journal of Social and Political Psychology*, 5, 107–116.
- Petty, R.E. & Cacioppo, J.T. (1986). Communication and persuasion: central and peripheral routes to attitude change. New York: Springer.
- Pincus, A. L., Cain, N. M., & Wright, A. G. C. (2014). Narcissistic grandiosity and narcissistic vulnerability in psychotherapy. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 5(4), 439–443. <https://doi.org/10.1037/per0000031>.
- Pintér, F. (2001). Szeretni bolondulásig. *Magyar Narancs*, 20, (2001.05.17.)
- Pléh, Cs. (2003). A természet és a lélek. Osiris, Budapest.
- Pólya, T. & Szász, L. (2013). A Regresszív Képzelt Szótár magyar nyelvű változatának létrehozása. In: Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, 124-132.
- Pólya, T., Kiss, B., Naszódi, M. & László, J. (2005). Az érzelmi tapasztalat minősége az élettörténeti elbeszélésben. A LAS-Vertikum perspektíva modulja. *Pszichológia*, 25, 2, 143-155.
- Pólya, T. (2007). Identitás az elbeszélésben. Új Mandátum, Budapest.
- Preotiuc-Pietro, D., Carpenter, J., Giorgi, S., & Ungar, L. (2016). Studying the Dark Triad of Personality through Twitter Behavior. Paper presented at the Proceedings of the 25th ACM International on Conference on Information and Knowledge Management.
- Quintilianus, M. F. (1913). M. Fabius Quintilianus szónoklattana tizenkét könyvben. Franklin Budapest, 8. kötet, 68-76.

- Rank, O. (1911). Ein Beitrag zum Narcissismus. *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, 3, 401–426.
- Raskin, R. & Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological Reports*, 45, 590.
- Raskin, R., & Shaw, R. (1988). Narcissism and the use of personal pronouns. *Journal of Personality*, 56, 393–404.
- Raskin, R., Terry, H. (1988). A Principia-Components Analysis of the Narcissistic Personality Inventory and Further evidence of Its Construct Validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54. 5. 890-902.
- Reich, A. (1960). Pathologic forms of self-esteem regulation. *Psychoanalytic Study of the Child*, 18, 218-238.
- Reich, W. (1922). Zwei narzisstische Typen In: W. Reich: Frühe Schriften I. Aus dem Jahre 1920 bis 1925, Fischer Verlag, Frankfurt, 1977
- Reich, W. (1933). Massenpsychologie des Faschismus. Zur Sexualökonomie der politischen Reaktion und zur proletarischen Sexualpolitik. Kopenhagen/Prag/Zürich: Verlag für Sexualpolitik.
- Reich, W. (1972). *Character Analysis*. Farrar, Straus & Giroux, New York.
- Reicher, S., & Haslam, S. A. (2016, November 19). The politics of hope: Donald Trump as an entrepreneur of identity. *Scientific American*, URL: <https://www.scientificamerican.com/article/the-politics-of-hope-donald-trump-as-an-entrepreneur-of-identity>. Letöltve 2020.08.06.
- Rensmann, L. (2017). *The Politics of Unreason. The Frankfurt School and the Origins of Modern Antisemitism*. Suny Press, New York.
- Resch, F., Möhler, E. (2015). Entwicklungspsychologie des Narzissmus. In: Kernberg, O. & Hartmann H.: *Narzissmus. Grundlagen-Störungsbilder-Therapie*. Schattauer, Stuttgart, 37–70.
- Retzinger, S. (1995). Identifying Shame and Anger in Discourse. *American Behavioral Scientist*. Vol. 38, 8, 1104-1113.
- Retzinger, S. (1997). 'Shame-rage in marital quarrels', in Lansky and Morrison (Eds.), 297–312.
- Rey, H. (1994). *Universals of psychoanalysis in the treatment of psychotic and borderline states*. London: Free Associations Books.

- Rhodewalt, F., Morf, C., Hazlett, S., & Fairfield, M. (1991). Self-handicapping: The role of discounting and augmentation in the preservation of self-esteem. *Journal of Personal and Social Psychology*, 61(1): 122-131.
- Rhodewalt, & Morf. (1998). On Self-Aggrandizement and Anger: A Temporal Analysis of Narcissism and Affective Reactions to Success and Failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, Vol. 74, No. 3, 672-683
- Rhodewalt, F., Morf, C. (2015). Die Paradoxa des Narzissmus: ein dynamisches selbstregulatorisches Prozessmodell. In: Kernberg, O. & Hartmann H.: *Narzissmus. Grundlagen-Störungsbilder-Therapie*. Schattauer, Stuttgart, 308–347.
- Reiser, O.L. (1934). Time, Space and Gestalt. *Philosophy of Science*, 1, 2 , 197-223.
- Rigato, E. and Minelli, A., (2013). The great chain of being is still here. *Evolution: Education and Outreach*, vol. 6, 1, 1-6.
- Rice AK(1965). *Learning for leadership*. London: Tavistock.
- Rice AK(1969). Individual, group, and intergroup processes . *Human Relations* 22: 565– 84.
- Ring, P. S., & Van de Ven, A. H. (1989). Formal and informal dimensions of transactions. In A. H. Van de Ven, H. L. Angle, & M. S. Poole (Eds.), *Research on the management of innovation: The Minnesota studies*: 171-192. New York: Ballinger.
- Roccas, S., Klar, Y., Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 698-711.
- Roediger, H. L. III, Zaromb, F. M., & Butler, A. C. (2009). The role of repeated retrieval in shaping collective memory. In P. Boyer & J. V. Wertsch (Eds.), *Memory in mind and culture* (p. 138–170). Cambridge University Press.
- Rommetveit, R. (1984). The role of language in the creation and transmission of social representations. In: Farr and Moscovici (Eds.), *Social representations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rogers, C. (1951). *Client-centered therapy; its current practice, implications, and theory*. Houghton, Mifflin.
- Ronningstam E: Beyond the diagnostic traits: a collaborative exploratory diagnostic process for dimensions and underpinnings of narcissistic personality disorder. *Personal Disord Theor Res Treat* 2014;5:434–438
- Rosenfeld, H. (1971) 'A clinical approach to the psychoanalytic theory of the life and death instincts: an investigation into the aggressive aspects of narcissism', *International Journal of Psychoanalysis*, 52, 169-78.

- Rosenfeld, H. (1990). Sackgassen und Deutungen. Therapeutische und antitherapeutische Faktoren bei der psychoanalytischen Behandlung von psychotischen, Borderline- und neurotischen Patienten, Stuttgart: Verlag Internationale Psychoanalyse.
- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, New York: Academic Press, 173-220.
- Roth, D. & Blatt, S. J. (1974). Spatial Spatial Representations and Psychopathology. *Journal of American Psychoanalytic Association*. Vol. 22, 4, 854-873.
- Rozin, P., Lowery, L., Imada, S., & Haidt, J. (1999). The CAD hypothesis: A mapping between three moral emotions (contempt, anger, disgust) and three moral codes (community, autonomy, divinity). *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 574–586.
- Ruschig, Ulrich & Schiller, Hans-Ernst (2014). *Staat und Politik bei Horkheimer und Adorno*. Baden-Baden: Nomos.
- Runciman, W. G. (1966). *Relative deprivation and social justice: A study of attitudes to social inequality in Twentieth-century England*. Berkeley: University of California.
- Salmela, M., & von Scheve, C. (2017). Emotional roots of right-wing political populism. *Social Science Information*, 56(4), 567–595.
- Salovey, P., & Rodin, J. (1984). Some antecedents and consequences of social comparison jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 780–792.
- Sandler, P.C. (2005). *The Language of Bion: A Dictionary of Concepts*. Routledge. New York.
- Schatz, R. T., Staub, E., & Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20, 151–174.
- Schlenker, B. R., Weigold, M. F., & Hallam, J. R. (1990). Self-serving attributions in social context: Effects of self-esteem and social pressure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5): 855-863.
- Schneider, S. & Weinberg, H. (Eds.) (2003). *The Large Group Revisited. The Herd, Primal Horde, Crowds and Masses*. London and New York: Jessica Kingsley.
- Schraven, M. (2014). Die charakteristische Gestalt absurder Meinung. In: Ulrich Ruschig; Hans-Ernst Schiller (Hrsg.): *Staat und Politik bei Horkheimer und Adorno*, Baden-Baden.
- Schermer, V.L. (2001). From I: A/M to “Who Am I?”- Aggregation/Massification and Trauma-Based Affects and Object Relations in Groups: A Response to Earl Hopper. *Group*, Vol. 25, No. 3, September 2001.

- Schivelbusch, W. (2001). *Die Kultur der Niederlage. Der amerikanische Süden 1865, Frankreich 1871, Deutschland 1918*, Berlin: Alexander Fest Verlag,.
- Schoinz, Julia (2017). *Das melancholische Narrativ des Abschieds in Werken von Joseph Roth und Arthur Schnitzler*. Dissertation, University of Vienna. Philologisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät.
- Schwaab, E.H. (1992). *Hitler's Mind. A Plunge into Madness*, Westport, Praeger.
- Schwarz, N., & Clore, G. L. (1988). How do I feel about it? Informative functions of affective states. In K. Fiedler & J. Forgas (Eds.), *Affect, cognition, and social behavior*, 44–62.
- Schwartz, H. A., Eichstaedt, J. C., Kern, M. L., Dziurzynski, L., Ramones, S. M., Agrawal, M., Shah, A., Kosinski, M., Stillwell, D., & Seligman, M. E. (2013). Personality, gender, and age in the language of social media: The open-vocabulary approach. *PloS one*, 8, e73791. Toronto: Hogrefe International.
- Segal, H. (1983). Some implications of Melanie Klein's work. *International Journal of Psycho-Analysis*, 64, 269-76.
- Seta, J.J., Seta C.C. & Donaldson, S. (1991). The Impact of Comparison Processes on Coactors' Frustration and Willingness to Expend Effort. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 560–580.
- Shariff, A. F., Tracy, J. L., & Markusoff, J. L. (2012). The Power of Pride and Shame Expressions in Shaping Judgments of Social Status. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 1178–1193.
- Shengold, L. (1991). *Soul murder: The effects of childhood abuse and deprivation*. New Haven: Yale University Press.
- Sherif, M. 1980 (1968). A vonatkoztatási csoport fogalma az emberi kapcsolatokban. In Pataki F. (szerk.): *Csoportlélektan*. Budapest, Gondolat, 185–199.
- Sibley, C.S., Liu, J.H., Duckitt, J., & Khna, S.S. (2008). Social Representations of History and the Legitimation of Social Inequality: The Form and Function of Historical Negation. *European Journal of Psychology*, 38, 512-565.
- Sigmund, A. M. (2013). *Die Frauen der Nazis*. München, Wilhelm Heyne Verlag.
- Simon, R.I (2002). Distinguishing trauma-associated narcissitic symptoms from posttraumatic stress disorder. A diagnostic challenge. *Harvard Review of Psychiatry*. 10, 28-36.
- Skarżyńska, K., Przybyła, K., & Wójcik, A. D. (2012). Group martyrdom: Psychological functions of beliefs about national victimhood. *Psychologia Społeczna* [Social Psychological Bulletin], 23, 335–332.

- Smith, E. R. (1993). Social identity and social emotions: Toward new conceptualizations of prejudice. In D. M. Mackie & D. L. Hamilton (Eds.), *Affect, cognition, and stereotyping: Interactive processes in group perception* (pp. 297-315). San Diego, CA: Academic Press.
- Smith, R. H., & Kim, S. H. (2007). Comprehending envy. *Psychological Bulletin*, 133, 46–64.
- Snyder, C. R., & Fromkin, H. L. (1980). *Uniqueness: The human pursuit of difference*. New York, NY: Plenum Press.
- Snyder, M. L., Stephan, W. G. & Rosenfield, D. (1976). Egotism and attribution. *Journal of Personality and Social Psychology*, 33, 435-441.
- Stachel, P. (2005). Identität. Genese, Inflation und Probleme eines für die zeitgenössischen Sozial- und Kulturwissenschaften zentralen Begriffs. *Archiv für Kulturgeschichte*, 87, 395–425.
- Staub, E. (1997). Blind versus constructive patriotism: moving from embeddedness in the group too critical loyalty and action. In Bar-Tal, D., Staub, E. (Eds) *Patriotism in the lives of individuals and nations*. 213-228. Nelson-Hall, New York.
- Steckler, C.M. & Tracy, J.L. (2014). The Emotional Underpinnings of Social Status. In: Cheng, J.T. et al. (Eds.), *The Psychology of Social Status*, New York, Springer, 201–224.
- Stein, H. F. (1983). Historical Understanding As Sense of History: A Psychoanalytic Inquiry. *The Psychoanalytic Review*, 70, 4, 595-620.
- Stein, M.: 2003, 'Unbounded Irrationality: Risk and Organizational Narcissism at Long Term Capital Management', *Human Relations* 56, 523–538.
- Steiner, J. (1993). *Psychic Retreats: Pathological Organisations in Psychotic, Neurotic and Borderline Patients*. London: Routledge.
- Stephan, W.G. & Gollwitzer, P.M. (1981). Affect as a Mediator of Attributional Egotism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 17, 443–458.
- Stierlin, H. (1980). *Adolf Hitler. Familienperspektiven*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Stolorow, R., & Lachmann, F. (1980). *The Psychoanalytic Theory and Therapy of Developmental Arrests*. New York: International Universities Press.
- Stolorow, R. (1975). Toward a Functional Definition of Narcissism. *International Journal of Psychoanalysis*, 56, 2, 179-85.
- Straub, J. (1994). Identität und Sinnbildung. Ein Beitrag aus der Sicht einer handlungs- und erzähltheoretisch orientierten Sozialpsychologie. *ZiF Jahresbericht 1994/95*, Bielefeld. 1-31.
- Stürmer, S. & Siem, B. (2013). *Sozialpsychologie der Gruppe*. Wien, Köln, Weimar: Reinhardt, Böhlau.

- Sumner, W. G. (1906). *Folkways*. Boston: Ginn and Company.
- Sumner, C., Byers, A., Boochever, R., Park, G.J. (2012). Predicting Dark Triad Personality Traits from Twitter usage and a linguistic analysis of Tweets. IEEE 11th International Conference on Machine Learning and Applications. Unpublished.
- Symington, N. (1993). *Narcissism: a New Theory*. London: Karnac.
- Symington, N. (1995). *Wege zur Partnerschaft: narzisstische Störungen und ihre Überwindung; eine neue Theorie*. Göttingen, Steindl.
- Szalai, K., Ferenczhalmy, R., Hargitai, R., Révész, G., & László, J. (2011). A személyes ágensia nyelvi jegyei látássérültek élettörténeti szövegeiben. In Deák, A., Nagy, L., & Péley, B., *Lélekképek. Pszichológiai Tanulmányok* (pp. 197–207.). Pécs: Pro Pannónia Kiadó Alapítvány.
- Szabó, Zs.P., Fülöp, É., Banga, Cs. & László, J. (2011). A csoportalapú érzelmek kutatása a szociálpszichológiában. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66, 2, 361-380.
- Szathmári, I. (2008). *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve. A magyar nyelv kézikönyvei 15*, Tinta Kiadó, Budapest.
- Szokolszky, Á. (2004). *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest, Osiris.
- Tajfel, H., Jaspars, J.M.F. & Fraser, C. (1984). The social dimension in European social psychology. In: Tajfel, H. (ed.) *The social dimension. European studies in Social psychology*. Tajfel, H. 1–8.
- Tajfel, H. (1969). Cognitive Aspects of Prejudice. *Journal of Social Issues*, 25, 79–97.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: W.G. Austin and S. Worchel (eds): *The Social Psychology of Intergroup Relations*, Monterey, CA: Brooks/Cole, 33–47.
- Tajfel, H. (1978). *Differentiation between social groups: studies in the social psychology of intergroup relations*. London, Academic Press.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge, University Press.
- Tangney, J. P. & Tracy, J. L. (Eds.). (2012). Self-conscious emotions. In M. R. Leary & J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity*, The Guilford Press, 446–478.
- Taylor, D. M., & Jaggi, V. (1974). Ethnocentrism and causal attribution in a South Indian context. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 5, 162–171.
- Thompson, E. R. (2007). Development and validation of an internationally reliable short-form of the Positive and Negative Affect Schedule (PANAS). *J. Cross Cultural Psychol.* 38, 227–242. doi: 10.1177/0022022106297301.

- Townsend, E., (2014). Hate speech or genocidal discourse? An examination of anti-Roma sentiment in contemporary Europe. *PORTAL Journal of Multidisciplinary International Studies*, 11, 1.
- Tracy, J. L., & Robins, R. W. (2004). Putting the self into self-conscious emotions: A theoretical model. *Psychological Inquiry*, 15, 103–125.
- Tracy, J. L., Cheng, J.T., Robins, R.W., & Trzesniewski, K.H. (2009). Authentic and Hubristic Pride: The Affective Core of Self-esteem and Narcissism, *Self and Identity*, 8:2-3, 196–213.
- Tracy, J. L., Robins, R. W., Tangey, J.P. (Eds.) (2007). *The Self-Conscious Emotions. Theory and Research*. Guilford Press.
- Trice, H. M. & Beyer, J. M. (1993). *The Cultures of Work Organizations*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs in New Jersey.
- Triest, J. (2003). The Large Group and the Organization. In: Schneider, S. & Weinberg, H. (Eds.), *The Large Group Revisited: The Herd, Primal HORe, Crowds and Masses*, London: Jessica Kingsley, 157–168.
- Turner, J. C. (1975). "Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour." *European Journal of Social Psychology* 5:5-34.
- Turner, J. C. & Brown, R. (1978). "Social Status, Cognitive Alternatives and Intergroup Relations." 201-34, in *Differentiation Between Social Groups*, edit- ed by Henri Tajfel. London: Academic Press.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.
- Turquet P (1975). Threats to identity in the large group. In *The large group: Dynamics and therapy*, ed. L Kreeger, London, Constable, 87 – 144.
- Tyler, T. R. (1994). Psychological models of the justice motive: Antecedents of distributive and procedural justice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 850–863.
- Ulman, R., & Brothers, D. (1988). *The shattered self: A psychoanalytic study of trauma*. Hillsdale, NJ: Analytic Press.
- Vaillant, G.E. (1971). Theoretical hierarchy of adaptive ego mechanisms: a 30-year follow-up of 30 men selected for psychological health. *Archives of General Psychiatry*, 24, 2, 107–118.
- Vaknin, Sam (2005). *Malignant Self-love: Narcissism Revisited*. Narcissus Publications Imprint. Prague & Skopje.

- Vernon, W. H. D. (1942). Hitler, the man – notes for a case history. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 37, (3), 295–308.
- Vignoles, V. L. (2011). Identity motives. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 403-432). New York, NY: Springer.
- Vignoles, V.L., Chrysochoou, X. & Breakwell, G.M. (2000). The Distinctiveness Principle: Identity, Meaning, and the Bounds of Cultural Relativity. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 4, 337-354.
- Viki, G. T., Winchester, L., Titshall, L., Chisango, T., Pina, A., & Russell, R. (2006). Beyond secondary emotions: The infrahumanization of outgroups using human-related and animal-related words. *Social Cognition*, 24(6), 753–775.
- Vincze, O., & Rein, G. (2010). A csoportközi diszkrimináció és tolerancia narratív alapjai: a kognitív állapotok szerepe a csoportközi attitűdök változásában történelmi szövegek esetében. *Pszichológia*, 31, 17-34.
- Vincze, O., Rein, G., László, J. (2011). Narrative Means if Intergroup Reactions: Cognitive States and Their Role in Reducing or Increasing Intergroup Conflict. General Meeting of EASP 2012, Stockholm.
- Vincze, O., Ilg, B., Pólya, T. (2014). The Role of Individual and Historical Traumas. URL: https://regi.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop422b/2010-0029_kotet_07_104/104_1_1.html (letöltve: 2020.12.14.)
- Vincze, O., Ilg, B., Pólya, T. (2013). The Role of Narrative Perspective in the Elaboration of Individual and Historical Traumas. In: *Social Cognition and Communication. The Sydney Symposium of Social Psychology* (15). Psychology Press, New York, 229-244.
- Volkan, V., Ast, G. (1994). *Spektrum des Narzissmus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Volkan, V.D., Ast, G. & Greer W. (2001). *The Third Reich in the Unconscious: Transgenerational Transmission and Its Consequences*. New York: Brunner-Routledge.
- Volkan, V. D. (1987). *Six Steps in the Treatment of Borderline Personality Organization*. New York: Jason Aronson.
- Volkan, V. D. (1988). *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*. Northvale, NJ, Jason Aronson.
- Volkan V. D. (1991). On chosen trauma. *Mind and Human Interaction*, 3, 13.
- Volkan, V. D. (1997). *Blutsgrenzen. Die historischen Wurzeln und die psychologischen Mechanismen ethnischer Konflikte und ihre Bedeutung bei Friedensverhandlungen*. (Originaltitel: Blood lines) Scherz, Bern.

- Volkan, V. D. (1998). Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas. An Element of Large-Group Identity', Opening Address XIII International Congress International Association of Group Psychotherapy. URL:<http://www.vamikvolkan.com/Transgenerational-Transmissions-and-Chosen-Traumas.php>. Letöltve 2020.06.01.
- Volkan, V. D. (1999a). Das Versagen der Diplomatie: Zur Psychoanalyse nationaler, ethnischer und religiöser Konflikte. Giessen: Psychosozial-Verlag (in German).
- Volkan, V. D. (1999b). Psychoanalysis and diplomacy part I: Individual and large-group identity. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1, 29–55.
- Volkan, V.D. (1999c). The Tree Model: A Comprehensive Psychopolitical Approach to Unofficial Diplomacy and the Reduction of Ethnic Tension. *Mind and Human Interaction*, 10, 142–210.
- Volkan, V.D. (2000). Traumatized Societies and psychological care: Expanding the Concept of Preventive Medicine. *Mind and Human Interactions*, 11, 177-194.
- Volkan, V. D. (2001). September 11 and Social Regression. *Mind and Human Interaction*, 12, 196–216.
- Volkan, V.D., Ast, G. & Greer, W. (2002). *The Third Reich in the Unconscious. Transgenerational Transmission and its Consequences*. New York, London: Brunner-Routledge.
- Volkan, V.D. (2003). Large-group identity: Border psychology and related societal processes. *Mind and Human Interaction*, 13: 49-76.
- Volkan, V. D.(2004a). *Blind Trust: Large Groups and Their Leaders in Times of Crisis and Terror*. Charlottesville: Pitchstone.
- Volkan, V.D. (2004b). *Cyprus: War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict*. Charlottesville, University of Virginia.
- Volkan, V. (2004c). Chosen trauma, the ideology of entitlement and violence. Paper read at the "Violence or Dialogue: Between Collective Fantasy and Collective Denial" meeting. Federal Office of Foreign Affairs. Berlin, Germany, June 10-12.
- Volkan, V. D. (2006a). *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts*. Charlottesville, VA: Pitchstone Publishing.
- Volkan, V.D. (2006b). Large-group psychodynamics and massive violence. *Ciênc. Saúde Coletiva* 11, 2, Rio de Janeiro, 303–314.
- Volkan, V.D. (2007). Individuals and Societies as "Perennial Mourners": Their Linking Objects and Public Memorials. (Eds.), Brent Willock, Lori C. Bohm, and Rebecca C. Curtis. In

- On Death and Endings: Psychoanalysts' Reflections on Finality, Transformations and New Beginnings, Philadelphia: Routledge, 42-59.
- Volkan, V. D. (2009). Large-group identity, international relations and psychoanalysis. *International Forum of Psychoanalysis*, 2009,18, 206–013.
- Volkan V. D. (2010). A Discussion: Psychoanalytic considerations on large-group psychology. Fall Newsletter of the American College of Psychoanalysts, 44, 5-7.
- Volkan, V. D. (2011). Some remarks on persons with narcissistic personality organization. Estonia Meeting elöadás Helsinki.
- Volkan, V. D. (2015a). Grossgruppen und ihre politischen Führer mit narzisstischer Persönlichkeitsorganisation. In: Kernberg, O. F. & Hartmann, H.: Narzissmus. Grundlagen, Störungsbilder, Therapie. Stuttgart, New York, Schattauer, 205–228.
- Volkan, V. D. (2015b). A Nazi Legacy: A Study of Depositing, Transgenerational Transmission, Dissociation and Remembering Through Action. London, Karnac.
- Volkan, V. D. (2020a). Does working with borderline patients teach us anything about international relations? Munich presentation. URL: https://www.researchgate.net/publication/331737644_Individual_and_large-group_identities_Does_working_with_borderline_patients_teach_us_anything_about_international_negotiations (letöltve: 2021.07.12.)
- Volkan, V. D. (2020b). Large-Group Psychology: Racism, Societal Divisions, Narcissistic Leaders and Who We Are Now. London, Phoenix.
- Waelder, R. (1971). Psychoanalysis and history. In *The Psychoanalytic Interpretation of History*, ed. B. B.
- Wälder, R.(1925). The psychoses: Their mechanisms and accessibility to influence.In: *International Journal of Psycho-Analysis*.Bd 6, 259–281.
- Walter, M., Bilke-Hentsch, O. (2020). Narzissmus. Grundlagen-Formen-Intentionen. Stuttgart: Kohlhammer.
- Walker, I., & Pettigrew, T. F. (1984). Relative deprivation theory: An overview and conceptual critique. *British Journal of Social Psychology*, 23, 301–310.
- Walker, I., & Smith, H. (Eds.). (2002). Relative deprivation: Specification, development, and integration. Cambridge, England, Cambridge University Press.
- Watson, P. J., Grisham, S. O., Trotter, M. V., & Biderman, M. D. (1984). Narcissism and empathy: Validity evidence for the narcissistic personality inventory. *Journal of Personality Assessment*, 48, 301–305.
- Weaver, Eric Beckett (2006). National Narcissism. Oxford: Peter Lang.

- Weintraub, W. (1981). *Verbal Behaviour: Adaptation and Psychopathology*. New York: Springer Publishing.
- Weintraub, W. (1989). *Verbal Behavior in Everyday Life*. New York, Springer.
- Welzer, H., Moller, S. & Tschuggnall, K. (2002). *Opa war kein Nazi*. Frankfurt am Main, Fischer.
- Werner, H. (1948). *Comparative psychology of mental development*. New York: International Universities Press.
- Wertsch, J. V. (2002). *Voices of Collective Remembering*. Cambridge, Uk: Cambridge University Press.
- Westen, D. (1991). Social cognition and object relations. *Psychological Bulletin*, 109, 1-27.
- White, H. (1992/1997): *A történelem terhe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Widmann, T. (2021). How Emotional Are Populists Really? Factors Explaining Emotional Appeals in the Communication of Political Parties. *Political Psychology*, Vol. 42, No. 1, 163-181.
- Wilkowski, B. M., & Robinson, M. D. (2008). The cognitive basis of trait anger and reactive aggression: An integrative analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 12, 3–21.
- Wills, D., (2009). *At war with metaphor: Media, propaganda, and racism in the war on terror*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Wills, T. A. (1991). Similarity and self-esteem in downward comparison. In J. Suls & T. A. Wills (Eds.), *Social comparison: Contemporary theory and research*. Hillsdale, NJ: Lawrence, Erlbaum Associates, Inc., 51-78.
- Wink, P. (1991). Two Faces of Narcissism. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 61. 590-597
- Winnicott, D.W. (1965). Ego distortions in terms of true and false self. In *The maturational processes and the facilitating environment*. 140-152. New York.
- Winnicott, Donald W. (1971). *Playing and Reality*. London, Tavistock.
- Winiewski, M., Jurczynszyn, L., Bilewicz, M., & Beneda, M. (2015). *Podło_ ze prawicowych preferencji wyborczych młodych Polako´w*. [Underpinnings of right-wing preferences of young Poles]. Warsaw, Poland: Center for Research on Prejudice.
- Wittenbrink, B. & Henly, J. (1996). Creating Social Reality: Informational Social Influence and the Content of Stereotypic Beliefs. *Personality and Social Psychology Bulletin* 22 (6): 598-610.

- Wohl, M.J.A., Branscombe, N.R., Klar, Y. (2006). Collectice Guilt: Emotional Reactions When One's Group has Done Wrong or Been Wronged. *European Review of Social Psychology*, 17, 1-36.
- Woolfolk, R. L. & Richardson, F. L. (1978). *Stress, Sanity and Survival*. New York, New American Library.
- Wöller W. (2006). *Trauma und Persönlichkeitsstörungen: psychodynamisch-integrative Therapie*. Schattauer, Stuttgart.
- Wurmser, L. (1993). *Die zerbrochene Wirklichkeit. Psychoanalyse als das Studium von Konflikt und Komplementarität*. Berli: Springer.
- Zana, K. (2019). A transzgenerációs atmoszféra: a kollektív társadalmi traumák átörökítésének mélylélektani modellje. Konferenciaelőadás. Lélek és történelem: Örökség, ELTE, 2019.12.05.
- Żemojtel-Piotrowska, M., Piotrowski, J., Fatfouta, R., Gebauer, J., Rogoza, J., Czarna, A., Sedikides, C. (2019). Towards an agency-communion model of collective narcissism: Communal collective narcissism and its nomological network. Manuscript under preparation.
- Yamaguchi, I. (2003). The Relationships Among Individual Differences, Needs and Equity Sensitivity. *Journal of Managerial Psychology*, 18 (4), 324–344.
- Yarkoni, T. (2010). Personality in 100,000 Words: A large-scale analysis of personality and word use among bloggers. *Journal of Research in Personality*, 44, 363-373.
- Yuki, , M. (2003). Intergroup Comparison versus Intragroup Relationships: A Cross-Cultural Examination of Social Identity Theory in North American and East Asian Cultural Contexts. *Social Psychology Quarterly*, 66, 2, 166-83.

Forrásanyagok jegyzéke

A Versailles-i béke szövege

Der Friedensvertrag von Versailles nebst Schlußprotokoll und Rheinlandstatut sowie Mantelnote und deutsche Ausführungsbestimmungen. (1925). Berlin, Hobbing. Universitäts- und Stadtbibliothek Köln.

Tankönyvi korpusz

	Szerző	Év	Cím	Kiadó	Kiadó székhelye	Oldalsz.

1	Schmitthenner, P. & Fliedner, F. (Hrsg.)	1939	Führer und Völker. Geschichtsbuch für höhere Schulen. Fünfte Klasse. Von 1871 bis zur Gegenwart	Verhagen und Klasing	Bielefeld und Leipzig	193-213
2	Teubner, B. G.	1939	Aufriss der deutsch Geschichte im 19. und 20. Jahrhundert. Von der französischen bis zur nationalsozialistischen Revolution und zur Gegenwart	Teubner	Leipzig, Berlin	91-94
3	Hans Warneck, Bearb. von Dr. Paul Müller	1939	Geschichtliches Unterrichtswerk für höhere Schulen. Klasse 5. Geschichte des deutschen Volkes von 1871 bis zur Gegenwart	R. Oldenburg	München, Berlin	146-162
4	Dr. B. Rumsteller, U. Haacke, B. Schneider	1940	Geschichtsbuch für die deutsche Jugend. Klasse 5.	Quelle und Meyer	Leipzig	133-147
5	Dr. Walter Hohmann, Dr. Wilhelm Schiefer	1940	Volk und Reich der Deutschen. Geschichtsbuch für Oberschulen und Gymnasium. Klasse 5. Von 1871 bis zur Gegenwart.	Otto Salle	Frankfurt am Main	118-130
6	Maier-Schirmeyer, dr. Theodor Traber	1952	Geschichte der Neuesten Zeit von 1852 bis 1952	Johannes Borgmeyer	Bonn am Rhein	104-104
7	Otto Schulz	1950	Wege der Völker. Geschichtsbuch für deutsche Schulen	Pädagogischer Verlag Berthold Schulz	Berlin, Hannover, Frankfurt am Main	228-230
8	Dr. Herbert Deißler	1952	Grundzüge der Geschichte. Vom Wiener Kongress bus zum Ausbruch des Zeiten Weltkrieges	Moritz Diesterweg	Frankfurt am Main, Bonn	105-106
9	Dr. R. Hans Tenbrock	1952	Geschichtliches Unterrichtswerk. Europa weitet sich zur Welt. Europa in der Krise.	Ferdinand Schöningh	Paderborn	88-90

10	Hans Ebeling	1955	Deutsche Geschichte. Weltgeschichte der neuesten Zeit II. Das Zeitalter der Kriege	Georg Westermann	Braunschweig, München, Berlin, Hamburg, Darmstadt	33-37
11	Fritz Fikenscher	1958	Geschichtsunterricht. Teil 4. Vom Vormärz bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges	Micahel Prögel	Ansbach	553-555
12	Dr. H. Thierbach	1959	Europa und die Welt. Mittelstufe IV. 1815-1958	Ferdinand Schöningh	Paderborn	120-123
13	Dr. H. Thierbach, Dr. Max Seitz	1960	Europa und die Welt Geschichtliches Unterrichtswerk	Blutenburg	München	100-101
14	Gerhard Frank, Walter Höfft, Walter Wulf	1960	Grundzüge der Geschichte. Von der Frühgeschichte Europas bis zur Weltpolitik der Gegenwart	Moritz Diesterweg	Frankfurt am Main, Bonn	245
15	Alfons Clemens, Fritz Paulus, Bruno Stephan	1961	Damals und heute. Geschichte für Oberschulen praktischen Zweiges in Berlin. Band 2.	Klett	Stuttgart	77-79
16	Josef Engl, Dr. Günter Grünke, Dr. Helmut Kistler, Dr. Sieghard Rost	1971	Geschichtliches Werden. Mittelstufe. III. Geschichte der Neuzeit bis zur Gegenwart	CC. Buchners	Bamberg	160-161
17	K.H. Menzel, F. Textor	1970	Staatensystem und Weltpolitik. Kletts Geschichtliches unterrichtswerk für die Mittelklassen	Klett	Stuttgart	50-54
18	Prof.Dr. Hans Döhn, Fritz Sandmann	1970	Erkunden und erkennen. Geschichte 3	Hermann Schroedel	Hannover, Berlin, Darmstadt, Dortmund	50-54
19	Rolf Lasius, Hubert Recker	1970	Geschichte. Ein Lese- und Arbeitsbuch. Band 3. Das Zeitalter der Weltmächte und Weltkriege.	Beltz	Weinheim	44-46
20	Willi Keßel, Dr. Dieter Böhn	1980	Europa und die Welt von 1890 bis zur Gegenwart	Blutenburg	München	48-51

21	Josef Engl, Dr. Günter Grünke, Dr. Helmut Kistler, Dr. Sieghard Rost	1980	Geschichtliches Werden. Mittelstufe. III. Geschichte der Neuzeit bis zur Gegenwart	Fränkischer Tag	Bamberg	159-162
22	K.H. Menzel, F. Textor, Günther Thiersch	1980	Staat und Welt	Klett	Stuttgart	50-53
23	Josef Schwandner, Franz Hutterer, Werner Ziebolt	1980	Blick in die Vergangenheit. Geschichte für die 8. Jahrgangstufe.	Oldenbour	München	156-159
24	Ebeling, Hans; Birkenfeld, Wolfgang	1981	Reise in die Vergangenheit. Ein geschichtliches Arbeitsbuch	Westermann	Braunschweig	116-118
25	Heinz Dieter Schmid Hg.	1984	Fragen an die Geschichte. Geschichtliches Arbeitsbuch für Sekundarstufe	Cornelsen	Berlin	16-17
26	Dr. Hilke Günther-Arndt, Prof. Jürgen Kocka	1988	Die Menschen und ihre Geschichte in darstellungen und Dokumenten. Von der französischen Revolution bis zum Ende des Ersten Weltkrieges	Cornelsen	Berlin	224-227
27	Joachim Hoffmann, Elmar Krautkrämer, Wolfgang Hug	1989	Geschichtliche Weltkunde Bd 4, Vom Ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart	Moritz Diesterweg	Frankfurt am Main	8.-12.
28	Erich Goerlitz, Joachim immisch	1989	Zeiten und Menschen. Bd 3, Das Werden der modernen Welt.	Ferdinand Schöningh	Paderborn	170-174
29	Thomas berger, Karl-Heinz Müller, Prof Hans-Gert Oomen		Entdecken und verstehen	Cornelsen	Berlin	75
30	Dr. harro Brack, Dr. Günther Grünke	1991	Unser Weg in die gegenwart	Buchners	Bamberg	48-51
31	Giselher Birk, Thomas Gloohardt,	1992	Geschichte und Geschehen 10,	Klett	Stuttgart	18-23

	Ulrich Hammer et al.					
32	Dr. Mafred Franze, Dr. Axel Herrmann et al.	1992	Geschichte für Gymnasien 10	Oldenbourg	München	125-127
33						
34	Chwostow, W.M. & Subok, L.I.	1949	Geschichte der Neuzeit 1870-1918	Volk und Wissen	Berlin	189-192
35	Autorenkollektiv	1951	Lehrbuch für den Geschichtsunterricht. 8. Schuljahr. Die Weimarer Republik	Volk und Wissen	Berlin	9-10
36	Mühlstädt, H., Schenderlein, E., & Ziegner, W.	1956	Lehrbuch für den Geschichtsunterricht. 8. Schuljahr.	Volk und Wissen	Berlin	86-87
37	Mühlstädt, H., Schenderlein, E., & Ziegner, W.	1957	Lehrbuch für den Geschichtsunterricht. 8. Schuljahr.	Volk und Wissen	Berlin	85-87
38	Gensch, HJ-Heidler, W-Kuncze, S-Kutscher, G-Rienaß, K-Schmidt, U-Zucker, G	1961	Lehrbuch für Geschichte der 9. Klasse der Oberschule	Volk und Wissen	Berlin	98-99
39	Mühlstädt, G-Grapentin, R	1961	Neueste Zeit. Lehrbuch für den Geschichtsunterricht der erweiterten Oberschule. 12. Klasse.	Volk und Wissen	Berlin	70-73
40	Bleyer, W., Pauli, B., Gotschlich, H., Voigt, H.	1978	Geschichte. Lehrbuch für Klasse 9.	Volk und Wissen	Berlin	84-87
41	Bleyer, W., Pauli, B., Gotschlich, H., Voigt, H.	1984	Geschichte. Lehrbuch für Klasse 9.	Volk und Wissen	Berlin	77-79
42	Bleyer, W., Pauli, B., Gotschlich, H., Voigt, H.	1988	Geschichte. Lehrbuch für Klasse 9.	Volk und Wissen	Berlin	34-36
43	Albrecht, M., Ernst, P.,	2000	Expedition Geschichte 5.	Diesterweg	Frankfurt am Main	66-67

	Fiedler, A., Hallek, D. et al.		Mittelschule Sachsen, Klasse 9/10.			
44	Funken, W., Verfers, H.J., Hagemann, F.	2000	Geschichte Plus. Thüringen	Volk und Wissen	Berlin	302
45	Funken, W., Verfers, H.J., Hagemann, F.	2000	Geschichte Plus. Sachsen Anhalt	Volk und Wissen	Berlin	36-37
46	Lenzian, H-J., Marx, C.A.	2001	Geschichte und Gegenwart	Schöningh	Paderborn	98-99
47	Baugärtner, U., Döscher, H.J., Fieberg, K.	2009	Horizonte. Geschichte Gymnasium Niedersachsen. Schuljahrgänge 9 und10.	Westermann	Braunschweig	102-105
48	Brückner, D. & Focke, H.	2010	Das waren Zeiten. 4.	C.C. Buchner	Bamberg	41-43
49	Meyer, C., Bennöhr, D., Mros, L.	2010	Anno 9/10	Westermann	Braunschweig	64-66
50	Brückner, D. & Focke, H.	2011	Das waren Zeiten. Schleswig-Holstein	C.C. Buchner	Bamberg	108
51	Maas,K. & Naumann, B.	2012	Denk/mal. Geschichte. Nordrhein-Westfalen	Schroedel	Braunschweig	52
52	Sauer, M. (Hg.)	2013	Geschichte und Geschehen 9/10. Thüringen	Klett	Stuttgart	40-41
53	Cornelissen, J., Ehrenfeuchter, M., Henzler, C., Tocha, M., Winter, H. (Hg.)	2013	Mosaik der Geschichte auf der Spur. Hessen	Oldenburg	München	38-39
54	Ebeling, H. & Birkenfeld, W.	2015	Die Reise in die Vergangenheit. Thüringen.	Westermann	Braunschweig	32
55	Baumgärtner, U. (Hg.)	2015	Anno 5. Gymnasium Sachsen	Westermann	Braunschweig	18-19
56	Grahan, K., Kehrig, K., Machate, C., Pankratz, W., Schröfel, K.	2016	Denk/mal. Geschichte. Rheinland-Pfalz	Schroedel	Braunschweig	60

Hitler beszédeinek korpuszanyaga

1. Hitler beszéde Berlinben 1933.02.10-én: C 1216 DRA

2. Hitler beszéde 1934. január 30. Die Rede des Führers Adolf Hitler am 30. Jan. 1934 im Deutschen Reichstag nebst dem Gesetz über den Neuaufbau des deutschen Reiches und der Begründung von Reichsminister Dr. Wilhelm Frick. Reclam, Leipzig, 3-58.
3. Hitler beszéde 1935. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 477-478
4. Hitler beszéde 1936. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 569-571.
5. Hitler beszéde 1937. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 664-678.
6. Hitler beszéde 1938. február 20. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 792-800.
7. Hitler beszéde 1939. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1047-1093.
8. Hitler beszéde 1940. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1452-1461.
9. Hitler beszéde 1941. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1657-1664.
10. Hitler beszéde 1942. január 30. In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1826-1834.
11. Hitler beszéde 1943. január 30. . In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 1976-1981.
12. Hitler beszéde 1944. január 30. . In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 2082-2087.

13. Hitler beszéde 1945. január 30. . In: Domarus, M. (1973): Hitler Reden und Proklamationen. 1932 bis 1945. Kommentiert von einem deutschen Volksgenossen. Pamminger & Partner, Leonberg, 2195-2198.

Dollfuß beszédeinek korpuszanyaga

Dollfuß, E., Tautscher, A. (1935): So sprach der Kanzler. Wien, Baumgartner.

Mussolini beszédeinek korpuszanyaga

Meyer, M.H. (Hg.) (1925): Mussolini, Reden : Eine Auswahl aus den Jahren 1914 bis Ende. Leipzig, Köhler.

Merkel beszédeinek korpuszanyaga

URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/rede-von-bundeskanzlerin-dr-angela-merkel-1826624>, letöltve 2021.06.01.

Mellékletek

1. A csoportalapú narcizmus kódkatalógusa

NARRATÍV KATEGORIÁLIS VÁLTOZÓK			
Kódolási kategória		Rövid leírás	Kódolás típusa
I.	Csoportközi érzelmek	Ebben a dimenzióban azokat az érzelemszavakat kódoljuk, amelyek a saját vagy a külső csoportok vonatkozásában jelennek meg a szövegben	
1	Becsület	pozitív érzelem	szó szintű
2	Büszkeség	pozitív érzelem	szó szintű
3	Öröm	pozitív érzelem	szó szintű
4	Szeretet	pozitív érzelem	szó szintű
5	Dicsőség (glory)	pozitív érzelem	szó szintű
6	Remény	pozitív érzelem	szó szintű
7	Félelem	negatív érzelem	szó szintű
8	Harag	negatív érzelem	szó szintű
9	Irigység	negatív érzelem	tematikus
10	Megvetés	negatív érzelem	tematikus
11	Szomorúság	negatív érzelem	szó szintű
12	Megalázottság	negatív érzelem	szó szintű
II.	Intenciók és felelősség	Ebben a dimenzióban kódoljuk a csoportközi jó és ártó szándékokat.	
1	Felelősség-attribúciók	Alcsoportok: helyzeti és diszpozicionális. Olyan szövegrészek, melyek a csoportok felelősségét, bűnét, mulasztását tematizálják a negatív eseményekben.	tematikus
2	Intenció-attribúciók	Alcsoportok: Male- és benevolencia tartalmi, azaz ártó, hosztilis csoportintenciók és jó szándékok.	tematikus
IV.	Tér és idő	Ebben a kategóriában kódoljuk azokat a tartalmakat, amelyek a narcisztikus és paranoid észlelés indikátorai.	
1	Örökidő	Az idő végtelenségét kifejező szavak.	szó szintű
2	Sohaidő	Az idő befagyasztását, múlásának tagadását kifejező szavak.	szó szintű
3	Melankólikus idő	Sajátos időkapcsolat, mely múlt és jövő idő juxtapozícióját jelenti egy, max. két mondaton belül.	tematikus
4	Vertikális tér	A paranoia téri differenciáló alkategóriája.	szó szintű

A NYELVI JEGYEK KATEGORIÁLIS VÁLTOZÓI

I.	Csoportnarcizmus	A csoportnarcizmus nyelvi indikátorai a csoportot és annak részeit jelölő szavak.	szó szintű
II.	Nagyítás	A nagyítás retorikai alakzatait feltáró kategória. Alcsoportjai: hiperbolák, felső- vagy túlzó fokú melléknevek, magas helyiértékű számok, abszolút értelmű szavak	szó szintű
III.	Tagadás	Ide tartozik a tagadás bármely nyelvi formája a német nyelvben. Alkategóriák: tagadás, abszolút tagadás.	szó szintű
IV.	Kényszer		
V.	Destruktív markerek	Malignitást indikáló nyelvi jelek tartoznak a kategóriába. Alkategóriák: Dehumanizáció (emberekre/-csoportokra való utalás negatívan konnotált biológiai kategóriákkal) és Purifikáció (megtisztulás, és elpiszkolódás, egészség és betegség szimbólumai).	szó szintű

2. sz. melléklet

A kategóriák szókészlete

A kategóriákat német nyelvre dolgoztam ki, a szavak fordításáról azonban a terjedelemben tartása miatt lemondtam. A „RID” utalás azt jelenti, hogy az adott kategória automatikus, gépi kódolással történt a RID szótár segítségével. Tematikus kódolás esetén a kódrendszer leírást is tartalmaz.

I. Csoportközi érzelmek

BECSÜLET (RID)	BÜSZKESÉG (RID)	ÖRÖM (RID)	SZERETET	REMÉNY
<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>
BEWUNDERN	STOLZ	FREUDE/N	LIEBE	HOFFNUNG
BEWUNDERT/E	STOLZIEREN	FREUDIG	LIEBEN	HOFFT/E
BEWUNDERUNGSWÜRDIG	STOLZIERT/E	FREUEN	LIEBT/E	HOFFEN
EHRFURCHT		FREUTE	GELIEBT	
EHRFÜRCHTIG		FRÖHLICH/KEIT/EN		
EHRE		FROH		
EHREN		FROHLOCKEN/D		
EHRT		FROHLOCKT/E		
ANERKENNEN		FROHSINN		
ANERKENNUNG		GLÜCK		
KOMPLIMENT		GLÜCKLICH		
RESPEKT		BEGLÜCKT		
WÜRDE		ÜBERGLÜCKLICH		
ACHTUNG		ERFREULICH		
WERTSCHAETZUNG		BEGEISTERT		
WERTSCHAETZEN				

DICSÓSÉG (RID GLORY)

szó szintű

ABENTEUER	GEPRAENGE	REICHTÜMER	UNVERGESSLICH
ADLER	GESIEGT	REICHTUM	JAHRTAUSEND
ADLIG	GLANZ	RUHM	
AEUSSERST	GLORIE	RUHMREICH	
ALLERERST	GLORREICH	RUHMVOLL	
ANGEBERISCH	GOLD/EN	SCHLÖSSER	
ANMASSEND	GOLDENES	SCHLOSS	
APPLAUDIEREN	GRÖSSE	SIEG/E/N	
APPLAUDIERT/E	GRÖSSTEN	SIEGER	
ARROGANT	GROSS/ARTIG	SIEGES	
ARROGANZ	HEHR	SIEGREICH	
AUSGESTELLT	HELD/EN	SIEGT/E	
AUSGEZEICHNET	HERRLICH/KEIT/EN	STÄTTLICH	
AUSSERGEWÖHNLICH	HERRSCHEN	THRON	
AUSSERORDENTLICH	HERRSCHER	TRIUMPH/E	
AUSSTELLEN	HERRSCHTE	TRIUMPHIEREND	
BEIFALL	HERVORRAGEND	ÜBERHEBLICH	
BERÜHMT	HERVORSTECHEND	ÜBERLEGENHEIT/EN	
BERÜHMTHEIT/EN	HOCHMÜTIG/KEIT	VEREDELN	
BESIEGEN	HOCHMUT	VEREDELTE	
BESIEGT/E	HÖHHEIT/EN	VERHERRLICHEN	
BLLENDE/N	HULDIGEN	VERHERRLICHT/E	
BRÜSTEN/D	HULDIGUNG/EN	VERWEGENHEIT/EN	
BRÜSTETE	JUBELND	VORNEHM	
CAESAR	KAISER	VORTREFFLICH	
EDEL	KÖNIGLICH	VORZÜGLICH	
EITEL	KÖNIGREICH/E	WELTBEKANNT	
ELITE	KÖNIGSWÜRDE	WELTBERÜHMT	
ERHÖHEN**	KRONE/N	WOHLSTAND	
ERHÖHT/E**	KÜHNHEIT/EN	WÜRDEVOLL	
ERHÖHUNG**	LOBGEPRIESEN	WUNDER/BAR/E	
ERHÖHUNGEN**	LOBPREISEN	WUNDERSCHÖN	
ERFOLG/E	MAJESTAET/ISCH	WUNDERVOLL	
ERFOLGREICH	NIMBUS	ZEPTEP	
ERHABEN/HEIT/EN	PALAESTE	ZIERDE	
ERLAUCHT	PALAST	HISTORISCH	
EROBERUNG/EN	POMP	GESCHICHTLICH	
FÜRSTLICH/KEITEN	PRACTH/VOLL	EINMALIG	
GEBRÜSTET	PRAECHTIG	INGENIUM	
GEHERRSCHT	PRESTIGE	EINZIGARTIG	
GEHULDIGT	PRINZ	HEILIG	
GENIAL/E	PRUNK	UNSTERBLICH	
GENIUS	REICH	UNVERGAENGLICH(KEIT)	

FÉLELEM (RID) <i>szó szintű</i>	FÉLELEM (RID) <i>szó szintű</i>	HARAG (RID) <i>szó szintű</i>	SZOMORÚSÁG <i>szó szintű</i>
ABSCHAU	FURCHTSAM	AERGER/WUT (RID)	ABGESCHRECKT
AENSGTE	GEFAEHRlich	AERGERlich	ACH
AENGSTIGEN	GEFAHR	AERGERN	AECHZEN
ANGSTIGTE	GEFÜHRCHTET	AERGERTE	ANKLAGE
AENGSTlich/KEIT/EN	GEKAUERT	EMPÖREN	BEDAUERN
ALARM/RUF	GEKREISCH/T	EMPÖRT/E	BEDRÜECKEN
ANGSTIGTE	GESCHAUDERT	EMPÖRUNG/EN	BEKLAGEN
ANGSTGEFÜHL/E	GESORGT	ERBITTERN	BEKUEMMERT
ARGWOHN	GRAESSlich	ERBITTERT/E	BEREUT
AUFGERIEBEN	GRAUEN	ERZÜRNEN	BETRAUERT
AUFGESCHRECKT	GRAUSEN	ERZÜRNT/E	BETRUEBT
AUFREIBEN	GRAUT	GEAERGERT	BEWEINEN
AUFSCHRECKEN	GREUEL	GEHAESSIG	DEPRESSION
BANGE	KAUERN	GEHAESSIGKEIT/EN	EINSAM
BEDRAENGNIS/SE	KAUERTE	GEHASST	ELEND
BEFANGENHEIT/EN	KREISCHEN/D	GERAECHT	ENTMUTIGEN
BEFÜRCHTEN	KREISCHTE	HASS/EN	ENTTAUSCHT
BEFÜRCHTETE	KRISE/N	HASSTE	ERDULDEN
BEFÜRCHTUNG/EN	NERVÖS	RACHE	ERLEIDEN
BESORGNIS/SE	NERVOSITAET	RACHSÜCHTIG	ERLITT
BESORGT/E	NOTLAGE/N	REAECHEEN	GEDULDET
BESTÜRZT	PANIK/EN	RAECHT/E	GEKLAGT
BESTÜRUNG/EN	PANISCH	WÜTEND/E/R	GELITTEN
ENTSETZEN	PEIN	WUT	GESEUFZT
ENTSETZlich	PHOBIE/N	ZORN/IG/ER	GESTOEHT
ENTSETZT/E	QUAL/EN	ZORNAUSBRUCH	GETRAUERT
ERREGBAR	SCHAUDER/N/T/TE	ZORNAUSBRÜCHE	GEWEINT
ERREGEN	SCHEU		GEWISSENSBISSE
ERREGT/E	SCHRECK/EN		GRAEMEN
ERREGUNG	SCHRECKlich		HAERMEN
ERRÖTEN	SCHÜCHTERN/HEIT		HOFFNUNGSLOS
ERRÖTET/E	SORGE/N		JAMMER
ERSCHRECKEN/D	SORGT/E		JAEMMERlich
ERSCHRECKT/E	TERROR		KLAGE
ERSCHÜTTERN	TRAUMA		KLAEGlich
ERSCHÜTTERT/E	UNBEHAGEN		MELANCHOLIE
ERSCHÜTTERUNG/EN	UNBEHAGlichKEIT/EN		MITLEIDIG
FEIG	UNRUHE/N		MUTLOS
FEIGLING/E	UNRUHIG		NIEDERGESCHLAGEN
FÜRCHTEN/D	VERAENGSTIGT		REUE
FÜRCHTERlich	VERLEGEN/HEIT		SCHLUZCHEN
FRÜCHTET/E	VERMEIDEN		SCHMERZ
FURCHT/BAR	VERMIED/EN		TRAUER ETC.

MEGALÁZOTTSÁG (RID)	MEGALÁZOTTSÁG (RID)	IRIGYSÉG	MEGVETÉS
Szó szintű	Tematikus	Tematikus	Tematikus
BELEIDIGEN	A csoport szociális értékének	Olyan szövegrészek, ahol a narrátor a két csoportot	Olyan minősítő főnevek, melyek egy csoport vagy tagjainak leértékelését fejezik ki. Pl. bolond, idióta, pancser etc.
BELEIDIGT/E/N	szándékos csökkentése,	összehasonlítva és az összehasonlítás eredménye	
BELEIDIGUNG/EN	kigúnyolása, lejárátása	negatív a saját vagy a másik csoportra nézve, de lehet az irigység és szinonimáinak	NARR
BESCHIMPFFEN	mások előtt.	szószintű manifeszt formája	STÜMPER
BESCHIMPFT	DIE EHRE WIRD UNS	főnévi, melléknévi (irigy, fukar) vagy igei formában (irigyel).	IDIOT
BESCHULDIGEN	GENOMMEN	NEID	
BESCHULDIGT/E	DAS REICH WIRD	GIER	
BESPÖTTELN	TRIBUTKOLONIE		
BESPÖTTELT/E	... UNTER AUSSCHLUSS DEUTSCHER	GEIZ	
DEGRADIEREN	VERTRETER	UND	
DEGRADIERT/E	...VERHANDELT	IHRE ADJEKTIVISCHE ODER	
ERNIEDRIGEN	VOR ALLER WELT	VERBFORMEN	
ERNIEDRIGT/E	VERHÖHNT UND		
GEHAENSELT	EHRLOS GEMACHT		
GESCHAENDET			
GESCHOLTEN			
HÖHNEND			
HOHN			
KRAENKEN			
KRAENKTE			
SARKASMUS			
SARKASTISCH			
SCHAENDEN			
VERSCHMAEHT/E			
VERSPOTTEN			
VERSPOTTET/E			
VERUNGLIMPFFEN			
VERUNGLIMPFT/E			
AUSLACHEN			
AUSSPOTTEN			
DEMÜTIGEN			
ERNIEDRIGEN			
VERSKLAVEN			
AUSLACHEN			
AUSSPOTTEN			
ENTEHREN			
ENTEHRUNG			
UNWÜRDIGKEIT			

ÁRTÓ SZÁNDÉKOK (RID agresszió kategóriából leválasztva)

szó szintű

Szándékos veszteség, kár, fizikai fájdalom okozása másoknak.

			NOTZÜCHTIGE		
ABGERISSEN	BETRUG	GESCHOSSEN	N	STÖSSE	VERWUNDEN
ABGESCHNITTEN	BOSHAFT	GESTOCHEN	PEINIGEN	STÖSST	VERWUNDET/E
ABGESTRITTEN	BRACH	GESTOHLLEN	PEINIGTE	STOSS	ZANK/EN
ABNEIGUNG/EN	BRECHEN	GESTOSSEN	PEITSCHEN	STOSSEN	TANKEREI
ABREISSEN	BRICHT	GETAEUSCHT	PEITSCHTE	TAEUSCHEN/D	ZANKT/E
ABSCHNEIDEN	BRUCH	GETÖTET	PLÜNDERND	TAEUSCHT/E	ZERBERCHEN
			PLÜNDERUNG/		
ABSCHRECKEN	BRÜCHE	GETRAMPALT	EN	TAEUSCHUNG/EN	ZERBRACH
		GEWALT/SAM/K			
ANFALLEN	DEGEN	EIT/EN	PRÜGELN	TÖTEN	ZERBRICHT
		GEWALTTAETIG			
ANGEFALLEN	DROHEN	/KEIT/EN	PRÜGELT/E	TÖTETE	ZERBROCHEN
ANGEGRIFFEN	DROHTE	GEZANKT	QUAELEN	TOTGESCHLAGEN	ZERDRÜCKEN
ANGEKLAGT	DROHUNG/EN	GEZÜCHTIGT	QUAELT/E	TOTSCHLAG/EN	ZERDRÜCKT/E
ANGREIFEN/D	EINDIRNGEN	HINTERHALT	RAUBERISCH	TRAMPeln	ZERREISSEN
	EINDRINGLICHK				
ANGRIFF/E	EIT	INVASION/EN	RANG	TRAMPELTE	ZERRISS/EN
			RAUB/ENRAU		
AUSBEUTEN	EINGEDRUNGEN	KAMPF	BT/E	TÜCKE/N	ZERSCHLAEGT
AUSGEBEUTET	ENRÜSTEN	KAEMPFE/N	REISSEN	TYRANN/EN	ZERSCHLAGEN
AUSGELÖSCHT	ENRÜSTET/TE	KAEMPFER	REIZEN	TYRANNISIEREN	ZERSCHLUG
	ENRÜSTUNG/E				
AUSGENUTZT	N	KAEMPFT/E	REIZT/E	TYRANNISIERT/E	ZERSCHMETTERN
		KAMPFHANDLU			
AUSGEROTTET	ERMORDEN	NG/EN	RINGEN	ÜBERFAELLE	ZERSCHMETTERTE
AUSGESCHOLTEN	ERMORDET/E	KAMPFLUSTIG	RINGKAMPF	ÜBERFAELLT	ZERSCHNEIDEN
AUSLÖSCHEN	FOLTERN	KNURRE	RINGT	ÜBERFALL/EN	ZERSCHNITT/EN
AUSNUTZEN	FOLTERTE	KNURRTE	RISS	ÜBERFIEL	ZERSTÖREN/D
			RÜCKSICHTSL		
AUSROTTEN	FOLTERUNG/EN	MISSBRAEUCHE	OS	ÜBERWAELTIGEN	ZERSTÖRT/E
		MISSBRAUCH/E			
AUSSCHELTEN	GEBROCHEN	N	SCHADEN	ÜBERWAELTIGT/E	ZERSTÖRUNG/EN
		MISSBRAUCHT/			
BEDROHEN	GEDROHT	E	SCHADET/E	VERDAMMEN	HETZEN
BEDROHT/E	GEFOLTERT	MISSFALLEN	SCHAEDEN	VERDAMMT/E	UNTERMINIEREN
BELAESTIGEN	GEGEISSELT	MISSGÖNNEN	SCHAEDIGEN	VERGELTUNG/EN	
BELAESTIGTE	GEISSEL/N	MISSGÖNNT/E	SCHAEDIGT/E	VERKRÜPPELN	
BELAESTIGUNG/E					
N	GEISSELTE	MISSHANDELN	SCHIESSEN	VERKRÜPPELT/E	
BERAUBEN	GEPEINIGT	MISSHANDELT/E	SCHLACHTEN	VERLETZEN	
		MISSHANLUN	SCHLACHTET/		
BERAUBT/E	GEPITSCHT	G/EN	TE	VERLETZT/E	
BESCHAEDIGT/E	GEPLAGT	MÖRDER/ISCH	SCHLAEGE	VERLETZUNG/EN	
BESCHAEDIGUNG/					
EN	GEPRÜGELT	MORD/E	SCHLAEGT	VERNICHTEN/D	

JÓ SZÁNDÉKOK

tematikus

*A jó szándék kinyilvánítása a morális cselekvés alapja.
Kódolásra kerülnek olyan mondatgyűlések, ahol a beszélő
cselekvési szándékát szándékosan és a csoport előnyére fejt
ki.*

FELELŐSSÉG

tematikus

*Kódolásra kerülnek az olyan a negatív eseményekért
vállalható felelősség, mely bizonyos csoportok számára
vesztéssel vagy hátránnyal jár. Ez megjelenhet bünként,
kriminális cselekedetként, kár okozásként, árulásként, de lehet
felbujtás, forradalom, háború kirobbantása is.*

DAS GUTE WOLLEN

WIR WOLLEN NICHT LÜGEN

WIR WOLLEN DAS BESTE

DIE ZUKUNFT SICHERN

ARBEITSLOSIGKEIT BESEITIGEN

VOR DEM VERTREIBEN BEWAHREN

WIEDERAUFRICTUNG DES REICHES

FRIEDLICHE VORSCHLÄGE

RÜSTUNGSBESCHRÄNKUNG VORSCHLAGEN

FRIEDEN ANBIETEN/WOLLEN

WIR SIND SCHULDLOS

SIE MÜSSEN DIE VERANTWORTUNG TRAGEN

ALLES GEMACHT UND ANGSTIFTET VON...

ANGESTIFTET VON DEN NOVEMBERVERBRECHER

VERBRECHEN DER INFLATION

DIE SOZIALDEMOKRATEN HABEN UNS VERRATEN

URHEBER DES KRIEGES

CSOPORTNARCIZMUS (Hitler)*szószintű/szó szintű*

RASSE
 VOLK
 VOLKES
 VOLKES
 VOLKSKÖRPER
 VOLKSKÖRPERS
 VOLKSGEMEINSCHAFT
 DEUTSCHLAND/S
 NATION
 HEIMAT
 NATIONAL/E/EN/ER/ES
 REICH/ES/E
 NATIONALSOZIALISTISCH/E/ER/ES/EN
 DEUTSCH/E/ER/EN/ES
 NATIONALSOZIALIST/EN/IN/INNEN
 VOLKSGENOSSE/N
 VOLKSGENOSSIN/NEN
 MITKAEMPFER
 MITBÜRGER/IN
 MITGLIED
 KAMERAD/EN
 PARTEGENOSSE/N/IN/INNEN
 REICHSANGEHÖRIGE
 VATERLAND
 BLUT/ES/IG/IGES/IGEN/STE/STEN

CSOPORTNARCIZMUS (Dollfuß)*szó szintű*

CHRISTENTUM
 CHRISTLICH/E/ER/ES/EN
 KATHOLISCH/E/ER/EN/ES
 KATHOLIK/EN
 VOLK/ES/E
 VOLKSTUM/S
 ÖSTERREICH
 ÖSTERREICHISCH/E/EN/ER/ES
 ÖSTERREICHER/IN/INNEN
 DEUTSCH
 HEIMAT
 CHRIST/EN
 BLUT/ES/IG/IGES/IGEN/STE/STEN

CSOPORTNARCIZMUS (Mussolini)*szó szintű*

ITALIEN
 ITALIENISCH
 NATION
 VOLK/E
 VATERLAND
 ROM
 FASCHISMUS
 FASCHIST/EN
 FASCHISTISCH/E/ER/EN/ES
 SCHÜTZENGRABEN
 ITALIENER/IN/INNEN
 MITKAEMPFER
 COMBATTIMENTI
 BÜRGER

CSOPORTNARCIZMUS (Merkel)

DEUTSCHLAND
 DEUTSCH
 DEUTSCHE
 EUROPA
 EUROPAEISCH
 EUROPAEER
 UNSER LAND
 MITBÜRGER
 MITBÜRGERINNEN
 SOLDATINNEN
 SOLDATEN
 POLIZISTINNEN
 POLIZISTEN
 ZIVILE/N

SOLDAT/EN
 KAMERAD/EN
 KRIEGSKAMERAD/EN
 LANDLEUTE
 KRIEGSVÉRLETZTE/R/N
 VETERAN/EN
 BLUT/ES/IG/IGES/IGEN/STE/STEN

ARBEITNEHMER
 ARBEITNEHMERIN
 BÜRGER
 BÜRGERIN/NEN
 NATION
 NATIONAL

CSOPORTNARCIZMUS (Tankönyvek)

szó szintű

RASSE	NATIONALES
VOLK	REICH
VOLKES	REICHES
VOLKE	NATIONALSOZIALISTISCH/E/ER/ES/EN
VOLKSKÖRPER	REICHSANGEHÖRIGE/N
VOLKSKÖRPERS	PARTEIGENOSSE/N
VOLKSGEMEINSCHAFT	PARTEIGENOSSIN
DEUTSCHLAND	KAMERAD
DEUTSCHLANDS	MITKAEMPFER
DEUTSCH	MITBUERGER
DEUTSCHE/R/N/M/S	BÜRGER
DEUTSCHTUMS	NATIONALSOZIALIST
HEIMAT	NATIONALSOZIALISTEN
NATION	VOLKSGENOSSE/N
NATIONAL/E/N/R	STAATSBÜRGER
	BLUT/ES/IG/IGES/IGEN/STE/STEN

INDIVIDUALIS NARCIZMUS (RID)

szó szintű

ACHSEL/N	GENICK/E	KINN
ADER/N	GESICHT/ER	KNIE/E
ANTLITZ	GLIED/ER	KNIEKEHLE/N
ARM/E	HAAR/E	KNOCHEN
AUGE/N	HAELSE	KÖPFE
AUGENBRAUE/N	SCHAEDEL	KÖRPER
AUGENLID/ER	SCHULTER/N	KOPF
BAERTE	STIRN	LEBER
BART	WANGE/N	LEIB/ER
BEIN/E	HAENDE	LEICHE/N
BLUT	HAEUTE	LEICHNAHM
BRAUE/N	HALS	MUSKEL
BRUSTKASTEN	HAND	NABEL
DAUMEN	HANDFLAECHE/N	NACKEN
FERSE/N	HANDGELENK/E	NIERE/N
FÜSSE	HAUT	ORGAN/E
FUSS	HERZ/EN	RIPPE/N
GEHIRN/E	HÜFTE/N	ZEHE/N

HIPERBOLÁK	FELSŐFOKÚ	MAGAS HELYIÉRTÉKŰ	ABSZOLÚT ÉRTELMŰ
<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>
	MELLÉKNEVEK	SZÁMOK	SZAVAK
GIGANTISCH	BESTE	MILLIONEN	UN-...LICH
GEWALTIG	GRÖSSTE	MILLIARDEN	UN-...BAR
ETC.	AELTESTE	TAUSENDE	TOTAL
	MUTIGSTE	HUNDERTTAUSENDE	ABSOLUT
	ETC	ZEHNTAUSENDE	ALLE
		HUNDERTE	JEDE
			VOLL
			GANZ
			ALLEIN
			NUR
			ALL

IDŐTLENSÉG TIMELESSNESS	SOHAIDŐ NEVERTIME	MELANKOLIKUS IDŐ	VERTIKÁLIS TÉR	NARCISZTIKUS TÉR
RID kategóriával azonos	Az idő (múlásának) tagadása	Múlt és jövő juxtapozíciója egy max. két mondaton belül	RID Kategória Ikaroszi képzelet (ascend+descend+height+ depth)	Gömbforma vagy a határok hiányának vagy túllépésének szimbolikus nyelvi formái
<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>	<i>tematikus</i>	<i>szó szintű</i>	<i>szó szintű</i>
AEON	NIE	HISTORISCHE	KATEGORIE ASCEND	WELT
ANDAUERND	NIEMALS	ZUKUNFT	KATEGORIE HIGH	ERDE
BESTAENDIG/KET/EN	NIE MEHR		KATEGORIE DESCENT	ERDBALL
BLEIBEND	NIRGENDS MEHR		KATEGORIE DEPTH	
DAUERHAFT/IGKEIT				
DAUERND				
ENDLOS				
EWIG/KET/EN				
IMMER/WAEHREND				
JAHRHUNDERT/E				
LEBENSZEIT/EN				
STAENDIG				
ÜBERDAUERN				
ÜBERDAUERT/E				
ÜBERLEBEN				
ÜBERLEBT/E				
UNABLAESSIG				
UNAUFHÖRLICH				
UNSTERBLICH				
UNVERGAENGLICH				
ZEITLOS/IGKEIT				
JE				
JEMALS				
STETS				
ALLE ZUKUNFT				
ALLE ZEITEN				
UNABSEHBARE ZEITEN				
UNUNTERBROCHEN				
ALLEMAL				

TAGADÁS <i>szó szintű</i>	ABSZOLÚT TAGADÁS <i>szó szintű</i>	KÉNYSZER <i>szó szintű</i>
A német nyelvben használt tagadószavak, tagadást jelölő prefixumok és szuffixumok	A tagadásnak azon formái, melyek abszolút értelemmel bírnak, fokozhatatlanok, teljes kizárást fejeznek ki.(senki, semmi, sehol, nem, hatatlan/hetetlen szuffixum)	A kényszer kifejezései, mely a környezet vagy mások irányából vagy belső indíttatásból következik
NICHT	KEIN/E/N/ER/ES/EM	ZWINGEN*
SUFFIX -LOS	NEIN	GEZWUNGEN
PRAEFIX A-	NIEMAND	AUFGEZWUNGEN
PRAEFIX UN-	NIRGENDWO	MUSS
PRAEFIX DES-	NIRGENDS	MÜSSEN
PRAEFIX DIS-	NICHTS	MUSSTE
PRAEFIX MISS-	UN...BAR ALS TOTALITAET UN...LICH ALS	MUSSTEN
PRAEFIX IN-	TOTALITAET	HAT..ZU
PRAEFIX NON- OHNE	KEINE*RLEI/SWEGS/SFALLS	HABEN ...ZU AUFGEBÜRDET
WEDER-NOCH		AUFOKTROYIERT PFLICHT DRUCK

Elemzési példa Mussolini beszéde (1918.02.24.)

<p>Ich wüsste gern, ob einer unter Ihnen ist, der sich einer Versammlung erinnert, die wir vor drei Jahren zur Herbeiführung einer Intervention auf einem der öffentlichen Plätze Roms einberufen hatten. Wir wurden damals von der Polizei auseinandergetrieben, aber wir waren im Recht. Wir schritten weiter und die Geschichte schritt mit uns.</p>	<p>GN GLORY IG</p>
<p>Drei Städte haben unsere Geschichte gemacht. Es sind immer die Städte, die Geschichte machen, die Dörfer bescheiden sich, die über sich ergehen zu lassen. Wir aber bezeugen heute, nach dreijähriger Kriegezeit und trotz Caporetto, wiederum ernst und feierlich alles, was wir in jenen Maitagen tief, rein und als unsterblich in uns empfunden haben. Erinnern Sie sich! Im Mai 1915 war es, als Italien sich nicht fürchteten seinen Lebensweg zu betreten, weil es den Weg des Todes nicht fürchtete.</p>	<p>GLORY IG TIMELESS GLORY IG GLORY IG; ABSOLUT DOWN; GLORY IG GN; NEG; ANGST IG</p>
<p>Doch wir haben damals einen großen Fehler begangen, den wir seitdem bitter bereuen mussten. Wir, die wir den Krieg wollten, hätten und damals zu Herren der Lage machen sollen. Das italienische Volk was worunter nicht jener Plebs zu verstehen ist, der sich in den Weinschänken betrinkt, denn zwei Jahrtausende haben uns nicht umsonst zivilisiert --, das italienische Volk hatte schon damals eine unbestimmte Vorstellung von den Gefahren, die seine Mission bedrohten.</p>	<p>NEG; ANGST IG VERANTWORTUNG IG ZWANG IG; MALE IG GLORY IG GN; GN NEG; ABGEWERTETE OG GLORY IG; NEG GN; GN NEG ANGST IG; BENE IG MALE OG</p>
<p>Im Mai 1915 bot die Nation als Ganzes das Bild einer überwältigenden Konzentration menschlicher Kraft dar. Wir 84er Männer glaubten beim Durchqueren des oberen Isonzo, er würde nie wieder von den Deutschen überschritten werden. Als wir das andere Ufer erreicht hatten, erklang wie aus einer Kehle unser Ruf: lang lebe Italien! -- Es war prächtiges Menschenmaterial, was wir jenen Männern überließen, die den Krieg führten, als hätten sie eine langweilige Aufgabe zu lösen, langweiliger als sonst</p>	<p>ABSOLUT HYPER GN NEVERTIME GN</p>

<p>etwas. Zu einem Krieg, der nach zwanzig Jahrhunderten der erste Krieg des italienischen Volkes war, vertrauten wir diese Menschen Männern an, die nichts davon verstanden; Männern, die die Vergangenheit repräsentierten, Bürokraten, die schon viel zu viel Tinte verschrieben hatten über Not und Elend des Volkes.</p>	<p>GLORY IG; GN</p> <p>TIMELESS</p> <p>GN; GN GN; NEGABSOLUT GN</p>
<p>Doch heute sind wir hier, ihnen zu sagen: Hochgeehrte Herren, die Deutschen stehen an der Piave, die Deutschen haben ein Tor von Venetien erstürmt und sind in Begriff, das zweite niederzureissen! Der Augenblick ist gekommen, wo wir prüfen müssen, ob wir Herzen von Stahl haben!</p>	<p>EHRE IG</p>
<p>Ich kenne diese Soldaten, denn ich habe mit ihnen als gewöhnlicher Soldat das Mannschaftsleben durchgekostet. Ich habe sie in allen erdenklichen Verhältnissen militärischen Lebens gesehen; in den Kasernen, auf dem schweren, trüben Wege zur Front, im Schützengraben und in den Unterständen, wo die Granaten des Trommelfeuers Lob und Verderben spien. Ich habe sie gesehen, als aller Herzen still standen in der Erwartung des Befehls von ihrem Offizier: Über die Höhe! Ich kenne sie, diese Söhne Italiens, und sage Ihnen, das waren nicht nur Soldaten, das waren Heilige, das waren Märtyrer!</p>	<p>MALE OG</p> <p>ZWANG IG</p> <p>GN</p> <p>ABSOLUT</p> <p>GN</p>
<p>Was ereignete sich denn bei Caporetto? Lasst uns unser Gewissen mutig durchforschen, wie es einem grossen Volke geziemt. Es war so: Anfangs mögen militärische Gründe mitgespielt haben, später jedoch nicht. Später standen wir vor einem gigantischen Trugbilde; bedeutsame Worte blitzten in Flammenschrift am Horizont auf. Die Formel für die „Rettung“ war von Russland gekommen, und von Rom aus ertönte ein wütender Schrei gegen den Krieg, der als „unnützes Blutbad“ geachtet wurde. Sie können sich nicht vorstellen, was für eine furchtbare Verwirrung dieser Schrei in den Köpfen der Massen hervorgerufen hat. Und als wäre dies noch nicht genug, und ohne dass irgendeiner den Mut gehabt hätte, gegen</p>	<p>ABSOLUT</p> <p>UP GN ABSOLUT; GN; GLORY IG GLORY IG</p> <p>GLORY IG; GN</p> <p>NEG</p> <p>HYPER</p>

<p>die Urheber ein summarisches Verfahren einzuleiten, kam von der Kammer eine zweite frevelhafte Botschaft: Keine Schützengräben mehr im nächsten Winter! Und die hat sich bewahrheitet. Wir liegen nicht mehr in den Schützengräben jenseits des Isonzo, wir stehen diesseits der Piave. -- All das war das Ergebnis eines Betruges, auf dem unser nationales Leben fusste. Das Wort von „politischer Freiheit“ war gefallen. Jawohl, Freiheit zum Verrat, zur Erdrosselung des Landes, zu grösserem Blutvergiessen, wie jener Mann in Frankreich gesagt hat. Diese politische Freiheit ist ein Paradoxon. Verbrecherisch ist der Gedanke, dass Männer einberufen, uniformiert, bewaffnet und in den Tod geschickt werden, während Ihnen die Freiheit der Rede und jede Macht zum Protest versagt wird; dass sie für die geringste Handlung, wegen des kleinsten Wortes, die gegen die Befehle verstossen, furchtbar bestraft werden, während zur selben Zeit im Hinterland, in den geheimen Versammlungen, in den Klubhäusern verrohter Trinker Pläne geschmiedet und Worte geprägt werden dürfen, die den Krieg niederschlagen sollen.</p>	<p>GN AERGER IG NEG; HYPER;</p> <p>HYPER</p> <p>NEG; NEG</p> <p>VERANTWORTUNG OG</p> <p>NEGABSOLUT GN</p> <p>NEG; GN</p> <p>ABSOLUT; MALE OG</p> <p>VERANTWORTUNG OG</p> <p>VERANTWORTUNG OG GN</p>
<p>Aber haben Sie nicht nach dem 24. Oktober empfunden, dass in uns, sowohl bei der Masse als auch beim Einzelnen, eine große Veränderung vor sich gegangen ist, haben Sie nicht empfunden, dass die Geier das Fleisch zerrissen und ihre Fänge in die offenen Wunden gekrallt hatten, haben Sie nicht bemerkt, dass wir zum Jahre 1866 zurückgingen, haben Sie nicht die Gefahr erkannt, dass das militärische System von 66 von denselben diplomatischen Manövern begleitet werden würde, die wir heute noch nicht gesühnt haben? Man verleugnet sein Vaterland nicht, man erobert es!</p>	<p>SUPER SUPER HYPER NEID IG</p> <p>NEG</p>
<p>Ziehen Sie aus den Ereignissen in Russland eine Lehre. Die lateinischen Weisen sagten, die Natur mache keine Sprünge. Ich finde im Gegenteil, sie tut das manchmal. Aber in Russland wollte man den Lauf der Dinge überstürzen. Man entledigte sich des</p>	<p>GLORY IG</p> <p>NEG; MALE OG; MALE OG</p>

<p>Zarentums, um eine demokratische Republik unter Rodzianko und Miljukoff zu gründen. Das war an sich schon ein großer Schritt, und ich übergehe die darauffolgende Unternehmung des Grossfürsten Michael. Doch nicht zufrieden mit dieser Republik, wünschten sie noch sozialistischer zu werden und riefen Kerenski. Kerenski ging, weil er nur eine Stroh puppe war, und jetzt haben sie andere Leute, die wiederum den Lauf der Dinge überstürzen wollen. Doch mittlerweile haben die Deutschen unter dem Vorwand, in Zukunft eine Demokratie zu gründen, ihre barbarische Ländergier an den Tag gelegt.</p>	<p>ANGST IG</p> <p>GN; NEG; GLORY IG</p> <p>NEGABSOLUT</p>
<p>Die Deutschen rücken vor; vermutlich aus dreierlei Beweggründen: militärischen, politischen und dynastischen. Ich glaube, die Hohenzollern beabsichtigen, den Romanows wieder auf den Thron zu verhelfen. Mir soll es gleich sein. Die Russen haben bewiesen, dass sie sich einer freiheitlichen Regierungsform nicht anpassen können; sollen sie in Sklaverei leben! Unsere Aufgabe wird aber zur selben Zeit durch die Minderwertigkeit der Russen vergrößert.</p>	<p>GLORY OG</p> <p>NEG</p>
<p>Es ist jetzt nicht der Augenblick, untätig zu sein oder eine schwache Politik zu treiben. Ich suche starke Männer mit Begeisterung. Ich verlange den starken Mann, der Energie besitzt, die Energie niederzureissen, die unerbittliche Entschlossenheit, zu strafen und ohne Zögern dreinzuschlagen, und je höher die Stellung des Schuldigen, umso besser.</p>	<p>ABGEWERTETE OG; ABGEWERTETE OG</p>
<p>Sie bringen den gewöhnlichen Soldaten, der mit einer Familie und mit Sorgen belastet ist und den sie nie etwas über sein eignes Land haben lernen lassen, vor ein Kriegsgericht, sofern er sich einem Befehle widersetzt hat. Wenn Sie diesen Soldaten mit dem Rücken gegen die Wand stellen, dann billige ich das, denn ich bin für strengste Disziplin. Aber Sie dürfen nicht zweierlei Gesetz anwenden. Wenn ein General die Sacchi-Verordnung verlegt, ergreifen Sie auch ihn! Wenn ein Abgeordneter nach den Ereignissen bei Caporetto wiederum äussert, der Krieg sei ein „unnützes Blutbad“, dann sage ich Ihnen,</p>	<p>NEG</p> <p>DEMÜTIGUNG OG</p> <p>ABGEWERTETE OG</p> <p>NEG</p>

<p>soll auch er festgenommen und bestraft werden!</p>	<p>GN; FREUDE IG</p>
<p>Wer an der Front gewesen ist und im Schützengraben gelegen hat, weiss, welche Wirkung gewisse Reden und parlamentarische Berichte auf den Geist der Soldaten ausgeübt haben. Der arme Mann im Schützengraben fragt sich: Warum soll ich leiden und sterben, wenn sie sich in Rom noch darüber streiten, ob der Krieg berechtigt ist; wenn die für die Ereignisse Verantwortlichen nicht einmal wissen ob es der Mühe wert ist zu kämpfen? Deren verbrecherisches Geschwätz ist tief zu beklagen, meine Herren! Und darüber hinaus ist es jetzt noch, selbst nach Caporetto, nach der Niederlage, unverantwortlichen Leuten erlaubt, öffentliche Demonstrationen gegen den Krieg zu veranstalten.</p>	<p>NEG; ABSOLUT NEG; UP VERANTWORTUNG OG</p> <p>NEVERTIME</p> <p>GN</p> <p>SUPER NEG</p>
<p>Nach Caporetto sind wieder Leute auf der Bildfläche erschienen, die wir für immer verjagt zu haben glaubten. Aber wir haben sie in ihre Löcher zurückgetrieben, denn wir sind noch auf dem Posten.</p>	<p>NEG; HYPER</p>
<p>Gar viele unserer Kameraden sind nicht zurückgekehrt von Karst und aus den Alpen. Wir tragen ihr heiliges Andenken im Herzen. Ich muss an die unbeschreiblichen Geistesqualen jener Mannschaften der III. Armee denken, als sie den Karst aufgeben mussten. Mir ist, als hätten sie aufgeschrien: „Warum sollen wir diese Felsen verlassen, welch unerwartete Katastrophe liegt dem zugrunde?!“ -- Denn endlich liebt man die Fährten, die Felsen, die Gräben und Verbaue, in denen man mit andern gelebt und gelitten hat. Wir lieben den Karst, diesen Berg von Steinen, bepflanzt mit kleinen Kreuzen, den Wahrzeichen der Gräber jener, die für die Befreiung des Vaterlandes gefallen sind. Wir lieben den Karst, von dein aus wir die ersehnte Küstenlinie erspähen können, die Riviera unseres Triest. Noch sind wir voller Lebensmut, die wir die Todesfackel, die Fackel jener tragen, die vor dem Feinde gefallen sind. Uns treiben keine gewinnsüchtigen Beweggründe. Wir fordern</p>	<p>GN</p> <p>GN GN GN</p> <p>VERANTWORTUNG OG; NEG MALE IG ABGEWERTETE IG; DOWN</p> <p>NEG</p> <p>TIMELESS</p>

<p>eine klare und ausdrückliche Anerkennung der Tatsache, dass wir unsere Pflicht erfüllt haben. Dabei ist sie noch nicht einmal ganz erfüllt, denn wir haben dem Volk noch zu sagen, falls es dies vergessen haben sollte, dass es kein Zurück mehr gibt. Uns bleibt keine Möglichkeit der Wahl, martern Sie Ihr Hirn wie Sie wollen, Sie können nichts anderes tun, an nichts anderes denken. Das Spiel zwingt uns zur Fortsetzung, weil es keine andere Lösung gibt als Sieg oder Niederlage. Tod oder Leben der Nation stehen auf dem Spiel. Selbst jene, die sich mit anderen Ideen zur Macht emporgedrungen haben, in der Absicht, die Lage irgendwie zu verbessern, haben ihre Meinung ändern müssen. Es gibt kein Zurück, wir müssen siegen!</p>	<p>MALE IG GN; NEG GLORY IG ZWANG IG; NEG; ABSOLUT ZWANG IG LIEBE IG LIEBE IG</p>
<p>Die Warnung ist von Russland gekommen. Die russischen Befehlshaber haben versucht umzukehren und Frieden zu schliessen. Sie haben tage-, wochen-, monatelang geredet, ohne zu einer Verständigung zu gelangen, denn während der Maximalismus mehr oder weniger geschickte Advokaten gesandt hatte, hatte Preußen bewaffnete Generäle gesandt, die von Zeit zu Zeit ihre Säbel auf dem Pflaster rasseln ließen, damit die deutschen Rechte besser verstanden werden sollten. Dann haben sie den Frieden angenommen. Aber das landhungrige Preußen, das Preußen der Hohenzollern, marschiert nach Russland hinein und okkupiert Land. Lebt heute noch einer, der keinen Frieden will, der alles Reden vom Frieden verhindert, der den Krieg verlängern will, dann dürfen Sie ihn nicht unter dem Volke suchen, sondern in Berlin unter den Anhängern von Hindenburg und Ludendorff. Das sind die Feinde der Menschheit, und vor diesen sinkt man nicht in die Knie, nein! die lateinische Rasse hält sich aufrecht!</p>	<p>GN LIEBE IG ABSOLUT NEGABSOLUT NEG; ABSOLUT GN NEGABSOLUT NEGABSOLUT NEGABSOLUT NEGABSOLUT ZWANG IG NEGABSOLUT; GLORY IG</p>
<p>Wir, die wir den Krieg gewollt haben und stolz darauf sind, wir, die wir nicht demütig um Wahlstimmen betteln, wir folgen nicht dem feigen demagogischen Beispiel jener, die sich beim Volke beliebt machen wollen. Demokratie bedeutet nicht Niedergang, sondern Aufstieg. Demokratie heisst, jene</p>	<p>UP BENE IG ZWANG IG; NEGABSOLUT; ZWANG GLORY IG</p>

<p>emporheben, die unten sind. Und so wollen wir nun für all das heilige junge Blut, das geflossen ist und das wir nicht vergessen haben, und für alles Blut, das noch fließen wird, den feierlichen Vertrag erneuern, den Vertrag unseres gemeinsamen Glaubens an die Gewissheit des Sieges. Nein! Italien wird nicht sterben, denn Italien ist unsterblich!</p>	<p>NEG; BENE OG</p> <p>MALE OG</p> <p>ABGEWERTETE OG</p> <p>MALE OG NEGABSOLUT; ABSOLUT MALE OG MALE OG; NEG GN</p> <p>DOWN; NEG NEGABSOLUT; GN UP</p> <p>MALE IG STOLZ IG; NEG; DEMÜTIGUNG IG DEMÜTIGUNG IG; NEG ABGEWERTETE OG GN NEG; DOWN UP UP; DOWN ABSOLUT; GLORY IG; GN</p> <p>NEG ABSOLUT; GN; MELANCHOLISCHE ZEIT GLORY IG</p> <p>GLORY IG NEGABSOLUT; GN; NEG; GN NEG; GLORY IG</p>
---	--

Jelmagyarázat:

IG: saját csoport

OG: külső csoport

ABGEWERTETE: Megvetés

ABSOLUT: abszolút névszó
ANGST: Félelem
AERGER: Harag
BENE: Jó szándék
DEMÜTIGUNG: Megalázottság
DOWN: Le
EHRE: Becsület
FREUDE: Öröm
GLORY: Dicsőség
GN: Csoportnarcizmus
HYPER: Hiperbola
LIEBE: Szeretet
MALE: Ártó szándékj
MELANCHOLISCHE ZEIT: Melanklolitikus idő
NEG: Tagadás
NEGABSOLUT: Abszolút tagadás
NEID: Irigység
NEVERTIME: Sohaidő
STOLZ: Büszkeség
SUPER: felsőfokú melléknév
TIMELESS: Örökidő
UP: Fel
VERANTWORTUNG: Felelősség
ZWANG: Kényszer